INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPEAN

REVISTA ISTORICĂ

FONDATOR N. IORGA

PUBLICAŢIE SEMESTRIALĂ

VOL. XXVII, N-LE 1—12 IANUAR—DECEMBRE 1941

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

FONDATOR N. IORGA DIRECTOR N. BĂNESCU

Vol. XXVII, n-le 1—12 Ianuar—Decembre 1941

Redacţia: Manuscriptele, cărţile de recensat şi orice priveşte redacţia, se trimet în Şoseaua Bonaparte, 6, Bucureşti III.

Administraţia: Abonamentele şi orice comandă, se trimet la « Institutul pentru studiul Europei Sud Orientale », Şos. Bonaparte, 6, Bucureşti.

Abonamentul anual: 600 lei. Pentru instituţii şi autorităţi: abonamentul 1000 lei.

CUPRINSUL

Articole:	Pag.
N. Bănescu: Către cetitori	1— 2
— N. Iorga (elogiu academic)	3— 22
D. Berciu: Basarabia în unitatea Daciei străvechi	23— 39
Th. Capidan: N. Iorga şi Românii din sudul Peninsulei Balcanice	41— 50
Jérôme Carcopino: Le professeur Jorga	51— 55
N. A. Constantinescu: Un boier român, negustor cu plutele pe Olt şi Dunăre, între 1846—8	57— 68
Ionescu-Nişcov: Alexandru Hasdeu	69— 90
Ion I. Nistor: Bulgarii în Transdanuvia şi Dacia	91— 99
G. Oprescu: Câteva episoade necunoscute din viaţa lui Franz Liszt	101—114
Radu Rosetti: Amintiri despre Regina Maria	115—119
I. Simionescu: Despre Nicolae Iorga	121—129
N. Iorga: Despre Doamna lui Mihai Viteazul	131—132
— Încă o descriere a Ţărilor Româneşti	132—134
— Conspiraţia Munteană din 1811	134—135
— Doamna lui Vodă Mihai Suţu şi eruditul francez J. A. Buchon	135—136
— Prinţul Sixte de Bourbon şi situaţia României la primele negocieri de pace	136—139
— De la graniţa Bistriţeană a Ardealului şi pentru teoria permanenţei	139—142
— Un călător polono-italian în Sud-Estul European: Giuseppe Grabinski (1888)	142—146
— Călători din România în Orient	147—148
— O carte a doctorului Ştefan Episcupescu	149—150
— Hobbes şi « actualitatea » lui	150—152
— Despre ferâie	152

www.dacoromanica.ro

IN MEMORIA

LUI

NICOLAE IORGA

www.dacoromanica.ro

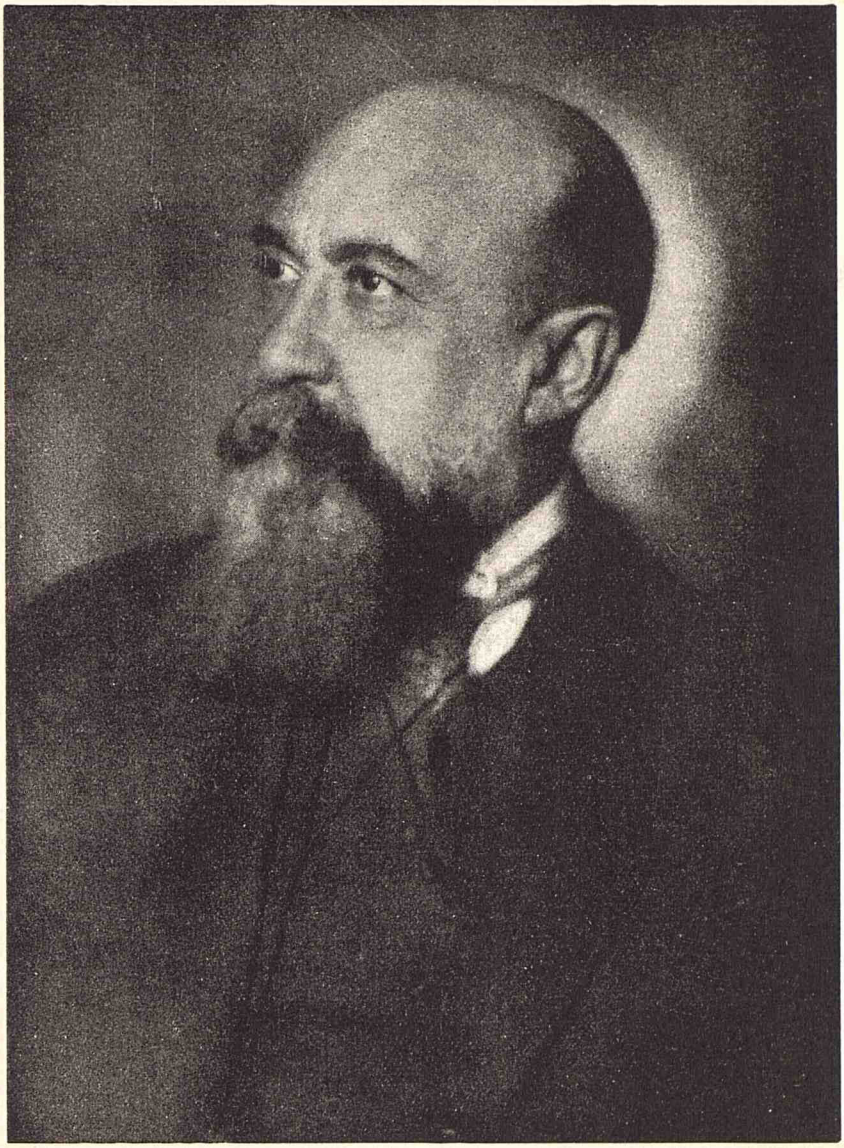

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

FONDATOR N. IORGA DIRECTOR N. BĂNESCU

Vol. XXVII, n-le 1—12 Ianuar—Decembre 1941

CĂTRE CETITORI.

«Revista istorică» își încheia un sfert de veac de existență, în momentul în care ilustrul ei întemeietor era smuls, prin cea mai odioasă crimă, din mijlocul nostru.

A fost, în felul ei, cea dintâi în țara noastră, și menită a umplea un gol ce se simțea tot mai mult, a îndeplini mari nevoi, pe care atât de bine le lămurea, în cuvântul său introductiv, regretatul Nicolae Iorga. Era — cum spunea dânsul — o informație istorică de înnoit la profesori, fără biblioteci și librării, în orașele de provincie, de sădit în tineretul școlar, care, către sfârșitul liceului, începe a manifesta aplecări sau vocații; erau de stimulat atâtea bunăvoințe, afirmate, în chip lăudabil, în atâtea părți ale țării.

De studii întinse, care-și au locul aiurea, de articole lungi, continuate în mai multe numere, nu putea fi vorba, firește, în această revistă. I se hotăra un program cu mult mai folositor: semnalarea ideii originale, a descoperirii, orientarea și îndemnul la cercetări. Apoi, materialul mărunt, care se pierde, informația bibliografică, «darea de seamă», care să urmărească tot ce se publică aici și ce se publică în străinătate, în legătură *cu noi sau având* un interes *pentru noi, spre a se crea orientarea în domeniul întreg al istoriei, fără de care atâtea cercetări speciale rămân zadarnice.*

Cu acest program a pornit, la 1-iu Ianuarie 1915, «Revista istorică», și l-a realizat peste orice așteptare. Cine răsfoiește azi colecția celor douăzeci și cinci de ani, rămâne în adevăr impresionat de bogăția și noutatea cuprinsului.

www.dacoromanica.ro

Erudiția vastă a lui Nicolae Iorga, cugetarea sa atât de originală și de profundă, intuiția sa uimitoare, au aruncat din belșug și în aceste pagini lumina minții sale incomparabile.

Dintr'un sentiment de adâncă pietate pentru ilustrul inițiator, comitetul de direcție al « Institutului Sud-Est-european » a crezut că nu trebue să înceteze această publicație, cu atât mai mult, cu cât un material bogat a rămas pe urma lui Nicolae Iorga și așteaptă a fi dat la lumină.

Sarcina, trebue să mărturisim, e, pentru oricine, deosebit de grea. Concursul prețioșilor colaboratori, vechi și noi, o va ușura în parte ; iar gândul de a duce mai departe opera folositoare a celui ce a deschis atâtea cărări dinaintea noastră ne va fi un mare îndemn.

N. BĂNESCU

www.dacoromanica.ro

N. IORGA

— ELOGIU ACADEMIC [1]) —

Sire,
Domnilor colegi,

« Sunt oameni la mormântul cărora nu poți vorbi decât de viață, de viața întrupată odată în ei, care n'a sburat dela dânșii decât în clipa din urmă, aruncând înapoi trupul sdrobit al învinsului, și care, pecetluită cu firea, cu numele lui, va merge și de acolo înainte ani și zeci de ani încă, stăpânind mințile, încălzind inimile, îndemnând și poruncind ».

Cu aceste cuvinte își începea odată una din acele splendide caracterizări, ce ne-au dat minunata galerie a « Oamenilor cari au fost », învățatul fără pereche pe care Academia Română, cu adâncă pietate, îl comemorează azi.

Niciodată cuvintele sale, atât de adevărate, nu s'au putut aplica mai cu temeiu decât la această comemorație. Nicolae Iorga a fost, ca nimeni altul, până în clipa morții sale tragice, un clocot de viață. Mai bine de o jumătate de veac ea s'a risipit darnic, torențial asupra contemporanilor, a stăpânit mințile, a încălzit inimile, a îndemnat și a poruncit.

Născut în Botoșani, dintr'o familie, care cobora după tată din oamenii întreprinzători dela Pind, prin mamă din neamul marelui Vornic Iordachi Drăghici, în care scrisul era o tradiție, și din Arghi-

[1]) Această cuvântare a fost rostită, la Academia Română, în ședința festivă dela 15 Mai 1941, închinată comemorației marelui nostru istoric. Pentru a o împărtăși publicului mai larg, am crezut că nu e de prisos a o reproduce în acest număr omagial.

www.dacoromanica.ro

ropolii cu mari rosturi, pe vremuri, la Constantinopole, copilul a moștenit însușirile deosebite care aveau să-l ridice, din fragedă adolescență, pe primul plan al vieții. « Am fost născut, — mărturisește însuși [1]) — cu orizonturi depărtate în spațiu și în timp, cu prevestiri de străinătăți din fundul lumii, și cu viziunile unui trecut din adâncul vremilor ».

Orfan de tată la patru ani, avu o tristă și chinuită copilărie, închisă între pereții căsuței modeste pe care mama era silită s'o schimbe mereu, în luptă cu necazurile unei vieți strâmtorate: « Groaznicul lucru care se chiamă casa altuia, în care vii după alții, cari au trăit, s'au iubit și s'au urît, au petrecut, au suferit și au murit acolo, vii pentru un timp, îți plătești adăpostul, încarci apoi totul pe mâni aspre, grăbite, care pătează și strică, și te duci aiurea ! » — înseamnă, cu melancolie, mai târziu, în notele sale.

Puține amintiri ale anilor din această primă copilărie. Câteva licăriri, mai mult dureroase, în strâmtul orizont al vieții. Școala, unde copiii își află de obiceiu o societate pentru sburdalnica lor viață, n'a fost pentru dânsul decât un nou prilej de amare decepții. Erau alături copii din mahala, fără nici-o creștere, adolescenți brutali, respingători lângă copiii delicați, cu educație de acasă. O pedagogie primitivă, sau, mai bine, lipsa oricărei pedagogii lăsa în voia lui viesparul de sgomot și neorânduială. Ea n'avea un cuvânt de prietenie pentru cei buni, un gest de apărare al celui ce se simțea pierdut în mijlocul instinctelor fără frâu ale camarazilor.

De altminteri, școala primară nu i-a dat mai nimic copilului precoce, care, la cinci ani, știa ceti și scrie, fără să fi învățat, și putea ceti cărți în limba franceză, aflate în biblioteca tatălui său, strânse dela librarul ieșean Petrini, care-l plătise astfel pentru serviciile sale de avocat.

Liceul n'a adus nici el o prefacere în viața adolescentului. Ce triste amintiri i-au lăsat temnița internatelor, indiferența și brutalitatea dascălilor fără metodă și fără iubire ! Doar câteva chipuri luminoase, cu larg orizont, apropiindu-se de aceste suflete părăsite, înseninează paginile sumbre ale însemnărilor ce i-au dat amintirile acelor ani.

In cursul lecțiilor, la care mai nu avea ce asculta, băiatul se cufunda în cetirea literaturii mai nouă a Franței, în volumele împru-

---

[1]) *Orizonturile mele. O viață de om, așa cum a fost*, I, București, 1934, p. 4.

www.dacoromanica.ro

mutate dela un generos librar, îndatorându-se a le restitui cu foile netăiate. Aceste stăruitoare lecturi, pe care le confirma dăunăzi interesanta comunicare a distinsului nostru coleg G. Mironescu, l-au scos — o spune însuși — din vulgaritatea ce-l încunjura, l-au făcut să se simtă « alt om ». In cuvinte de rară duioșie ridică, mai târziu, imn de recunoștință cărților, pentru câtă imensă lărgime de orizont au deschis dinaintea minții sale: « O, sfintele mele cărți, pe care soarta prielnică mi le-a scos înainte, cât vă datoresc că sunt om, că sunt om adevărat, ca oamenii din țările unde nu s'a întrerupt niciodată cultura, și de aceea, cu toată lipsa unei averi, moștenită sau câștigată, cu câtă nesfârșită iubire, cu câtă nesățioasă patimă v'am cules de pe toate drumurile, din toate tristele colțuri ale părăsirii voastre, din împrăștierea atâtor furtuni și catastrofe casnice, pentru a face din voi, ce a lăsat mai prețios omenirea de pretutindeni și de oricând, în casa mea... biserica celor patruzeci de mii de glasuri, care înalță același imn, peste marginile morții cui v'a scris, acelui mare și nobil sfânt, martir totdeauna, care e idealul uman ! » [1]).

Sfârșind studiile liceale, în 1888, tânărul își trecu examenul de bacalaureat, clasificat întâiul, și-și câștigă prin concurs un loc în « Școala normală superioară », ca student al Universității din Iași.

Altă viață începea acum pentru dânsul. Profesorii, eruditi, făceau cursuri interesante, tânărul culegea informația din cele mai bune cărți de specialitate. Pasiunea sa de cetire găsea acum, în biblioteca Școalei normale, opere din literatura universală, care-i dădeau nouă idei de viață, îndreptate spre alt ideal decât al fericirii generale propovăduite de Catehismul lui Karl Marx; căci, trebue să adăugăm, sub înrâurirea curentului pe atunci la modă, el se încântase, încă de pe băncile școalei, de socialism. Dar Eminescu — apăruse ediția de « Prosă și Versuri » a lui Morțun — a fost pentru tânărul ce-și căuta drumul « o revelație fulgerătoare, un strămutător subit, ca prin minune, în altă lume » [2]). Poetul strălucitor și profund a determinat schimbarea sufletească, legându-l pentru toată viața de curentul naționalist.

Lecturile sale întinse l-au îndemnat a scrie, și a dat câteva studii literare, apărute, sub îngrijirea « atentă și binevoitoare » a lui Tiktin în « Arhiva » din Iași.

[1]) *O viață de om*, I, pp. 140—141.

[2]) *Ibidem*, p. 175.

www.dacoromanica.ro

Stăpân pe atâta bogăție a minții, Nicolae Iorga, hotărît a nu mai pierde anii, — slăbiciunea trupului istovit de multele suferințe și lipsuri îl făceau să creadă că nu-i va avea prea mulți — cere și obține, după trecerea examenelor anului întâiu (Iunie 1889), toate cu bile albe, ca în toamna aceluiași an să depună restul examenelor și licența. El uimește comisia, prin cunoștințele și pătrunderea spiritului său [1]).

Șt. Vârgolici, care-i arătase multă simpatie, scria, a doua zi după examen, lui Iacob Negruzzi, membru în consiliul permanent al Instrucției, spre a-l recomanda pentru o suplinire la Focșani. El îi vorbea de succesul « extraordinar de strălucit » cu care acest tânăr Iorga își trecuse examenul de licență, numai după un an de cursuri. « Este un băiat — adăuga dânsul — cu desăvârșire distins, cum n'am avut și probabil mult timp nu vom avea în Facultatea noastră, un adevărat *fenomen*, și ca memorie și ca putere de judecată, și are numai 18½ ani » [2]).

A. D. Xenopol afirmă și dânsul, în Memoriile începute, că admirase mult « întinsele cunoștințe » pe care le avea Iorga « încă de pe băncile școalei ». Istoricul dela Iași îl susținuse « din toate puterile » și-i făcuse majoritatea în consiliu, spre a fi admis la examen înainte de vreme. « Licența în literatura clasică o trecu — înseamnă Xenopol — cu cea mai mare distincție, obținând toate bilele albe, și deci *magna cum laude* » [3]).

Xenopol avu, cu acest prilej, o idee cu adevărat sensațională pentru moravurile noastre de atunci. Socoti anume că se cuvine a sărbători « minunea de om » ce aveau dinaintea lor, și propuse să i se dea un banchet. Această sărbătorire, cu totul neobișnuită, venind dela profesori, a fost cea dintâi consacrare a omului excepțional care avea să stăpânească epoca sa.

Aceeași bunăvoință a admiratorilor săi i-a obținut o bursă de călătorie în Italia, pentru întremarea sănătății primejduite prin atâtea silinți. Inainte de a pleca, el trecu, la București [4]), un concurs pentru catedra de limba latină din Ploești, atrăgându-și simpatia caldă a lui Odobescu, și continuă activitatea-i de publicist, dând studii de « critică științifică » despre Ion Creangă și Veronica Micle, la « Convorbiri Literare », foiletoane la « Lupta » lui Gh. Panu. Atunci a

[1]) Examenul s'a ținut în ziua de 19 Decemvrie 1889.

[2]) I. Torouțiu și G. Cardaș, *Studii și documente literare*, I, București, 1931, p. 384.

[3]) *Istoria ideilor mele*, la I. Torouțiu, *Studii și doc. literare*, IV, pp. 339—340.

[4]) In Martie 1890.

www.dacoromanica.ro

apărut și recensia de apărare a « Năpastei » lui Caragiale, și autorul puternicei drame dăruia « criticului inteligent și conștiincios » un exemplar din lucrarea sa, cu o măgulitoare dedicație.

Călătoria în Italia a lăsat în sufletul deschis la nouă sensații o impresie ce nu se va șterge niciodată. Minunea cea mare a fost pentru dânsul inițierea dintr'odată în natura și în viața italiană. A început cu « lumea de umbre și de șoapte » a Veneției, trecând îndată la Padova, Vicenza, Verona, « dulci orașe pașnice, în care se auzea vorbind tare glasul vremilor de crunte lupte și de mare artă spontanee și îmbelșugată »; apoi la Pisa, la Florența, unde se va mai întoarce, pentru cercetări de arhivă, fermecat de frumusețea realizărilor ei trecute și de aceea a realității însăși. Milano i-a lăsat impresii confuze, iar Roma nu i-a dat fiorul de care s'a cutremurat Asachi, « într'un timp când nu se învăța atâta istorie a Romanilor ». De vină crede că a fost și « ghidul », care îndemna pe școlarul de ieri a verifica pas cu pas tot ce era însemnat, ca mai important, în paginele lui. In sfârșit a trecut la Neapole, unde s'a așezat mai în margine, pentru a putea admira priveliștea în toată maiestatea ei [1]).

Intors din această călătorie, ale cărei amintiri aveau să apară îndată în « Revista nouă », a rămas un timp la București, unde a fost prezentat lui Hasdeu, și a legat prietenie cu fruntașii literaturii nouă: Caragiale, Vlăhuță, Delavrancea. In toamna anului 1890, pornea din nou pe drumul Apusului, de astă dată la Paris, unde trebuia să facă studii timp de trei ani.

Trimes cu o bursă pentru studiul limbii grecești, deși se simțise atras către lumea ideilor, într'un domeniu filosofic oarecare, a trecut la studiile istorice, de care se apropiase prin cercetările de istorie literară și prin considerații generale asupra trecutului nostru [2]).

Școala de Inalte studii din Paris, o școală « de erudiție după cel mai strict sistem german din anii 1870—90 », l-a format ca istoric. Acolo a învățat « practica erudiției », precizia informației, folosirea metodică a documentului [3]). După migăloase cercetări de doi ani,

---

[1]) *O viață de om*, p. 185 și urm.

[2]) *Institutul pentru studiul istoriei universale. Ședința de deschidere (1-iu April 1937,)* București, 1937, p. 7.

[3]) *Romantism și naționalism în istoriografia românească.* « Generalități cu privire la studiile istorice », București, 1933, pp. 174—5.

www.dacoromanica.ro

pentru care a trebuit să meargă și în Italia și Anglia, și-a trecut examenul de diplomă cu voluminoasa și apreciata lucrare asupra lui Philippe de Mézières, predicatorul neobosit al cruciatei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Bursa îl îndatora să treacă doctoratul în Germania. La sfârșitul anului 1891, a plecat deci la Berlin, unde cursurile nu l-au putut atrage. Își folosea timpul copiind, în arhive, lucruri privitoare la istoria Românilor. O neînțelegere cu Decanatul l-a făcut să meargă, pentru doctorat, la Leipzig, unde trecea examenul cu lucrarea privitoare la « Thomas III, marquis de Saluces », primită de vestitul Lamprecht. S'a înfățișat la această ultimă probă, fără nici-o pregătire specială, grăbit cum era a strânge și aici materialul pentru istoria cruciatelor târzii, la care-l duseseră cercetările asupra lui De Mézières, și mai cu seamă pentru istoria Românilor, spre care se îndrepta tot mai mult interesul său.

A trecut, în urmărirea aceleiași informații, la Dresda, la Nürnberg și la München, s'a oprit la Innsbruck, unde avea să se întoarcă, spre a culege urmele tristei pribegii a lui Petru-Vodă Șchiopul, și a coborît din nou la Veneția, pentru imensele-i arhive, care i-au dat materialul atâtor volume ce aveau să apară în urmă. A cules apoi, și în alte orașe ale Italiei, tot ce a putut afla privitor la subiectele urmărite.

Cu această bogată comoară de informație nouă, se întorcea în țară, în vara anului 1894, și obținea, la un concurs, catedra pe care a ilustrat-o până în pragul morții, la Universitatea din București.

Sire,
Domnilor colegi,

Profesoratul lui Nicolae Iorga a fost, peste varietatea nesfârșită a subiectelor, o continuă îndreptare a spiritelor spre actualitate, căci istoria poporului său l-a stăpânit întotdeauna mai mult decât orice altă istorie și, cu înțelesul pe care dela început i l-a dat, ea se leagă inseparabil de cadrul larg al istoriei universale. Și, fiindcă istoria, cum o definea din prima sa lecție, trebue să prindă *toate* manifestările vieții unui popor, cercetarea trecutului național, în tot ce constitue viața morală, i s'a impus ca o necesitate fundamentală.

www.dacoromanica.ro

Aceasta l-a dus la răscolirea, în toate domeniile, a acestui trecut, atât de mult uitat, i-a dat puteri de uriaș spre a-l căuta pretutindeni și a-l scoate, cu pietate, la iveală. Lipsa de înțelegere pentru ceea ce fusese mândria acestui popor l-a făcut să fie un aspru judecător al societății în mijlocul căreia trăia. Priveliștea tristă a luptelor, fără orizont și fără ideal, care, aici, între hotarele țării libere, dincolo, peste hotare, împărțea lumea în tabere dușmane; toropirea în care zăcea mulțimea cea mare a neamului, din mijlocul căreia puțini numai se ridicau la lumina conștiinței; primejdia ce ne amenința ca națiune, împărțiți cum eram prin atâtea hotare și lipsiți de solidaritatea unei conștiințe naționale tari, — toate acestea l-au aruncat în luptă, cu armele experienței sale de istoric, pentru a proclama, ca un crez, nevoia prefacerii noastre.

Articolele apărute în « L'Indépendance Roumaine » din 1899 (« *Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains en 1899* ») au produs, cum era de așteptat, un puternic ecou în public și au atras autorului multe dușmănii. Toate instituțiile, menite prin caracterul lor a da icoana vieții intelectuale românești, erau înfățișate cu scăderile lor, față de ce trebuia să fie. Mișcarea literară, atât de frumoasă odinioară, nu se putuse păstra, fără sprijin în clasele luminate, fără public și fără editori. Cea științifică, mulțumitoare în unele domenii, era criticabilă în altele; iar presa, cu redactorii în mare parte improvizați, străini de realitățile românești sau cinici, apărea ca o crudă parodie față de ziarul de altădată, care se cetea, « ca o Biblie », în cercul familiei.

Alte articole, apărute în « Epoca » și strânse apoi în volumul « Cuvinte adevărate », proclamau energic aceeași necesitate de renovație morală, de strângere a marii solidarități naționale. Iată cum definea, într'un loc, « noul naționalism » pe care cu îndărătnicie îl propaga între Români: « Venim dintr'un trecut greu și trăim într'un prezent de primejdie, între dușmani și fără un singur adevărat prieten. Aiurea poate fi vreme de petrecut sau se iartă zăbava. La noi, trebue lupta din fiece clipă, necontenita muncă harnică sub arme, strângerea la un loc într'un mănunchiu, gata spre jertfire, a tuturor puterilor noastre. Căci din părăsirea acestor virtuți nu rezultă pentru noi numai zăbava și afundarea în umbră, ci pieirea. Alegerea e pentru noi aceasta: ori ajungem un popor model, ori pierim. Și *nu voim* să pierim. Fiecare din noi simțim ca o misiune sfântă de a împiedeca aceasta, această crimă de a distruge silințele grele ale atâtor generații

www.dacoromanica.ro

chinuite și fără noroc. Căutăm pretutindeni un sprijin: în clasele ce n'au fost chemate încă la viață în lumină, la frații înstrăinați, pe cari noi nu-i uităm, căci pentru noi « România » nu înlocuește Românimea »[1]).

Cu intuiția sigură a viitorului, Nicolae Iorga chema de pe atunci atenția clasei conducătoare asupra celor două mari probleme ce se impuneau cugetării politice a partidelor noastre: chestia țărănească și chestia evreiască. Un Stat vrednic de viață nu se poate răzima, afirma dânsul, pe clasele superioare, alcătuite din puțini, fără energie fizică, ci numai pe țăranii cei mulți, oțeliți în luptă cu nevoile, « cumpăniți și stăruitori, muncitori și modești, oameni de înțelegere și de omenie mai oriunde ». « A-i ridica spre noi, — scria dânsul — înseamnă a mântui patria și neamul ». Chestiunea evreiască era analizată pe larg, într'o serie de articole, cu lungi considerații istorice asupra vechimii Evreilor la noi, a tipurilor ce prezintă, a îndeletnicirilor parazitare și atitudinii lor față de aborigeni, cu punerea în adevărata lumină a emigrărilor, prezentate de interesați ca rezultat al prigonirii. Inainte de doctrina proaspătă a « rasismului », Nicolae Iorga formula nevoia de a avea în mâini naționale rosturile noastre de viață: « In orice timp, dar mai ales astăzi, viitorul e al popoarelor numeroase. Nu însă al oricărei asociații de unități omenești rupte dintr'o rasă sau din alta și cutezând a se întitula națiune, ci al popoarelor care reprezintă aceeași limbă, același sânge, aceleași amintiri și aceleași speranțe... Un popor cu viață normală trebue să aibă *din sine* toate ramurile de ocupație și toate clasele sociale. Lucrătorul de pământ, proprietar sau țăran, meșteșugarul, negustorul, cărturarul și omul politic trebue să aibă același tip etnic: sufletul lor, mai puternic sau mai slab, mai ales sau mai de rând, trebue să dea, la atingerea împrejurărilor, același timbru de rasă ». Istoricul se întâlnea aici cu aceleași idei, exprimate în doctrină, de veneratul nostru coleg economist, d-l A. C. Cuza, de multe ori apoi colaboratorul său.

Dar marea tribună de pe care, cu largi ecouri în public, a răsunat cuvântul îndrumătorului conștiinței naționale a fost « Semănătorul ».

Când, în 1903, i s'a oferit conducerea acestei reviste pentru popor, Nicolae Iorga s'a gândit că va avea mijlocul de a continua propa-

[1]) *Cuvinte adevărate*, București, 1903, pp. 108—9.

www.dacoromanica.ro

ganda începută. Timp de trei ani a dat, în fruntea acestei publicații, articole de direcție literară și culturală, de multe ori și politică și socială, străbătute de același crez, pe care-l proclamase la « L'Indépendance » și la « Epoca » și ale cărui origini, cum a arătat-o însuși, erau mai depărtate: ele veneau din tradiția lui Eminescu, din a lui Kogălniceanu și Alecu Russo.

Ideea stăpânitoare, dela care toate îndemnurile sale porneau și pe care, în orișice chestie ar fi scris, n'o pierdea o clipă din vedere, era crearea prin cultură a unității sufletești a Românilor, care singură putea duce la unitatea politică. « Avem un Stat național fără o cultură națională, ci cu o spoială străină, franțuzească », — scria dânsul, într'unul din primele articole. « Avem visul de unire națională în aceeași formă politică, îl legănăm în vorbe și nu-l chemăm la noi prin fapte: hotarele mai sunt încă hotare pentru cultura noastră. Ne dorim uniți la un loc și nu ne cunoaștem nicidecum ».

Proclamă deci cu hotărîre nevoia unei culturi a tuturor, « de sus până jos, dintr'un hotar al Românimii până la altul, o cultură care să fie a noastră, cărți pe rândurile inspirate ale cărora să cadă deopotrivă lacrima înaltei, bogatei doamne și a sătencei, cărți smulse de mâini nerăbdătoare până unde răsună graiul acestui neam ». Și, la sfârșit, aceste cuvinte care sună ca o chemare de trâmbiți: « O nouă epocă de cultură *trebue* să înceapă pentru noi. *Trebue*, sau altfel vom muri! Și e păcat, — căci rânduri lungi de strămoși cinstiți ne stau în urmă, și n'avem dreptul să ne înstrăinăm copiii! » [1]).

Românii de peste hotare își îndreptau cu nădejde privirile către țara-mamă, pentru dânșii firească ocrotitoare a intereselor tuturor. « România, declara Nicolae Iorga, într'o conferință la Craiova, nu trebue să trăiască numai pentru ea. Este un orb, un necunoscător acela care nu înțelege că România are datoria de a fi pentru Români ceea ce Piemontul a fost pentru Italia, ceea ce Prusia a fost pentru Germania. România are un rol față de celelalte Ținuturi românești » [2]).

Același îndemn poruncitor se îndreaptă deci și către frații de dincolo de Carpați. Fusese în Ardeal și nu aflase nici acolo un nivel cultural prea mulțumitor. El le arată ce mare greșeală se face cu risipirea puterilor națiunii în sterpele lupte politice: « O renaștere

---

[1]) Articolul din 18 Mai 1903.

[2]) *Două conferințe craiovene*, Craiova, 1906, p. 19.

www.dacoromanica.ro

culturală e și acolo ca și dincoace, mai mult decât dincoace, o *necesitate națională*. Și, când sămânța bună e așa de rară, nu e păcat să se arunce încă dintr'însa pe stânca stearpă a politicei «național-valahe» în Parlamentul pan-maghiar din Budapesta? La Biserică, la școală, la ziar, la carte, la Bancă, numai acolo se poate lucra cu folos. Restul e înșelare de sine sau neastâmpăr ambițios»[1]).

Când, mai târziu, se aduce acolo, pentru sugrumarea naționalităților, legea școlară a lui Berzeviczy, Nicolae Iorga încurajează pe ai noștri, arătându-le ce minunată armă e cultura, care singură poate înfrunta toate măsurile oficiale: «Școala n'are nici-o putere față de familie, când familia *este* în adevăr, și focul unui ideal arde pe vatra ei, nestins din vechile timpuri ale strămoșilor. Aici în familie să se găsească limba românească ținută în cea mai mare cinste, aici să se găsească adevăratul cult pentru literatura și cultura națională. Iar pentru cei săraci și neluminați dela sate rolul cultural al părintelui de familie e chemat să-l aibă altcineva: preotul, care va sluji tot românește, cu toate legile d-lui Berzeviczy, învățătorul asupra căruia nimeni n'are nici-o putere *acasă la el*»[2]).

Pentru crearea acestei culturi a tuturora, literatura trebue să afirme sufletul poporului nostru, «trebue să fie floarea ultimă a vieții noastre întregi și testamentul pe care o generație îl lasă altei generații»[3]). Așa a fost altădată, cu un veac în urmă, când scrisul celor aleși era pentru toată lumea, fiindcă el pornea din fondul adânc și curat al rasei. Cuvântul lui Dumnezeu, cu toate tâlcuirile lui, letopisețul, poezia, toate erau pe înțelesul oricărui om de limba noastră. Numai veacul al XIX-lea a sfâșiat «tunica fără cusătură a neamului», și cărturarii și aici, și în Ardeal, și în Bucovina, s'au despărțit în castă. Dar «cu câteva sute de cetitori, cei mai mulți scriitori și ei, nu se face o literatură, literatura cea mare, puternică și bună, care ajunge semnul de înfrățire, conștiința comună, sufletul unei societăți naționale»[4]).

In mijlocul artificialității unei poezii, ce-și căuta și atunci, ca în mare parte astăzi, modelele aiurea, Nicolae Iorga prindea în această fericită formulă nobila solie a poetului: el trebue să fie, ca în Grecia

[1]) «Sămănătorul», n-rul din 20 Iulie 1903.
[2]) *Ibidem*, n-rul dela 27 Iulie 1904.
[3]) N-rul din 6 Iunie 1904.
[4]) Articolul de fond din 28 Decemvrie 1903.

www.dacoromanica.ro

veche, învățătoarea neamurilor, « Zeul păzitor al izvorului, prin pieptul căruia saltă, limpezi, undele răcoritoare pentru orice drumeț », « un Vistier al frumosului, cu mâna totdeauna deschisă, sămănătorul neobosit al luminii » [1]).

O astfel de literatură noi am avut-o. Ea a trecut dela Eminescu la Treimea din 1890: Caragiale, Delavrancea, Vlăhuță, dela aceștia la scriitorii tineri din preajma sa și înfățișează, — spune atât de frumos —, « viața noastră adevărată, într'un spirit care nu e împrumutat de nicăiri, ci e spiritul, descoperit în sfârșit și așezat în Scaunul strămoșesc de Domnie, al neamului » [2]).

S'a încercat, din atâtea părți, a se micșora valoarea directivei sănătoase dela « Sămănătorul ». In perspectiva pe care o avem astăzi, putem afirma că această directivă a însemnat o epocă în desvoltarea culturii românești. Nu s'au scris la noi mai luminoase pagini de critică literară decât cele apărute în « Sămănătorul ». Cu simțul său ales pentru frumuseță, cu marea sa putere de intuiție, Nicolae Iorga a prins, în forme necontenit nouă, adevărurile eterne ale Artei. Ne-a dat, după curentul lui Kogălniceanu și Russo, după acela al « Convorbirilor Literare », al treilea mare curent literar, din care a ieșit literatura sănătoasă de pe la 1900 încoace.

Aceeași credință l-a dus la manifestația din Martie 1906, pentru apărarea drepturilor limbii naționale. Ea l-a mânat apoi din loc în loc, în lungul și latul țării, însoțit de tinerii scriitori — Sadoveanu, Gârleanu, Iosif, Sandu-Aldea și alții — predicând datoria pe care oricine trebue s'o aibă față de limba în care s'au înveșmântat comorile sufletului românesc. Nicolae Iorga aducea, în această admirabilă predică, un dar de improvizație uimitoare, un talent oratoric irezistibil, cucerind pretutindeni sălile prin bogăția fondului totdeauna nou și prin vraja particulară a graiului său colorat.

Dar, fiindcă totul, în această renovație morală, proclamată ca o necesitate de viață, trebuia să pornească dela trecut, Nicolae Iorga a simțit datoria de a-l căuta pretutindeni și de a-l scoate pentru toți la iveală. Pelerin neobosit, a pornit la drum, în lungile călătorii care

---

[1]) Articolul din 24 August 1903.

[2]) Articolul din 22 Februarie 1904.

www.dacoromanica.ro

i-au scos dinainte realităţile pământului românesc. Drumeţul s'a găsit adesea în faţa unor lucruri pe care nu le ştiuse de loc: « Amintirile istorice deveneau o realitate mai vie decât oricând înaintea pământului pe care se desfăşurase trecutul, înaintea urmelor, oricât de neglijate şi desprețuite, care pentru istoric căpătau un glas »[1]).

Din aceste călătorii au ieşit, în câţiva ani numai, frumoasele volume cu împodobite coperte, tipărite la « Socec » şi la « Minerva », şi în care, începând cu ţara liberă, ne-a descris, unul câte unul, Ţinuturile româneşti.

In aceeaşi vreme, începea, la 10 Mai 1906, în ziua când Regele României îşi serba patruzeci de ani de glorioasă domnie, ziarul « Neamul Românesc », menit a vorbi — cum explica în primul său articol: « Către cetitori », — « despre lucrurile cele mari ale neamului, despre nevoile lui adânci, despre suferinţele lui vechi şi sfinte, despre ţintele lui înalte şi grele de ajuns ». « Neamul Românesc » a fost de atunci, statornic, amvonul de pe care, până în cele din urmă zile ale sale, va răsuna cuvântul de osândă pentru toate nedreptăţile, de încurajare a faptei bune, de proclamare continuă a nevoii de prefacere a vieţii noastre, de mângâiere şi îmbărbătare în marile restrişti ale Soartei. Atenţia ziarului nu slăbea un moment pe fraţii de peste hotare. Ardelenii, Bucovinenii, Bănăţenii apăreau mereu în paginile lui. Ţinutul de peste Prut, ferecat prin ziduri de aramă, fusese cutreerat peste tot, şi sfatul cuminte mergea acum şi către « fraţii din Basarabia ».

Prin această neînduplecată solie de ziarist, prin cărţile de popularizare, aruncate din bielşugul minţii sale bogate, prin conferinţele rostite oriunde i se îndrepta o chemare, prin acţiunea sa la « Liga Culturală », prin cursurile de vară dela Vălenii de Munte, cerute de Bucovinenii setoşi a prinde în sufletele lor cuvântul de viaţă din graiul viu al profetului, Nicolae Iorga a pregătit unitatea conştiinţei româneşti, care a înfruntat zilele dureroase şi mari ale războiului unităţii naţionale.

Ţinându-se, o vreme, departe de luptele politice, pentru care nu simţea nici-o atracţie, a crezut în cele din urmă că ar putea grăbi procesul de prefacere a societăţii româneşti, coborîndu-se în arena acestor lupte. Dacă n'a dat realizările pe care le dorea, în faţă cu orga-

[1]) *O viaţă de om*, II, Bucureşti, 1934, p. 52.

www.dacoromanica.ro

nizații puternice, clădite pe alte baze decât ale sale, a contribuit totuși a impune sau grăbi atâtea bune înfăptuiri și a ridica nivelul adesea scoborît al vieții politice dela noi.

Sire,
Domnilor colegi,

Opera lui Nicolae Iorga e atât de vastă, încât multă vreme rânduri întregi de oameni vor avea să scrie despre dânsa. Ca foarte puțini mai înainte, el a atins aproape toate domeniile de afirmație a spiritului.

A fost un istoric, un cugetător și un profet. O curiozitate universală, o comprehensiune prodigioasă l-au apropiat de tot ce a fost manifestare superioară a umanității. Despicând negurile ce plutesc în jurul incertitudinilor noastre, gândirea sa adâncă a ajuns la divinații care ne uimesc; cele mai mici subiecte pe care le-a atins au fost smulse din cercul lor îngust, ridicate sus, pe aripile larg deschise ale minții sale avântate către înălțimi. In neamul nostru, anevoie am găsi o personalitate cu care să-l asemănăm. In unele privințe, se apropie de Hasdeu. Pentru a-i afla o paralelă, trebue să căutăm în literatura universală, printre cele câteva mari figuri de humaniști ai Renașterii din Apus.

A lăsat o uriașă operă istorică, întinse lucrări de istorie literară, cercetări asupra vieții religioase și artei noastre vechi, asupra instituțiilor și vieții sociale a trecutului, cursuri și conferințe făcute în străinătate asupra celor mai variate subiecte de istorie și literatură; a desfășurat în același timp o continuă activitate de scriitor, dăruind literaturii noastre cugetări, poezii, drame, discursuri, descrieri de călătorii, essaiuri, din care multe vor trece, pentru bogăția ideilor și strălucirea formei, în Anthologii.

Nu ne putem gândi, firește, a ne opri măcar asupra celor mai însemnate. Alții vor face-o, după noi, și în mai bune condiții, când timpul va așterne perdeaua lui fatală asupra vremii aspre pe care o trăim.

Dar Nicolae Iorga aparține, înainte de toate, ca *istoric* lumii internaționale, care l-a prețuit și în care a fost unul din bizantiniștii de frunte și un medievist dintre cei mai mari. El a adus în acest domeniu o cugetare proprie, și asupra ei suntem datori a ne opri un moment.

www.dacoromanica.ro

Punând pe primul plan al preocupărilor sale istoria națională, a fost adus, prin concepția pe care a avut-o cu privire la dânsa, a sparge cadrele, obișnuite până atunci, ale acestei istorii.

Fusese, înainte de dânsul, perioada « romantică » a istoriografiei noastre. Generația lui Iorga nu mai are nici-o legătură cu dânsa; ea s'a silit a crea o istorie a Românilor, sprijinită pe documentul contemporan. Inițiat în practica disciplinei istorice la « Hautes Études » din Franța, unde se recomanda înainte de toate documentul, Nicolae Iorga aflase o informație prea restrânsă pentru a putea scrie istoria patriei sale. El s'a văzut silit a strânge mai întâi toată informația necesară. Din aceste osteneli a ieșit imensa colecție de documente, adevărată sfidare a muncii unui singur om: opt volume ale marei colecții « Hurmuzaki », treizeci și unu de volume de « Studii și documente », tipărite de Ministerul Instrucției, șase volume de « Notes et Extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV-e siècle », apărute la « Leroux », în Franța, și la Academia Română, din fondul « Princesa Alina Știrbei ». Trebue să adăugăm la acestea o mulțime de alte documente, mai nouă și mai vechi, privitoare la țările noastre și împrăștiate în Anexele atâtor lucrări.

Numai atunci s'a apucat a scrie istoria Românilor, pe materii și subiecte, dându-ne un număr considerabil de lucrări și monografii, care au schimbat complect unele capitole ale acestei istorii. De două ori a publicat sinteza istoriei naționale: întâia oară, la începutul carierei sale de istoric, în colecția germană a lui Lamprecht, inițiată de Heeren și Ukert [1]); a doua oară, către sfârșitul carierei, când ne-a dat cele zece volume ale istoriei Românilor.

Alături de informația de o bogăție uimitoare, ceea ce e nou în aceste largi expuneri e *concepția* dela care pleacă istoricul, o concepție *a sa*, pe care a aplicat-o și în alte lucrări de sinteză [2]).

Istoria Românilor trebue pusă, după această concepție, în cadrul istoriei universale; ea trebue să sublinieze momentul și chipul în care influența lor s'a exercitat asupra vieții generale a umanității. O afirma, hotărît, încă din Prefața la istoria scrisă în limba germană, în 1905. N'a înțeles, spunea dânsul, a da « un repertoriu pentru acei

[1]) *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha, 1905, 2 vol.

[2]) Intre altele, în cele privitoare la viața bizantină și la lumea musulmană, cea din urmă ilustrând celebra colecție germană a lui Lamprecht, *Allgemeine Staatengeschichte*.

www.dacoromanica.ro

cari voiesc să se informeze asupra amănuntelor », nici « a înșira, la rând, unul după altul, pe albi pereți goi, frumoase portrete biografice »; ci a voit să expună « desvoltarea națiunii române, nu în personalitățile ei, mai mult sau mai puțin mari »; să observe « națiunea însăși, ca ființă vieţuitoare », și să-i urmărească mersul lăuntric. A voit apoi să descrie această desvoltare « în legătura sa cu popoarele învecinate », să utilizeze astfel înrâuririle exercitate de alte popoare asupra Românilor, precum și acelea ce au pornit dela dânșii.

Ideile acestea se precizează necontenit în mintea istoricului, pentru a se enunța definitiv și clar în 1911, în discursul de recepție dela Academia Română. « Faptele nu există *pentru* ele și nu există numai *prin* ele », afirmă Nicolae Iorga; « apariția lor se datorește unei acțiuni puternice, continue, adânci, care se vădește prin mijlocul lor. Astfel faptele sunt doar manifestările acestor forțe mari, acestor factori hotărîtori, acestor desvoltări stăpânitoare ». Popoarele, din viața cărora pleacă acești factori, au viața lor organică, asemenea cu viața individualităților care trăiesc în lume. « Ele cresc prin ce câștigă din afară, se curăță, se înnoesc prin ce lasă din ființa lor într'o anume vreme ». Misiunea de azi a istoricului e de a urmări toate aceste prefaceri, în care se cuprind oameni și fapte, care servesc numai spre a înțelege mai bine prin tipuri și evenimente caracterizate. El va proceda deci cu starea de spirit a fiziologului, care, « și în cercetarea celui mai mărunt vas, a țesăturii celei mai banale, are în mintea sa marele sistem de viață, solidar, unitar, din care aceste obiecte ale studiului său fac parte ». « Există, — spune mai departe — o *singură* desvoltare, și toate manifestările de viață se prind într'însa, apărând fiecare la locul ei, hotărît de sensul acelei mișcări, de momentul ivirii faptelor și situațiilor, și având fiecare spațiul pe care-l cere însemnătatea reprezentativă sau însemnătatea activă a acestor fapte și situații ».

In felul acesta eroii, pe cari istoricii vechilor concepții i-au izolat de ceilalți, pentru ca pe urmă alții să-i lase să piară « în cămările lor mari și reci, fără ambrozia lor zilnică », eroii « se întorc înapoi în mijlocul acelora care i-au înălțat și pe cari i-au condus », cari au dat toate elementele din care mintea lor superioară ori voința lor supraomenească au făurit ideea strălucitoare și călăuzirea dârză. Tratată astfel, istoria prezintă mari foloase: « Se vede atunci, zice Iorga, nu neagra gloată a celor mulți și mici, și, iarăși, nu hlamida albă

www.dacoromanica.ro

ori veșmântul de purpură, aurul, argintul, pietrele scumpe și mărgăritarele de pe trupul protagoniștilor, ci silința, munca, lupta, înaintarea, retragerea, răsărirea în lumină ori cufundarea în întunerec a tuturora, unul condiționând pe celălalt și acesta creând condiții nouă pentru munca tuturora, absolut solidară [1]).

In această prezentare, poporul românesc apare ca un factor original, bine determinat și continuu activ al vieții europene, în toate domeniile: moștenitor al marii civilizații a strămoșilor Traci și păstrător neclintit, în forme rurale, ale tradițiilor nouă venite dela colonizarea și influența romană [2]).

Intr'o asemenea concepție, și morala istorică se schimbă. « Virtuțile publice, moralitățile naționale se desfac din priveliștea aceasta grandioasă a încordărilor prin care un neam își cucerește, își păstrează, își mărește locul sub soare, a rivalităților, pline de dureri grozave și de mari bucurii, ce se desfășură și se vor desfășura între neamuri, care trebue să tindă a se întrece pentru a se putea menținea și pentru a duce mai departe în menirea ei, de sigur dumnezeiască, umanitatea însăși » [3]).

Pentru a face astfel, istoricul trebue să iasă din anumite hotare cu care a fost deprins până acum. Trebue să îndrăznească a privi mai mult în jurul său. « Faptele istorice nu se reproduc niciodată întocmai, ci au o noutate nesfârșită »; dar, sub această diversitate, « liniile comune » există, încât pot da « termeni de comparație », cari ajută nespus la înțelegerea istorică. A căuta acești termini de comparație, aceste paralelisme istorice, este și o necesitate pentru istoria noastră, ca și pentru lămurirea atâtor epoce obscure ale istoriei generale. Cum a arătat și aiurea, izvoarele privitoare la istoria Românilor sunt foarte restrânse; sunt epoce întregi în care ele lipsesc aproape complect. Trebue deci să căutăm în afară de izvoarele directe, pentru a da expunerea neîntreruptă a istoriei naționale. Iorga a recurs, în acest scop, la viața populară, « care adună în adâncimile sale, adesea insondabile, elemente luate din viața istorică » [4]). « E o corespondență a situațiilor și manifestărilor istorice », — precizează dânsul —

[1]) *Generalități cu privire la studiile istorice*, p. 90.

[2]) *O viață de om*, III, p. 149.

[3]) *Ibid.*, p. 95.

[4]) *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité. I. Hist. ancienne*, Paris, 1926. Prefața, p. X.

www.dacoromanica.ro

« a elementelor statice și dinamice ale istoriei. Și dacă aceste elemente lipsesc pentru o epocă, pentru un teritoriu, pentru o națiune, pentru o grupă de fapte, de acțiuni umane, trebue să le găsim aiurea, adesea la o mare distanță cronologică » [1]).

Lucrul, firește, nu este ușor. El cere o largă orientare « în tot câmpul vieții omenești, trecute », o pregătire enciclopedică a istoricului vrednic de acest nume.

Concepția de unitate absolută a vieții omenești, necesitatea « de a nu cugeta altfel decât pe linii care ar străbate toată desvoltarea omenirii » [2]) l-a dus, în cele din urmă, la ceea ce numește, cu un cuvânt nou, *istoriologie*. Ea trebue deosebită de concepția lui Lamprecht, care vede în desvoltarea omenirii anumite faze sufletești, găsindu-și explicația în însăși desvoltarea sufletului omenesc dela copilărie până la maturitate. Aceasta, după Nicolae Iorga, ar face mai curând parte din psihologia popoarelor decât din studiul istoriei propriu zise, ar fi, cum o numește dânsul, o « meta-istorie ». Istoriologia trebue deosebită și de o altă tendință, întrupată într'o îndrăzneață operă a lui A. D. Xenopol, aceea de a supune faptele istorice la legi, care nu se pot stabili și verifica.

Iată cum înțelege Nicolae Iorga această istoriologie, la care tocmai lucra când a fost smuls dela scrisul său.

« Evenimentele să se prezinte altfel decât în succesiunea lor cronologică, să fie înlănțuite prin felul cum ele colaborează și concurg la acel mare lucru, cel mai mare din toate, care e viața omenească însăși ». Pentru aceasta, istoricul trebue să facă o selecție între ele. « Nu toate fac parte din țesătura însăși a acestei vieți, de-a-lungul timpurilor. Numai ce e caracteristic trebue ales din mulțimea de știri, care, mai ales pentru epoca mai nouă, e copleșitoare ». Elementele caracteristice intră apoi într'o construcție dinamică: « e vorba doar de *tragedia acestui neam omenesc*, și în ea, dacă sunt scene care expun, sunt și *acte*, care duc mai departe conflictul. In jurul actorilor, o mulțime de personagii cari nu spun nimic, pentrucă n'au nimic folositor de spus, se mișcă. Dar chiar acei cari vorbesc în mijlocul acestor muți, κουφὰ πόρσωπα, n'o fac decât atunci când cuvintele

---

[1]) *Ibidem*, Prefața, p. VII.

[2]) *Institutul pentru studiul istoriei universale. Ședința de deschidere (1-iu Aprilie 1937)*. București, 1937, p. 9.

www.dacoromanica.ro

lor sau actele lor duc înainte acțiunea. Sunt printre ei *corifei*, asupra cărora se concentrează atenția, în momentul în care ei se așează astfel « pe primul plan » (χορυφή). In tragedia atheniană, murmurul corului se aude adesea: el comentează și judecă. Istoricul îndeplinește același rol și n'are niciodată dreptul, — el n'are de altminteri nici puterea — să se sustragă dela aceasta. In sfârșit, înaintea *momentului intrării sale în scenă*, fiecare personagiu să ne fie prezentat altfel decât printr'un simplu nume, care n'ar ieși o clipă din uitare decât pentru a se cufunda într'însa din nou » [1]). Similitudinile, paralelismele, repetițiile istorice sunt elemente din care se alcătuește istoriologia.

Sistemul, obiect al meditațiilor lungi ale cugetătorului, fusese aplicat în atâtea lucrări anterioare ale sale. Ca orice lucru nou, el a speriat pe mulți, obișnuiți cum sunt a urmări istoria în acele comode săltărașe, împărțiri și subîmpărțiri impuse de o veche metodă. In mijlocul silințelor de reînoire a studiilor istorice, caracteristice vremii noastre, el rămâne totuși o frumoasă și nouă construcție a unui spirit superior, pătruns, cu atâta iubire, de nobila și măreața misiune a istoriei.

Sire,
Domnilor colegi,

Academia Română a avut în Nicolae Iorga pe cel mai învățat și mai activ dintre membrii săi. Timp de trei decenii, el și-a ocupat fotoliul, lângă locul de unde se cetesc comunicările, pe care le urmărea cu un viu interes. Nelipsit dela ședințe, avea întotdeauna o comunicare de cetit, un document sau o raritate bibliografică de prezentat, o propunere de făcut.

Cu puterea sa de muncă incomparabilă, cu erudiția sa atât de variată, Nicolae Iorga a sporit în mod considerabil numărul publicațiilor Academiei. A dat, dela început, o contribuție din cele mai mari la publicarea izvoarelor, multe lucrări în « Studii și cercetări » și în « Études et recherches ». Memoriile Secțiunii istorice și celei literare

[1]) V. fragmentul inedit, în « Bulletin de la section historique » al Academiei Române, n-rul din Ianuarie-Martie 1941.

www.dacoromanica.ro

cuprind sute de studii, cu subiecte din cele mai variate. Bogăția cunoștințelor sale l-au indicat a rosti multe din cuvântările festive, la comemorațiile închinate de Academie evenimentelor istorice și marilor figuri, dela noi și de aiurea, ale științei și literaturii.

La propunerea sa, secția istorică a început, în 1913, imprimarea Buletinului în limba franceză, pentru stabilirea relațiilor cu cercurile străine ale lumii savante. Până la dispariția sa, Nicolae Iorga a îngrijit publicarea acestui Buletin, în care propria-i contribuție a fost, ca în toate părțile, cea mai mare.

Legăturile întinse pe care le avea în lumea științifică internațională, — doctor « honoris causa » al atâtor Universități, membru al atâtor Academii străine — l-au impus ca delegat al Academiei Române la congresele internaționale de istorie și disciplinele înrudite, în care, cu atâta strălucire, a reprezentat acest savant corp.

Cele două școale întemeiate de Academia Română la Roma și la Fontenay-aux-Roses, lângă Paris, și în care s'au format cei mai mulți din tinerii noștri cercetători, se datoresc tot inițiativei sale. Cea din urmă, pe care a condus-o personal, a fost și un mijloc de legătură a țării cu știința franceză.

Sire,
Domnilor colegi,

Acesta a fost, pe cât se poate înfățișa într'o icoană atât de fugară, *magni nominis umbra*, omul care s'a dus, neștiut, dintre noi, după ce umpluse o întreagă epocă de sgomotul faptei lui.

Pornind dintr'o veche familie de intelectuali moldoveni, fără niciun sprijin, el s'a ridicat, prin acele minunate puteri ale sufletului, care sunt o binecuvântare de sus, dar mai ales pe urma unor străduinți fără seamăn, la locul cel mai de frunte pe care-l poate râvni cineva într'o societate. O jumătate de veac, viața sa de atlet al Românismului s'a împletit, continuu, cu viața poporului său.

Prin nesfârșita lui iubire de neam, prin luminoasa-i viziune a viitorului, prin curajul cu care a ridicat și dus la biruință steagul unei credințe, în vremea în care atât de puțini credeau, prin sufletul său mereu gata de muncă și de jertfă, el a exercitat o adevărată suveranitate intelectuală între contemporani.

www.dacoromanica.ro

Uriașul generației noastre își doarme acum somnul netulburatei liniști în mormântul care a cuprins atâta viață și atâta sbucium. Pe cărările întunecate ale neamului nostru o mare lumină s'a stins. Dar, cum a spus-o odată el însuși, morții nu mor totdeauna întregi, căci trăiește, prin urmările ei, fapta lor, și aceste urmări se întind tot mai departe în timpuri pe care mortul nu le mai vede.

Și fapta lui Nicolae Iorga e atât de mare, încât el va rămânea pururea viu în cugetele celor ce vor veni după noi. Din pragul Eternității, pururi va răsări celor tineri chipul transfigurat de lumina idealului, poruncitoare pildă, că *mai presus de noi și de toate, stă ființa nemuritoare a Patriei și a Neamului.*

www.dacoromanica.ro

BASARABIA IN UNITATEA DACIEI STRĂVECHI

Viața Moldovei dintre Prut și Nistru s'a depănat din cele mai îndepărtate vremuri mereu împreună cu aceea a întregei Moldove Pentru timpurile preistorice, în care izvoarele scrise într'adevăr lipsesc, dar documentele păstrate în pământ vorbesc celor chemați să le asculte, Basarabia, — pământ deopotrivă al Basarabilor și Mușatinilor —, a intrat în aceeași mare unitate culturală și etnică a Daciei străvechi.

Conceptul acesta se deosebește de noțiunea mai curentă și deci mai cunoscută a Daciei antice sau romane. Hotarele acesteia au fost stabilite pe hartă încă de mult de către știința arheologică. De sigur că civilizația provincială romană a depășit acele hotare politice și militare, ea supraviețuind la Dunărea-de-Jos și în Carpați retragerii oficiale la Sud de Dunăre. Și această civilizație romană din părțile noastre dăinui, împreună cu poporul, în plin proces de formare, al Daco-Romanilor, fiindcă altoiul roman s'a prins repede și puternic pe un viguros trunchiu, hrănit cu seva unei tradiții de cultură multimilenară.

Hotarele Daciei străvechi nu se pot determina ca acelea ale unui stat politic ori ale unei stăpâniri, fiindcă în epoca premergătoare istoriei avem de a face cu fapte de civilizație, *cu vetre de cultură*, a căror lumină a iradiat în toate direcțiunile. In Dacia preistorică atari vetre sunt mai numeroase decât în alte părți ale Europei și creațiunile lor rivalizează cu tot ceea ce a dat mai înalt umanitatea preistorică din afara lumei mediteraneene și orientale. In ființa noastră fizică și spirituală sunt moșteniri ce vin din adâncul mileniilor, care apar din când în când la suprafață, sub formă de supraviețuiri sau persistențe, ca țâșnirea « focurilor veșnice » de pe câmpurile bogate ale îndureratului nostru Ardeal.

www.dacoromanica.ro

In timpurile străvechi Basarabia a stat totdeauna sub flacăra pornită din *focarele de cultură*, fie din cele din Transilvania, fie din cele din Moldova sau din restul Daciei, ea fiind deci *o parte integrantă a spațiului carpato-dunărean de odinioară* al îndepărtaților strămoși ai poporului român. Adeseori ea a jucat și rolul în mic, pe care Dacia, — și România de ieri și de azi l-a avut în mare —, de a înlesni mișcările culturale și etnice dela Apus spre Răsărit și dela Nord spre Sud-Est, ori de a micșora efectul, în general distrugător, al revărsărilor dela Răsărit către Europa Centrală, care se strecurau pe cunoscuta « cale a stepelor » euro-asiatice.

Cu deosebire în zilele de azi și în paginile acestei reviste, în care spiritul întemeietorului ei, larg cuprinzător a tot ceea ce a fost viață românească, mai veche sau mai nouă, va stărui mereu, cred că este potrivit a aduce la cunoștința unui cât mai numeros public, — într'o formă oarecum deosebită de aceea a studiilor de specialitate —, unele fapte din vremurile de mult apuse, dar care au totuși în prezent o semnificație ce nu va scăpa nimănui.

*

In cea dintâiu epocă a istoriei de început a umanității, adică în paleolitic, când se constituise prima industrie a pietrei cioplite, Basarabia era locuită de aceleași triburi sau seminții, care ocupaseră deopotrivă Moldova, Transilvania și Oltenia. Unele descoperiri din Nordul Moldovei vechi își găsesc o paralelă în silexurile de lângă București. In ceea ce privește rasa, care a locuit pentru prima dată pământul Basarabiei, ea este reprezentată prin *homo neanderthalensis*, cu fața prelungă și mersul nu tocmai vertical, dar cu o grijă foarte pronunțată față de semenii săi morți. El este creatorul industriei mousteriene dela noi și din celelalte părți ale Europei. Urmele industriilor sale, ca și ale descendentului său — *homo sapiens fossilis* — se găsesc mai ales în valea Nistrului și în aceia a Prutului. Oamenii de atunci trăiau în peșteri, în adăposturile de sub stâncă și în așezări deschise, de pe terasele pline de soare ale râurilor, înjghebându-se uneori în loess modeste ateliere pentru lucrarea silexului și a cuarțitului.

Din îndemnul d-lui Prof. I. Simionescu, președintele Academiei Române, adesea chiar cu participarea directă a d-sale, s'a cercetat amănunțit, nu numai din punct de vedere geologic și paleontologic,

www.dacoromanica.ro

ci și arheologic, ținuturile din Moldova și Basarabia nord-estică, cât și jud. Tighina, unde s'au descoperit interesantele depozite fosilifere dela Cimișlia, din epoca terțiară. Nici jud. Bălți n'a fost neglijat. In anii de după războiu au apărut destul de numeroase studii de amănunt și chiar de sinteză, care înseamnă tot atâtea eforturi de a cunoaște cât mai bine pe cei dintâi oameni din Moldova dintre Prut și Nistru, cât și mediul înconjurător, acela al faunei și al florei. Dela primele mențiuni din 1916 asupra existenței paleoliticului în Basarabia și până azi, cunoștințele noastre au sporit mult. In felul acesta s'a ajuns la constatarea că cele mai vechi urme ale omului preistoric din Basarabia, ca și din restul Moldovei și majoritatea regiunilor țării noastre, se pot pune acum 50.000 ani. Lipsesc de sigur dovezile certe ale existenței omului cuaternar din prima parte a paleoliticului, fiindcă nu se creiaseră condițiuni destul de prielnice vieții omului, iar cercetările și descoperirile din această vreme sunt foarte restrânse. In perioadele mai recente ale paleoliticului se găsea un puternic centru de cultură în Transilvania, un altul în Oltenia, al treilea în Nordul Moldovei și Basarabiei, cu Bucovina la un loc și al patrulea în Dobrogea. Intre toate aceste focare exista o strânsă legătură, industriile lor reprezentând același facies sau aspect cultural, cu foarte slabe deosebiri locale.

Cele mai însemnate stațiuni din această vreme se aflau în valea Nistrului și aceea a Prutului. Astfel notăm: Câșla—Negima, Cormani, Voronița, Babin, Molodova, toate în loess, precum și Naslavcea, jud. Soroca. In Bucovina le corespundeau, printre altele, așezările dela Zamostea, pe Ceremuș și Prelipce-Luca, jud. Cernăuți. O mențiune specială merită descoperirea dela Cuconeștii-Vechi, jud. Bălți, de unde provine cel mai frumos vârf de suliță din silex din toată Europa răsăriteană, în formă de frunză de salcie, care este în același timp și cea veche și cea mai autentică dovadă a unei arte superioare, care poate rivaliza cu produsele similare din Europa occidentală. Ea aparține perioadei solutreene, când lucrarea silexului sau a cremenei atinsese cele mai înalte grade de perfecțiune, datorită înzestrării cu o abilitate tehnică și un simț artistic puțin obișnuite ale populațiilor de vânători de pe vremea aceea.

Civilizațiile paleolitice din Basarabia și Bucovina nu pot fi înțelese decât dacă le luăm împreună cu aparițiile contemporane din restul Daciei și dacă, în al doilea rând, le raportăm la manifestările

www.dacoromanica.ro

analoage din Europa centrală și apuseană, fiindcă pentru vremurile ce se încheie pe la 10.000 în. de Chr. mișcările culturale au în general o direcțiune dela Vest la Est. Basarabia face legătura cu Transnistria, Ucraina și Sudul Rusiei, ea având o situație specifică. Clima, fauna și flora din cuaternarul Moldovei și Basarabiei vin să întărească imaginea unei lumi de tranziție între Orient și Apus, așa precum aspectul însuși al primelor civilizații o evidențiaseră.

Viața pe care o ducea omul paleolitic era dintre cele mai grele, din cauza deselor succesiuni de climă, cu repercusiuni adânci asupra felului de traiu, cât și din cauza prezenței unei faune de cele mai multe ori dușmănoase. El trăia din *adunarea* fructelor, a rădăcinilor suculente, a scoicilor și a melcilor, din *vânătoare* și *pescuit*. Se vâna în stepă și în pădure. Oamenii paleolitici din Basarabia și Moldova erau înconjurați de o faună foarte bogată, ale cărei resturi osteologice, descoperite în depozitele diluviale, sunt cercetate azi mai bine decât în celelalte provincii ale țării. Pe plaiurile moldovo-basarabene se întâlnea rinocerul, cerbul, renul și mamutul, cel mai căutat animal pentru carnea și fildeșul său.

*

In perioada de trecere dela paleolitic la epoca cea nouă a pietrei lustruite, numită neolitic, viața din Basarabia, ca și din alte părți ale României, n'a cunoscut nici-o întrerupere, fiindcă descoperirile dela Naslavcea, pe Nistru (jud. Soroca), Comarovo, Atachi și Volșcovo (jud. Hotin) se așează tocmai în această vreme de tranziție: *mesoliticul*, în care trebue să vedem *primul ev mediu* din istoria umanității, caracterizat printr'o nestabilitate, prin numeroase prefaceri și frământări în toate domeniile, la capătul cărora se va forma noua sinteză a civilizațiilor neolitice.

In epoca neolitică, prin care se înțelege o vreme nouă, în care lustruirea obiectelor de piatră, ceramica, agricultura, creșterea vitelor și, în general, viața stabilă constituesc trăsăturile esențiale, Basarabia ni se înfățișează ca o provincie intens locuită de o populație agricolă prin excelență. Agricultura marchează, de sigur, cel mai de seamă moment din istoria omenirii. Ea înseamnă trecerea dela viața de nomad a omului paleolitic și mesolitic la cea stabilă, a cultivatorului de ogoare și crescătorului de vite, ocupațiuni ce vor rămânea de acum înainte caracteristica oamenilor legați de pământ.

www.dacoromanica.ro

Oamenii se specializează în îndeletniciri. Apare o artă textilă și o industrie ceramică. Fiecare membru al familiei, care este o grupare de oameni pașnici, contribue la bunul mers al gospodăriei. Bărbatul scormonește pământul, seamănă și aduce roadele în modesta sa locuință, scoate din adâncuri ori culege dela suprafață silexul sau cuarțitul necesar uneltelor, procură lemne de foc și pornește la vânat sau la luptă, când nevoia o cere, iar femeea, acasă, toarce și țese, dar mai ales ea este aceea care lucrează vasele de lut, pe ai căror pereți au rămas imprimate degetele mâinii sale harnice, fiindcă în timpurile acelea nu era roata olarului. Vasele se pictau sau se zugrăveau. Atari produse pictate caracterizează întreaga Europă sud-estică din epoca neolitică, a cărei desvoltare cuprinde în general mileniul al III-lea în. de Chr. Pentru ținuturile dintre Carpații Orientali și valea Niprului epoca neolitică înseamnă dăinuirea exclusivă a ceramicei pictate.

In Basarabia se cunosc relativ multe stațiuni cu o asemenea ceramică zugrăvită, analoage celor din Moldova, Bucovina și Ucraina. O listă a lor am dat în *Repertoriul Arheologic* (sub tipar), unde se arată toate stațiunile și descoperirile din România. In Muzeul din Chișinău se aflau, înainte de silnica răpire din 1940, materiale arheologice din diferite așezări basarabene. Stațiunea dela Darabani din jud. Hotin, pe Nistru, a fost cercetată în anii de după războiu mai amănunțit. De acolo au ieșit la iveală importante produse pictate, caracteristice, cu deosebire, stilului mai nou dela Cucuteni, de lângă Iași. Stațiunea dela Cucuteni, cu renume mondial, a dat și denumirea unui cerc de civilizație dela răsăritul Carpaților, dar care intră într'o *mare unitate culturală și etnică*, ce se întindea din colțul de Sud-Est al Transilvaniei, peste Moldova, Basarabia, Bucovina, Galiția orientală și Ucraina, până la Nipru. Această arie de civilizație — *est-dacică* prin așezarea geografică și prin origine, după cum vom vedea —, cuprinde următoarele stațiuni reprezentative: Ariușd, jud. Trei-Scaune, pe valea Oltului transilvănean, Cucuteni, jud. Iași, Șipeniț, Bucovina, Koszylowce, în Galiția de răsărit, Tripolje, în regiunea Kievului și *Petreni*, jud. Bălți, pentru Basarabia.

Incă din 1902 și 1903, profesorul E. von Stern dela Odesa făcuse la Petreni săpături, care, deși restrânse ca întindere și timp, au dat totuși rezultate foarte bune, cunoscute apoi în întreaga lume savantă, mulțumită și admirabilei publicații apărute în 1907, în

www.dacoromanica.ro

« Lucrările celui de al III-lea Congres arheologic rusesc » ținut în 1905, la Ecaterinoslav. Vasele dela Petreni sunt de o rară frumuseță în decorațiune și de o eleganță și siguranță a profilului puțin obișnuite. Ele stau alături de produsele cucuteniene și de cele dela Șipeniț, acestea din urmă cunoscute acum o jumătate de veac, precum și alături de ceramica stațiunilor transnistriene, ca cele de pe valea Bugului, Bobriței și Niprului.

E. von Stern, pus în fața manifestărilor dela Petreni și a celor similare dintre Nistru și Nipru, a fost constrâns să le compare cu cele dela Micene, care, descoperite nu prea de mult de către Schliemann, stăruiau în mintea tuturora. De aceea, lucrarea, care trata și despre Petreni, von Stern a intitulat-o: « Civilizația premiceniană în Sudul Rusiei », recunoscând prin aceasta, nu numai că ceramica pictată dela Petrenii Basarabiei noastre și a întregului complex amintit este anterioară celei miceniene, dar și că preliminariile strălucitoarei civilizații din vestita cetate a Atrizilor trebuesc căutate în Nord. Ceramica pictată nu este, evident, decât cel mult o latură a problemei originei civilizației miceniene, care, ca vreme este ulterioară celei cu ceramică pictată din Europa sud-estică. Azi, studiile de arheologie, antropologie și filologie au ajuns într'adevăr la concluzii indiscutabile în ceea ce privește obârșia culturii miceniene, care scoboară dinspre Nordul dunărean. E drept că elemente ale ceramicei cu ornamente în benzi, de stil Cucuteni-Petreni-Tripolje se găsesc în mediul vechei Hellade, transmise patrimoniului acheo-micenian, dar cele mai de seamă bunuri culturale, originare dela Dunărea mijlocie și din Dacia, se datoresc mișcării pornite spre Sud, pela jumătatea mileniului al III-lea în. de Chr., din Vestul Daciei, când pătrunseră în Grecia, și cele mai vechi infiltrări indoeuropene. Acheii, — creiatorii civilizației miceniene, pentru care von Stern vedea ca prototip pe cea dela Petreni, — greșind, de sigur, într'o oarecare măsură, — au ajuns în Grecia curând după anul 2000 în. de Chr., pornind din Nord, a doua patrie a lor fiind, pare-se, Dacia. Ei determinară primul proces de adâncă indoeuropenizare a Greciei preistorice. In sensul acesta trebue înțeleasă azi și corectată încercarea lui von Stern din 1905 de a pune alături produsele superioare ale Sudului helladic cu cele din Basarabia și Ucraina.

Revenind la descoperirile dela Petreni, să ne oprim puțin asupra ceramicei. Vasele se lucrau cu mâna, roata olarului fiind introdusă

www.dacoromanica.ro

în Dacia abia cu 2000 ani mai târziu de către Celții veniți dinspre Vest. Pentru pictură se întrebuința culoarea roșie-vișinie, neagră și albă. Motivele decorative erau variate, de caracter geometric. Ca elemente esențiale ale decorațiunii se întâlnește *spirala și meandrul*, de origine străveche-europeană și duse ulterior în Grecia și Creta, de către populațiile agricole din Dacia și dela Dunărea mijlocie, ca și casa zisă *megaron*, cu pridvor și vatră în centrul său, al cărei plan îl găsim la palatele cretano-miceniene și în construcțiile dela Troia. Uneori întâlnim pe ceramica dela Petreni o decorațiune zoomorfă și antropomorfă, geometrizată, precum și motive luate din natura vegetală, de asemenea stilizate mult. Această decorațiune se datorește influenței ce iradia spre Dacia din marile focare de cultură ale Orientului apropiat. Mai rară este tehnica inciziei. Ca forme principale notăm: urnele mari piriforme, comune întregului spațiu cu ceramică în benzi (band-ceramică), cești bitrunchi-conice, suporturi în formă de binoclu, capace, etc. Toate aceste forme sunt răspândite deopotrivă în toate stațiunile cu ceramică pictată din cercul transilvano-moldo-ucrainian. In deosebi, același repertoriu de forme îl găsim la Șipeniț, în Bucovina.

O a doua caracteristică a civilizației cu ceramică pictată este *plastica*, în a cărei modelare și ornamentare avem de a face cu același fin simț al măsurii și al frumosului. Figurinele de lut sunt decorate cu striuri sau se pictează. Cele feminine sunt reprezentările unei divinități în legătură cu fertilitatea și rodirea ogoarelor, precum și cu ideea maternității. Figurinele masculine sunt mult mai rari decât cele precedente, ceea ce ne face să ne gândim la existența unui *matriarchat* în părțile acestea ale Europei din acea vreme. Se știe că plastica de care vorbim aici este de origine mediteraneiană și orientală. Vor fi avut loc și practice religioase, asemănătoare cu cele din lumea Mediteranei și a Orientului, fiindcă întâlnim și la noi « coarne de consecrațiune » și jilțuri de lut. De pildă, jilțul dela Lipcani, jud. Hotin, este, nu numai o operă de artă, dar el desvălue și o latură importantă din viața spirituală a vremii și a regiunii. Se practica, fără îndoială, un cult agricol, fiindcă civilizația cu ceramică pictată este o *civilizație țărănească, o civilizație de sate*, ai cărei creiatori se ocupau cu lucrarea ogoarelor și creșterea vitelor, fiind pe atunci cei mai înstăriți din toată Europa preistorică, exceptând, evident, lumea mediteraneiană, care trecuse la o civilizație superioară, urbană.

www.dacoromanica.ro

Răstimpul, în care a dăinuit ceramica pictată, este cea mai prosperă epocă din istoria străveche a Daciei, ale cărei hotare, dinspre Răsărit, se întindeau, precum am văzut, până la Nipru. Basarabia și Bucovina cădeau aproape în centrul acestei superioare culturi a strămoșilor noștri: *Pre-Tracii.* O atare vreme de intens progres se mai poate compara cu aceea a epocii bronzului din Dacia, când Tracii din mileniul al II-lea în. de Chr., ca și înaintașii lor din mileniul al III-lea în. de Chr., se bucurau de o mare prosperitate și de o faimă a industriei lor ceramice și mai ales de bronz, care pătrunsese departe spre Marea Baltică și până în Caucaz.

Inainte de a încheia acest capitol, se pune o întrebare: *de unde a venit ceramica pictată?* Strălucirea civilizației cu ceramică pictată, care înseamnă într'adevăr cea mai înaltă manifestare din Europa străveche în întregime, a ispitit pe unii arheologi de a o compara cu un meteor, care a apărut deodată, a strălucit o bucată de vreme și apoi a dispărut în noapte, pentru totdeauna. Alți arheologi au crezut că ea nu poate fi decât de origine orientală, așa de mult se impusese ideea unei origini extraeuropene, din cauza inventarului superior al acestei neobișnuite civilizații. Dar în ultima vreme, cercetările și descoperirile din țara noastră, singurele care puteau să dea o deslegare problemei originilor, s'au înmulțit în așa măsură, încât concluziile la care s'a ajuns au provocat o răsturnare a acestei probleme. Acum câțiva ani, sprijinit pe rezultatele săpăturilor noastre din jud. Vlașca, — în multe privințe revelatoare, — cât și pe descoperiri mai vechi, am ajuns la convingerea că *obârșia ceramicei pictate este în cuprinsul Daciei neolitice, ea fiind deci o creațiune autohtonă.* Nu trebuesc neglijate nici influențele din afară. Am adus atunci o serie de argumente noui, pentru susținerea acestei păreri. Punctul de plecare al evoluției ceramicei pictate se află în civilizația neolitică din câmpia Munteniei și din Transilvania sud-estică, numită de tip Boian, după așezarea de pe lacul Boian, jud. Ilfov. De pe această bază, oamenii ceramicei pictate s'au întins repede spre Răsărit, ocupând Moldova, Basarabia și Bucovina, iar în vremuri de prosperitate ei au *colonizat ținuturile transnistriene, până la Nipru, în căutarea unor pământuri mai bune și libere. Această mișcare colonizatoare a adus, pentru prima dată în regiunile ocupate, binefacerile unei civilizații stabile și strălucitoare. După datele arheologice cunoscute până în prezent, se pare că aceasta este cea dintâi civilizație neo-*

www.dacoromanica.ro

eneolitică întâlnită în ținuturile amintite. In felul acesta, temeiurile unei vieți organizate, nu numai din Basarabia și Bucovina, dar și în toată întinderea dela Nistru la vechiul Borysthenes (Nipru), au fost puse acum 4500 ani, de îndepărtații noștri strămoși din Carpați, Pre-Tracii, dela care, cu toate vicisitudinele unei istorii mereu sbuciumate, un fir neîntrerupt de viață duce până în zilele noastre.

*

In epoca bronzului, care cuprinde în general a doua mie de ani dinaintea erei creștine, Basarabia și Bucovina se orientează tot spre Carpați, Transilvania fiind în mileniul al II-lea în. de Chr. și în primele două secole ale ultimului mileniu în. de Chr. centrul metalurgiei tracice, mai apoi traco-ilirice. Pentru această vreme datele arheologice sunt excepțional de puține, față de materialele descoperite în celelalte provincii ale țării, dar destul de însemnate pentru a ne putea face o imagine clară despre locul ce-l ocupă Basarabia în cadrul Daciei din această epocă. Puținătatea izvoarelor arheologice se datorește lipsei de cercetări în regiune. In afară de hotărîta alipire a sa la cultura tracică din restul Daciei, Basarabia mai reprezintă în această vreme, ca de altfel în toată istoria sa, o provincie de tranziție, de interferență a influențelor venite dela Est, dela Sud și Nord.

La sfârșitul eneoliticului, când produsele de cupru își fac apariția alături de cele de piatră, întâlnim în Basarabia și Bucovina, deși sporadic, obiecte de aramă fabricate în Transilvania. Foarte caracteristic în această privință este toporul de luptă cu două tăișuri perpendiculare dela Cimișlia, jud. Tighina, care este cel mai de răsărit exemplar al unei serii de topoare tipice atelierelor transilvănene din sec. XVIII—XVII-lea în. de Chr. Formele similare dela Tg. Ocna arată *direcția răspândirii* unor atari produse, valea Trotușului, ca și aceea a Buzăului și a afluenților săi (vezi toporul dela Cătina, jud. Buzău) înlesnind, ca totdeauna, mișcările dintr'o parte și alta a Carpaților.

O altă descoperire din aceeași vreme, provenind din același centru metalurgic, e securea de cupru cu un tăiș vertical dela Darabani, jud. Hotin, în valea Nistrului. Nici Bucovina n'a fost ocolită de aceste produse transilvănene. De pildă, lângă Vijnița, la Milie, jud. Storojinet, s'a descoperit un topor de luptă cu brațele în formă de cruce, făcând deci parte din categoria, căreia îi aparține și exem-

www.dacoromanica.ro

plarul dela Cimișlia. In vremea imediat premergătoare epocii bronzului, securi din Transilvania se răspândesc, peste Basarabia și Bucovina, până în Rusia meridională și răsăriteană, cu deosebire în regiunea Cubanului, unde civilizația epocii metalelor începe printr'o sinteză născută dintr'o colonizare central-și sud-est-europeană și între influențele central-asiatice. Așa dar, este aci o repetare a unui fenomen semnalat în epoca precedentă: contribuții ale populațiilor din Dacia în creiarea civilizațiilor din Sudul Rusiei.

Fără îndoială că se vor exercita asupra Daciei străvechi și influențe dinspre lumea stepelor, fiindcă cercurile de cultură, cu deosebire cele învecinate, n'au rămas niciodată izolate între ele. Pătrunderea unor atari influențe se face în general peste Basarabia de Sud. De pildă mormintele de inhumație, cu schelete date cu ocru roșu, din jud. Cetatea Albă (*Archiv für Anthropologie*, XXVII, 1902, pp. 291—292), fac parte din grupa înrâuririlor «estice», care se resimt în toată câmpia Munteniei și în Dobrogea (v. mormântul recent dela Cazimcea, jud. Tulcea), prin intermediul căreia răzbat până în Bulgaria. In inventarul uneltelor și armelor de piatră, precum și în acela al podoabelor de bronz, din perioada următoare, descoperite în Dobrogea, atari influențe sunt destul de vizibile. In ceea ce privește părerea unor arheologi englezi și americani că procesul de indoeuropenizare a Sud-Estului continentului nostru ar fi pornit din Sudul Rusiei și s'ar fi efectuat de către oamenii ceramicei ornamentate cu șnurul (șnur-ceramică), am arătat altădată de ce nu poate fi acceptată (*Indoeuropenizarea Greciei*, 1940).

In epoca bronzului propriu zisă, se cunosc depozite și descoperiri întâmplătoare. In afară de depozitul dela Tețcani, jud. Hotin, mai recent și mai puțin cunoscut, insistăm aici asupra celui dela Borodino, jud. Cetatea Albă, intrat de mult în literatura de specialitate. In 1912 țăranii din Borodino descopereau un important depozit, ascuns probabil într'un vas, din care n'a rămas decât un fragment. El cuprindea următoarele obiecte: 4 securi întregi și 2 în stare fragmentară, din nefrită și serpentină, 3 măciuci din piatră calcaroasă, 2 vârfuri de suliță și unul fragmentar, din argint cu placaj de aur și ornamente incizate, o lamă de pumnal de argint, cu dungă centrală, placaj de aur cu ornamente, și un ac de păr din argint, cu capul în formă de placă rombică, având de asemeni placaj de aur și ornamente spiralice. Acest ac este de o mărime neobișnuită: 31 cm!

www.dacoromanica.ro

Tehnica placajului de aur dela Borodino este foarte originală și nu prea frecventă în timpurile preistorice. Ea amintește pe cea dela Micene, din perioada bogatelor morminte în groapă. Pentru securi, de o rară frumuseță și eleganță, găsim material comparativ în descoperirile din Sudul Rusiei, de origină nord-europeană, în tezaurul L dela Troia (pe la 1900 în. de Chr.), precum și în Asia Mică, unde, după cercetările mai recente, atari forme de securi de luptă apar încă în mileniul al III-lea în. de Chr., având deci o prioritate față de cele europene. Dar o replică foarte interesantă a celor trei topoare mai simple dela Borodino o găsim chiar în Basarabia. Astfel se cunoaște un topor de granit verde, puternic lustruit, provenind dintr'o localitate necunoscută. Acest exemplar a fost expus în 1935 în Muzeul Țării din Cernăuți, cu ocazia Congresului de Arheologie și Numismatică. Pe de altă parte s'a accentuat și de alți arheologi asemănarea pumnalului și vârfurilor de suliță dela Borodino cu cele miceniene. La un vârf de suliță s'a remarcat și o particularitate est-europeană. Acul însă, prin placa sa rombică, poartă, după toate probabilitățile, pecetea unei origini central-europene. Dar ornamentarea sa, în special cele două spirale « îngenunchiate », — pentru a întrebuința terminologia folosită de specialiști —, este ceva comun civilizației câmpurilor de urne din Dacia de Sud-Vest și din valea Dunării mijlocii. Atari spirale, în forma literei *V* cu capetele răsucite, apar în ornamentarea ceramicei din Oltenia și Banat. Cele două spirale de pe acul dela Borodino amintesc de asemeni pendantivele de bronz, similare ca formă, de pe teritoriul româno-ungar al epocii bronzului.

In felul acesta, depozitul din jud. Cetatea Albă oglindește un complex de influențe diverse, venite din toate direcțiunile. Importanța și originalitatea sa este cu atât mai mare. S'a crezut de către unii arheologi că acest depozit ar fi aparținut Traco-Cimmerienilor, din prima epocă a fierului (pe la 700 în. de Chr.), dar după studii mai concludente reiese că el nu are nimic de a face cu presupusul cerc de cultură hallstattiană traco-cimmeriană și că nu poate fi înțeles în afara mediului Daciei de pe la 1300—1100 în. de Chr., date fiind analogiile subliniate mai sus, în care timp atelierele tracice erau foarte active și când în întinsele cimitire de pe valea Dunării se întâlnește o splendidă ceramică incrustată cu culoare albă, reamintind vremurile ceramicei pictate. Atâta vreme cât în restul

www.dacoromanica.ro

Daciei, cultura epocii de bronz rămâne specific tracică, deși unele tente ilirice nu trebuesc neglijate, noi suntem înclinați a atribui depozitului dela Borodino o apartenență etnică tracică, Tracii fiind aceia care au creiat civilizația epocii bronzului din Dacia, de care Basarabia se alipește în mod organic și în această vreme.

*

Din ultima mie de ani în. de Chr. nu avem prea multe descoperiri arheologice din cuprinsul Basarabiei, iar datele scriptice vin mai târziu și ele aruncă lumină doar asupra celei de a doua jumătăți a mileniului I-iu în. de Chr. De acum înainte zorile istoriei încep să se ivească și prezența coloniilor grecești la Pontul Stâng nu rămâne fără ecou asupra interiorului tracic, traco-iliric și pe urmă geto-dacic. Dintr'o perioadă mai timpurie, când se constituise sinteza civilizației epocii fierului, avem depozitul dela Pavlovca, jud. Cetatea-Albă, care cuprinde numai două elemente inventarice, dar foarte caracteristice: o secure cu dungi reliefate — o variantă estică a așa numitului tip de *hache à douille*, — precum și o ceașcă de bronz, cu toartă, al cărei profil amintește străchinile-capace de lut din cuprinsul Daciei primei epoci a fierului. Ceștile de forma celei dela Pavlovca au fost puse în legătură cu produsele similare nord-italice villanoviene, care au ajuns pe calea comerțului până în Podolia și Galiția. Dar nouă ni se pare că cea mai obișnuită cale de pătrundere către Sudul Basarabiei nu este cea dela Nord spre Sud, ci peste Oituz, pe unde treceau și mai înainte obiecte de origine transilvăneană. Depozitul din Basarabia de Sud se încadrează în mediul Daciei, în special al Transilvaniei din prima epocă a fierului.

Prin sec. al VI-lea în. de Chr. — ci nu mai de vreme, cum în general se crede azi —, are loc năvălirea Sciților spre Dacia. Prin așezarea sa geografică, Basarabia nu putea fi ocolită de acest popor iranian. Un val al năvălitorilor a trecut peste Sudul Basarabiei și Moldovei, către ținutul aurifer al Transilvaniei, iar un altul pe la Nord, către Ungaria și Europa centrală. Descoperiri scitice sunt puține până acum în Moldova dintre Prut și Nistru. Amintim aici descoperirile dela Năvârleț, jud. Bălți, caracteristice civilizației scitice, în a cărei compunere au intrat așa de diverse elemente, ca cele oriental-asiatice, grecești, tracice și ilirice, împrumutate dela populațiile locale. La Năvârleț s'a găsit un pumnal de fier, cu antene

www.dacoromanica.ro

și gardă în formă de inimă (akinakes), precum și o brățară de aur, cu capetele răsucite în spirală. După cum însăși civilizația scitică se înfățișează ca un complex foarte original, tot așa datele antropologice ne arată că nu poate fi vorba de un popor scitic unitar. De pildă, răposatul Alex. Donici, studiind 12 cranii scitice dela Năvârleț, găsise trei brachicefale, două mesaticefale și două dolicocefale, la care se adaogă două feminine brachicefale.

Sciții reușiseră să-și înjghebeze o puternică stăpânire în Sudul Rusiei, constituind un pericol, nu numai pentru Europa, ci și pentru regatul persan. De aceea Darius I-iu pornește în anul 512 în. de Chr. o expediție de pedepsire contra Sciților. Cucerind ținuturile dela Sud de Dunăre, unde numai Geții îndrăsnesc a i se opune, Marele Rege trece Dunărea pe la Isaccea, ajutat de o flotă greco-feniciană și străbate Buceagul, în urmărirea Sciților, care se retrăgeau mereu. Expediția nu are nici-un rezultat și Darius este nevoit să se reîntoarcă la Sud de Dunăre.

Când Marea Neagră se umplu, după sec. al VII-lea în. de Chr., de un întreg șirag de colonii grecești, Sudul Bararabiei și ținuturile transnistriene cunoscură o epocă de prosperitate. Tyras, azi Cetatea Albă, și Olbia din regiunea gurilor Bugului și ale Niprului deveniră centre importante, ale căror relații comerciale directe cu Transilvania erau foarte intense. Dela negustorii greci, poate și localnici, a culeș Herodot, venit chiar în Olbia, material pentru *primele sale mențiuni scriptice* despre pământul și locuitorii Daciei.

Mai târziu, în expansiunea lor spre Est, scoborând, fie pe valea Nistrului sau trecând din Ardeal prin Sudul Moldovei, Celții,— strămoșii Francezilor —, pătrunseră și în Basarabia, după cum ne arată descoperirile dela Bubuia, jud. Chișinău, deși nu au un caracter specific celtic. Eminentul arheolog, A. M. Tallgren, dela Helsinki, — care a avut cândva cuvinte de frumoasă apreciere a eforturilor făcute în ultimile două decade de către arheologia românească —, a dat în 1926 o descriere amănunțită a tezaurului dela Bubuia. Acest tezaur cuprinde: o cască de bronz aurită, cu creastă, de influență sau fabricație celtică, un cazan de cupru, « de model scitic », zice Tallgren, două phalere rotunde, 4 medalioane de bronz, pe care este reprezentat câte un cap de bărbat, două plăci de bronz, ornamentate în relief, câteva cercuri de bronz, două obiecte de bronz de atârnat și fragmente dintr'un vas de lut, în care probabil

www.dacoromanica.ro

va fi fost descoperit tezaurul. Medalioanele sunt lucrate în stil naturalist, cu reprezentări de patrupede și capete de bărbat, pe când phalerele au un stil geometric. Este interesantă asemănarea, pe care o observăm între tratarea părului de pe medalioanele și plăcile dela Bubuia și aceea a părului dela personagiile de pe rythonul (vas sacru) dela Poroina, jud. Mehedinți, considerat ca un produs al artei târzii scitice, în care noi vedem și o trăsătură locală. Tallgren a constatat că cele mai bune paralele la descoperirile din Basarabia centrală se găsesc în zona vest-balcanică și în Transilvania. Pe de altă parte «tezaurul» dela Bubuia trebue studiat și în legătură cu civilizația târzie hallstattiană din ținutul carpato-dunărean, având deci elemente autohtone traco-ilirice. Aceasta înseamnă, cu alte cuvinte, că originea și încadrarea sa stilistică nu se poate face în afara Daciei, cu toate influențele scitice, celtice și, într'o oarecare măsură grecești.

Infiltrarea celtică în Dacia a fost, în multe privințe, o binefacere, de la care au tras foloase și pământurile naționale, recent eliberate. Atunci se introduce roata olarului în industria ceramică, moneta dobândește o răspândire largă, fabricându-se imitații după cele grecești și elenistice, se fabrică uneltele de fier, plugul de fier apărând atunci pentru prima dată în regiunile noastre. Influența celtică a determinat, în al doilea rând, crearea sintezei culturale daco-getice a La Tène-lui local, care a depășit hotarele Daciei, după cum au dovedit descoperirile din ultimii ani din Galiția. Dar prezența Celților a provocat și o reacțiune a poporului daco-get, care, în vremea lui Burebista va lua forme violente.

Triburile daco-getice s'au întins până la Borysthenes, actualul Nipru. Pe baza onomasticei și toponimiei traco-getice se constată într'adevăr o expansiune compactă și constantă a Daco-Geților până la Nipru, multă vreme hotar etnic al neamurilor getice din Carpați, după înșeși mărturiile lui Ptolemeu, pe care geografia antică romană s'a grăbit a le înregistra întocmai. Toponimia mai atestă prezența sporadică a populațiilor getice până în Caucaz. Studiile lui V. Pârvan, G. Mateescu, Wasmer și alții au adus interesante contribuții la expansiunea spre Est a Daco-Geților. In Basarabia, ținuturile transnistriene și Ucraina meridională a fost un amestec de neamuri felurite: Sciți, Greci, Celți, Bastarni, Sarmați și Germani, dar, față de acestea, elementul etnic getic, — și în general carpato-dunărean pentru vremurile străvechi —, a format majoritatea de

www.dacoromanica.ro

nediscutat. *In special Bugul a constituit hotarul etnic, cultural și politico-militar al neamului daco-getic, spre marginile sale orientale.* De aceea, când Burebista întreprinde opera de distrugere a Celților și de unificare a poporului getic, creind cel mai puternic regat dela Dunărea-de-Jos și din Carpați, inspirat și de exemplul roman și germanic, al lui Ariovist, s'a gândit deopotrivă și la triburile, care locuiau din vremuri imemoriale la Răsărit de Nistru. El cuceri orașul Olbia și hotarul său răsăritean rămase la Bug. Regatul lui Burebista, care se întindea dela Marea Neagră până în cadrilaterul Boemiei și din M-ții Haemus la Bug, se sprijinea, nu numai pe o tradiție de cultură unitară, ci și pe precedentele istorico-culturale, despre care am vorbit mai sus și care trăiau încă în instinctul poporului său. *Istoria se repetă, dar nu fără temeiu.*

Intinderea stăpânirii romane pe țărmul nordic al Mării Negre a favorizat expansiunea getică spre Răsărit, iar după căderea lui Mitridate, temutul rege al Pontului, această expansiune a fost și mai mult consolidată. Cu o jumătate de veac înainte de cucerirea Daciei, Romanii aveau sub ocrotirea lor, și apoi sub stăpânire, Sudul Basarabiei și însăși cetatea Tyras (Cetatea-Albă) devenise un punct de sprijin al înaintării romane spre Crimeea. Prin anii 52-53 Plautius Silvanus, guvernatorul Moesiei, trecu Dunărea și aduse sub ascultare romană toată câmpia valaho-moldo-basarabeană până la Cetatea-Albă. Politica romană de încercuire a Daciei se folosi de micile regate clientelare daco-getice dela gurile Dunării și dela Nistru.

După părăsirea Daciei de către oficialitatea romană, dar nicidecum de către populația civilă, Basarabia împărtăși soarta restului Daciei, fiind chiar și mai expusă năvălirilor barbare dinspre Răsărit și Nord. Pe solul său s'au descoperit antichități germanice, ca fibula de argint cu placaj de aur dela Vasilica, jud. Bălți, din sec. al III-lea d. Chr. Aceste antichități poartă aceleași caractere gotice, ca și cele dela Apus de Prut și de dincolo de Nistru. Nu lipsesc în Basarabia nici dovezile existenții unei *civilizații daco-romane*, rezultată din contopirea și colaborarea a două civilizații și două popoare. Ea va continua să dăinuiască și după părăsirea Daciei, evoluând organic, — ca și limba daco-romană —, spre o altă sinteză: aceea a *civilizației vechi-românești.*

In felul acesta am ajuns la vremurile cunoscute ale istoriei noastre naționale, pentru a cărei deplină înțelegere, timpurile cu mult an-

www.dacoromanica.ro

terioare ei au o valoare, peste care nu se poate trece, ele aducând azi o semnificație cu totul deosebită. *Avem un patrimoniu național, străvechiu, ca niciun alt popor din jurul nostru, pe care suntem însă datori a-l cunoaște cât mai bine, a-l prețui pe cât merită și din care să știm a scoate exemplele trebuitoare în momentele mari, ca cel de azi, în fața cărora, cu voia sau fără voia noastră, ne va pune istoria, mai de vreme ori mai târziu.* Dacă național-socialismul german a pornit dela cultura străveche-germană și dela sublinierea însușirilor rasei nord-germanice, iar fascismul italian dela exaltarea tradițiilor Romei, pentru noi acest trecut multimilenar este o temelie, dela care trebue să pornim și cu care să păstrăm un permanent contact, fiindcă dela generație la generație este o perpetuitate spirituală ce se transmite din veac în veac, din mileniu în mileniu. In aceste străvechi stratificații din sufletul neamului nostru stă și tăria noastră.

Stăpânirea noastră în Basarabia și în Bucovina este în concordanță cu viața străveche a acestor provincii, care n'au fost niciodată regiuni periferice ale Daciei, ci părți integrante, ca și regiunile adiacente dela Răsărit, care de mii de ani ne-au aparținut în ceea ce privește majoritatea etnică și cultura. Noi aducem de asemeni acolo o tradiție de *sfințire*, de *civilizare* a pământului basarabean și transnistrian. E bine să se știe acest lucru, fiindcă la drepturile, pe care istoria mai nouă ni le dă, începând cu Mușatinii și Basarabii întemeietori de Țară, se adaogă, precum am văzut, moștenirea ce ne vine dela îndepărtații strămoși, care înseamnă în același timp o continuă strădanie de a răspândi lumina civilizației din vatra carpatică spre Răsărit, cât mai departe spre Răsărit. *Strajă la porțile răsăritene ale Europei străvechi, dar și creiatori și răspânditori de cultură specific europeană, — și în deosebi sud-est europeană —, așa au fost și înaintașii noștri din vremurile preistorice.*

Noi nu ne simțim streini nici dincolo de Nistru, fiindcă soldații noștri păsesc, nu numai pe urmele voevozilor oblăduitori de pământuri românești, dar și pe acelea ale marelui rege daco-get, Burebista, care, printr'o sforțare urmărită cu teamă de însuși cuceritorul Galiei, Caesar, reușise să încorporeze într'un stat unitar toată națiunea getică, *dându-i la Răsărit ca hotar Bugul, fluviu dacic din imemoriale vremuri.* Nu ne simțim streini, fiindcă *opera de civilizare a meleagurilor transnistriene aparține elementului românesc, rămas acolo, statornic, înfipt în pământ, cu toată urgia vremurilor ce s'au abătut*

www.dacoromanica.ro

asupra sa, iar sămânța unei civilizații stabile, așa cum o cunoaște pentru prima dată umanitatea preistorică, a fost sămănată încă de acum patru milenii și jumătate de către neamurile pre-tracice de pe plaiurile Moldovei.

Ceea ce se întâmplă azi sub ochii noștri, nu este altceva decât o revenire, o redobândire a unei moșteniri străbune *).

D. BERCIU

---

*) Bibliografie sumară, pentru orientarea generală: C. Ambrojevici, *Trecutul preistoric al Basarabiei de Nord*, *Natura*, 1925 (Martie); *Urmele omului diluvial în Basarabia*, *Bul. Muz. Șt. Nat.*, Chișinău, I, 1926; *Der paläolithische Mensch in Bessarabien*, 1927; în *Wiener Prähist. Zeitschr.*, 17, 1930, pp. 17—45; în *Dacia*, III—IV, 1933, pp. 24—45. — G. Botez, *Date paleolitice pentru stratigrafia loessului în Nordul Basarabiei*, *Ac. Rom., Mem. Secț. Șt.*, 1930; *Recherches de paléontologie humaine au Nord de la Bessarabie*, 1930. — L. Cikalenko, *Étude sur l'évolution de la céramique neolithique peinte ukraïnienne*, I. *Petreni en Bessarabie*, în *Obzor Praehistoricky*, V—VI, 1926—1927, pp. 29—32. — Al. Donici, *Contribution à l'étude anthropologique des Scythes*, în *Arch. Suis. d'Anthr. gén.*, V. 1930—1931, pp. 321—327; *Note sur un crâne néolithique provenant de Bessarabie*, 1931. — C. Dimitriu-Niculița, *O colecție preistorică în Chișinău*, în *Arch. Basarabiei*, VI, I, 1934, pp. 52—62. — Elleonore Dullo, în *Prähist. Zeitschr.*, XXVII, 1936, p. 151 și urm. — N. Florov, *Cuaternarul în Basarabia*, în *Bul. Muz. Șt. Nat.*, Chișinău, I, 1926; *Notă asupra omului preistoric în Basarabia*, în *Dări de seamă ale Inst. Geol. Rom.*, XIII, 1924—1925. — G. Mateescu, *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, în *Ephemer. Dacoromana*, II, 1924. — Ion Moroșanu, *Câteva stațiuni preistorice noi, descoperite în Basarabia de Nord*, în *Rev. Șt. « V. Adamachi »*, XIV, 3—4, 1928, p. 8. — N. N. Moroșan, în *Ac. Rom., Mem. Secț. Șt.*, IV, 1927; *ibidem*, vol. VI, 1929; în *L'Anthrop.*, LXI, 1933, p. 234; în *Bull. Soc. Préhist. Franc.*, 1933; în *Germania*, 1935; *Le pléistocène et le paléolithique de la Roumanie de Nord-Est*, 1938. — V. Pârvan, *Getica*, 1926. — G. Polanskyj, *Einige Bemerkungen über neuere Quartärforschungen in Bessarabien*, 1927 (rez. din l. ucr.). — T. Porucic, *Geologia Basarabiei*, 1916; în *Arh. Basarabiei*, VI, 1934, pp. 63—64. — P. Reinecke, în *Germania*, IX, 1925, pp. 50—51. — E. von Stern, *Bessarabische Funde des Altertums*, în *Materialy p. arch. Rossi*, 34, 1914; *Die prämykenische Kultur in Südrussland*, în *Trudy*, XIII, 1907, Ecaterinoslav. — A. M. Tallgren, *La Pontide préscythique*, în *Europa Septentr. Antiq.*, II, 1926; *id.* în *Reall. d. Vorgeschichte*, s. v. *Borodino*; *id.*, în *Mitt. d. Anthr. Ges.*, Wien, 1931. — T. Văscăuțanu, în *Rev. Șt. « V. Adamachi »*, XI, 3, 1925, pp. 153—157.

www.dacoromanica.ro

N. IORGA ȘI ROMÂNII DIN SUDUL PENINSULEI BALCANICE

Cu moartea lui N. Iorga, dispare cel mai bun cunoscător al românismului din Sudul Dunării. O reconstruire istorică a trecutului acestor Români n'ar fi cu putință, fără prețioasele contribuții ale lui N. Iorga. Incepând cu prima lucrare de sinteză asupra poporului român, « Geschichte des rumänischen Volkes » (1906), până la grandioasa operă apărută în urmă de tot, « Histoire des Roumains » (1937), N. Iorga, în conferințe sau lucrări speciale, în dări de seamă sau note marginale, n'a lăsat să treacă niciun prilej, pe care i-l oferea lectura sa bogată și variată, fără să încerce a da o justă interpretare celor mai complicate evenimente din viața acestor populațiuni.

Inzestrat cu un instinct istoric, căruia îi datorăm atâtea studii, și stăpân pe un extraordinar de bogat material documentar, N. Iorga ajunsese în ultimele decenii să fie privit ca cel mai adânc cunoscător al realităților balcanice. Intr'adevăr, începând cu lucrarea « Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani » (1912—13), după aceea cu minunatele prelegeri ținute la Sorbona și adunate în studiul « Formes byzantines et réalités balcaniques » (1922), în fine, cu « Histoire des États balcaniques jusqu'à 1924 » (1925) precum și cu alte multe studii mai mărunte, până la faimoasa sinteză asupra instituțiilor balcanice, neobservată la noi, însă foarte elogios recenzată în străinătate, anume « Le caractère commun des Institutions du Sud-Est de l'Europe » (1929), unică în felul ei pentru minunata evidențiare a elementelor preromane în structura socială a unității balcanice, care s'a format pe substratul traco-iliric, N. Iorga n'a lăsat necercetat niciun aspect din multiplele forme de viață ale acestei unități. Datorită acestor însușiri, N. Iorga a fost singurul dintre istoricii și etnografii Sud-Estului european care a avut cea mai clară

www.dacoromanica.ro

viziune despre trecutul popoarelor balcanice, în care intră și resturile de populațiuni românești, păstrate astăzi, mai ales, în Macedoromâni.

* * *

Trecând peste datele izolate ajunse până la noi din partea istoriografilor bizantini, o reconstruire istorică a acestor populațiuni începe abia în sec. al XVIII-lea. Semnalul acestei reconstruiri îl dă vestitul profesor dela Universitatea din Halle, Johann Thunmann, în cunoscuta lui lucrare « Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker » (1774), iar problema despre originea lor locală sau din Nordul peninsulei se pune în discuție odată cu controversa despre continuitatea Românilor în Dacia.

Este interesant să urmărim un moment părerile istoricilor din această epocă și veacul următor, spre a putea înțelege mai bine evoluția ideilor lui N. Iorga în această chestiune.

Dacă identitatea de origine a Macedoromânilor cu Dacoromânii era mai de mult știută, iar cronicarii noștri, ca Miron Costin, Constantin Cantacuzino Stolnicul și alții vorbesc de ea ca de un lucru recunoscut chiar de istoriografii bizantini, în schimb, originea geografică a acestor Români rămânea pentru cei mai mulți dintre istoricii vechi ori noi nesigură. Problema care se punea era de a ști dacă toate aceste populațiuni își au o obârșie locală sau sunt venite din Nordul peninsulei. Thunmann a fost primul care a încercat să fixeze originea lor balcanică, recunoscând că, în spre deosebire de Românii din Dacia cari se trag din Geto-Dacii lui Dromichaites, Boerebista și Decebalus, Macedoromânii vin din romanizarea elementului din Tesalia, Macedonia și Tracia. Cam aceeași părere avea și P. S. Schafarik în « Slavische Alterthümer » (1843), care admitea că, până la formarea poporului român, diferitele populațiuni românești din Sud-Estul european au trăit în Dacia, Macedonia, Tesalia și Albania. De asemenea W. Tomaschek în « Über Brumalia und Rosalia » (1864), partizan al ideii pentru continuitatea Românilor din Dacia, considera pe Dacoromâni Daci romanizați, iar pe Macedoromâni Bessi romanizați. Aceștia din urmă, împinși de năvălirea Bulgarilor, s'au coborît în Sudul peninsulei, așezându-se în munții Pindului. Identitatea limbii la Macedoromâni și Dacoromâni Tomaschek și-o explică din identitatea elementului de bază care a

www.dacoromanica.ro

fost același pentru unii și pentru alții. Aceeași idee autorul o reprezintă și în lucrarea sa de mai târziu « Zur Kunde der Haemus-Halbinsel » (1882).

In contra părerii lui Thunmann a fost Fr. Ioseph Sulzer. In vol. II din lucrarea sa « Geschichte des transalpinischen Daciens » (1771—1772), Sulzer discută între altele și originea locală a Macedoromânilor. Ținând seama de identitatea limbii acestora cu aceia a Dacoromânilor, el, care era contra continuității elementului român în Dacia, vedea în Macedoromâni tulpini românești care s'au format în unitatea teritorială cu Românii din Dacia: « Aș vrea să știu — spunea el — dacă este cu putință ca în două țări atât de îndepărtate, cum sunt Moldova și Albania ori Macedonia, la două popoare deosebite și în epoci diferite, și-ar fi putut lua naștere aceeași limbă ». După Sulzer, nu Macedoromânii au plecat din Dacia în locurile în care se găsesc, ci Dacoromânii au venit din ținuturile pe unde se află răspândiți Macedoromânii. Cam același punct de vedere îl susține și Fr. Miklosich în lucrarea sa « Die slavischen Elemente im Rumunischen » (1862). Plecând dela aceeași identitate a limbii la cele două ramuri ale românismului carpato-balcanic, lui Miklosich îi venea greu să admită că « Românii din Macedonia s'ar fi născut aiurea decât cei din Dacia ». Intr'o altă lucrare « Die Wanderungen der Rumunen » (1879), raliindu-se la teoria lui Rösler, el vedea patria comună a tuturor Românilor în Sudul Dunării. Această patrie este, după cum precizează el într'o altă lucrare: « Beiträge zur Lautlehre der rumänischen Dialekte, Consonantismus », II (1882), în ținuturile răsăritene ale Mării Adriatice, acolo unde locuiau Ilirii.

După toți aceștia vine, în fine, teoreticianul teoriei despre originea sudică (Tesalia, Macedonia, Iliria, Moesia, Sciția) a tuturor Românilor, nu numai a Macedoromânilor, R. Rösler, cu faimoasa sa lucrare « Romänische Studien » (1871).

Față de aceste două concepții despre originea meridională a Macedoromânilor, susținute de istoricii străini citați mai sus, anume una reprezentată de Thunmann, Schafarik și Tomaschek, care admit originea nordică (Dacia) a Dacoromânilor, alta de Sulzer, Miklosich și Rösler, care admit și pentru Dacoromâni originea meridională, vin istoricii dinainte de N. Iorga, unii care reprezintă un nou punct de vedere, alții care se raliază la una sau alta din cele două concepții expuse până acum. Astfel, Petru Maior, în « Istoria pentru începutul

www.dacoromanica.ro

Românilor » (1812), vedea în strămoșii Macedoromânilor Români din Dacia, mutați peste Dunăre. Aceeași idee a reprezentat-o și Bogdan Petriceicu-Hașdeu în « Istoria Critică a Românilor » (1875) și în « Strat și Substrat » din « Etymologicum Magnum » (1893). Pentru Hașdeu strămoșii Macedoromânilor au fost mutați de împăratul Aurelian din Muntenia peste Dunăre. Din contra, istoricii A. D. Xenopol și D. Onciul, la fel ca istoricii străini, atribue acestor Români o origine meridională, cu deosebiri de vederi care sunt interesante de știut.

A. D. Xenopol, în lucrarea sa « Teoria lui Rösler, Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană », publicată în patru volume (1883—1885), admitea că Macedoromânii reprezintă populațiuni autohtone, romanizate, din Moesia, care, după năvălirea barbarilor, au înaintat spre Sud, trecând dincolo de munții Balcani și Rodope și ajungând până la Pind. Pentru Xenopol, Macedoromânii se deosebesc prin origine de Dacoromâni. Asemănarea lor în limbă se datorește împrejurării că și unii și alții se trag din amestecul acelorași elemente, anume: Romanii din Epir și Tesalia, pe care republica romană i-a trimis în aceste regiuni, ca și Romanii din Dacia, aduși de împăratul Traian, s'au suprapus peste același element trac. Cu toate acestea Macedoromânii, după autor, nu vorbesc aceeași limbă cu Dacoromânii. Graiurile lor nu constitue două dialecte, ci două limbi deosebite. Așa dar, pentru înțelegerea existenței unei populațiuni de origine română la Sudul Dunării, după Xenopol, nu este nevoie să admitem obârșia ei din Dacia traiană. In contra acestei teorii s'a ridicat Onciul, în recenzia sa asupra lucrărilor lui Rösler și Xenopol, publicată în « Convorbiri Literare » (vol. XIX, din 1885). După Onciul, Macedoromânii își au originea în Moesia din Nordul Peninsulei Balcanice. Aci, contrar părerii lui Xenopol, elementul roman era destul de numeros. Din Moesia strămoșii Macedoromânilor au plecat spre Sud, așezându-se în locurile unde îi găsim astăzi. De aceea, Macedoromânii nu reprezintă o națiune deosebită de Dacoromâni. Dunărea n'a format o piedică pentru contactul romanității de pe ambele maluri. Prin urmare și limba lor este aceeași cu limba Dacoromânilor. Tot Onciul, într'un articol publicat în « Enciclopedia Română » de Diaconovici (vol. III, 1902), aduce pe strămoșii Macedoromânilor din ținuturile de lângă Sava și Dunăre. Imprejurări istorice i-au silit să se retragă din aceste părți în Sudul

www.dacoromanica.ro

Dunării. Abia după această retragere, elementul român apare în Sudul Peninsulei Balcanice: Macedonia, Epir și Tesalia, în mijlocul poporului grec și albanez.

Dacă vom încerca să fixăm poziția lui N. Iorga față de toate aceste păreri, vom vedea că ea se arată mai aproape de vederile istoricilor Thunmann, Schafarik, Tomaschek, Xenopol și Onciul, decât de aceia a lui Petru Maior și Hasdeu, care pun originea locală a Macedo-românilor în Dacia.

In privința aceasta, întreaga concepție a lui N. Iorga, care cu timpul a suferit unele modificări, a fost expusă în cele două mari opere de sinteză asupra poporului român, citate la începutul acestui articol, și într'o altă lucrare mai mică despre Aromâni, intitulată « Istoria Românilor din Peninsula Balcanică » (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia, etc.). In prima lucrare N. Iorga se exprimă lămurit: « Elementul macedoromân trebue derivat din populațiunea romană din regiunile ilirice, tot așa după cum Albanezii stau înaintea noastră, singuri, ca o rămășiță a populațiunii neromanizate din aceleași provincii »[1]). Din această afirmație rezultă, întâi, originea meridională a Macedonenilor, deosebită de aceia a Dacoromânilor, sub raportul unității teritoriale, al doilea însă, localizarea acestei origini de Sud, acolo unde se găseau numai tulpini ilirice. Urmărind mai departe evoluția acestei idei, vedem că N. Iorga, atunci când vorbește despre anumite trăsături ale Aromânilor care îi deosebesc de Dacoromâni, caracterizează în felul următor identitatea elementelor etnice din care sunt alcătuite cele două ramuri ale românismului: « Aromânii, cu toate că se deosebesc de Dacoromâni, sunt un popor alcătuit din aceleași elemente etnice, însă ei nu alcătuesc o parte care trăește mai departe din poporul unitar al Românilor »[2]). Aci, prin « aceleași elemente etnice » nu trebue să înțelegem numai substratul iliric peste care s'a suprapus elementul roman, ci același element traco-iliric,

---

[1]) « Das makedorumänische Element ist von der romanischen Bevölkerung der illyrischen Gegenden herzuleiten, ebenso wie die Albanesen einsam als Überbleibsel der nicht romanisierten Bevölkerung derselben Provinzen vor uns stehen (N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 100).

[2]) « Die Aromunen sind, obwohl sie sich von diesem Typus einigermassen unterscheiden, doch nur ein diesen sehr nahe verwandtes, aus denselben ethnographischen Bestandteilen zusammengesetztes Volk, aber nicht ein entfernt lebender Teil des einheitlichen r u m ä n i s c h e n Volkes » (*id., ibid.*, p. 151).

www.dacoromanica.ro

care a stat la baza tuturor Românilor și pe care N. Iorga îl subliniază în « Istoria Românilor din Peninsula Balcanică » după cum urmează: « Românii din Pind... formează o parte desfăcută, izolată, în mare parte desnaționalizată și împiedecată, prin vicisitudini dureroase de a forma un Stat osebit al romanității din Orient. Originea acestei romanități, suprapuse elementului primitiv tracic și în parte iliric, trebue să fie căutată..... » (p. 7). La fel se exprimă N. Iorga și în ultima sa lucrare de sinteză: « Ils (les Macédo-Roumains) sont de fait, avec leurs qualités et leurs défauts, les anciens Illyres et Thraces »[1]).

Referitor la limba Macedoromânilor, N. Iorga, la început, a arătat unele rezerve. Iată bunăoară cum se exprimă el, în această privință, în opera lui inițială: « (Limba Aromânilor) este un dialect românesc numai dacă concepem noțiunea de limbă românească în înțeles foarte larg! Este adevărat că aceleași reguli stăpânesc evoluția fonetică în aromână ca și în dacoromână, însă în ce privește tezaurul lexical, alegerea elementului latin și slav și întreaga înfățișare a limbii, ambele dialecte apar ca două limbi deosebite și un Român din București abia se poate înțelege sau nu se poate înțelege de loc cu ruda sa de sânge din Bitolia. Asemănarea se explică din identitatea latinei vulgare, care a servit de bază, la fel celor două dialecte, după aceea din strânsa legătură de înrudire ce a trebuit să existe între limba dacă, tracă și ilirică. Insă deosebirile sunt prea mari ca să se poată explica numai printr'o simplă întrerupere de contact, chiar dacă această întrerupere ar fi durat mai multe veacuri » [2]). Această caracterizare a identității de grai la Aromâni și Dacoromâni ar putea surprinde la un moment pe toți aceia cari

[1]) N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, vol. II, p. 414.

[2]) « Es ist ein rumänischer Dialekt, aber nur, wenn wir den Begriff der rumänischen Sprache sehr weit fassen. Es ist wahr, dass dieselben Regeln in der Lautentwickelung im Makedorumänischen und Dakorumänischen vorwalten, aber hinsichtlich der Sprachschatzes, der Auswahl der lateinischen und slavischen Bestandteile, in dem ganzen Aussehen erscheinen die beiden Dialekte als zwei verschiedene Sprachen, und ein Rumäne aus Bukarest vermag sich mit seinem Blutsverwandten von Bitolia kaum oder gar nicht verständlich zu machen. Die Ähnlichkeit erklärt sich aus der Identität des Vulgärlateins, das den beiden Mundarten in gleicher Weise als Basis dient, aus der grossen Verwandtschaft, die zwischen dem dakischen, thrakischen und illyrischen Idiome bestehen musste. Die Verschiedenheiten sind aber zu gross, um sie durch eine einfache Unterbrechung der Berührung, sei es selbst während mehrerer Jahrhunderte, erklären zu können » (N. Iorga, *Gesch. des rum. Volk.*, I, p. 99).

www.dacoromanica.ro

nu-şi pot da seama de prefacerile la care sunt supuse două sau mai multe dialecte, când ele se găsesc izolate unele de altele. Cine cunoaşte, însă, deosebirea de graiu ce există între dialectele celorlalte limbi romanice, cum ar fi bunăoară cele vorbite în cuprinsul teritoriului italian, care, după cum se ştie, nu sunt despărţite de distanţe de mai multe sute de chilometri de limba comună, cum este dialectul vorbit de Macedoromâni, înţelege cât de neînsemnate par divergenţele ce se arată între aromâna şi dacoromâna, mai ales că ele, după cum afirmă N. Iorga, se reduc la partea lexicală, nu însă şi la regulile care stăpânesc evoluţia fonetică. Sub acest ultim raport dialectul aromân se caracterizează printr'un conservatism, în elementele lui constitutive, puţin obişnuit la graiurile regionale din celelalte limbi romanice.

Dacă toţi ceilalţi istorici cari au recunoscut originea sudică a Aromânilor s'au oprit prea puţin asupra rolului de element desnaţionalizator pe care Grecii, ca factor cultural şi de civilizaţie, l-au avut din toate vremurile în Sudul Peninsulei Balcanice, N. Iorga, admiţând această origine, a luat poziţie şi în faţa acestei probleme. In vreme ce mai mulţi istorici străini, în frunte cu Const. Jireček, marele etnograf al Peninsulei Balcanice, admiteau că cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice a fost grecizată chiar după cucerirea ei de către Romani, N. Iorga, din contra, dela începutul activităţii sale ştiinţifice până la sfârşit, n'a crezut în această grecizare. Intr'adevăr chestiunea era prea interesantă pentru persistenţa elementului românesc, dela origine până azi, în Sudul Peninsulei Balcanice, pentru ca N. Iorga să fi trecut uşor peste ea. In privinţa aceasta el spunea următoarele, în opera sa iniţială: «In timpurile cele mai bune ale existenţei sale, populaţiunea traco-romană şi iliro-romană stăpânea un mare domeniu, fără intercalări străine, pământul dintre Marea Adriatică şi lumea greacă, ce o despărţea de Marea Neagră, pe când la îndepărtatul Nord şi răsăritul asiatic avea ca vecini popoarele germanice, slavice şi turceşti»[1]). Aci prin «inter-

[1]) «Die illyro- und thrakoromänische Bevölkerung der Balkanhalbinsel beherrschte in den guten Zeiten ihres Daseins ein gewaltiges Gebiet ohne fremde Einschiebsel, nämlich das Land zwischen dem lateinischen Meere, der Adria, und der h llenischen Welt, die sie vom Pontus fernhielt, während im entlegenen Norden und asiatischen Osten die germanischen, slavischen und türkischen Völker ihre Nachbarn waren» (*id.*, *ibid.*, p. 99).

www.dacoromanica.ro

călări străine » trebue să înțelegem mase de populațiuni grecești care ar fi ocupat teritorii în mijlocul populațiunilor autohtone romanizate, nu colonii grecești care existau în cele două Tracii și, poate, și în unele orașe din cuprinsul zonei de influență grecească.

De obicei intensitatea vechilor populațiuni grecești din peninsulă a fost judecată după numărul mai mare sau mai mic al inscripțiilor grecești față de cele latinești. Faptul acesta l-a făcut pe Const. Jireček să traseze faimoasa linie de despărțire dintre zona greacă și zona latină, linie care, mai târziu, a fost rectificată de Profesorul P. Skok, coborînd-o ceva mai în spre Sud și, prin aceasta, mărind teritoriul zonei de influență latinească. Toate aceste deducțiuni ipotetice păcătuesc, în ce privește răspândirea limbii grecești în Balcani, din cauză că autorii lor pleacă dela anumite tradiții, care erau legate de viața straturilor superioare ale populațiunilor balcanice. Este foarte adevărat că în anumite centre din Sudul Peninsulei Balcanice aceste straturi, alături de limba maternă, stăpâneau, poate, și limba greacă. Nu-i mai puțin adevărat însă că masa mare a poporului de jos vorbeau limbile locale. După un obiceiu străvechi, toate popoarele balcanice, până mai înainte de mișcarea pentru redeșteptarea conștiinței naționale, învățau și scriau grecește. Ceva mai mult, chiar inscripțiile de pe pietrele mortuare erau gravate, în cea mai mare parte, în această limbă. Aromânii și Albanezii cu sentimente grecești (grecomani) continuă și astăzi să întrebuințeze în toate ocaziile această limbă. Cu toate acestea, în relațiile lor zilnice, atât unii cât și ceilalți au întrebuințat și întrebuințează limba lor de acasă. Acest obiceiu, care a ținut până cu șaptezeci sau optzeci de ani înainte, a trebuit să existe în tot cursul veacurilor de mijloc. Iată dece numărul mai mare sau mai mic al inscripțiilor nu constitue o dovadă sigură pentru cunoașterea configurației etnografice a Peninsulei Balcanice, din epoca ce a urmat imediat după cucerirea ei de către Romani. Firește, influența greacă era destul de puternică în Sudul Peninsulei balcanice, însă, în afară de litoralul mării în care existau vechi colonii grecești, din contră, în interiorul peninsulei populațiunea greacă lipsea în măsura în care își închipue învățații, cari măsoară densitatea acestei populațiuni după numărul mai mare sau mai mic al inscripțiilor grecești. O dovadă despre aceasta o constitue prezența în peninsulă a Albanezilor și Aromânilor. Oricât de târziu se vor fi coborît aceștia din părțile nordice ale peninsulei, spre a se așeza acolo unde îi găsim

www.dacoromanica.ro

astăzi, ei ar fi trebuit să fie grecizaţi, dat fiind că istoria lor se desfăşura în nişte ţinuturi în care, după numărul inscripţiilor, nu se vorbea decât numai greceşte. Ei însă există până astăzi, ceea ce dovedeşte că totuşi, în Sudul Peninsulei Balcanice, se mai găseau ţinuturi în care elementul grecesc lipsea cu desăvârşire. Faptul acesta este confirmat de altfel şi de numeroasele nume de localităţi de origine latină, citate de Procopius. Ele ajung, după cum se ştie, până în Macedonia şi Epir.

După cum am încercat să arăt şi în altă parte [1]), în cursul veacurilor au avut loc în cuprinsul Peninsulei Balcanice, mai ales în părţile centrale şi meridionale, multe desnaţionalizări prin limbă, din cauza configuraţiei fizice a peninsulei şi a nesfârşitelor promiscuităţi. Cu toate acestea, din cele ce s'au putut cunoaşte până acum, se ştie că toate aceste desnaţionalizări s'au produs numai între Români, Albanezi şi Slavi. Dintre aceştia, pierderi mari au avut Românii, după ei Albanezii şi numai în ultimul loc Slavii. Grecii n'au avut de suferit mai de loc sau foarte puţin, din cauza prestigiului de care se bucura limba greacă în biserică, în puţinele şcoli care vor fi existat şi mai ales în straturile superioare ale societăţii. In cazul acesta, dacă într'adevăr, în epoca romană şi chiar mai târziu, Sudul Peninsulei Balcanice era, după cum arată numărul mare al inscripţiilor, plin de Greci, atunci nu se explică faptul cum, după aceasta, ei au putut dispărea din Balcani. Fiindcă astăzi se ştie, pe temeiul statisticelor şi lucrărilor de etnografie balcanică, că până la războiul balcanic (1912), în afară de Grecia propriu zisă, de Peninsula Calcidică, în fine, de cele două Tracii, lipsesc ţinuturile locuite de Greci în interiorul Macedoniei, Albaniei şi a părţilor meridionale din Jugoslavia şi din Bulgaria. Este de presupus doar că Grecii din antichitate nu puteau fi mai numeroşi decât cei de astăzi. Această singură întrebare, care pleacă dela cunoaşterea realităţilor demografice de azi din Balcani este în stare să rezolve întreaga problemă despre intensitatea elementului grec din peninsulă, în relaţie cu numărul inscripţiilor greceşti. Iată de ce cred că părerea lui N. Iorga, după care teritoriul din Peninsula Balcanică dintre Marea Adriatică şi lumea greacă era fără «intercalări străine», nu pare de loc exagerată.

---

[1]) *Romanitatea Balcanică*, Bucureşti (1926), p. 16.

www.dacoromanica.ro

In astfel de împrejurări, o populațiune romanică cu îndeletniciri pastorale și așezări pe înălțimi de munți nu putea fi grecizată. Câteva nume locale, păstrate sub o formă străveche la Aromâni ca: Băiasa (din VAVISSA), Sărună (din SALONA), Lăsun reprezintă prețioase mărturii despre persistența, în parte, a elementului roman în Sudul Dunării. Prin aceasta se confirmă părerea lui N. Iorga despre originea sudică a Aromânilor. După părăsirea Daciei, elementul roman din Nord, trecând peste Dunăre și venind în contact cu cel din Sud, a dat naștere la o limbă romanică unitară, care trebuia să fie aceeași atât pentru Dacoromâni cât și pentru Aromâni.

*

Trecând peste această problemă, pe care N. Iorga a privit-o numai din punctul de vedere istoric, se poate afirma că n'a rămas niciun aspect din viața Aromânilor, pe care N. Iorga să nu-l fi cercetat direct, în operele sale fundamentale, sau indirect, în nenumăratele sale recenzii asupra lucrărilor care aveau legătură cu viața Românilor macedoneni. Sub acest raport putem spune că N. Iorga n'a lăsat să-i scape niciun prilej pe care i-l oferea un document, o însemnare a unui călător străin în Orient, o listă de prenumeranți, un nume de negustor descoperit în istoria comerțului la Români, în fine, orice informație cât de mică, referitoare la Macedoromâni, fără să se oprească a o interpreta, spre a descoperi noi aspecte din viața lor. Dacă s'ar apuca cineva să strângă toate aceste însemnări, răspândite în conferințe, articole mai mărunte, dări de seamă și note marginale, ar aduna atâta material, cât ar fi suficient pentru o mai bună cunoaștere a trecutului acestor Români.

TH. CAPIDAN

www.dacoromanica.ro

LE PROFESSEUR JORGA [1])

L'année 1931 a mis le comble à la renommée européenne du professeur Jorga. En Roumanie, il a pris le pouvoir. En France, il a reçu le plus grand et le plus rare des hommages universitaires: il a été fait docteur *honoris causa* de l'Université de Paris. Les insignes de ce grade, une épitoge aux couleurs bleue et rouge, devront lui être remis en novembre prochain, à la séance solennelle de rentrée des Facultés.

Comme nous aimerions, ce jour-là, à lui attester, par la vigueur de nos applaudissements, nos sentiments pour sa personne ! Mais il est à craindre que le Premier roumain, retenu à Bucarest par les devoirs de sa charge, ne puisse les entendre. Aussi suis-je heureux de dire brièvement ici pourquoi les mains battront joyeusement à la proclamation de son nom dans ce grand amphithéâtre de la Sorbonne où chaque année, la France intellectuelle fête les savants étrangers qui l'honorent de leur amitié comme, par la noblesse de leur vie et la valeur de leurs travaux, ils honorent l'humanité tout entière.

* * *

Homme politique, Nicolas Jorga ne relève que de l'appréciation de nos amis roumains, et il serait, de notre part, tout à fait indiscret de rappeler, sous prétexte de la confirmer, l'attachement qu'il a toujours exprimé pour notre pays. Au poste de commandement où

[1]) Articolul tipărit aici a apărut în « L'Europe du Sud-Est » (a concetăţeanului nostru M. Bădescu), Paris, 1931, şi a fost scris cu prilejul aniversării de 60 de ani a ilustrului dispărut, aşteptat atunci la Sorbonna, pentru cursurile sale anuale. Pentrucă puţini au citit, în acea revistă, rândurile eminentului învăţat francez, socotim că e bine să fie reprodus în acest număr, închinat marelui nostru istoric.

www.dacoromanica.ro

il vient d'être placé, il ne peut, ne doit, ne voudra s'inspirer que de l'esprit de justice et de la flamme patriotique qui ont animé toute son existence, et cela suffit à des Français qui, eux aussi, passionnés pour le droit jusqu'au sacrifice, sont d'ailleurs convaincus qu'entre les Roumains et eux, s'il n'y a pas de sérieuses divergences d'intérêts, il existe une affinité d'âme dont les origines remontent aux mystérieuses élaborations du monde antique, une communauté d'aspirations et de culture consacrée par des siècles d'histoire et, pour tout dire d'un mot, une indissoluble fraternité. Au contraire, comme historien, M. Jorga nous appartient, comme à tous, et même un peu plus qu'aux autres, puisque son premier livre sur Philippe de Mézières, paru dans la Bibliothèque de notre École des Hautes Études, sous le patronage de son vénéré maître, M. Charles Bémont, et que les plus importants des autres furent soit résumés, soit traduits, soit écrits de premier jet dans notre langue, et nous le revendiquons aussi comme professeur, puisque, chaque année, par une tradition que nous lui sommes reconnaissants de suivre avec une souriante fidélité, et dont nous n'envisageons l'interruption momentanée qu'avec un vif regret et le malaise d'une lacune, soudain ouverte et momentanément impossible à combler dans nos études, il vient donner en Sorbonne une série de leçons dont l'auditoire remplit l'amphithéâtre Turgot. Que le Président du Conseil de Roumanie m'excuse donc d'oublier aujourd'hui l'homme d'État pour n'évoquer que la maîtrise du professeur et l'oeuvre de l'historien.

* * *

L'histoire, l'image de la vie, a intéressé M. Jorga sous tous ses aspects. Mais c'est surtout comme médiéviste et historien de l'art qu'il s'est imposé à l'estime de ses pairs. Pour évaluer à leurs mérites ses ouvrages sur l'art roumain et sur Byzance, il faudrait la compétence d'un Charles Diehl et d'un Gabriel Millet, la sensibilité d'un Henri Focillon. Pour juger équitablement ce qu'apportent de nouveau ses recherches sur les croisades et sur l'Empire turc, héritier, sous le turban, des institutions impériales, il serait nécessaire d'avoir accès à toutes les sources dont son encyclopédique savoir a capté les jaillissements innombrables. Mais tout homme cultivé est sensible à l'ampleur des horizons que nous découvrent

www.dacoromanica.ro

les trois volumes de son Histoire universelle, ce manuel paradoxal et étonnant par la vigueur de ses raccourcis synthétiques et l'infaillible discernement des faits et des documents essentiels. Il y avait un singulier courage à oser embrasser en un seul livre plus de deux millénaires, mais il y eut une information et une force plus extraordinaire aussi pour étreindre une aussi vaste réalité. Au vrai, c'était une gageure, et au moins pour la partie où je me sens le moins dépaysé, et où M. Jorga aurait eu le droit de s'abriter derrière l'autorité des spécialistes ses devanciers, j'avoue qu'il l'a gagnée. Sans doute, il n'a pas lu tout ce que les modernes ont écrit sur l'Antiquité. Toutefois, il n'a rien omis des témoignages que nous ont laissé les anciens eux-mêmes, et là où l'érudit, encombré d'un bagage excessif, étouffé sous l'amas de références inégales, se laisse parfois masquer, par l'abus des détails, les grandes lignes de l'ensemble, M. Jorga avec une impressionnante sûreté, a su se dégager, à force d'expérience et de pénétration, les événements critiques, les causes maîtresses, les transformations fondamentales; et je suis persuadé que certaines de ses thèses, aussi éloignées qu'elles nous paraissent des idées courantes, finissent par prévaloir. Je n'en retiendrai qu'une qui m'a semblé particulièrement fondée et heureuse: celle suivant laquelle il a soutenu que le moyen-âge ne commençait pas au V-e ou au VI-e siècle, après la prise de Rome par les Barbares, mais bien dès le IV-e siècle, avec Constantin, qui transporta le siège de l'Empire aux rives du Bosphore et associa, pour la première fois, l'Église chrétienne à ses destins. On opposera peut-être cette théorie à celle d'Henri Pirenne qui voudrait, au contraire, prolonger l'antiquité jusqu'à l'avènement de Charlemagne, et au bouleversement qu'amena dans l'économie et les moeurs le brusque arrêt, par les Arabes, des transactions méditerranéennes. Les deux conceptions ne se contredisent qu'en apparence. En réalité, elles se rejoignent et se complètent. L'antiquité cesse bien, à mon avis, lors de l'établissement de la monarchie constantinienne; mais il y aura lieu, désormais, de diviser l'histoire du moyen-âge en deux parties d'étendue sensiblement égales: d'ailleurs, le moyen-âge maritime, où survivent les institutions et les pratiques antiques, du IV-e au IX-e siècle, le moyen-âge continental, dominé par la victoire de l'Islam, du XV-e siècle. Ainsi logique et clarté sont réintégrées dans la succession des événements, dans l'évolution des so-

www.dacoromanica.ro

ciétés; et l'antiquité recouvre, tout d'un coup, sa vraie place à l'aube des temps nouveaux qu'elle a préparés.

* * *

On voit le profit que chacun, dans sa spécialité, peut tirer de la lecture de l'historien. Pour se rendre compte de l'action du professeur, il est bon d'avoir séjourné à Bucarest, à l'Université dont M. Jorga n'avait certes pas à assumer le rectorat pour en être l'animateur incontesté. J'ai été assez heureux pour avoir l'honneur d'y enseigner moi-même, il y a six ans, dans la chaire et dans le séminaire de mon très cher ami Vasile Pârvan. Ses auditeurs habituels, qui provisoirement étaient devenus les miens, avaient tous été, ou étaient encore, ceux de M. Jorga. Ils réunissaient leurs deux maîtres dans une fierté, parce qu'ils sentaient en eux la même puissance prodigieuse de travail, guidée par la même volonté d'assurer à la Roumanie un rang digne d'elle dans la science universelle. Pour le malheur de l'archéologie, Pârvan a succombé à la tâche, victime de son labeur impénitent, trop tôt pour avoir rempli toutes ses promesses, mais non toutefois sans avoir laissé derrière lui un bagage et un souvenir qui garderont à jamais son nom de vieillir. Plus heureux, Nicolas Jorga a résisté victorieusement, et il continue de porter, sans faiblir et comme une joie, un effroyable fardeau de labeur. On croirait que plusieurs hommes se relayent en lui pour mener à terme toutes les besognes qu'il entreprend, pour conduire de front la politique et la recherche désintéressée, le journalisme et l'enseignement, la science et la littérature. Cinq cours par semaine, un article tous les jours dans le « Neamul Românesc ». Une présence ponctuelle à toutes les réunions universitaires, une assiduité sans défaillance aux séances du Parlement, où l'on ne compte plus ses interventions, ni ses discours, voilà son lot ordinaire. Point de relâche: aux vacances universitaires, des voyages aux dépôts d'archives de Vienne, de Venise, de Paris, ou la retraite à Văleni de Munte, où M. Jorga a organisé une Université populaire, dont il combine les programmes, recrute le personnel par persuasion, et où, bien entendu, il donne l'exemple, le mot de loisirs garde pour lui le sens d'étude qu'il avait en latin et il ne se repose qu'en changeant d'occupation. Un charmant recueil de contes populaires adaptés en français est sorti d'une série de petits déjeuners, où M. Jorga n'avait pas de con-

www.dacoromanica.ro

vives. Des drames applaudis au théâtre de Bucarest ont été composés dans la trépidation du Simplon-Express. Certes, l'affection éclairée qu'il trouve à son foyer, les prévenances par lesquelles Madame Jorga ménage son temps, écarte de lui les petits soucis matériels du train quotidien, lui ont facilité cette rationalisation à outrance. Mais elle n'a été possible que parce que M. Jorga possède une volonté indomptable, servie par des facultés créatrices qui sont comme une force de la nature personnifiée, et l'on imagine aisément l'ascendant que peut prendre sur une jeunesse enthousiaste le spectacle de cette activité multiple et décevante, et néanmoins toujours méthodique et réglée en sa démesure.

Mais son influence est aussi faite des sympathies qu'il attire irrésistiblement par la cordialité de son accueil, par son obligeance inépuisable, et surtout et toujours par son exquise simplicité. Qui n'en a pas subi le charme dans ses leçons de la Sorbonne? Le grand orateur dont la voix foudroyante a déchaîné tant d'orages, parle, dans sa chaire sans fracas, sur le ton de la conversation, avec le visible désir de ne convaincre ses auditeurs que par le franc exposé des documents qu'il leur apporte et sur lesquels, fiche à fiche, il développe sa démonstration. Il souligne ici d'une image frappante et là d'une fine ironie, le rapprochement suggestif ou la preuve décisive. Mais il se moque de l'apprêt, et s'interdit les effets. Et c'est ainsi que, sous le professeur, il nous révèle l'homme, l'homme dont un ami n'a pas le droit d'entamer l'éloge; cette naturelle simplicité de Nicolas Jorga, c'est la parure de sa magnifique intelligence, l'expression de son âme sincère et de son coeur généreux, et ceux-là même qui, tout en l'admirant, ne pensent pas toujours comme lui, ne peuvent se défendre de la reconnaître en lui et de l'aimer.

JÉRÔME CARCOPINO
Membre de l'Institut. Professeur à la Sorbonne. Membre correspondant de l'Académie Roumaine

www.dacoromanica.ro

UN BOIER ROMÂN, NEGUSTOR CU PLUTELE PE OLT ȘI DUNĂRE, INTRE 1846—8

I

Câți dintre boierii noștri din secolul al XIX-lea vor fi folosit lecția ce, de secole, o dădea lumii aristocrația engleză, așezându-se în fruntea acțiunii economice, de largi vederi, a patriei? Numărul lor va fi fost prea mic. Boierul Barbu D. Știrbei, fratele lui Bibescu-Vodă este unul din puținii cari au încercat o întreprindere în legătură cu exploatarea lemnului și transportul lui până la Brăila, chiar în anii cari au precedat revoluția din 1848 și chemarea lui la tron. Aceștia sunt anii în care harnicul boier, cu neprețuitul său talent de organizator, dispare de pe arena politică, se ascunde și tocmai de aceea nu se cunoaște de către biografi ce a lucrat în răstimpul acesta, mai ales în 1846—7. Acela care organizase justiția pe timpul lui Alexandru D. Ghica, puind capăt la peste 40.000 procese, în curs de trei ani (raportul său către Adunare, din 1840) și, ca ministru de Interne, condusese administrația țării reorganizate prin măsurile lui Bibescu, dela 29 Iunie 1843, timp de alți trei ani, își dădea demisia, în 1846, fiindcă se simțea bănuit de Bibescu chiar că vrea să-și facă popularitate. Era răsplătit însă cu rangul de Mare ban [1]).

Nu se spune nicăeri unde s'a retras Știrbei, — care obișnuia să meargă la Paris după fiecare perioadă de intensă activitate în fruntea trebilor țării — acum, în urma demisiei, și până în 1848, pe timpul când tineretul se înfierbânta de noile avânturi și idei li-

---

[1]) I. C. Filitti, *Domniile române supt Regulamentul Organic*, 1915, p. 344. N. Iorga, *Viața și Domnia lui Barbu Știrbei*, 1910, p. 31.

www.dacoromanica.ro

berale, prin capitalele apusene. Un număr de scrisori descoperite anul trecut, în lădița boierească, cu două funduri, bună pentru păstrarea actelor și banilor, a d-lui Bădescu, proprietar mare în Olăneștii-Vâlcii, care mi le-a pus la dispoziție, împreună cu alte hârtii de mai puțină importanță, ne desvăluie taina. Revoluția din 1848 îl surprinde pe Știrbei ca pe un harnic întreprinzător, ostenindu-se de a spori, odată cu avuția sa, și economia țării. Construcția cheiului dela Brăila, în 1844, de inginerul Balzano și supt privegherea lui și a unei «flotile carantinare [1]) îi va fi suggerat de bună seamă ideia întreprinderii plutelor, încă din Ianuarie 1846, înainte de plecarea lui dela ministerul trebilor dinlăuntru.

Cele 14 scrisori din plicul cu nr. 11: «Scrisori către Domnii Țerii, în felurite afaceri», găsit la d-l Bădescu și căruia îi mulțumesc pe această cale de generozitatea cu care mi le-a dăruit, se adresează Serdarului Toma Olănescu din Râmnicul-Vâlcii, un vechi prieten, «ca un frate», mulțumindu-i în fiecare, pentru serviciile aduse în această afacere, pentru «osârdnica îngrijire» în angajarea copacilor din codrii masivului Coziei, trebuitori la înjghebarea plutelor ce veneau goale la Slatina, de unde, transformându-se, încărcau pentru Brăila, *doștile* (scânduri de cherestea), aduse acolo din satul său de reședință, *Știrbeiu*, așezat în Nordul județului Romanați, pe Olteț, la vreo 30 km. depărtare. Nu aflăm însă din ele nici unde, nici cum se fabricau acele doști, nici cui se vindeau la Brăila, pentru care dădea chitanțe de primire francezul Dupré, lepădând scheletul plutelor — copaci lungi de 7 m. — pe un preț modest, ca lemne de foc. Primele șapte scrisori sunt datate fără an, — unele și fără loc — le cred din 1846; unele din satul Știrbei, altele din Slatina. Construirea plutelor începe de prin Ianuarie 1846, socotind că transportul doștilor pe plute, din Slatina la Brăila, îl va costa mai ieftin decât transportul lor pe căruțe, din Știrbeiu la Islaz și de aci cu «navlu», pe vase, până la Brăila, așa cum procedase în anul precedent. Rezultă că întreprinderea era pornită, sub această formă, din 1845, pe când era încă ministru și numai schimbarea mijlocului de transport va prilejui corespondența care pune în lumină o neașteptată latură a activității și a sufletului de elită a celui mai de seamă om din înțeleapta și harnica generație veche.

---

[1]) N. Iorga, *ibidem*.

www.dacoromanica.ro

Pe când Știrbei aleargă între satul Știrbeiu și Slatina, mai rar la Craiova sau București — Toma Olănescu îl înlesnește «la întreprinderea facerii plutelor» în mod desinteresat, angajând la Râmnicul-Vâlcii, în trei rânduri, câte o mie de copaci, cu plată pe loc, și plutași din satele vecine, întocmiți în *cete*, îngrijind și de construirea plutelor și plecarea lor în grupă de 25—50, zisă *canară*, din Râmnic sau Călimănești, în jos, la Slatina. Dar de modul cum se încheie plutele, Știrbei este continuu nemulțumit: cere în zadar să fie construite definitiv, cu trunchii depărtați și cu *parmaclâc nalt*, ca pentru încărcarea doștilor, spre a nu se mai reface încă odată la Slatina și ca să fie trase la *edec*, legând pe cele definitive de cele provizorii (cu trunchii alăturați), pe care stau plutașii.

Incă dela 10 Iunie 1846 pare descurajat din cauză că noul sistem de transport al scândurilor «îndoește prețul chiriei» pe care-l plătise în anul precedent, 1845, adăugând și riscul mare: 34.000 dușți i s'au înnecat la Giurgiu; încărcătura se făcea parțial în Slatina și se completa la Izlaz. Dela 24 Noemvrie va însărcina pe contopistul Cantar — mai primia ajutor și dela un Ioniță Diamandi și un Serdar Capeleanu — de a supraveghia «transportul doștilor și facerea plutelor», cu instrucții scrise și cu dorința: «canarale, canarale, să nu se precurme a veni în tot timpul verii» (6 Mai 1847). Cere totuși încă 250 plutași, pentru trei călătorii, între Mai și Octomvrie.

In toamna acestui an însă, descurajat și decis să renunțe la întreprindere, cere lui Olănescu «să răfuiască orice socoteală» cu câte un plutaș din fiecare ceată, care să-i aducă chitanțele de descărcare pentru doștile predate lui Dupré. Banii se trimit prin «dorobanț». După trei luni, la verificarea totală din 5 Ianuarie 1848, Știrbei rămâne spăimântat că nici jumătate din dovezile de predare la Brăila nu i se aduc și cere prietenului său, căruia între timp îi recomandase un tânăr, pe omul său Mușceleanu, pentru mâna fetei — să facă un control serios, dar «cu liniște și cu blândețe» să-i descoasă pe plutași, cărora «li să da la a lor plecare, atât din Slatina cât și din Ibrăila, *cărțulie* arătătoare de suma doștilor încărcate în fiecare plută».

Nu știm dacă într'adevăr negoțul doștilor, pe această cale a plutelor, până la Brăila, s'a încheiat cu deficitul năpustirii a jumătate din marfă, cum se vede în ultima scrisoare găsită, căci alte mărturii n'avem.

www.dacoromanica.ro

Cu stilul sobru, pregnant, și de o nobilă simplitate, scrisorile acestea rămân un model de grai românesc, cu termeni rustici: *pârlej*, *zăticnire*, sau arhaici: *a răfui*, *a poftori*, *saluri* (?), *provlimă* (problemă), *zăticnire* și prea puține neologisme: *sentiment*, *considerație*, *confusie*, *minut*, *întreprindere*, etc.

N. A. CONSTANTINESCU

II

SCRISORILE LUI BARBU ȘTIRBEY CĂTRE SERDARUL TOMA OLĂNESCU

1.

Domnul mieu,

« Vă mulțumesc din toată inima pentru osârdia ce arătați spre a mă înlezni la întreprinderea facerii plutelor. Veți vedea ce scriseiu d-lui Cantar; îl însărcinez să plătească până la un ban orice să va răspunde într'această trebuință, iar pentru miia de copaci, ceia ce va fi să mai dau, spre cea desăvârșită a lor plată, o voiu răspunde eu în minut ce-mi veți scrie dv.

« Vă mulțumesc și pentru îngrijirea ce ați avut de a-mi mai găsi 1000 copaci de aceleași măsuri și cu același preț ca cel dintâiu. Am neapărată trebuință de iei, aștept numai să să facă cercare ca să vedem cum merge cu cele dintâiu plute, să încarce măcar patru sau cinci, să coboară la Izlaz și apoi *de loc* vă voi scrie ca să faceți contract pentru alți o mie de copaci.

« Primiți, domnul mieu, încredințarea osăbitelor mele sentimente ».

7 Fevr.

B. Știrbeiu

2.

27 9vrie 1846.

Domnul mieu,

« Vă mulțumesc pentru îngrijirea ce arătați de miia de copaci de brazi; primesc drept bune câte ați lucrat, aș dori numai ca cel puțin 300 copaci să fie aduși până în Fevruarie pe Olt, ca în Martie, 100 să pornească la Izlaz și 200 să să facă plute și îi voiu să încarce doștile de la Slatina. Nu strică arvuna de galbini cinci care ați nu-

www.dacoromanica.ro

mărat pentru arvunire de altă mie de copaci, dar de o cam dată să nu ne pripim până când îi vedem în primăvară ce izbutire facem și ce rezultat dobândim cu plutele și cu copacii cei cumpărați. Vă mulțumesc tot într'o vreme, domnul mieu pentru păstrăvi și căprioare; îm pare numai rău pentru ce această osteneală pentru mine.

« Despre ale Dv. fiți încredințat de sentimentele mele de osăbită stimă și dragoste și că la orice pârlej mă voi socoti norocit a da Dv. dovezi ».

B. Știrbei

3.

22 Aprilie, Știrbeiu.

Domnul mieu,

« Am priimit scrisorile Dv., am trecut însumi ieri pela *Slatina* și vi sânt foarte îndatorat pentru îngrijirea și ostenelile Dv.

« Aș vrea să știu câți bușteni au intrat în 25 plute ce au ajuns la Slatina, câți au mai rămas, câte plute o să să mai facă din iei dacă aceștea nu s'ar putea face cu depărtare un bușteau de altu încât să nu să mai prefacă din nou la Slatina și pe când poate a mai veni a 2-a și a 3-ia *canara* de plute.

« Ier[i] mi s'au făgăduit plutașii ce nu ierea tocmiți de cât până la Izlaz și să vor duce toți până la *Ibrăila* cu tocmeala celorlalți. Așa pentru plutele ce sânt a mai coborî de la *Râmnic* o să trebuiască tocmiți alți plutași, căci ăști 50 de acum o să meargă cu 50 plute ale lor până la Ibrăila.

« Fiți încredințat, domnul mieu, că sânt recunăscător (sic) și că la orice ocazie mă voiu socoti norocit a vă da dovezi ».

Al Dv. *ca un frate*,
B. Știrbeiu

4.

27 Aprilie, Satul Știrbeiu.

Domnul mieu,

« Vă rog ca să chibzuiți oricum vă veți pricepe mai bine, ca plutele celelalte să să facă depărtați bușteniĭ unu de altul spre a nu să mai preface nici de cum la Slatina. D'ați ști *zăticnirea*, munca și

www.dacoromanica.ro

cheltuiala ce a mers cu prefacerea celor de acum, ie întru adevăr de speriat. Drept aceia iarăș vă rog prea mult ca negreșit de acum înainte să să alcătuiască plutele din capul locului de aci încât să nu să mai prefacă nicăir întru nimic. La venirea d-lui sărdarului Capeleanu în București i-am dat # 100 ca să vă dea în socoteala bușteni̇lor și a plutașilor. Când va fi gata socoteala desăvârșită binevoiți a mi-o trimite *spre a răfui-o.*

« Plec pentru 5 zile la Craiova și mă întorc iarăși pe aici, unde mă voiu popri (sic) încă o săptămână.

« Primiți, Domnul mieu, încredințarea sentimentelor mele ce vi sânt bine cunoscute.

B. Știrbeiu

[P.S.]. Abia astăzi s'au prefecut 25 plute și pleacă cu iele la Izlaz, celelalte 25 nu o să ia săvârșire nici peste 3 săptămâni. Pentru numele lui Dumnezeu, vă rog prea mult, să stăruiți ca să nu să mai facă ca acum.

5.

30 Aprilie.

Domnul mieu,

Grăbesc a răspunde la scrisoarea Dv. de la 28 April și a vă înprenoi ale mele mulțumiri pentru osârdnica îngrijire ce aveți de înaintarea plutelor. Mi-a părut rău însă să văz că nu ar fi stând mijloc de a să întocmi plutele cum urmează să fie și că o să trebuiască a să desface și a să preface din nou la Slatina. De ați ști munca și cheltuiala ce merge la această lucrare v'ați speriea. De aceia iarăși vă poftesc ca să stăruiți ca cu orice chip să să găsască mijloc de a să întocmi plutele după loc în bușteni dăpărtați unul de altul spre a nu mai luoa nici o prefacere în Slatina nici la Izlaz. Iar când și când va fi cu totul peste putință a să face toate plutele precum zic, facă-să măcar două părți sau jumătate din ele așa, iar plutașii să vor ținea pe plutele care vor fi încheete cu bușteni alăturați unul de altul și legând plutele celelalte alături, le vor trage *iedec.* Ne trebue o a doilea ceată de 52 plutași; săliți-vă mă rog a complectui acest număr ca la 20 Mai să fie plecați și veniți la Slatina. Aveți bunătate a mă înștiința ca câtă sumă de bușteni mai putem cumpăra, mai având

www.dacoromanica.ro

trebuință pe vară de un mare număr de plute. Primiți, domnul mieu, încredințarea sentimentelor mele ce vi sânt bine cunoscute».

B. Știrbeiu

Sâmbătă mă întorc la satul Știrbeiu unde mă voiu opri vreo 4 zile apoi mă întorc la București.

6.

Domnul mieu,

«Iată voia de la logofeție, socoteam ca tocmeala să să facă *po* lei 30 miia până la Izlaz și lei 40 dă la Izlaz la Ibrăila, în vreme ce zâsesem lei 20 până la Izlaz și lei 30 până la Ibrăila, căci atât m'ar fi ținut transportu de la Știrbeiu la Izlaz și atât m'a ținut an *navlu* de la Izlaz la Ibrăila fără a socoti prețul lemnilor plutelor care ie cu totul pierdut, neputându-să vinde la Ibrăila de cât lemn de foc și — care *îndoește prețul chirii.* Dar fie cum s'a făcut —, vă rog numai ca să să ducă mai curând plutele și să nu mai zăboviască, îngrijând a le face țapene spre a nu mi să mai întâmpla primejdie, căci după celelalte poate am pierdut 34.000 *doști* (?) ce mi le-au înnăcat plutașii pe Dunăre în drept Giurgiu.

«Primiți, domnul mieu, mulțumirile mele prietenești și încredințarea deosebitelor mele sentimente,

10 [s. 14] Iunie.

B. Știrbei

7.

Domnul mieu,

«Plutele merg încet și eu socoteam că până la sfârșitul aceștii luni toți bușteniі până la complectuirea de una mie întocmindu-să plute să fie coborîte la Slatina spre a încărca *doști* și apoi să meargă să mai ia altele la Izlaz. De aceia vă rog prea mult a stărui prin tot chipul ca în 15 zile să fie pornite toate plutele, bine legate și având împreună câte le vor mai trebui pentru legatul și întemeiatul plutelor ce să vor încărca din nou la Izlaz.

www.dacoromanica.ro

« Din bușteniĭ cei de 7 stânjâni să nu să tae nici să să scurteze unul măcar, iar pentru lemnele d'acurmezișul sau bușteni mai scurți să vor cumpăra alți ce să găsăsc eftini și cu înleznire, pe care mi-i veți trece în socoteală.

« Cu chipul acesta facem plute mai multe și mia de bușteni de 7 stânjâni ajung la Ibrăila întregi.

« Sânt al Dv. ca un frate ».

23 Iunie.

B. Știrbeiu

8.

Domnul mieu,

« Prin scrisoarea de la 23 Iunie îm-arătați că tocmeala cu plutașii ieste a li să plăti lei 40 pe miia de *doști* dela Slatina la Ibrăila iar nu-m arătați cât pentru cele dela Izlaz la Ibrăila.

« Binevoiți a mă deslușĭ și mai ales a deslușĭ-o aceasta bine lui *Ioniță Diamandi* și lui *Cantar* ca să știe ce bani au primit înainte plutașii, ce li să cuvine a mai luoa și când au a li să răspunde. Ingrijiți mă rog ca să nu pue la o plută bușteni mai mulți de cât ceia ce trebuința cere, spre a ne ieși mai multe plute și grăbiți prin toate mijloacele pornirea plutelor până la îndeplinirea de 1000 bușteni; aceștia am mai scris Dv. că trebue să să lasă întregi toți, iar bușteniĭ la trei stânjeni și jum. lungu să să cumpere osâbit pe seama mea, fiind trebuință a să pune d'a curmezișsau d'asupra, căci asemenea bușteni să găsesc cu înlesnire și eftini. Mă iertați de supărare dar nădăjduesc prin stăruirea Dv. a luoa pă luna lui Iulie cu totul săvârșire această pricină și voiu înceta pe viitorime de asemenea întreprindere.

« Primiți, Domnul mieu, încredințarea osâbitelor mele sentimente pe care vi sânt Dv. bine cunoscute.

B. Știrbei

30 Iunie.

(Adresa verso): Iubitului d-lui Sărdarului Toma Olănescu, la Râmnicul-Vâlciĭ.

www.dacoromanica.ro

9.

Iub[itu]lui D-lui Sărdarului Toma Olănescu ș. c. l.
La Râmnicul-Vâlcii.

Știrbeiu, 21 Noemvrie 1846.

Domnul mieu,

« Aș dori ca 300 copaci să fie aduși până în Fevruarie din josul Călimăneștilor, ca din 200 să să facă de loc plute și în Martie să vie să încarce doștile în dreptul Slatinii, iar 100 să să coboare la Izlaz ca să facă acolo plute. Binevoiți a grăbi prin toate mijloacele ca să să aducă fără întârziere la malul Oltului acești 300 copaci, iar ceilalți 700 ar putea întârzia până în Martie, poate și până în Aprilie. Am orânduit pe conțâpistul Cantar a îngriji pentru transportul doștilor și facerea plutelor. Binevoiți a-l povățui și a-i înlezni toate cele prin putință și mă veți îndatora.

« Despre toate are instrucțiile mele înscris, cum să urmeze. Primiți, domnul mieu, încredințarea sentimentelor mele de osăbită considerație ».

B. Știrbeiu

D-l Cantar fiind trebuincios, a rămas ca să vie aci ca peste doaă săptămâni.

10.

Domnul mieu,

« Grăbesc a răspunde la scrisoarea Dv. de la 4 Maiu și a vă *poftori* rugăciunea ce v'am făcut a să face plutele de aci pe loc pe bușteni depărtați unul de altul, și foarte țapene legate bine și cu parmaclâc nalt jur pănprejur ca să nu să mai prefacă nicăiri ci la Slatina să încarce în treacăt *doștile* de acolo, și apoi mai încărcând altele la Izlaz, să meargă până în Ibraila, fără a sta și a să popri.

« Trebuință ieste a mai tocmi alți 250 plutași cel puțin cu tocmeală de a merge până la Ibrăila și întorcându-să să mai facă alte doauă călătorii până la Octovrie. Veți mai cumpăra alți o mie de bușteni tot în măsurile celorlalți, de nu să vor putea dobândi mai lungi de cât de 7 stânjeni iar plutele să nu întârzie a să porni săp-

www.dacoromanica.ro

tămâna viitoare și canarale, canarale să nu să precurme a veni în tot cursul verii. Vă trimisăiu cu dorobanți într'adins *sfanțihi* una mie patru sute și osăbit alți galbeni cinci zeci, prețul și o însămnare de sumele ce am răspuns până acum, rugând din parte-mi pe d-l Sărdar Capeleanu a vă da suta de galbeni toată pă seama plutașilor și cumpărătoarea buștenilor, iar cheltuiala ce va face și lucrarea viilor va binevoi a-mi trimite socoteală osăbită. Eu mai șăd aici 5 zile, adăstând răspunsul Dv. și sânt ca un frate ».

B. Știrbei

[*Notă anexă, de aceiași mână*].

Însămnare de sumele răspunse de d. [Ban ?] Știrbei 1847 Mai 6:

Dați la trecerea d-lui la Râmnic la opt plutași câte lei 40 de om, bani jumătate și cari s'au luoat înapoi, nefăcându-să urmare	320
Dați d-lui Săr[daru] Toma Olănescu 1500 sfanțihi	3.375
Primiți prin dl. Sărd[ar] Capeleanu pe # 100	3.150
Primiți de la satul Știrbeiu no 50 și sfanțihi 1400	4.725
	11.570

II.

Domnul mieu,

« Am priimit scrisoarea Dv. de la 10 Avgust și vă aduc iarăși ale mele mulțumiri pentru îngrijirea și ostenelile ce ați avut cu plutele. Ci de vreme ce mă încredințați că au luoat cu totul săvârșire, binevoiți a alcătui socoteala până la un ban ca peste doaă săptămâni viind eu la Știrbeiu să aveți bunătate a mi-o trimite acolo căci voesc ca până la 10 Septemvrie să-mi răfuesc orice socoteală.

« Primiți, domnul mieu, încredințarea osăbitelor mele sentimente ».

B. Știrbei

23 Avg. 1847.

12.

Domnul mieu,

« Binevoiți a-m trimite o lămurită socoteală după înțălegere cu dl. ared. Capeleanu pentru ceia ce va fi priimit și va fi plătit în seama

www.dacoromanica.ro

bușteniloг sau plutașilor căci doresc a încheia cu desăvârșire orice socoteală între noi, până mă aflu pe aici, de vreme ce nu rămâne a să mai face nici o plută.

« Aveți bunătate a trimite lui Cantar câte un plutaș din fiecare *ceată* ce rânduri, rânduri au dosti la Ibrăila cu însemnare de ceia ce le veți fi dat Dv. în fiecare oară și cu adeverințele d-lui *Diupre* de numărul dostilor ce a priimit ca după aceștea să socotească pe fiecare ceată și să o răfuiască.

Iar tocmeala lor după cum m'ați încredințat și am scris și eu lui Cantar ie câte lei 40 mia de dosti duse de la Slatina la Ibrăila și numai câte lei 10 pentru cele încărcate la Izlaz și duse la Ibrăila.

« Priimiți, domnul mieu, încredințarea osâbitei mele considerații ».

B. Știrbei

Știrbeiu, 10 Sept.

13.

Domnul mieu,

« Am priimit scrisoarea dv. împreună cu socoteala și îndată ce mă voiu întoarce la București voiu face punere la cale spre a vi să răspunde suma ce ați dat mai mult. Iar după Sfântul Dimitrie vine aci d-l Cântar (sic) ca să închee socoteala cu plutașii.

« Dați-îm voe, domnul mieu, a vă recomanda pe pitarul Mușceleanu supt-cărmuitorul de aici, sânt trei ani de când îl cunosc și l-am cercat în feliuri de slujbe, ie tânăr plin de vrednicie și de destoinicie, i-au propus din multe locuri pentru căsătorie, dar tot s'a apărat. Mi să destăinui acum că toată aplecarea sa ar fi la casa dv., dacă l-ați priimi de ginere. Ca unul dar ce deopotrivă mă interesez la familia dv. precum și la acest tânăr, am socotit și (sic) fiu eu mijlocitoru, apoi dv. ca un părinte veți chibzui și veți hotărî cele mai spre folosul ficii dv.

« Primiți de iznoavă, domnul mieu, încredințarea osebitelor mele sentimente ».

B. Știrbei

22 Sept. 1847, satul Știrbeiu.

www.dacoromanica.ro

14.

5 Ghenarie 1848.

Domnul mieu,

« Vă trimiseiu pe d-l Cantar împreună cu *dela*, rugându-vă ca să lămuriți socotelile, căci văz bani dați mai mulți de cât suma doștilor pornite cu plute și îndoit din ceia ce am plătit pe toamnă pentru doștile pornite cu șăici.

« Pe lângă aceasta vei ști, frate, că din suma toată a doștilor trimise cu *salurile* (sic) nu-m ieșe (sic) acum nici pe jumătate și îm lipsesc la Ibrăila peste doaă sute mii de dești.

Plutașilor li să da la a lor plecare atât din Slatina cât și din Ibrăila cărțulie arătătoare de suma doștilor încărcate în fiecare plută și osâbit scrisoare către priimitorul din Ibrăila, d-l Diupre. Să să caute vă rog cu stăruire acele cărțulii ca să le dea de față și apoi să să vază de sânt adeverite de d-l Diupre că i le-au înfățișat și că a ieșit suma doștilor pe deplin sau ce li-au făcut.

Cu liniște și cu blândețe aveți bunătate a stărui ca să descoasați până la un fir și să descoperiți toată ființa adevărului despre cele urmate și mă îndatorați prea mult căci paguba ce mi să întâmplă ie nemăsurată. Vă zic că peste jumătate din marfa trimisă cu plutele nu să găsește dusă la Ibrăila și că îm lipsesc peste 200.000 dești mari. Cați în ce *confuzie* mă aflu, mă iertați, domnul mieu de supărare dar ie cea după urmă.

« La scrisoarea mea prin care drept prietin socotisăm a vă face o *provlimă* [1]), n'am priimit nici un răspuns, ci dacă voi fi greșit să nu aveți nici o supărare, căci fiți încredințat că interesurile dv. mi sânt *precioaze*.

B. Știrbei

Mi să va trimite *dela* înapoi, împreună cu toate cărțuliile de la plutași.

---

[1]) Propunerea de căsătorie a lui Mușceleanu.

www.dacoromanica.ro

ALEXANDRU HASDEU

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA FAMILIEI HASDEU

INTRODUCERE

I

Despre Alexandru Hasdeu s'a scris de mai multe ori, fragmentar și incomplet, ca și despre alți scriitori români dela începutul veacului trecut, fără ca totuși să se netezească metodic calea cercetărilor de istorie literară, spre o nouă sferă de influențe slave. Pricinile sunt multe. Lipsa cu desăvârșire a textelor slave, în primul rând și neorânduiala metodei, în rândul al doilea. Dacă cea dintâi pricină poate fi înlăturată, scotocind — fie și cu mari greutăți — prin rafturile bibliotecilor străine, orânduite cu mai multă grijă, cealaltă stăruie, păgubind în felul acesta tocmai rostul esențial al istoriei literare, sinteza. Lipsită de o tradiție mai veche, care să fi formulat din timp problematica acestei discipline, așa cum s'a întâmplat la vecinii noștri ruși, polonezi și cehi, istoriografia literară românească, — ale cărei începuturi nu pot fi situate înainte de sfârșitul veacului trecut, — împrumutând de aiurea metoda biografică și bibliografică și cultivând cu hărnicie istorismul, — cu mândria câtorva excepții, — și-a făurit un merit dintr'un amănunt întâmplător și periferic, « descoperirea ». Un motiv, o temă și de cele mai multe ori un text, au fost rând pe rând « descoperite » [1]) și desprinse din înlănțuirea lor naturală, ca niște produse stinghere.

---

[1]) Vezi de câte ori a fost « descoperit » Alexandru Hasdeu de Em. Grigoraș în *Adevĕrul*, Buc., 11.IX și 4.XI, 1936, căruia îi răspunde G. Bezviconi în *Viața Basarabiei*, Chișinău, VII, 8—9, pp. 608—614.

www.dacoromanica.ro

Unui fapt literar, oricare i-ar fi calitatea, trebue să i se găsească neapărat geneza și ambianța culturală, care să-l ridice la o anumită înălțime de interpretări și sensuri noi. El se cuvine descifrat în lumina altor factori similari, dela care, la rândul lui, și-a împrumutat existența, tonul și coloarea. O analiză logică, însoțită de o interpretare obiectivă, completată și sporită de situarea justă în atmosfera de idei a vremii, vor avea darul să ușureze stabilirea funcțiunii sociale a evenimentului literar respectiv. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât nu e vorba, în speță, de o idee, o temă, un tip, sau o legendă, ci de un scriitor care crește dintr'un complex de împrejurări, menite să deschidă putinți noi în cercetările de istorie literară românească.

E vorba de opera lui Alexandru Hasdeu, asupra căreia cercetările de istorie literară s'au oprit, de-a-lungul a o sută de ani, de cel puțin douăzeci de ori. Felul însă în care se înlănțuie între ele, aceste cercetări, uneori sumare, alteori mai întinse, trădează tocmai lipsa oricărei confruntări cu izvoarele. De aceea, urmărind cronologic, în această *Introducere*, chipul cum se oglindesc scrierile lui Hasdeu, — fie și numai sub aspect bibliografic, — în lucrările celor cari s'au oprit asupra acestui scriitor, nu facem altceva decât să punem în lumină o metodă păgubitoare pentru disciplina noastră. E desnădăjduitor să vezi că timp de o sută de ani n'a încercat nimeni să frângă pârtia înaintașilor și să stărue, ceva mai mult, asupra problemelor care se desfac din opera lui Hasdeu. Dimpotrivă. Rareori când cercetările au trecut dincolo de marginile unui pomelnic.

E drept că Alex. Hasdeu are pentru cultura românească o însemnătate marginală. Aceasta însă nu ne împiedică de a urmări *ad fontes* orice problemă, orice text al conținutului, pentru prestigiul exactității. Incercăm, deci, această recapitulare pentru a învedera cum diferitele « contribuții » merg uneori paralel, alteori se încrucișează cu adausuri neverosimile și, pentru a avea certitudinea că problema, care ne preocupă, capătă cu noi o interpretare nouă și originală.

I. Cel dintâi care a stăruit mai mult asupra scriitorului de peste Nistru a fost Mihail Kogălniceanu. Incunoștiințat fiind de către C. Stamati, după cum singur o mărturisește, Kogălniceanu publică în *Dacia Literară* din 1840 lista scrierilor lui Alex. Hasdeu. Cu toate că nu întreprinde niciun comentariu, în afară de adausul că nu împărtășește toate părerile lui Hasdeu din *Suvenire de cele trecute...*,

www.dacoromanica.ro

din care publică un fragment, « vrednic de cinstea naţiei noastre », Kogălniceanu nu menţionează destul de limpede locul şi data apariţiei acestor scrieri. Totuşi, din nota lui Kogălniceanu reiese că Alex. Hasdeu publicase:

A) In *Věstnik Evropy*, 1830:
1. Cântece istorice a Moldaviei.
2. Povestea lui Duca-Vodă.
B) In *Molva*, 1834:
3. O legendă asupra lui Petriceicu.
4. Judecata la Sărdăria de Orhei.
5. Cugetări moldoveneşti.
C) In *Teleskop*, 1833:
6. Cântecele pop. ale Moldaviei în privire istorică.
7. Scrisoare asupra importanţei limbii româneşti pentru cunoştinţa istorii ruseşti.
D) In *Teleskop*, 1834:
8. Despre Literatorii Basarabiei.
E) In *Listki selskago obştestva*, din Odesa:
9. Scrisoare către D. Al. Sturdza asupra gospodăriei cămpeşti a Basarabiei.
10. Elena, fiica lui Ştefan-cel-Mare.
F) In manuscris:
a) Botanica Moldaviei, ruseşte şi româneşte;
b) Un dicţionar ruso-român [1]).

---

[1]) *Dacia Literară*, ed. II, t. I, 1859, pp. 348—349.

I *a)* După M. Kogălniceanu se inspiră şi Iulia Hasdeu care, pe lângă cele cunoscute, mai adaugă scrierea despre Skovoroda în limba germană (*Gregor Skovoroda's Lebenswandel und Wirkungskreis oder historisch kritische Würdigung seiner Schriften als Beitrag zu einer Geschichte der Slavischen Volksweisheit in Briefen an J. J. Görres*), precum şi titlul unei lucrări în rusă: Задача нашего времена (*Problema timpului nostru*,, 1842).

Pentru întâia oară se spune că un rezumat din lucrarea despre Skovoroda a fost publicat în *Teleskop*. Se va vedea totuşi dacă e un rezumat sau e vorba de altceva.

Iulia mai aminteşte de *Domnia Arnăutului* şi de faptul că Hasdeu scrisese « sute de poezii şi aproape toate despre Moldova », intitulate: *Sonete moldoveneşti* (Julie Hasdeu, *Chevalerie*, Paris, 1890, p. 255).

I *b)* Două din scrierile, apărute în *Dacia Literară* (1 şi 7), sunt amintite de Lazăr Şeineanu în *Istoria Filologiei române*, Buc., 1895, p. 275.

I *c)* Cu informaţii din *Dacia Literară* şi Iulia Hasdeu, Zamfir Arbure publică o listă a acestor scrieri, fără să aducă nimic nou. Arbure adaugă, în traducere, scrisoarea lui Alexandru Hasdeu către Români, trimisă lui Bogdan, în România, la 1856. (Zamfir Arbure, *Basarabia în sec. XIX*, Buc., 1898, pp. 748—759).

Vezi şi N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, Buc., II, 1908, p. 42, precum şi Marya Kasterska, *Szkice polsko-rumuńskie*, Lwów, 1931, p. 60.

www.dacoromanica.ro

In afară de acestea, Stamati împărtășește lui Kogălniceanu și vestea că Al. Hasdeu ținuse la Hotin două « discursuri », dintre care primul avusese un mare răsunet la Românii de dincolo de Prut [1]).

La rândul lui, Kogălniceanu comunică lista aceasta lui Aron Pumnul care, după ce îi aplică fonetismul pumnist, o publică în vol. IV din *Lepturariu* [2]). La 24 ani dela prima apariție, nomenclatura scrierilor lui Hasdeu suferă o ușoară modificare: Pumnul lasă la o parte *Cântecele pop. ale Moldaviei...*, dela nr. 6, formulează altfel titlul *Scrisorii asupra importanței limbii...* și *Scrisorii către D. Al. Sturdza...* și introduce în numărul celor apărute cele două scrieri, aflate în manuscript (*a* + *b*), sub un singur titlu: *Botannéca Moldaviei și un deptiunariu rumînesc rusesc.*

II. Acestor schimbări le vor urma și altele până ce țesătura cuprinsului se va depărta nemărginit de textul inițial. Modificările aduse de Pumnul nu sunt atât de însemnate cât de esențiale sânt adăugirile din *Familia* [3]), publicate de un anonim. Din lista lui Ko-

---

[1]) Discursurile acestea au și ele istoria lor și se deosebesc prin cuprins. Primul se intitulează: *Cuvânt către ucinicii școalei ținutului Hotinului, ruși și români...* și a fost publicat întâia oară în *Foae pentru minte, inimă și literatură*, nr. 21, 19.XI. 1838, pp. 161—167, în tălmăcirea cavalerului C. Stamati. Alex. Hasdeu îl ținuse în ziua de 25 Iulie 1837 la școala din Hotin. Redacția *Foaei* amintește că discursul a fost căpătat « printr'un prietin iubitoriu de ai săi », — iar căminarul Mălinescu, dela Moldova, a avut bunătatea să adauge cinci note explicative, care au apărut în numărul următor (22, pp. 173—174). N. Iorga socoate că traducerea se datorește lui Mălinescu (*Istoria literaturii românești în sec. XIX*, I, p. 309).

Comparat cu cel publicat în *Curierul Românesc*, (nr. 10—11, 1839, pp. 37—43), căruia îi fusese comunicat de un « patriot moldovean », se vede că textul e identic, numai că celui din *Foaia* îi lipsește un pasaj final, în care e vorba de o închinare către Nicolae I-iu al Rusiei.

Una din aceste două publicații trebue să fi cunoscut și Felix Colson, care publică, de asemenea, un fragment din primul discurs al lui Hasdeu în lucrarea sa: *L'État présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie...*, Paris, 1839, 27 sq.

Cuvântul... în tălmăcirea lui Stamati a fost tipărit de Banul A. Balica, Iași, 1855 și mult mai târziu editat de P. Haneș în biblioteca *Basarabia*, Buc., nr. 5, 1919.

Despre al doilea discurs, ținut la 24 Iunie 1840, pomenește Kogălniceanu și-i dă ca titlu: *Suvenire de cele trecute, idee de cele de față și arătare de cele viitoare a Moldaviei*, în *Dacia Literară*, *op. cit.*

[2]) *Lepturariu rumînesc*, Vieanna, 1864, IV, P. I-a, p. 121.

[3]) *Familia*, Pesta, 1868, p. 122.

www.dacoromanica.ro

gălniceanu sunt menționate numai patru scrieri (n-le 2, 4, 6, 7), la care se mai adaugă altele apărute în « diferite reviste rusești dintre 1830—1840 ». In urma acestui fapt, opera lui Hasdeu sporește simțitor:

A) 1. O idee despre filosofie ca știință a vieții.
2. Cântece naționale române, cu note istorice.
3. Duca-Vodă, o nuvelă istorică.
4. Dabija-Vodă, idem.
5. Hâncu, idem.
6. O judecată în Sărdăria de Orhei, legendă.
7. Moartea Cazacului Kunicki în Bugeac, idem.
8. Despre Grigoriu Varsava Scovoroda, unicul filosof rusesc național, o disertațiune filosofică.
9. Despre literatorii din Basarabia, etc.

B) In manuscris:
1. Flora Basarabiei, românește și latinește, reținută în chip arbitrar de Soc. Agronomică din Odesa.
2. Discursul despre antica glorie a Moldovei [1]).
3. Faptele cele mari ale Românilor expuse într'o serie de sonete, al căror manuscript se află în biblioteca univ. din Iași.

E greu de precizat izvorul de informație al autorului, care nu poate fi altul decât Josif Vulcan, directorul revistei. Indicația ne e dată de identitatea textului din *Familia* cu cel publicat de Vulcan în *Panteonul român* (Pesta, 1869, pp. 133—136) și cu cel din prefața nuvelei *Domnia Arnăutului*, editată de el în 1872 [2]). Dat fiind amănuntele pomenite de Vulcan suntem îndemnați să credem că le-a aflat, probabil, dela Bogdan Petriceicu-Hasdeu.

Oricare ar fi însă izvorul, din care Vulcan și-a luat adausurile, reținem faptul că textul din *Familia* s'a bucurat de o răspândire atât de largă, încât mare parte din biografii următori s'au lăsat ispitiți de formulările revistei dela Pesta [3]).

[1]) E sigur că Vulcan se referă la primul discurs al lui Hasdeu, care se bucurase, până la această dată, de o întinsă publicitate și deci nu mai putea fi în manuscris. După cum se va vedea, greșala aceasta ca și noua formulare a discursului, datorite lui Vulcan, se vor strecura și la alți biografi.

[2]) II *a)* Alessandru Petriceicu-Hasdeu, *Domnia Arnăutului, nuvella istorica...*, editată de Josif Vulcan, Buc., 1872, pp. X—XI.

[3]) II *b)* Astfel, la câteva luni dela moartea lui Alex. Hasdeu, (9.XI.1872), revista *La Confederazione Latina*, din Roma, a publicat în numărul său din 21.III. 1873, un mic necrolog, în care, pe lângă o scurtă biografie, mai oferă lectorului italian și titlurile a cinci scrieri de Hasdeu, luate după Vulcan. Printre acestea e

www.dacoromanica.ro

a) După 17 ani, dela apariţia *Domniei Arnăutului*, Th. Speranţia ocupându-se de Tadeus Hasdeu, tatăl lui Alexandru, atribue acestuia din urmă alte două scrieri, necunoscute până atunci:

1. Despre influenţa legilor împăratului Alexandru I-iu asupra instrucţiunii şi moravurilor Ruşilor (1830).
2. Despre nutriţia plantelor (1831) [1]).

Prima, la Facultatea de Filosofie şi Litere, cealaltă la Facultatea de Ştiinţe din Charcov. La acestea, Speranţia mai adaugă şi «discursul despre vechea glorie...», după Vulcan. Nu vom încerca să urmărim firul informaţiilor lui Speranţia, fiindcă nu-l vom descoperi. Fiecare contribuţie aduce un titlu nou, fără precizarea izvorului. Era în vremea când tânăra ştiinţă românească se mulţumea cu captarea ştirilor pe cale verbală.

b) La 1912, Draganov îmbogăţeşte bibliografia operei lui Hasdeu cu o seamă de scrieri, care au trecut cu uşurinţă în contribuţiile de mai târziu fără ca, totuşi, să fi fost identificate până astăzi. In afară de cele cunoscute până acum, Draganov mai pune în circulaţie următoarele:

1. Lui Alex. S. Puşkin, elegie cu prilejul morţii poetului, publicată în *Teleskop* şi reprodusă în *Bessarabeţ*, 1898, Mai 26.

---

vorba şi de *Storia della Romania*, care n'a figurat niciodată în opera lui Hasdeu. E de sigur o confuzie. (Necrologul a fost reprodus de *Columna lui Traian*, Buc., 1873, p. 151).

II *c)* In grupul celor care au copiat pe Vulcan amintim şi pe Vasile Gr. Pop, care nu face altceva decât să redea textul din *Familia*. (Vasile, Gr. Popu, *Conspect asupra literaturii române şi scriitorilor ei*, Buc., 1876, II, p. 246).

II *d)* Şirul sporeşte cu o copie identică, apărută în redacţia franceză a Istoriei critice a lui Bogdan Hasdeu, ceea ce întăreşte bănuiala noastră în legătură cu informaţia lui Vulcan. (B. P. Hasdeu, *Histoire critique des Roumains, la Valachie jusqu'en* 1400, Buc., 1878, în *Notice biographique sur l'auteur*, pp. XV—XVI).

II *e)* Fără să aducă vreo nouă contribuţie, N. Petraşcu adaugă, după Vulcan, patru din lucrările lui Hasdeu, în *Scriitori români contimporani*, Buc., 1898, p. 2.

II *f)* Pe aceeaşi linie se cuvine să amintim şi pe Iuliu Dragomirescu, care se inspiră din Vulcan şi Iulia Hasdeu. (*Revista Idealistă*, Buc., 1907, 3, p. 264). A se vedea şi N. I. Apostolescu, *L'Influence des Romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris, 1909, pp. 334—335.

[1]) *Revista Nouă*, Bucureşti, 1889, pp. 244—245.

Despre aceleaşi lucruri se ocupă şi I. Negrescu, cu elemente adunate dela biografii înaintaşi, în *Figuri culturale din trecutul Basarabiei*, în *Basarabia*, Chişinău, 1926, pp. 281—284.

www.dacoromanica.ro

2. Basarabia, manuscris.
3. Lucrările guvernului regional al Basarabiei (1813—1819).
4. Moldovenii, Moscova, 1834.
5. Credințele Moldovenilor în zmeii sburători, în *Jurnalul Min. Cult. Naționale*, t. XX, partea VII.
6. Alte manuscrise rămase de pe urma lui Hasdeu.
7. Poezii în limba rusă.
8. Trei cântece de Gr. Skovoroda [1]).

Draganov sporește numărul acestor scrieri la douăzeci și șapte, ceea ce nu corespunde adevărului. Câteva din cele menționate de el au, la Arbure, *(op. cit.)* o valoare strict informativă. De aceea, nu înțelegem tendința fiecăruia de a adăuga neapărat o nouă operă la bibliografia scrierilor lui Alexandru Hasdeu. Și înlănțuirea continuă.

O sistematizare a materialului bibliografic începe cu Petre Haneș [2]), care grupează în câteva capitole cele publicate până la 1920. Profesorului Haneș nu i-a scăpat nimic, în afară de lucrarea lui Draganov, din care ar fi putut lua, de sigur, adăugirile de mai sus. Valoarea contribuției n'ar fi sporit cu nimic. Cât timp cercetările noastre, — dacă aceste copieri și reproduceri fidele pot fi numite cercetări, — nu se sprijină pe texte originale, a căror evidență nu poate fi pusă la îndoială, orice interpretări sau concluzii, menite să dea operii o anumită semnificare, rămân simple ficțiuni.

In același spirit, lipsit de pasiunea confruntării cu izvoarele și dornic de a prezenta aceleași lucruri sub o nouă compartimentare, scrie și Lucian Predescu [3]). De astă dată bibliografia operilor lui Hasdeu suferă o serie de împărțiri și subdiviziuni, după o metodă pe de-a'ntregul puerilă.

Nu se poate situa pe același plan funcțional o operă în manuscris cu alta, care a văzut lumina tiparului. Dacă cea dintâi se poate pierde fără urmă, nu tot astfel se întâmplă cu opera publicată, a cărei apa-

---

[1]) P. Draganov, *Bessarabiana*, 1812—1912, Chișinău, 1912, pp. 232—235.

[2]) P. Haneș, *Scriitorii Basarabeni*, Buc., 1920, 159 sqq.

[3]) Lucian Predescu, *Familia Hâjdăilor*, *Arhiva*, Iași, 1929, nr. 1, pp. 32—38, nr. 2, pp. 123—128, nr. 3—4, pp. 251—255; 1930, nr. 1, pp. 15—21.

O scurtă expunere a scrierilor de natură folklorică, ale lui Hasdeu, face și P. V. Ștefănucă în *Anuarul arhivei de folklor*, Buc., III, 1935, p. 182. De asemenea și Gh. Cardaș recapitulează bibliografia scrierilor lui Hasdeu, în *Poeții și prozatorii Basarabiei până la Unire* (1812—1918), *Biblioteca pentru Toți*, nr. 1477—1483, pp. 136—151.

www.dacoromanica.ro

riție constitue neapărat un fapt de cultură. Funcțiunea acesteia din urmă e multiplă și nu ne îngădue să socotim textul « pierdut », numai pentrucă nu-l mai « avem » sau fiindcă nu se găsește « la Academia Română ». Și apoi, un astfel de text, apărut cândva într'o tiparniță străină, nu-i nevoie să se găsească neapărat în rafturile Academiei Române. Lipsa textului nu presupune și pierderea lui. Oare cercetările noastre se opresc numai la textele din rafturile acestei biblioteci? Dincolo de granițele posibilităților noastre de cercetare, nu mai există nimic? In felul acesta subîmpărțirile din « contribuția » lui Lucian Predescu trădează neajunsurile unei metode, — folosită de aproape de toți biografii lui Hasdeu, — care, de dragul unei originalități aparente, prezintă într'o nouă formă lucruri de mult cunoscute. Timp de o sută de ani metoda a devenit sistem. Dela Kogălniceanu și până astăzi, cursul acestor copieri și reproduceri s'a concentrat în jurul a două grupe, — fără ca totuși să se poată face o distincție între ele, — de o parte acei cari s'au lăsat ispitiți să reproducă notița din *Dacia Literară*, de cealaltă, acele « contribuții », ademenite de adăugirile lui Vulcan, la care s'au mai alăturat și scrierile menționate de Speranția și Draganov. Deficiența metodei e evidentă. Nu aducem nicio învinuire, fiindcă toate aceste « contribuții » au caracterul unei nesfârșite umpluturi și cad, deci, sub nivelul oricăror considerațiuni metodice.

E adevărat că activitatea cărturărească a lui Alexandru Hasdeu s'a desfășurat la fruntariile dintre două lumi, cu tradiții și culturi diferite: rusă și română. De aici și greutatea mare în adâncirea elementelor, care să ne conducă la fixarea personalității acestui scriitor. Strădania de cărturar a lui Al. Hasdeu, — atât cât cade în putința cercetărilor noastre, — ne desvălue, pe de o parte, multilateralitatea pregătirii scriitorului basarabean, iar pe de alta, deschide perspective noi spre sfera cercetărilor de literatură comparată. In adevăr, problemele care au frământat mintea acestui scriitor, formulate într'o limbă slavă, hotărîtoare pentru linia descendentă a familiei Hasdeu, nu pot fi studiate decât din acest punct de vedere, așa cum în altă parte legăturile lui Mistral cu scriitorii francezi intră în competența aceleiași discipline. Pentru istoria literaturii române, activitatea acestuia înseamnă una din primele încercări de a pătrunde elementele românești dincolo de fruntariile etnice, înseamnă o punte de legătură între Slavi și Români, iar pentru neamul Hasdeu, Ale-

www.dacoromanica.ro

xandru, înseamnă o treaptă de trecere pe calea întoarcerii unei familii vechi și înstrăinate.

De aceea, descifrând problematica gândirii acestui cărturar, vom lămuri și completa câteva preocupări dominante ale familiei Hasdeu; fiindcă într'un mediu prielnic, legi firești stabilesc continuitatea îndeletnicirilor spirituale și le asigură permanența între generații.

Astfel stând lucrurile, din studiile următoare, desfășurate pe cât e cu putință cronologic, se va desprinde axa preocupărilor lui Alexandru Hasdeu, întrezărind, în același timp, filiația ascensiunii celuilalt cărturar, care a dat ultima strălucire acestei familii, Bogdan.

INCERCĂRI DE CRITICĂ ȘI CORESPONDENȚĂ LITERARĂ

II

Un studiu cu pretenții de estetică filosofică asupra unei probleme, către care era îndemnat de pregătirea și simpatiile sale, stă în pragul activității acestui scriitor.

E vorba de un studiu de aprecieri critice, intitulat: *Despre calitatea poeziei religioase* [1]). Nu avem nicio informație că autorul acestui subiect, îndrăsneț pentru acea vreme, l-a terminat sau nu. Până una alta, Al. Hasdeu a ținut să publice planul acestei lucrări, alături de un fragment din care putem să ne facem o idee suficientă de coloarea și structura studiului său.

Iată planul lucrării: *Introducere*. Desfășurarea ideilor în legătură cu poezia religioasă. Formularea acestor idei. Calitatea. II. Imposibilitatea unei teorii a acesteia. Analiza poeziei religioase. Condițiile, începutul și granițele acestei discipline. III. Exemple de astfel de poezie. Dispoziția analizei.

---

[1]) Intrucât lucrarea de față e construită numai pe baza materialului cercetat de noi în bibliotecile străine, lăsăm la o parte tot ce s'a pus în seama lui Alex. Hasdeu, cu sens de umplutură, neputând fi confruntate cu izvoarele și menționăm trecerea de care s'a bucurat fiecare scriere la biografii amintiți în « Introducerea » de mai sus.

Astfel, studiul *Despre calitatea poeziei religioase*, n'a fost remarcat de nimeni. Vezi „Вѣстник Европы“, Moscova, 1830, Iulie și August, pp. 22—30.

www.dacoromanica.ro

Partea I-a. Prototip de poezie religioasă. II. Analiza « poeziei ». Cuvintele de duh. III. Forma internă sau duhul acestei poezii. IV. Estetica.

Partea II-a. Infățișarea exterioară a poeziei religioase. Limba, metrica și ritmica. II. Perioadele acestei poezii în formele ei exterioare. III. Resturile cântecelor sfinte până la Potop. IV. Analiza cântecelor după Potop. V. Moise, David și Isaia ca reprezentanți principali ai poeziei religioase.

Deși Hasdeu nu uită să adauge că lucrarea va fi publicată în întregime, se pare totuși că ea n'a văzut lumina tiparului. In orice caz, în periodicele rusești din acea vreme, atât cât am cercetat, n'am întâlnit nimic în legătură cu aceasta. Cât privește fragmentul publicat, el trădează o bună parte din concepțiile estetice ale autorului. Din studiul său asupra filosofului ucrainian, ciudat în atitudini și credințe, Skovoroda, — despre care va fi vorba în altă parte, — se vede clar că Hasdeu avea atitudini mistice, care au pătruns până și în interpretările sale estetice. De altfel, planul acesta și fragmentul care urmează au fost scrise la Charkov, cunoscut centru de cultură ucraineană la începutul secolului al XIX-lea și la o vârstă foarte fragedă, 18 ani, când fantezia tânărului student se lăsa răpită de figuri simbolice. Conținutul acestui fragment nu e decât o efuziune de comparații, din care lipsesc aprecierile și discernământul critic.

A arăta calitățile poeziei religioase, spune Hasdeu, înseamnă a ne uita spre soare cu lumina lumânării. Strălucirea acestuia ne orbește. De aceea, calea prin care luăm cunoștință de o astfel de poezie e mistică: lumea din jurul nostru o cunoaștem fără niciun ajutor din afară, numai prin mijlocirea simțurilor. La fel și cu poezia religioasă. Poate fi cunoscută de oricine își îndreaptă inteligența spre dânsa. E adevărat, adaugă Hasdeu, că creația poetică a omului poate să ne mărturisească existența acestei poezii, însă numai în sens negativ. Și aici intervine o distincție: când privim pentru întâia oară spre cele două specii de poezii, religioasă și lumească, atenția și privirea noastră sunt atrase mai mult de cea dintâi, pe care o înțelegem mai repede, din pricina caracterului său superior.

Și Hasdeu împinge asemănarea mai departe: după cum în lucrurile din jurul nostru se reflectă lumina solară, tot astfel și poezia religioasă, comparată cu inteligența noastră, ni se lămurește mai bine, mai amplu. Nu numai atât, dar poezia aceasta conține unele ele-

www.dacoromanica.ro

mente, care îi trădează importanța. Insuși numele ei arată o calitate neîntâlnită la celelalte poezii. Denumirea ei mărturisește *originea*, *temelia*, *subiectul și scopul;* deci patru caractere principale, în care sunt cuprinse calitățile acestui fel de poezie.

Mai departe, Hasdeu încearcă să situeze în timp *originea* poeziei religioase, încercând această incursiune biblică: prin mijlocirea omului s'a dat ființă poeziei religioase. Mai înainte ca el să fi fost creiat, înainte ca Creatorul să-i fi dat viață, înainte chiar de plăsmuirea cuvântului, poezia aceasta a fost cântată de corul duhurilor pentru slava celui mai înțelept și atotputernic creator al lumilor. Și gândul de evanghelist al autorului continuă cu o întrebare ce amintește metamorfoza începutului: căci cine a pus temelia de piatră a lumii când s'au sfătuit stelele dimineții? Deci, nu omul a fost creatorul poeziei religioase, ci însuși creatorul omului a pricinuit ființa acesteia. Omul a fost numai un imitator. Cu alcătuirea lui dublă, ca o împlinire a duhului și materiei, situat pe hotarele lumii divine, și fiind înzestrat cu organul cel mai fin, omul a putut să vadă tot ceea ce se întâmplă acolo. In prima clipă a vieții sale, el a auzit melodia cântecelor cerești și a văzut ordinea și frumusețea întregei creații. Aici autorul adăugă o comparație întraripată, însă lipsită de conținut, care ne amintește «actul mistic» al muzelor, susținut de o teorie poetică puristă: Impresionat adânc de această înaltă viziune, omul s'a împărtășit din duhul cântecelor divine și, în felul acesta, a smuls spiritelor poezia, pe care apoi a apărat-o atâta timp cât el a fost cast și nevinovat. De îndată ce voința a fost distrusă, rațiunea și-a pierdut perfecțiunea inițială, și, devenind incapabilă de a mai primi poezia, a pierdut și darul cerului.

Pornind pe calea unor astfel de interpretări, Al. Hasdeu nu uită să evoce și semnificația primului păcat asupra raporturilor dintre om și poezia religioasă. Prin căderea celui dintâi om, spune Hasdeu, întreaga omenire s'a înstrăinat dela slăvirea numelui lui Dumnezeu, nume binecuvântat omului. Dumnezeu, fiind bun și milostiv față de cea mai prețioasă înfăptuire a măsurii sale, a trimis oameni cari prin viața lor sfântă și curată au binemeritat dela dânsul duhul religios. Aceștia, la rândul lor, l-au transmis celorlalți oameni. Din acestea se vede că *temelia*, forța ei creatoare, conține elemente supranaturale, care vin dela Dumnezeu. Aceasta e temelia poeziei religioase. In schimb, în poezia lumească elementul acesta constă în

www.dacoromanica.ro

încordarea forțelor omenești, menite să vadă și să cânte frumusețea și măreția lucrurilor.

Expunerea întraripată se curmă brusc, fără ca autorul să formuleze un răspuns la întrebările sale. Deși nu destul de întinsă, totuși ea constitue o mărturisire de credință pentru o anumită înțelegere mistică a lucrurilor. Inainte de a intra în vârsta bărbăției, atunci când fantezia nu poate fi reținută, Alexandru Hasdeu încearcă să pătrundă o problemă de estetică numai prin forța intuiției lui adolescente. Lipsite de precizări substanțiale, cerute de natura unui astfel de subiect, concepțiile tânărului scriitor pornesc din ambianța culturală a centrului universitar ucrainian, Charkov, dela începutul veacului trecut, despre care ne vom ocupa într'un alt capitol.

* * *

In ceea ce privește *Literații basarabeni* nu e un studiu, așa cum se menționează uneori în cercetările de până acum, ci o simplă corespondență cu caracter informativ, incompletă și fără prea multe aprecieri critice, trimisă de Hasdeu, la 11 Martie 1835, din Basarabia.

Ca de obiceiu, autorul își subintitulează articolul, destinat unei reviste dela Moscova, cu un citat din Heraklit, mărturisind astfel simpatia sa pentru pedanterie. Alexandru Hasdeu împarte « literații » din Basarabia în două categorii: în prima e vorba de acei cari au învățat la școlile din Moldova și Valahia, formându-se sub influența nemijlocită a patriei; iar în a doua categorie, intră acei cari și-au făcut studiile peste hotare. Distincția aceasta devine și mai subtilă: la cei dintâi graiul și gândul au rădăcini etnice, pe câtă vreme ceilalți îmbracă gândul străin în formele graiului de-acasă, sau exprimă un gând matern în sonoritatea cuvintelor străine. Cu toate că și unii și alții au parte din lucrările lor în manuscris, faptul acesta nu-l împiedecă pe Hasdeu să-i prezinte pe toți cititorilor *Teleskop-ului* [1]).

---

[1]) Телескопъ, Moscova, 1835, pp. 610—614. Felul în care a fost ocolită confruntarea cu izvoarele, în cercetările de până acum, se vede foarte bine din acest articol. Nu s'a făcut altceva decât să se copieze de fiecare dată, după scrierile anterioare. Astfel, Mihail Kogălniceanu menționează că acest articol a apărut în revista *Teleskop*, 1834 (*op. cit.*, p. 248); dată, care deși nu corespundea realității, a fost păstrată în toate « cercetările » de mai târziu. Vezi *Julie Hasdeu, op. cit.*,

www.dacoromanica.ro

In primul rând e amintit « *Anghel Balli* [1]), proprietar, doctor în drept și cavaler », care și-a făcut studiile în Franța și Italia. Cunoștea greaca veche și nouă, latina, germana, franceza, italiana și limba moldovenească [2]). Hasdeu amintește că Balli a scris un « studiu istoric despre legiuirile moldovene », precum și « o scurtă privire asupra Basarabiei sub raport politic ». Amândouă, rămase în manuscris, au fost scrise în limba franceză.

« *George Beideman* [3]), fost funcționar la consiliul superior basarabean », a învățat în capitala Moldovei și cunoștea greaca nouă, franceza și rusa. A tradus câteva povestiri din limba franceză. « Păcat că greșea la alegerea subiectelor », adaugă Hasdeu.

O altă figură de literat e *Jacob Hâncul* [4]), care a urmat cursurile seminarului dela Chișinău și a fost inspector al școalelor lancasteriene din Basarabia. Despre acesta Hasdeu spune că a scris o « Gramatică

---

p. 257; Zamfir Arbure, *op. cit.*, p 758; P. D. Draganov, *op. cit.*, p.243; P. V. Haneș, *op. cit.*, p. 169; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 252. Excepție fac cele două traduceri ale lui Liviu Marian (*România Nouă*, Chișinău, 6.XI.1936 și *Contribuțiuni la istoria literaturii românești din veacul XIX*, Chișinău, 1927, pp. 27—33), care dau data exactă, 1835. Gh. Cardaș, deși reproduce conținutul acestui articol după Marian, în « Spicuiri bibliografice », lasă anul 1834 (*op. cit.*, p. 138).

[1]) Pe Anghel Balli îl aflăm consilier judecătoresc în ținutul Hotinului între 1837—1840. (Краткій Очеркъ о Бессарабскомъ дворянствѣ 1812—1912 къ столѣтнему юбилею Бессарабіи, А. Н. Крупенскаго, St. P., 1912, partea II-a, p. 23). Gh. Bezviconi afirmă că « Anghel Valli (!), Leonard Cantacuzino și Gafencu au luat parte, în 1817, la prima comisie de lămurire a legislației locale ». (*Cărturarii basarabeni*, Chișinău, 1940, pp. 18—19).

[2]) Că Hasdeu adaugă la un basarabean cunoașterea graiului moldovenesc, faptul se explică prin poziția lui față de această limbă. El însuși făcea sforțări s'o învețe.

[3]) Trei membri din familia aceasta sunt menționați că au ocupat funcțiuni în administrația rusească între 1822—1837, niciunul însă cu numele de Gheorghe. Краткій Очеркъ ...19, pp. 23—24). Vezi și Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 29.

[4]) Jacov Hîncul, pe numele rusesc Ginkulov Danilovič, s'a născut în 1800 la Ovidiopol, din ținutul transnistrian. Tatăl său, om cu stare, protoereul Dănilă Hîncul, l-a trimis să învețe la Ecaterinoslav, de acolo la Chișinău și apoi la Petersburg. In 1821 a fost numit profesor la pensionul nobilimii de pe lângă seminarul teologic din Chișinău, iar trei ani mai târziu i s'a încredințat direcția școalelor lancasteriene din capitala Basarabiei. In fine, pe la 1854, e menționat ca lector de limba română la Universitatea din Petersburg. (Șt. Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusească*, Chișinău, 1923, pp. 109—117. Vezi și Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 13 și de același în *Din trecutul nostru*, 1933, 1, p. 2.)

www.dacoromanica.ro

a limbii moldoveneşti »[1]) şi că începuse să lucreze la un dicţionar moldavo-rus[2]).

Urmează la rând « *Alexandru Donici*, proprietar şi sublocotenent în rezervă », care s'a instruit în şcoala de cadeţi dela Petersburg.

[1]) Gramatica aceasta, care urma să nu fie numai moldovenească, cum credea Hasdeu, a apărut sub titlul: „Начертаніе правилъ Валахо-Молдавской Грамматики", St.-P., 1840. (Vezi T. Palade, *Patru Gramatici*, în *Viaţa Românească*, XI, p. 279; Şt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 117; acelaşi, *Şcoala Basarabiei*, 1922, pp. 9, 16; N. Popovschi, *Studii noui asupra trecutului Basarabiei*, în *Viaţa Românească*, XVI, p. 185; Al. David, *Tipăriturile româneşti în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chişinău, 1934, p. 83; Onisifor Ghibu, *Dela Basarabia rusească la Basarabia românească*, Cluj, 1926, p. 287; N. Iorga, *Continuitatea spiritului românesc în Basarabia*, Iaşi, 1918, p. 22; P. Draganov dă ca an de apariţie 1841 (*op. cit.*, p. 47), iar Palade menţionează că dintr'o însemnare a lui Alex. Hasdeu pe un exemplar, dăruit fiului său Bogdan spre a învăţa româneşte, se vede că Hîncu i-a fost profesor. Despre gramatica lui Hîncu vezi şi C. Negruzzi, *Păcatele tinereţilor*, Craiova, 1937, Scrisoarea XV, pp. 473—476.

[2]) Despre un astfel de dicţionar nu se pomeneşte nimic. Poate să fi fost « dicţionarul » şi « adunările de cuvinte slave prototipice în limba moldavă », adăugate la o altă lucrare a lui Hîncul: *Adunare de scrieri şi tălmăciri în proză şi versuri pentru exerciţii în limba valaho-moldavă*, apărută la St.-P. în 1840. Crestomaţia aceasta, care cuprinde texte de pravili, fragmente din Scriptură şi pasaje din *Descriptio Moldaviae*, alături de tălmăciri şi articole, luate din periodicele româneşti, ca şi părţi din poema *Ţiganii*, în traducerea lui Alexandru Donici, trădează legăturile şi interesul cărturarilor basarabeni pentru valorile culturale româneşti. Tot aici a apărut şi *Odă către Dumnezeu* de Deržavin, sub semnătura lui N. Dimachi, publicată, după cum se ştie, pentru întâia oară în *Albina Românească*, 1830, nr. 12, p. 52. E interesant că, deşi trecuseră zece ani dela desminţirea gazetei lui Asachi (1830, nr. 55), prin care se constata că adevăratul traducător al acestei ode e C. Stamati, totuşi crestomaţia lui Hîncul o publică în tălmăcirea celui dintâi. Nu cred că aceasta a avut loc în urma faptului că a fost « remarcată de Basarabeni » şi nu văd nici « succesul acestei traduceri schimonosite », numai pentrucă a fost publicată şi de foaia *Septămâna* (Iaşi, 1853, nr. 7), cum socoate E. Dvoicenco (*Viaţa şi opera lui C. Stamati*, Buc., f. d., p. 77). Redactor al *Septămânii* era C. Negruzzi care cunoştea desigur poezia lui Deržavin şi neavând la îndemână o altă versiune, a oferit cetitorilor săi pe cea din *Albina Românească*, căreia i-a adus numeroase modificări.

In afară de aceasta, Hîncul a mai publicat două lucrări, semnate cu iniţialele: « J. G. » (Jakov Ghinkulov): *Concluziile din gramatica moldavo-valahă*, St.-P., 1847 şi *Cărţulie de buzunar pentru militarii ruşi în campania prin Principatele Valahiei şi Moldovei*, St.-P., 1854. (Vezi Şt. Ciobanu, *op. cit.*, pp. 117—119; *Viaţa Basarabiei*, VI, p. 126, *Varia;* P. D. Draganov, *op. cit.*, pp. 46—47; Al. David, *op. cit.*, pp. 81—83, 109, 117; O. Ghibu, *op. cit.*, pp. 287—288; N. Iorga, *op. cit.*, pp. 21, 22 şi Popovschi, *op. cit.*, p. 185).

www.dacoromanica.ro

In vremea când scrie Hasdeu, Donici pregătea pentru tipar « traduceri din Krylov », asupra cărora Hasdeu încearcă unele aprecieri măgulitoare, « care se deosebeau prin multe frumuseți de original, fiindcă a știut să prindă cu îndemânare sensul fabulistului rus ». In fine, Alexandru Hasdeu nu uită să adauge că în vremea aceea Donici traducea *Țiganii* din Pușkin.

O figură mai puțin cunoscută e *Antonie Juminski* [1]), care a învățat la Chișinău și la Academia Teologică din Kiev. Juminski a ocupat demnitatea de egumen și inspector la seminarul din capitala Basarabiei. Incepuse să lucreze, după cum spune Hasdeu, la un curs de literatură moldovenească și să adune material pentru o istorie a Moldovei. De asemenea, scria în graiul moldovenesc « stihuri duhovnicești, imnuri ».

Printre literații basarabeni, descoperiți de Hasdeu, întâlnim și câteva fețe bisericești. Cel dintâi e « protoereul *Petre Kunițki* [2]), cavaler și purtător de mitră ». Kunițki a publicat o statistică [3]) și a scris despre « cioclii moldoveni în ziarul Societății filantropice ». Dintre cuvântările acestuia, Hasdeu amintește de una, ținută la înmormântarea « Exarhului Gavriil » [4]) și alta cu prilejul « desvelirii monumentului Ducelui de Richelieu dela Odessa » [5]).

---

[1]) Liviu Marian, citând din P. A. Lotoțchii (*Istoria Seminarului Duhovnicesc din Chișinău*, 1913), amintește că « Juminschi Antonie » era de origină ucraineană, din Tiraspol și a fost adus de Gavriil Bănulescu dela Ecaterinoslav (*Contribuții...*, p. 32, notă). A se vedea și Gh. Bezviconi, *Cărturarii...*, p. 11.

[2]) Petre Kunițki « a organizat învățământul teologic din Chișinău » și a fost translator de limba rusă la Mitropolie în 1813, Записки императорскаго одесскаго общества исторіи и древностей, t. IX, p. 301, notă (P. V. Haneș scrie că « protoereul Petru Kunitsky » a fost adus de Gavriil Bănulescu din Rusia și numit « rector al Seminarului dela Socola » (*Scriitorii Basarabeni*, p. 122), iar Marian adaugă că s'a născut în Ucraina și că în 1813 a ocupat demnitatea de rector al seminarului din Chișinău (*Contribuții...*, p. 31). Vezi Șt. Ciobanu, *Școala Basarabiei*, 1922, 1—2, p. 8; Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 10.

[3]) Desigur că e vorba de următoarea lucrare: *Scurtă descriere statistică a Basarabiei, anexată la Rusia în urma tratatului de pace încheiat cu Poarta la București în* 1812, St.-P., 1813. (P. D. Draganov, *op. cit.*, p. 82).

[4]) E vorba de discursul funebru ținut la înmormântarea mitropolitului Gavriil Bănulescu și intitulat: Надгробное слово высокопреосвященному митрополиту Гавріилу Экзарху Молдовлахійскому и Митрополиту Бессарабскому.

[5]) Ducele de Richelieu, despre care se vorbește aici, a fost nepot de văr al Cardinalului de Richelieu, născut la Paris în 1766. Fire de aventurier, Emanuel,

www.dacoromanica.ro

Mai departe e vorba de un grămătic cu numele « *Stepan Marcella* [1]), consilier colegial » [2]) care a învățat în Moldova și Muntenia. Cunoștea greaca nouă, franceza și rusa. In afară de « cărțului despre Grecia », Mărgeală a mai publicat și o « grămatică românească » [3]).

Duce de Richelieu, călătorind prin Europa, a ajuns în 1790 să cunoască pe Potemkin la Tighina, căruia i s'a oferit să slujească în flota dunăreană. La asediul Ismailului, a fost rănit și decorat cu Crucea Sf. Gheorghe. A plecat apoi la Petersburg, unde fiind prezentat împărătesei a fost înălțat la gradul de colonel. Intre 1792—1794 a servit într'un corp de armată austriac, de sub comanda prințului Esterhazy. In 1794 se afla din nou la Petersburg, în 1801 la Paris, iar în 1803 a fost înaintat la gradul de lt.-general și numit guvernator al Odesei. Записки....., III, p. 380, nota 109).

[1]) Numele acestuia, dat în transcripție rusească de Hasdeu, e întâlnit la câțiva cercetători români în felurite chipuri: *Margellă* (Ciobanu, *op. cit.*, p. 92 ff.), *Margella* (Draganov, *op. cit.*, p. 88; O. Ghibu, *op. cit.*, p. 287; Al. David, *op. cit.*, p. 68), *Margela* (Palade, *op. cit.*, p. 278; N. Iorga, *op. cit.*, p. 18; *Bibliografia românească veche*, III, p. 542), *Mărgellă* (P. V. Haneș, *op. cit.*, pp. 147—158); *Margellă* (Gh. Bezviconi, *op. cit.*), *Mărgeală* (I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923, p. 367). Numai acesta din urmă dă forma curat românească a numelui. In adevăr, când e vorba de un text rusesc, ca de pildă, Gramatica ruso-română din 1827, asupra căreia voi reveni mai jos, ca și în darea de seamă a unui oarecare N. P. (« *Moskovskij Telegraf* », 1827, nr. 16, p. 337), semnează « Stepan Marcella », câtă vreme atunci când textul e românesc — « *Gramatică russaskă și rumâneaskă, închipuită de Ștefan Margeală* », St.-P., 1827, ca și în *Kurierul Românesk*, 1929, nr. 58, 28 Oct., numele grămăticului basarabean sună deci « Ștefan Mărgeală », nume pe care îl vom folosi și noi, ori de câte ori ne vom ocupa de « consilierul colegial », amintit în corespondența lui Hasdeu.

[2]) Prin pregătirea și ocupațiile sale, se pare că Mărgeală era destul de bine cunoscut, atât în capitala Basarabiei cât și la Petersburg. In 1821 se ocupa cu avocatura la Chișinău și avea însărcinarea de nomofilax în comitetul provizoriu al ținutului basarabean. Șt. Ciobanu socoate că n'a studiat la Chișinău și nici la Paris, cum crede P. V. Haneș. Dintr'o scrisoare a lui Mărgeală către comisiunea înființată de guvernul rus pentru codificarea legilor moldovenești, se vede că acesta era stăpânit de sentimente românești. Ceva mai târziu, prin 1827, Ștefan Mărgeală se afla la Petersburg, funcționar la Ministerul Școalelor, unde se bucura de protecția ministrului A. S. Šiškov, care îi oferea sprijinul său material pentru tipărirea cărților sale. (Vezi Московскій Телеграфъ, *op. cit.* și Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 97).

[3]) Румынская Грамматика составленная Степаномъ Марцеллою и изданная департ. нар. прос. *Gramatică russaskă și rumâneaskă închipuită de Ștefan Margeala și tipărită de dipartamentul opșteștei învățături*, St.-P., I, II, 1827. Asupra acestei gramatici s'au oprit câțiva cercetători, sumar și insuficient. Trecând peste aprecierea puțin binevoitoare a lui Hasdeu, s'ar cuveni să

www.dacoromanica.ro

se întreprindă un studiu mai larg, care să lămurească împrejurările şi influenţele sub care a scris Mărgeală gramatica şi să se pună în lumină terminologia arhaică şi frumuseţea unor forme dialectale. Publicarea unei gramatici ruso-române la Petersburg, de un jurist, fiindcă Mărgeală era avocat, nu poate fi întâmplătoare. Ea pornea din iniţiativa şi sub protectoratul Ministerului Şcoalelor din fosta capitală a Rusiei. Era vorba ca « miile de Români din Basarabia, aflaţi de mai bine de douăzeci de ani sub stăpânirea rusească », cum scrie autorul în predoslovia gramaticii, să aibă la îndemână un mijloc pentru a învăţa limba rusă. Ceva mai mult, Mărgeală socotea că manualul său ar putea « avea succes şi dincolo de Prut şi Dunăre, ca şi printre Ruşii care ar voi să înveţe limba română ». Că Mărgeală a fost însărcinat să scrie o astfel de gramatică, se vede chiar din spusele sale: « nu-i mică truda pe care mi-am luat-o de-a alcătui regulele gramaticii într'o limbă necultivată (e vorba de limba română), neavând la îndemână niciun fel de manual şi lipsindu-mi denumirile tehnice ». De aici se înţelege că autorul s'a folosit, fără îndoială, de gramatici ruseşti şi, prin urmare, în această direcţie urmează să se îndrepte cercetările, aşa cum crede Şt. Ciobanu (*op. cit.*, p. 79). La aceste consideraţiuni se mai adaugă unele construcţii sintactice cu infinitivul, ca şi folosirea unor forme morfologice, ca de pildă formarea comparativului într'un singur cuvânt, ca în limba rusă, stăruind astfel să credem că Mărgeală a avut ca model una sau mai multe din gramaticele ruseşti anterioare. M. V. Lomonosov, Россійская Граматика, 1755; P. S. Начальныя основанія россійской граматики... 1808, St.-P.; Краткая россійская грамматика, 1819, Chişinău).

O influenţă latinistă, cum presupune P. Haneş, s'a exercitat de sigur asupra cărturarilor basarabeni din acel timp şi acest lucru se va vedea mai clar la Alexandru Hasdeu, însă la Mărgeală ipoteza aceasta urmează să fie dovedită pe bază de texte. Autorul avea o pregătire juridică şi, înainte de a-şi lua sarcina alcătuirii unei gramatici, n'a avut preocupări de grămătic. Şi apoi, la St.-Petersburg, Mărgeală lucra în cadrul unei iniţiative oficiale. Cu toată cruzimea şi persecuţiile lui Nicolae I-iu, totuşi asemenea fapte erau încurajate. (Se ştie că la 1829 a apărut la Petersburg celebra poemă a lui Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*). In fine, cuvintele dela sfârşitul Predosloviei, prin care Mărgeală îşi anunţă cetitorii că, în cazul unui succes al acestei cărţi, « va mai scrie şi alte gramatici şi vocabulare, tot atât de folositoare pentru învăţarea limbii greceşti vechi şi nouă », mărturisesc că acţiunea sa se desfăşura în cadrul unui plan oficial.

Nu numai atât, dar deseori lucrările acestea despre limba şi istoria Ţărilor Româneşti sunt înregistrate de periodicele ruseşti contemporane. Astfel, un oarecare N. P. face o lungă dare de seamă asupra gramaticii lui Mărgeală, din conţinutul căreia culegem nu numai aprecieri măgulitoare pentru autor, ci şi câteva informaţiuni interesante. După ce N. P. scrie că « nu putem să nu-i mulţumim autorului pentru munca lui atât de serioasă pentru lumea cărturărească şi atât de folositoare Românilor », aminteşte că Mărgeală e cunoscut prin « prea frumoasele lucrări, în care a luat apărarea Grecilor, apăsaţi de stăpânirea otomană » (e vorba de cărţuliile de care pomeneşte Hasdeu). Insemnătatea acestei gramatici — după care recensentul aşteaptă şi o alta românească, în limba rusă — constă în faptul că « a fost alcătuită pentru o limbă, asuprită de-a-lungul veacurilor şi căreia îi

www.dacoromanica.ro

Despre « arhiepiscopul *Irinei Nestorovici* [1]), fost rector al seminarului din Chişinău », Hasdeu aminteşte că a publicat cel dintâi o « gramatică rusească pentru moldoveni » şi « a tălmăcit în limba rusă gramatica moldovenească a lui de Morki » [2]). Pe lângă acestea Nestorovici a descris viaţa Exarhului Gavriil, « fondatorul învăţământului din Basarabia » [3]).

Câteva rânduri şi pentru « *Konstantin Stamati*, care a învăţat la Iaşi ». Stamati cunoştea greaca nouă şi veche, franceza şi limba rusă. A dat în moldoveneşte o « admirabilă traducere » a odei « Dumnezeu » din Deržavin, publicată în *Albina Românească*, dela Iaşi [4]). Hasdeu adaugă că Stamati « a mai tradus multe fragmente de poezii şi romane din Delavigne, Lamartine, Hugo, Nodier, Balzac şi Byron. « Meritul cel mare al lui Stamati, scrie Hasdeu, e că stăpâneşte admirabil limba moldovenească, captivând prin forţa istorică a graiului său, iar pentru tălmăciri alege temele cele mai grele ».

---

lipseşte o gramatică sistematică ». După formularea câtorva principii linguistice, privitoare la alcătuirea unei gramatici, N. P. îşi exprimă convingerea că Mărgeală va continua activitatea cu ajutorul materiəl al guvernului rus; iar, în fine, un altul se întreabă dacă nu cumva N. P. cunoaşte limba română, din moment ce dă sfaturi lui Mărgeală cum să scrie o gramatică românească pentru Ruşi. (Московскій Телеграф, 1827, nr. 16, pp. 337—443 şi Московскій Вѣстникъ, 1828, nr. 5, p. 85, notă).

[1]) De sigur că e vorba de « arhimandritul Irinei », fost rector al seminarului din Chişinău între 1814—1819 (Записки... IX, p. 301). P. V. Haneş notează că un oarecare Ivan Nestorovici a fost adus din Rusia ca profesor la seminarul înfiinţat la Socola (*op. cit.*, p. 122). Gh. Bezviconi admite, după Parhomovici (*Rev. Soc. istorico-arheologice*, 1911, vol. VI, pp. 3—8) că Nestorovici a fost rector, între 1821—1826, şi a ocupat demnitatea de episcop de Penza şi arhiepiscop al Siberiei răsăritene (*op. cit.*, p. 10).

[2]) Titlul acestei gramatici sună: « Anton de Marcu, *Auszug aus der Sprachlehre in deutscher und walachischer Sprache*, Cernăuţi, 1810. (Vezi *Bibl. rom. veche*, t. III, pp. 25—27 şi Palade, *op. cit.*, p. 278).

[3]) Despre viaţa şi activitatea lui Gavriil Bănulescu vezi P. V. Haneş, *op. cit.*, pp. 94—116; Zamfir C. Arbure, *op. cit.*, pp. 739—747; Şt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 36; Stadniskij A. Georgievič, Гавріилъ Банулеско-Бодони, Экзархъ Молдовлахійскій (1808—1812) и Митрополитъ Кишиневскій (1813—1821), — Chişinău, 1895; de acelaşi: Кишиневскій митрополитъ Гавріилъ Банулеско-Бодони *în lucrarea lui* P. N. Batiuşkov, „Бессарабія" St.-P., 1892, pp. 35—38.

[4]) Asupra felului cum a apărut oda aceasta în româneşte s'a ocupat, deşi nu destul de clar, E. Dvoicenco în lucrarea sa, mai sus amintită, pp. 30, 67—78.

www.dacoromanica.ro

Despre « *Alexandru Sturdza* [1]), proprietar și consilier secret », Hasdeu amintește că a studiat în Germania, a scris o carte « despre pronunția limbii grecești, care nu prezenta niciun interes », precum și o « lucrare despre ortodoxie, scrisă în spiritul veacului XVII ».

O mai întinsă activitate a avut « *Konstantin Filatov* [2]), tălmaciu la Tribunalul civil din Basarabia ». Filatov a tradus din rușește: « Principii despre învățătura activă a credinței », de Kočetov [3]), apoi « Catehismul prea sfințitului Filaret, mitropolitul Moscovei » [4]), iar din limba franceză: « Amintiri despre blagoslovitul împărat Alexandru », de Lencour [5]). Deși Hasdeu nu spune, se înțelege că traducerile acestea au fost făcute în graiul moldovenesc. Mai departe, Alexandru Hasdeu picură puțină otravă peste truda lui Filatov: « Suferea de autoromanie și de aci « plagiatul ». Tălmaciul tribunalului civil e acuzat de Hasdeu că ar fi « publicat sub numele său

---

[1]) Alexandru Scarlatovici Sturdza (1791—1834) a fost « consilier tainic » la Chișinău între 1831—1834. (Краткій Очеркъ..., p. 2). Cu toate că Hasdeu considera activitatea acestuia perimată, totuși Alexandru Sturdza s'a făcut cunoscut ca o personalitate distinsă, ca un diplomat iscusit, un cărturar cu alese însușiri. A scris studii variate în limbile greacă, franceză, rusă, germană, parte din ele traduse și în românește. In 1839 a fost ales vice-președintele Societății de istorie și arheologie dela Odesa. (Записки Одесскаго..., 1844, p. 567). Vezi și P. Draganov, *op. cit.*, pp. 192—195; E. Dvoicenco, *op. cit.*, pp. 16—17; Șt. Ciobanu, *op. cit.*, pp. 315—316; Gh. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, Buc., 1940, pp. 126—127 și *Cărturarii...*, pp. 22—23. *Id.* în *Din trecutul nostru*, IV, pp. 36—39, pp. 51—81. De asemenea I. Negrescu, *Alex. Scarlatovici Sturdza*, în *Viața Basarabiei*, I, 1, pp. 19—27; 4, pp. 21—32; II, 1, pp. 27—37.

[2]) Constantin Filatov e pomenit printre boierii basarabeni din vremea aceea, Краткій..., p. 62 și Gh. Bezviconi, *Cărturarii...*, p. 29.

[3]) Ioachim Semenović Kočetov (1789—1854), protoereu și profesor la Academia teologică din Petersburg între 1814—1851. „Черты дѣятельнаго ученія вѣры" e cea dintâi lucrare rusească din domeniul moralei religioase apărută la 1823, în urma căreia Kočetov a fost declarat doctor în filosofie. Lucrarea a atins șase ediții (Энциклопедическій словарь, St.-P., 1895, t. XVI, p. 463).

[4]) Filaret Michajlović Drozdov, mitropolitul Moscovei, a fost un distins cărturar și profesor la Academia teologică din fosta capitală a Rusiei. In 1823, Sinodul rus l-a însărcinat să alcătuiască un catehism pentru biserica rusă. (*Ibid.*, t. XXXV, p. 739).

[5]) E vorba de M. Lincourt, emigrant, profesor de limba și literatura franceză la școala lui Kiriac din Iași, care, prin 1812, a fost însărcinat cu direcția reprezentațiilor de teatru, organizate de dascălii greci, din capitala Moldovei. (Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1891, p. 346).

www.dacoromanica.ro

un discurs despre educație, pronunțat nu de el, ci de un alt elev la serbarea patronului dela pensionul nobilimii, care s'a ținut la Seminarul din Chișinău ».

Urmează « *Fallei Hijdeu* [1]), proprietar, cavaler și oberleitenant în armata austriacă ». Fallei a studiat dreptul la universitățile din Polonia și Austria. Din cele scrise de Hasdeu se vede că acesta, în afară de două volume de traduceri din « dramele și comediile lui Kotzebue » [2])

---

[1]) Pe Fallei Hasdeu, locotenent în armata austriacă, îl aflăm pomenit printre boierii basarabeni de pe la 1819. Numele, lângă care se adaugă totdeauna calitatea lui de militar, e scris în diferite chipuri. (Vezi Краткій..., pp. 19, 20—24). Fără îndoială că e vorba de Tadeus Petriceicu-Hasdeu, tatăl lui Alexandru, mort în satul Cristinești din Basarabia (1769—1835). Tadeus e de sigur cel dintâi cărturar al acestei vechi și glorioase familii. Cunoștea greaca, latina, franceza, poloneza, germana, rusa și chiar limba română. A rămas însă în grai și sentimente polonez până la sfârșitul vieții. Asupra acestuia vezi Marya Kasterska, *Tadeusz Hyzdeu (pisarz, poeta i tłumacz), rumun, szlachcic polski z XVIII wieku, — Pamietnik literacki*, XXI, p. 241; id. *Szkice polsko-rumuńskie*, Lwów, 1931, pp. 44—57 și Julie Hasdeu, *Chevalerie*, Paris, 1890, pp. 233—241. Șapte scrisori inedite ale acestuia și una a vărului său Nicodim publică I. I. Nistor în *Codrul Cosminului*, 1934, pp. 473—480. Despre Tadeus Hasdeu vezi și Th. Speranția, *op. cit.*, pp. 241—247; Gh. Bezviconi, *Cărturarii...*, p. 23; I. Pelivan în *Viața Basarabiei*, I, 3, pp. 54—58 și Zamfir Arbure, *op. cit.*, pp. 756—757.

[2]) In adevăr, Tadeus Hasdeu a tălmăcit din August von Kotzebue două volume de drame și comedii, care au apărut la Luck în 1803. Primul volum cuprindea: *Powrát niewolnikow polskich w roku* 1797, — ? —; *Wstyd fałszywy* — Falsche Scham — dramă în 4 acte, *Neue Schauspiele* von Aug. von Kotzebue, (Leipzig, I, 1798); *Bracia mézgodni*, — Die Versöhnung — dramă în 5 acte (*id.*, II, 1798); *Korsykanie* — Die Corsen — dramă în 4 acte (*ibid.*, III, 1799). Al doilea volum cu următorul conținut: *Ofiarowanie sie na śmierć* — Der Opfertod — dramă în 3 acte (*ibid.*, II); *Pokrewieństwa czyli braci a tego cześni* — Die Verwandschaften — comedie în 5 acte (*ibid.*, II); *Trzpiot* — Der Wildfang — comedie în 3 acte (*ibid.*, I); *Nieszczęśliwi* — Die Unglücklichen — comedie într'un act (*ibid.*, II).

Cum Bentowski, din care am luat aceste informațiuni, nu dă decât titlul polonez al traducerilor, prima dramă din vol. I n'am putut-o identifica. Pe lângă acestea, Felix Bentowski amintește că Hasdeu mai tradusese două volume, care, până la 1814, nu văzuseră încă lumina tiparului. Vol. III conținea: *Srbrne wesele* — Die silberne Hochzeit (Kotzebue, III, 1799); *Zły humor* — Üble Laune — (*ibid.*, III); *Obmowca* — Die Verleumder, — Leipzig, 1796; *Jacobinki* — Der weibliche Jacobiner-Clubb, politisches Lustspiel in einem Aufzug, — L., 1792; vol. IV: *Graf Burgundski* — Der Graf von Burgund (Kotzebue, I); *Nadgroda prawdy* — Lohn der Wahrheit — (*ibid.*, V, 1801); *Pulpit* — Das Schreibepult oder die Gefahren der Jugend — (IV, 1800) și *Niewolnik* — Die Negersklaven, ein historisch-dramatisches Gemählde in drei Akten, — L., 1792.

www.dacoromanica.ro

și pe lângă « câteva ode patriotice (dumy) [1]), Fallei a mai tălmăcit în poloneză legiuirile moldovenești adunate de Andronachi Donici [2]) și a alcătuit o antologie latină a « Bazilicilor, care aveau în Moldova putere de lege ».

Așa dar, Alexandru socotea și pe tatăl său ca scriitor basarabean, deși activitatea acestuia ține mai curând de limba și cultura polonă.

Cu acestea se încheie primul capitol, din activitatea lui Alex. Hasdeu, asupra căruia nu aruncă nicio strălucire. Alături de sche-

---

In ceea ce privește meritul acestor tălmăciri, Bentowski notează în puține cuvinte că: « Traducerea d-lui Hasdeu se citește în cea mai mare parte cu ușurință, părțile caracteristice sau idiotismele poloneze au înlocuit pe cele germane și deseori au avut loc schimbări potrivit obiceiurilor din diferite ținuturi ». (*Historya literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych przez Felixa Bentowskiego*, t. I, w Warszawie i Wilnie, 1814, pp. 549—550). « In două ființe » se intitulează o nuvelă inedită, a lui Tadeus, tradusă în românește de A. Kaczanowski și Z. Arbure. (*Revista Nouă*, 1892, 6—7, pp. 225—233; 8—9, pp. 316—326).

[1]) Liviu Marian greșit traduce că Tadeus Hasdeu a publicat « cugetări patriotice » (*România Nouă*... și *Contribuții*...). Se știe că tatăl lui Alexandru Hasdeu a scris poezii în limba polonă, multe din ele în genul odelor cu conținut patriotic. E vorba, prin urmare, de « ode (dumy) patriotice », din care o bună parte au fost tălmăcite în limba franceză de Julie Hasdeu (*op. cit.*, p. 242). Lucrul acesta e amintit și de K. Estreicher, care afirmă că Tadeus Hasdeu « dumy patryotyczne widawałużnie » (*Bibliografia polska, XIX stólecia*, t. II, Kraków, 1874, p. 132).

[2]) Legiuirea lui Andronachi Donici se intitulează: « Adunare din pravilele împărătești sau alegire cuprinzătoare foarte în scurt de cele mai trebuincioase pravile, alcătuite cu mare înlesnire spre înțelegirea și știința tuturor, alcătuită de dumnealui boer A. D. », apărută la 1814. In 1831 a fost tălmăcită în limba rusă.

Vezi întreaga bibliografie în legătură cu aceasta, Șt. Berechet, *Istoria vechiului drept românesc*, Iași, 1833, I, pp. 181—196. Un extras din culegerea de legi a lui A. Donici, în limba rusă, a fost publicat în *Crestomația* lui Hîncu, din 1840, pp. 5—14. A se vedea și Alex. Boldur, *Dreptul local al Basarabiei*, în *V. Basarabiei*, I, 10, pp. 1—25.

Tradusă și în poloneză, dintr'o necesitate a timpului, legiuirea boerului moldovean s'a bucurat de o lăudabilă popularitate. Ar fi foarte interesant să se urmărească de un comparatist în ce măsură au pătruns elementele juridice moldovene în alcătuirea legiuirilor poloneze și rusești din acel timp. Informația prețioasă a lui Alexandru Hasdeu e confirmată de *Familia* (Pesta, IV, p. 122) și completată de Estreicher, care scrie despre Tadeus Hasdeu că « tłumaczył Andronakiego Denicza, Prawa multanskie » (*op. cit.*, p. 132). Nici Andrei Rădulescu nu pomenește nimic în lucrarea sa *Juristul Andronache Donici*, despre tălmăcirea « manualului » lui Donici în limbile slave. (Analele Academiei Române, S. III, t. XI, 1931, p. 205).

www.dacoromanica.ro

matica unui plan și câteva idei de inspirație religioasă am situat prezentarea sumară a câtorva literați din provincia de peste Prut. Firește că nu erau numai aceștia, purtătorii de condeiu din Basarabia. Acum o sută șase ani mai erau și alții. Hasdeu s'a oprit, de sigur, numai asupra celor din apropierea sa. Noi reținem, pe lângă dorința autorului de a face cunoscut dincolo, spre Răsărit, câteva figuri modeste de cărturari basarabeni și faptul că înșirarea pe scurt a activității fiecărui « literat » și cunoașterea diferitelor limbi străine, trădează, în ascuns una din fețele mândriei, de care Hasdeu însuși era însuflețit.

www.dacoromanica.ro

BULGARII IN TRANSDANUVIA ȘI DACIA

Profesorul George Stadtmüller din Lipsca publică în «*Bulgaria*», anuarul pe 1940/41 al Asociației germano-bulgare din Berlin, un studiu asupra Bulgarilor și asupra popoarelor vecine cu ei, cum sunt Românii, Grecii, Turcii și Sârbii [1]). In succinta sa expunere autorul constată că în trecut raporturile Bulgarilor cu Românii au fost prietenești și normale și că este de dorit ca ele și în viitor să-și păstreze acest caracter de bună vecinătate. Această dorință o împărtășim cu toții, în interesul cel mai vital al ambelor popoare. Dar pentru ca prietenia și buna înțelegere între două națiuni vecine să fie trainică și sinceră, ea trebue să se razime pe cunoașterea cât mai temeinică a raporturilor lor politice și culturale din trecut. In scopul acesta se impune imperios să aruncăm o privire asupra împrejurărilor politice dela Dunăre, din timpul în care Bulgarii au ajuns în atingere cu Daco-Romanii din Transdanuvia și Dacia, precum și asupra condițiunilor în care s'au desfășurat aceste raporturi în vremea primului țarat bulgar. In urma examinării obiective a evenimentelor politice din acea epocă se va putea vedea dacă, în timpul primului țarat, supremația bulgară se estindea în adevăr și asupra Transdanuviei și Daciei, precum susține d-l Stadtmüller, la pagina 164 a studiului său.

In cercetările noastre asupra necontenitelor intervenții ale Romanilor în Transdanuvia și în Dacia, stăruisem pe larg asupra campaniilor dela Dunăre ale împăraților Constantin cel Mare, Valens, Justinian Mauritius și Constant (641—668) [2]). Dela campania acestuia

---

[1]) Georg Stadtmüller, *Die Bulgaren und ihre Nachbarvölker in der Geschichte* în «*Bulgaria*», *Jahrbuch 1940/41 der Deutsch-Bulgarischen Gesellschaft*, Berlin, pp. 160—179.

[2]) Ion I. Nistor, *Românii în Transdanuvia*, în Analele Acad. Rom. Ist., Seria III, p. 556 și urm.

www.dacoromanica.ro

din urmă, din 649, nu trecu multă vreme, când la limesul dunărean apărură seminții uralo-altaice care, ca și Goții și Slavii la vremea lor, începură să bată cu putere la poarta imperiului. In colțul sud-estic al Transdanuviei apărură Bulgarii. Aceștia făceau parte din marele imperiu bulgar dela Volga, cu capitala *Bolgar*, pe care îl întemeiase *Cubrat*. După moartea hanului întemeietor, întâmplată la 643, imperiul ajunse în descompunere, iar hordele bulgare care îl alcătuiau își redobândiră libertatea sub fiii lui Cubrat.

Unul dintre aceștia, numit *Isperich* sau *Asparuch*, înaintă cu horda sa, sub presiunea Hazarilor, spre Vest și, trecând Nistrul, își așeză corturile în unghiul dintre Nistru și Dunăre, pe care Grecii îl numeau ὄγγλος, Romanii *angulus*, Slavii *ąglъ* iar Uralo-Altaicii *budžak*, *bugeacul* cronicelor noastre, — τὸν Δάναπριν καὶ Δάναστριν παραβὰς καὶ τὸν ὄγγλον καταλαβὼν βορειοτέρους τὸν Δανούβιον ποταμοὺς — [1]).

Dar sălășluirea Bulgarilor în Bugeac n'a fost decât vremelnică, fiindcă hordele lor se simțiau atrase spre Sud, unde le ademenea bogăția imperiului roman.

Năzuința aceasta spre Sud, Bulgarii și-o manifestară, deopotrivă cu predecesorii lor germani și slavi din Transdanuvia, prin necontenitele lor atacuri în contra limesului dunărean și prin raiduri prădalnice în Misia, prin care amenințau mereu liniștea și siguranța imperiului. Indrăzneala Bulgarilor lui Asparuch determină pe împăratul Constantin al IV-lea Pogonatul (668—685) să întreprindă o expediție armată în contra lor în Transdanuvia, pentru a li impune cuvenitul respect față de Romani. In anul 679 armata romană trecu Dunărea la Noviodunum (Issaccea) și, urmând calea împăratului Valens, pătrunse în Bugeac. Inaintarea oștirii romane întâmpină însă mari dificultăți din cauza terenului mlăștinos și a lipsei de căi de comunicație. Ca și Atanarich pe vremuri, astfel se retrase și Asparuch în fața oștirii romane, evitând lupta. Atunci împăratul, îmbolnăvindu-se grav în urma unui atac de gută ce fusese pricinuit de umezeală, se reîntoarse cu armata sa peste Dunăre, fără să fi dat ochii cu hordele Bulgarilor. Retragerea împăratului fu considerată de Bulgari ca un act de slăbiciune și de aceea ei nu ezitară de a se lua pe urma oștirii romane și de a forța trecerea în Misia

[1]) *Theophanes*, I, p. 546; C. I. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 129.

www.dacoromanica.ro

Inferioară, probabil prin vechiul vad al Dunărei dintre Cartal şi Isaccea.

In satul *Nicolițel* din apropierea Isaccei, Bulgarii lui Asparuch îşi înfipseră corturile, construind în grabă obişnuita lor tabără cu şanţ şi valuri împrejur. Cum horda lui Asparuch nu putea număra mai mult de vreo 20.000 de oameni, ea trecu întreagă Dunărea fără a se mai întoarce în Bugeacul transdanuvian [1]). Pus în faţa faptului împlinit, împăratul îngădui aşezarea noilor năvălitori pe teritoriul roman, considerându-i ca federaţi ai imperiului.

In deceniile următoare Bulgarii cuprinseră tot mai mult teren în Misia Inferioară, iară la momentul oportun, ei îşi mutară reşedinţa, tabăra — αὐλὴ — dela Nicolițel mai la Sud şi anume la *Plisca*, nu departe de Şumla, lângă satul *Aboba*. Reşedinţa sau tabăra hanului bulgar, căci titlul de ţar îl primiră căpeteniile bulgare numai după încreştinare, reprezinta o uriaşă tabără de nomazi cuprinzând o suprafaţă de 25 km^2. Tabăra era împrejmuită cu şanţuri, având şi o clădire de zid la mijloc. Ea constituia un adevărat « *hring* » sau « *circulus* », după modelul hringurilor avare din Panonia. Dela Plisca reşedinţa fu mutată mai apoi la Preslav sau Prejeslav, la poalele nordice ale Balcanilor. Cu vremea, Bulgarii izbutiră să respingă pe Romani dela Dunăre, astfel că pe la anul 800 întreaga regiune dintre Dunăre şi Balcani ajunsese sub supremaţia Bulgarilor. Cu înlocuirea stăpânirii romane la Dunăre, prin cea bulgară, încetă pentru un timp mai îndelungat şi supremaţia romană asupra Transdanuviei. Această supremaţie o revendicară Bulgarii pentru sine. Se pare însă că mai curând în amintirea vremelnicei zăboviri a hordelor lui Asparuch în Transdanuvia sud-estică, regiunea aceasta apare într'o cronică bizantină sub numele de: *Bulgaria transdanuviană* — Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ —. In Bulgaria transdanuviană, ţarul Crum (802—814) ar fi colonizat prizonierii pe care îi ridicase din părţile Adrianopolului, după cucerirea acestui oraş şi după devastarea regiunilor din împrejurimi. Dar prizonierii aceştia romani, de limbă elenă, n'au rămas multă vreme în Transdanuvia, pentrucă împăratul Teofil trimise în anul 836 corăbii la gurile Dunărei ca să-i ridice de acolo şi să-i reîmpatrieze [2]). Engel

[1]) Zlatarski, *Istoria primului ţarat bulgar*, I, p. 126 şi urm.

[2]) *Leo Gramaticus*, p. 231; *Georg. Monachos*, II, p. 184.

www.dacoromanica.ro

vedea în prizonierii aceştia, originari din părţile Adrianopolului, care în realitate erau cetăţeni romani, dar de limbă şi origine grecească, pe protopărinţii Daco-Românilor, o părere emisă şi susţinută de el cu îndărătnicire în toate scrierile sale [1]).

Colonizarea prizonierilor ridicaţi dela Adrianopol în anul 813, în pretinsa Bulgarie transdanuviană, este singura menţiune despre mult discutata supremaţie a Bulgarilor în Transdanuvia [2]). Şi totuşi menţinerea aceasta a agitat foarte mult spiritele şi a angajat un întreg arsenal de argutii istorice pentru susţinerea şi contestarea pretinsei supremaţii bulgare asupra Transdanuviei. Susţinătorii pretinsei supremaţii bulgare la Nordul Dunărei scapă din vedere că aspiraţiunile politice ale Bulgarilor din timpul primului lor ţarat nu erau îndreptate spre Transdanuvia, prin care trecuseră la invazia lor în Balcani, ci ele se îndreptau cu toată stăruinţa spre *şesul panonic*, unde succesiunea imperiului avar era deschisă, succesiune la care râvneau Bulgarii, deopotrivă cu Francii Carolingieni şi cu Moravii lui Moimir şi Svatopluc, până ce, pe la sfârşitul veacului al IX-lea, se ivi un competitor nou, Ungurii lui Arpad.

Urmaşii lui Crum accentuară şi mai mult politica lor îndreptată spre câmpiile Tisei, astfel că la Dunărea de Jos Bulgarii nu făceau decât să se restrângă la apărarea limesului dunărean ca şi Romanii, ai căror succesori politici se credeau a fi. In schimb, la Dunărea mijlocie începură rivalităţile şi luptele care dăinuiră până la risipirea imperiului avar. In stăpânirea teritoriului cuprins de Avari se împărţiră Francii Carolingieni, Slavii din Moravia şi Slovacia şi Bulgarii din Sudul Dunărei. Sub ţarul Krum Bulgarii îşi consolidară situaţia la Dunăre, dincolo de Porţile de Fier. Sub Omortag sau Mortagon Bulgarii pătrunseră în Panonia. O inscripţie lapidară arată că tarhanul bulgar Onegavon s'a înnecat în Tisa [3]). In 827 o flotilă bulgară înaintă pe Drava în sus, pentru a izgoni din regiunea Sirmiei pe conducătorii — duces — aşezaţi acolo de Franci, şi a-i

---

[1]) I. Chr. Engel, *Geschichte des alten Pannonien und der Bulgaren*, Halle, 1797, pp. 263, 277, 324, 328 şi 378; *Geschichte der Moldau und Walachei*, I, pp. 325—328.

[2]) Scriptor incertus, *De Leonis filii Bardae Armeni imperio*, ed. Bonn, pp. 345—346; Simeon Magister, ed. Bonn, p. 615.

[3]) E. Kalinka, *Antike Denkmäler aus Bulgarien*, Viena, 1906, nr. 87; C. I. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 194.

www.dacoromanica.ro

înlocui prin rectori bulgari — bulgaricos rectores — [1]). O veche inscripție grecească, descoperită într'o geamie din Târnova, arată că țarul Omortag își construise un palat la Dunăre, dar fără de a preciza mai de aproape localitatea. Sub Boris I (852—888) Bulgarii se împăcară cu Francii și interveniră, la 862, în certurile interne dintre Ludovic Germanul și Karlmann. In anul 864 Boris încheiă cu regele Ludovic, la Tulle chiar, un tratat de alianță împotriva ducelui Moraviei Moimir, alianță care, la 892, fu reînnoită de Vladimir, urmașul lui Boris [2]). Tot atunci Bulgarii opriră exportul de sare în Moravia. Aceasta însă nu indică decât că Bulgarii stăpâneau drumurile din Panonia care duceau spre Moravia și nicidecum și teritoriile dacice cu zăcămintele lor de sare [3]).

Urmașul lui Vladimir, țarul Simeon (893—927) avu de susținut lupte grele cu împăratul Leon cel Înțelept (886—911), și de respins un atac al Ungurilor din regiunile transdanuviene. In condițiunile acestea, așa de critice, atențiunea Bulgarilor nu putea fi îndreptată decât asupra Panoniei, unde, la 894, muri Svatopluk, unul dintre cei mai hotărîți adversari ai lor. In timpul luptelor și rivalităților bulgaro-frânco-morave, Daco-Romanii din Dacia se constituiră în trei ducate autonome, ale căror teritorii corespundeau cu granițele celor trei Dacii, Porolisensă, Apulensă și Malvensă, pe care Ungurii le găsiră la descălecatul lor în Panonia. Duce sau Voievod al Daciei Malvense sau bănățene era *Glad*. Ducatul său se întindea dela Mureș până la cetatea Horom (Palanca Nouă) — qui dominium habebat a flumine Morus usque ad castrum Horom — [4]). Glad ieșise, după arătările celei mai vechi cronici ungurești, din cetatea Vidinului cu ajutorul Cumanilor — de Bundyn castro egressus, adiutorio Cumanorum — [5]). El lupta împotriva Ungurilor cu o mare oștire compusă din Cumani, Bulgari și Vlahi — cum magno exercitu equitum et peditum adiutorio Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum [6]) —. Urmărit de Unguri,

---

[1]) Einhard, *Annales*, ad a. 827; Pertz, *Monumenta*, I, p. 216.

[2]) Einhard, *Annales*, ad a. 827; în Pertz, *Monumenta*, I, p. 316.

[3]) Pertz, *Mon.*, I, p. 408; *Annales Fuldenses*, ad an. 892.

[4]) Anonymi Bele Regis Notarii, *Gesta Hungarorum*, ed. G. Popa-Lisseanu, în *Izvoarele Istoriei Românilor*, I, cap. XLIV, p. 57.

[5]) *Ibid.*, cap. XI, p. 34.

[6]) *Ibid*, cap. XLIV, p. 57.

www.dacoromanica.ro

ducele Glad se retrase în cetatea Urscia (Orșova) [1]). Din mărturisirile acestea rezultă că voievodul Glad stăpânea ducatul său în mod cu totul autonom și că înțelegea să-l apere cu forțe proprii dar și cu ajutorul Cumanilor, Bulgarilor și Vlahilor, împotriva Ungurilor. Raporturile sale politice cu țarul Bulgariei nu sunt cunoscute, dar în orice caz el apare ca Domn și stăpânitor al țării sale, alăturea de țarii bulgari din dreapta Dunărei. Așa fiind, nu se poate vorbi de o stăpânire efectivă bulgară asupra Daciei Traiane.

Și aceasta cu atâta mai puțin, cu cât în Transdanuvia își făcuse apariția o nouă semințe ugro-finică Ungurii — Οὔγροι, Οὔγγροι sau Μάδξαροι, lat. Ungari sau Hungari, cari își înfipseră corturile chiar în Atelcuz, așezată în vasta regiune nordpontică dintre Nipru și Nistru, regiune la marginea răsăriteană a teritoriului transdanuvian, ce fusese părăsită la vremea sa, de Bulgarii lui Asparuch. Noii barbari care năzuiau spre vechiul colț de furtună al Transdanuviei, deveniră, prin așezarea lor în coasta Bulgarilor, aliații firești ai Romanilor din *imperiul*, numit după vechiul nume al capitalei sale și *bizantin*. Romanii sau Romeii, cum se numeau ei înșeși, considerau pe Bulgari de usurpatori ai străvechilor lor drepturi de stăpânire la Dunărea de Jos. Pentru revendicarea acestor drepturi, împăratul Leon al VI-lea cel Înțelept (886—911) izbuti să dobândească alianța Ungurilor din Atelcuz în contra Bulgarilor usurpatori. Pe vase romano-bizantine Ungurii trecură în 890 Dunărea, probabil tot pe la Noviodunum (Isaccea), și năvăliră, în unire cu Romanii, în Misia Inferioară, înfrângând împotrivirea Bulgarilor și închizând pe țarul Simion în cetatea Mundraga. După isprava aceasta de arme, Ungurii se întoarseră, încărcați de pradă, prin Transdanuvia bugeceană în Atelcuz, unde își instalaseră corturile lor de nomazi.

Atacul neașteptat al Ungurilor determină pe Bulgari să avizeze la măsuri grabnice pentru apărarea limesului dunărean. In scopul acesta ei trimiseră soli la Pecenegi — Πατζινάκαι, Πατζίνακῖται; lat. Picenates, Pecenati, Bisseni; ung. Bessenyö; slav. Pečeneg, pl. Pečenezi iar arab. Bdžnak —. Simon de Keza arată în cronica sa că în drumul lor din Bugeac spre Nord, Ungurii trecură prin re-

[1]) *Ibid.*, cap. XLIV, p. 58; cfr. Ion I. Nistor, *Autohtonia Daco-Românilor în Spațiul Carpato-Dunărean*, în *Anal. Acad. Ist.*, S. III, p. 45 și urm.

www.dacoromanica.ro

giunile Bessilor şi ale Cumanilor albi [1]), care sălăşluiau în spatele Ungurilor, dincolo de Nistru, pentru a li oferi alianţă şi tovărăşie de arme contra acestora. Cronicarul Constantin Porfirogenetul arată că aşezările Pecenegilor erau despărţite de cele ale Ungurilor numai cale de 4 zile [2]). Înţelegerea bulgaro-pecenegă contra Ungurilor şi Romanilor dădu curând rezultate concrete, căci la 892 Bulgarii, în unire cu Pecenegii, se aruncară asupra Ungurilor din Atelcuz şi-i loviră fără cruţare tocmai într'un moment când bărbaţii care purtau arma se găseau plecaţi într'o expediţie de pradă, în altă parte. Neîntâmpinând nici o împotrivire, Bulgarii robiră mulţi dintre Ungurii fără apărare, li împrăştiară avutul şi li devastară sălaşurile. Prin această zdrobitoare lovitură se închise pentru totdeauna drumul Ungurilor spre Balcani. Hordele lor fură astfel silite să rătăcească un timp prin Ucraina, până ce ajunseră la izvoarele Nistrului, unde străbătură Carpaţii Păduroşi şi descălecară în anul 896 în *şesul panonic*, pentru a se aşeza statornic acolo.

După izbânda repurtată asupra Ungurilor, Bulgarii asigurară pentru un timp oarecare liniştea la limesul dunărean, unde întreţineau legături de prietenie cu Pecenegii, noua ediţie de năvălitori turanici în Transdanuvia. Dar cu toate acestea, situaţia Bulgarilor deveni din ce în ce tot mai anevoioasă prin faptul că prin aşezarea Ungurilor în Panonia se ivi un nou şi foarte impetuos competitor la succesiunea avară, iar pe de altă parte imperiul roman sau bizantin făcea sforţări serioase pentru înlăturarea usurpatorilor bulgari dela Dunărea de Jos.

Pentru a lovi în Bulgari, împăratul Nichifor Focas se înţelese cu cneazul Chievului *Sviatoslav* (957—972) care zdrobise puterea Hazarilor dela Volga şi aduse sub ascultarea sa neamurile slave din spatele Pecenegilor ce se aciuiaseră în Transdanuvia. Cu făgăduieli şi daruri cneazul Sviatoslav putu fi câştigat de Romani pentru un atac combinat contra Bulgarilor. Incurajat de Romanii bizantini, Sviatoslav scoborî în anul 968 pe Nipru în jos şi înaintă cu oştirea sa până la Dunăre, unde bătu pe Bulgari şi cuprinse mai multe cetăţi dunărene, fiindcă, după arătările cronicarilor ruşi acolo

---

[1]) Simon de Keza, *Chronicon Hungarorum*, ed. G. Popa-Lisseanu, în *Izvoarele Ist. Românilor*, IV, p. 26.

[2]) Const. Porphyrogenetos, *De adm. imperio*, cap. 37.

www.dacoromanica.ro

îi plăcea să petreacă. Dela Prejeslav el scria maicei sale și boierilor că nu-i place să stea la Chiev, ci voiește să trăiască la Prejeslav, unde se găsește centrul țării sale și unde se adună toate bogățiile lumii [1]). Intemeindu-se pe cetățile dunărene, cneazul Sviatoslav înaintă victorios în interiorul Bulgariei, cuceri capitala Preslav, bătu pe țarul Boris al II-lea (969—972) și-l făcu prizonier, împreună cu familia sa.

Până aci cooperarea Rușilor la lupta deslănțuită în contra Bulgarilor se desfășurase după planul și intențiunile împăratului Nichifor. Dară când, în anul următor, Sviatoslav străbătu Balcanii și pătrunse cu oștirea sa biruitoare până în fața Adrianopolului, tinzând spre capitala imperiului, Constantinopolul, atunci urmașul lui Nichifor, împăratul Ioan Tzimiskis (969—976) se ridică în 971 împotriva lui, îl respinse până dincolo de Balcani și recuceri din mâna Rușilor capitala Bulgariei Preslav. In urmărirea Rușilor, oștirea romană ajunse din nou la Dunăre, unde cneazul rusesc se închise în cetatea Durostorum (Silistria). Acolo Sviatoslav fu asediat 3 luni în șir până când se văzu silit să capituleze în schimbul liberei retrageri din cetate, atât pentru sine cât și pentru ostașii săi. Astfel se lichidă planul lui Sviatoslav de a transpune centrul puterii lor la Dunăre. In drum spre Chiev cneazul Sviatoslav fu lovit de Pecenegi la pragurile Niprului și măcelărit, împreună cu un mare număr dintre tovarășii săi de luptă și de aventură.

După cucerirea cetății Silistria, împăratul *Ioan Tzimiskis* restaură dominațiunea romană la Dunăre, dominațiune ce fusese întreruptă timp de mai bine de două veacuri. Țarul Boris al II-lea, care fusese liberat din captivitatea Rușilor, fu pornit împreună cu patriarhul bulgar David la Constantinopol, unde țarul primi titlul de patrician, iar coroana bulgară fu așezată ca trofeu prețios în catedrala Sf. Sofii. Astfel luă sfârșit, la anul 971, țaratul bulgar dela Dunăre.

Urmașul lui Ioan Tzimiskis, împăratul Vasile al II-lea (976—1025) cuceri și Bulgaria macedoneană. In zadar solii Bulgarilor se prezintaseră împăratului Otto, la Quedlinburg, pentru a-i solicita sprijinul împotriva imperiului roman de răsărit. Dar ajutorul solicitat nu sosi, astfel că țaratul macedonean împărtăși soarta implacabilă a țaratului bulgar dela Dunăre. In anul 1014 muri țarul Samuil iar la 1018

[1]) Letopisețul Lavreentie, 66; Letopisețul Ipatie, 43.

www.dacoromanica.ro

căzu la Durazzo Ion Vladimir, ultimul vlăstar al dinastiei bulgare. In anul următor împăratul *Vasile al II-lea Bulgaroctonul*, adică ucigătorul de Bulgari, intră în Constantinopol triumfător asupra țaratului bulgar îngenunchiat. După o întrerupere de mai bine de 250 de ani, pajurile romane își făcură din nou apariția la limesul dunărean, pentru a reînnoda firul străvechilor tradiții romane la Dunăre, fir ce fusese întrerupt prin așezarea Bulgarilor în Misia și prin crearea primului țarat bulgar.

Din constatările de mai sus rezultă deci că pentru pretinsa dominațiune bulgară asupra Transdanuviei și Daciei, lipsesc mărturiile istorice pe care ea s'ar fi putut întemeia. Creștinismul la Români este cu mult anterior propoveduirii lui în limba slavonă de către învățăceii apostolilor Chiril și Metodie. El a fost propoveduit la Romani în limba latină, precum arată nomenclatura principalelor noțiuni din învățătura creștină. Iar cât privește erezia bogomilică, din Sudul Dunărei, ea n'a fost îmbrățișată de Daco-Romani. Limba întrebuințată multă vreme în biserică și în cancelariile domnești din țările daco-romane a fost cea *paleoslavă*, așa cum se găsește ea până astăzi în monumentele literare din toate țările slave. Ca încheiere, ținem să observăm că nu se poate trece sub tăcere contribuția covârșitoare pe care elementul românesc din Balcani a adus-o la restaurarea țaratului al doilea bulgar dela Tîrnova și chiar la înnălțarea dinastiei Asanizilor. Pe lângă acestea, lucrarea d-lui Stadtmüller mai are nevoie de unele întregiri și unele rectificări, pentru a fi, ceia ce a urmărit desigur autorul ei, un izvor de informații obiective asupra raporturilor româno-bulgare.

ION I. NISTOR

www.dacoromanica.ro

CÂTEVA EPISOADE NECUNOSCUTE DIN VIAȚA LUI FRANZ LISZT

România a avut, în secolul al XIX-lea, patru excelenți pictori. Unul dintre ei, *Carol Popp de Szathmary* (1812—1885), desinator și acuarelist, cunoscut nu numai în țara sa, ci în tot Orientul, un fel de reporter genial cu creionul și cu pensula, fecund și plin de vervă, a avut încă norocul să cunoască de aproape pe ilustrul pianist și compozitor maghiaro-german, *Franz Liszt*. *Szathmary* se născuse la Cluj, în Ardeal, pe atunci sub stăpânire ungară, ceea ce explică interesul lui *Liszt* pentru dânsul. Termenul de « Landsmann » revine de două ori, în două scrisori, pe care le încredințează lui *Szathmary*, odată ca să-l prezinte lui *Buonaventura Genelli* (1798—1868), care era atunci stabilit la München, altădată ca să-l recomande renumitului pictor de istorie, *W. von Kaulbach* (1805—1874), tot la München, ambele din 1855. Prima nu e semnată de *Liszt*, ci în numele lui de cineva din anturaj. Cea de a doua poartă însă, în josul paginei, semnătura ilustrului muzicant. In ea găsim expresia « den ich besten empfehle » [1]) dovedind un deosebit interes pentru cel recomandat.

Pictorul și cu *Liszt* se întâlniseră și mai înainte. Intre schițele de portrete, rămase de pe urma lui *Szathmary*, una, deosebit de importantă, îl reprezintă pe muzicant. La piano, înainte de a ataca primele acorduri, atent și parcă inspirat, cu frumosul lui cap de

---

[1]) Toate documentele, pe care bazez afirmațiile mele, au făcut parte din archiva familiei *Szathmary* și se găsesc azi la d-na *Ortansa Satmary*, nora pictorului, la București. D-sa a binevoit să mi le pună la dispoziție pentru o monografie asupra « Pictorilor din familia Szathmary » ce pregătesc. Consider de a mea plăcută datorie să-i mulțumesc călduros, și aici, pentru bunăvoința arătată față de mine.

www.dacoromanica.ro

arhanghel pletos, tânăr ca înfățișare, aproape un adolescent, *Liszt* a trebuit să pozeze prin 1839, când se afla la Roma, cu contesa *d'Agoult* [1]). La aceeași epocă, o știm cu preciziune, se afla în Italia și *Szathmary*.

Portretul, în ce privește trăsăturile feței, este foarte aproape de cel, ceva mai elaborat, pe care-l litografiază *Kriehuber*, la Viena, în 1838 [2]). Deși născut în 1811, având deci în 1839 vârsta de 28 de ani, *Liszt* păstrase o figură atât de tinerească încât, multă vreme, nimeni nu i-ar fi dat etatea ce avea. Iată de ce credem că portretul sus menționat trebue să fie din 1839. Ipoteza aceasta se mai confirmă prin faptul că, alături de acest portret, între schițele și hârtiile rămase dela *Szathmary*, există și un altul, în cărbune, cretă roșie și acuarelă, care, conform tradiției, ar fi cel al contesei, prietena lui *Liszt*.

După aceste urme ale întâlnirii celor doi artiști, la Roma, nu mai avem nimic care să sugereze un contact sau măcar un schimb de epistole între ei, până la 1847. Este anul în care *Liszt* trecea prin România, în drum spre Kiew, unde avea să dea un concert, ce va avea urmări incalculabile asupra cursului vieții sale [3]). In iarna acelui an, în Ianuarie, el se oprise la Iași, în Moldova, unde de asemenea se produsese în public. *Szathmary* îl întovărășește, greu de spus dacă în drumul spre Iași, ori de aici în spre Kiew. De altminteri, *Liszt* în niciun caz n'ar fi fost singur, căci cu el venise și *Adolf Schreyer* (1828—1899), un tânăr pictor german, care își va face mai târziu un nume cu tablouri inspirate de Orientul apropiat și de războiul Crimeei. Cei trei călători sunt surprinși de zăpadă și siliți, pentru ca trăsura în care se aflau să poată înainta, să se coboare din ea și s'o urmeze pe jos. *Szathmary* schițează și această scenă tragicomică, dându-i ca titlu, în limba germană: «nur langsam fahren».

In ambele cazuri este vorba de împrejurări care nu se puteau lesne uita și care leagă pe doi oameni, cu atât mai mult cu cât *Liszt*

---

[1]) Informațiile cu privire la evenimentele principale din viața lui *Liszt* sunt luate din studiul, atât de complet, al lui *Richard Graf Du Moulin Eckart:* Cosima Wagner, ein Leben und ein Charakterbild. München, 1929.

[2]) Reprodus în «Cosima Wagner», *op. citat*, p. 17.

[3]) La acest concert, în Februarie, el vede pentru prima dată pe princesa *Wittgenstein*, care, ca și altădată contesa d'*Agoult*, fascinată de figura și cântecul lui *Liszt*, își părăsește bărbatul și-l urmează.

www.dacoromanica.ro

Carol Popp de Szathmary: Portretul lui *Franz Liszt* (acuarelă).

Serviciul fotografic O. N. T. (Col. D-nei Ortansa Satmary).

www.dacoromanica.ro

își dă seama de valoarea ca pictor a tovarășului său din România. In plus, amândoi aparțineau acelei categorii de artiști cosmopoliți [1]), care, deși de origină ungară, formați însă sub o puternică influență germană, ajung, unul la curtea din Weimar, reprezentant desăvârșit al tendințelor germane în muzică, altul la curtea Voevozilor din București, unde rămâne până la moarte, adică timp de mai bine de cincizeci de ani, și unde fondează o familie cu urmași români.

In 1855 *Szathmary*, care lua parte în pavilionul Imperiului Otoman, de care ținea atunci Muntenia, la expoziția universală din Paris, întreprinde o călătorie în Apus. El ducea cu sine câteva serii de fotografii și de acuarele senzaționale, luate în taberile turcești din Silistra și Oltenița, în 1854. Pentru ele pozaseră soldați veniți din inima Asiei, cu tipuri exotice și costume pitorești și complicate, ieșiți ca dintr'o poveste din O mie și una de nopți. De altfel, o parte din aceste acuarele au și fost cromolitografiate la Viena, de *Leopold Müller*. *Szathmary* mai ducea încă portretele generalilor ruși și turci, atunci în război, tot ca fotografii. Își închipuia, tocmai din pricina războiului ce preocupa întreaga Europă, că astfel de documente vor interesa capetele încoronate din restul continentului. Prin *Liszt* el spera să plaseze o asemenea colecție în biblioteca Marelui Duce de Saxa Weimar, și nu se înșelă.

Avem răspunsul favorabil al lui *Liszt*, din 5 Aprilie 1855, probabil la o scrisoare sau în urma unei vizite a lui *Szathmary*. « Monseigneur le Grand Duc » îl va primi, îi spune el, spre a examina albumul, « ce matin à une heure ». « Je viendrai en conséquence vous chercher à l'Hôtel de Russie ». Biletul se termină cu o invitație la dejun, la Altenburg, reședința de atunci a lui *Liszt* și a princesei *de Wittgenstein*, nobilă rusoaică — evreică de origină, după cum credea contesa d'*Agoult* (« Diese Mutter, die man ihnen erwählte, war eine Frau jüdischer Rasse, welche in den Gängen des Vatikans ihr Leben verbringt ») [2]), cu care *Liszt* trăia atunci în Weimar.

Din Germania, *Szathmary* mergea în Franța. In vederea acestei călătorii el primește, tot în Weimar, o scrisoare de un interes neîndoios.

---

[1]) Contele *Du Moulin Eckart* zice, vorbind despre *Liszt* (*op. cit.*, p. 4) « Ich fragte wohl, war *Liszt* ein Ungar, und ich hörte damals schon ein lächelndes « Nein ». « Er ist es nicht, selbst wenn er sich's manchmal einbildet, zu sein ».

[2]) *Du Moulin Eckart*, *op. cit.*, p. 73.

www.dacoromanica.ro

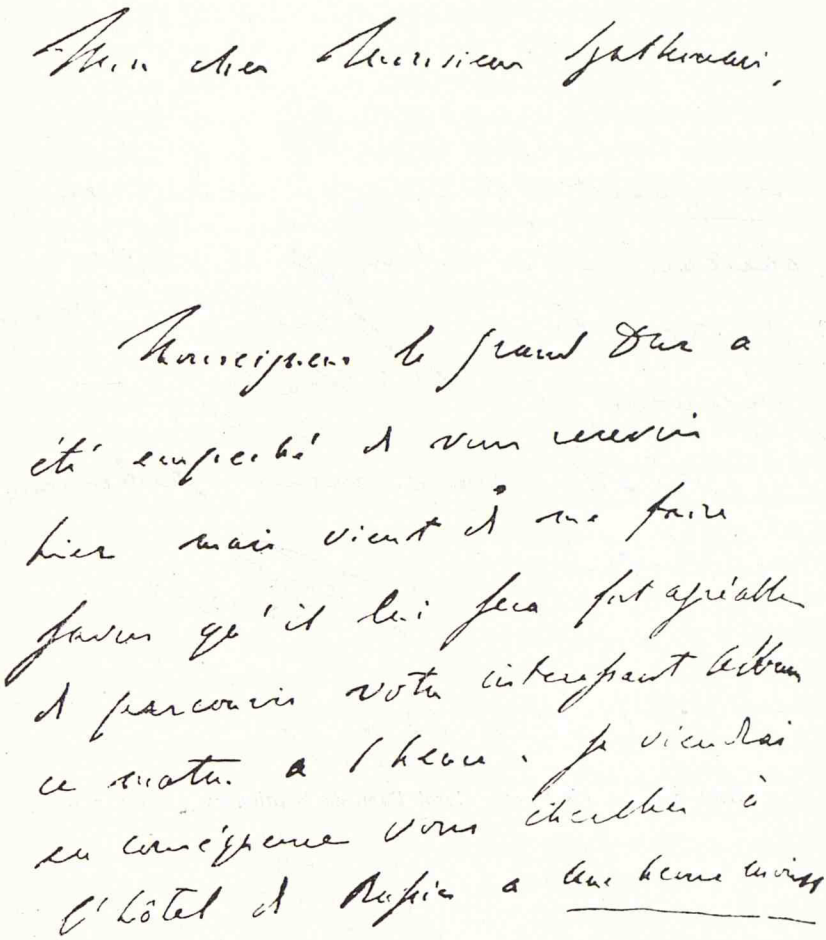

Scrisoarea lui *Liszt* către *Carol Popp de Szathmary*.

Foto tehnica N. Țaţu. (Col. D-nei Ortansa Satmary).

www.dacoromanica.ro

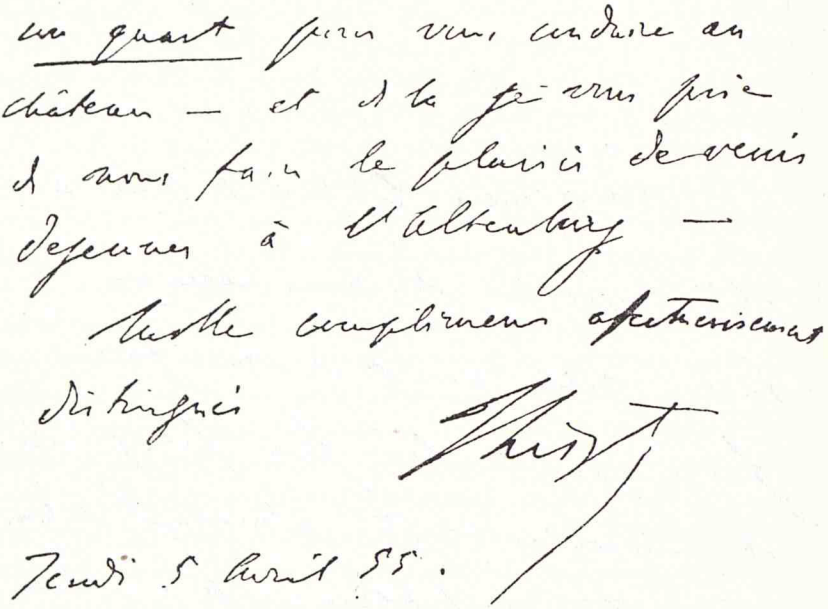

Scrisoarea lui *Liszt* către *Carol Popp de Szathmary* (pagina 2-a).

www.dacoromanica.ro

Prin 1855 legătura ilustrului pianist cu contesa franceză era de mult ruptă. Dragostea lor frenetică, după care urmase oboseala și sila, se transformase într'o ură neîmpăcată, agravată, din partea contesei, de gelozia fioroasă ce deșteptase în ea traiul lui *Liszt*, pe care ea și-l imagina fericit, cu princesa. Copiii lor însă, *Blandina*, *Cosima* și *Daniel*, erau la Paris, cu mama lui *Liszt*, pentru a-și desăvârși educația. *Liszt*, multă vreme, evitase capitala Franței, de teamă ca să nu întâlnească pe fosta lui amică sau vreun prieten comun, poate și pentru a nu revedea locurile unde fusese odinioară atât de fericit. Numai târziu de tot, în 1853, el își revede copiii, mai întâi la Paris, când el face acolo o scurtă călătorie, însoțit de *Richard Wagner*, apoi, pe băiat, la Weimar; pe fete, la Bruxelles (la 18 Iulie). Aceștia însă începuseră, la Paris, să se întâlnească cu mama lor (prima întâlnire are loc la un concert al lui *Hector Berlioz*). D-na *d'Agoult*, cu mult tact — *Liszt* credea, din contra, cu multă perfidie, — le câștigase încrederea, poate chiar dragostea (în 1854). Și, cum fetele, mai ales *Cosima*, făceau un raport exact și amănunțit părintelui lor de tot ce li se întâmpla mai de seamă, ele povestesc cât de bine se simt lângă mama lor, ce persoane distinse întâlnesc la dânsa, totul într'o formă destul de lirică, care îngrozește pe *Liszt*. Venind și vârsta căsătoriei, mai ales pentru *Blandina*, acesta prevede tot pericolul în care s'ar fi găsit fata lui, primind un bărbat din mâinile mamei ei. Se hotărăște atunci să-i recheme pe toți în Germania, fără să înștiințeze de acest proiect — sugerat poate de princesă — nici chiar pe d-na *Liszt*. Bătrâna, plină de amărăciune, dar totdeauna afectuoasă cu fiul ei, îi reproșează acest lucru în termeni discreți.

Fără să-i dea nicio explicație, evident, asupra proiectelor lui *Liszt*, princesa *Wittgenstein* scrie lui *Szathmary* scrisoarea de care vorbeam mai sus. Ea îl roagă să se ducă la « M-me *Liszt* » (copiii ședeau atunci în rue Casimir Perrier cu educatoarea lor, d-na *Patersi*, despărțiți de bunică), și să facă portretul ei, pe cele ale copiilor și pe cel al guvernantei, să le lege pe toate cinci, împreună, într'un portofoliu de marochin, la un bun legător din Paris și să scrie deasupra pe copertă, un singur lucru: 1855, adică data când familia se împrăștiase.

Princesa mai adaugă că, din seria de acuarele, lăsate de *Szathmary* la Altenburg, « ma fille », — fiica ei, din prima căsătorie — a ales « le fumeur d'opium » (probabil o acuarelă din timpul călătoriei

www.dacoromanica.ro

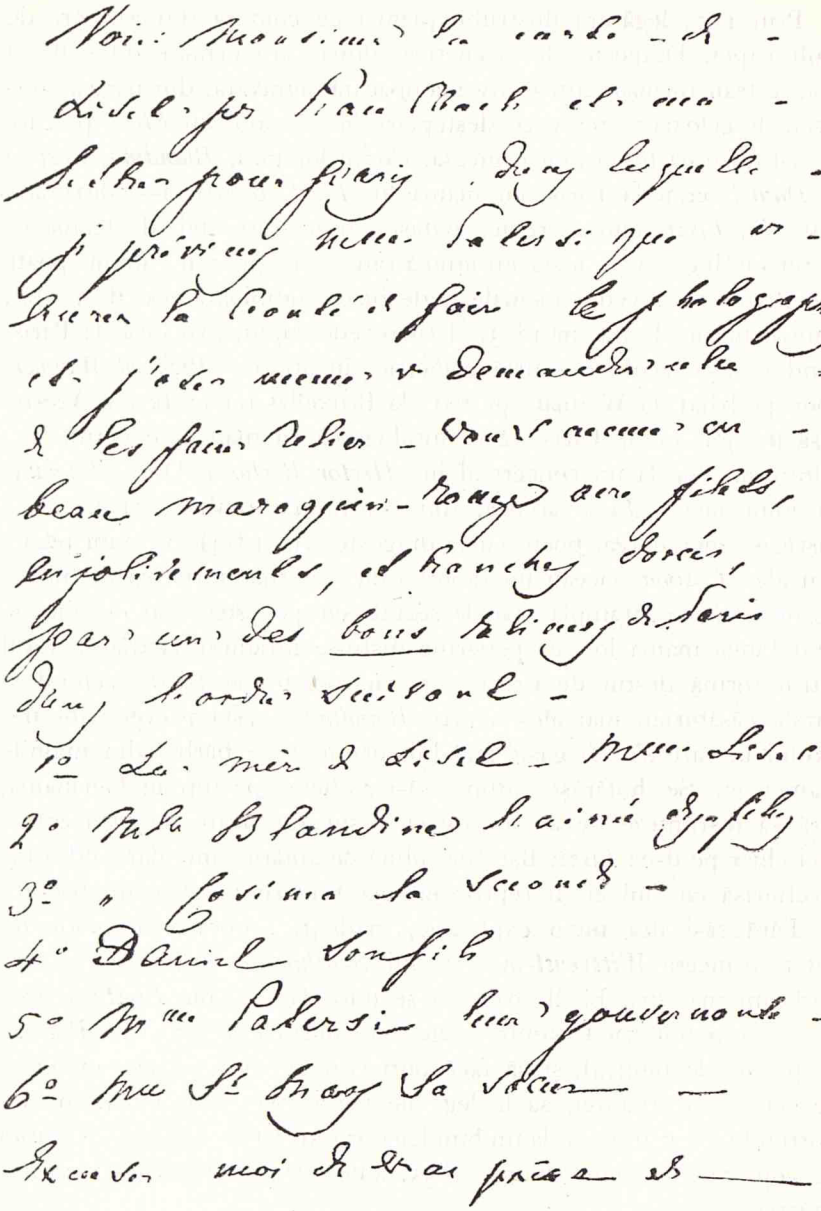

O pagină din scrisoarea princesei de *Wittgenstein* către *Szathmary*.

Foto tehnica N. Țatu. (Col. D-nei Ortansa Satmary).

www.dacoromanica.ro

pictorului în Orient, în 1850), căci și ea, și fiica ei « font le plus grand cas de choses dues à votre pinceau ».

Aici se termină relațiile lui *Liszt* cu *Szathmary*. Purtarea, ceva cam enigmatică, a primului cu copiii săi și motivele ce o determină se lămuresc însă prin alte scrisori, din care unele se găsesc din întâmplare tot în România. Ele au fost publicate de d-na *Elena General Perticari.* născută *Davila*[1]).

Generalul Doctor *Carol Davila*, cetățean francez, a cărui naștere este învăluită în mister, vine la noi, în 1853, la începutul anului (luna Martie). Deși foarte tânăr (e născut probabil în 1831), el fusese trimis în Principatul dunărean de guvernul francez, la cererea Domnitorului *Barbu Știrbey*, ca să reorganizeze serviciul medical și spitalele din Muntenia. Își făcuse studiile la Angers, în provincie; este totuși un intim al contesei d'*Agoult* și al familiei acesteia, ceea ce presupune între *Davila* și aceste persoane relații la Paris, anterioare începerii studiilor sale medicale. De abia ajuns în țară, el și primește o scrisoare dela contesă (3 Aprilie 1853), din care aflăm că el se oprise, în drum, la Weimar, poate cu o misiune pe lângă *Liszt*, cum ar rezulta din textul ceva cam enigmatic. De ce putea fi vorba? Să mijlocească o împăcare între cei doi foști prieteni? Imposibil. Mai probabil de cu totul altceva: de o căsătorie între *Blandina* și *Davila*, căsătorie pe care contesa și familia ei, mai ales fiica acesteia, contesa de *Charnacé*, o doreau din tot sufletul și pe care *Liszt* vroia s'o evite cu orice preț, la rigoare rechemându-și fetele, chiar înainte de a-și fi terminat învățătura la Paris.

Dar, mai înainte de a urma cursul evenimentelor, cronologic, așa cum iese din corespondența lui *Davila*, este bine să precizăm câteva chestiuni. *Davila* era un copil natural, însă nici el, nici nimeni din urmașii lui nu cunoaște numele adevărat al părinților săi. Ei nu erau oameni de rând, e sigur, pentrucă băiatul își amintea să-și fi petrecut copilăria în astfel de condiții, încât o mână protectoare părea mereu întinsă asupra sa. In 1853, adică la vârsta de 22 de ani, el e doctor, dela Angers. Inainte de a-și începe studiile în acest mic oraș, el cunoscuse bine pe contesa d'*Agoult*, în casa

---

[1]) *Elena General Perticari Davila*: Le Général Dr. *Carol Davila*, sa vie et son oeuvre d'après sa correspondance, Bucarest, 1930 și traducerea acestei cărți în românește: Din Viața și corespondența lui *Carol Davila*, București, 1935.

www.dacoromanica.ro

căreia este considerat aproape ca un copil, cum rezultă din tonul corespondenței. Expresiile « mon cher enfant », « cher, très cher enfant », sunt frecvente în aceste scrisori, și altele tot atât de familiar-afectuoase. El cunoștea și pe *Liszt*, altfel nu s'ar fi dus la dânsul, la Weimar. N'ar fi imposibil ca *Liszt* însuși să-l fi introdus în casa contesei, în timpul dragostei lor. In orice caz, în familia *Davila* există astăzi credința că *Liszt* era tatăl doctorului. Fotografiile numeroase ale acestuia, dar mai ales cele ale copiilor săi, la diferite vârste, în diferite poziții, arată o asemănare izbitoare, mergând până la identitate cu *Liszt*. Iată un lucru destul de turburător. Până și negii lui *Liszt*, care-i apar la bătrânețe, se văd pe obrajii acestor urmași presupuși ai lui, exact în aceleași locuri.

Și acum să ne întoarcem la corespondență și să urmăm firul povestirei, așa cum ea reiese din scrisorile d-nei d'*Agoult* și ale fiicei sale, către *Davila*. Cele ale primei sunt semnate uneori « Keranyaka », ceea ce, ne spune editoarea, în limba maghiară (?) ar însemna naș̆ă sau mamă de cruce [1]). Incă o probă de marea intimitate ce domnea între ei.

In prima scrisoare, 3 Aprilie 1853, găsim acel început, pe care l-am taxat de enigmatic: « Je reçois à l'instant, mon cher enfant, votre troisième lettre de Weimar. Toutes trois m'ont vivement intéressée. Je crois que vous avez bien fait de ne pas en dire plus que vous n'en avez dit et que le point important est gagné ». La 26 Octomvrie 1853 ea îl informează că « l'illustre pianiste (deci *Liszt*) à été ici huit jours [2]), mais je n'étais pas encore de retour. Je suis absolument sans nouvelles de ce côté ». *Davila* era deci în curent cu stadiul relațiilor dintre *Liszt* și contesă, cu sentimentele lor reciproce, cu planurile femeiei părăsite și cu demersurile ei eventuale.

La 18 Ianuarie 1854 găsim din nou un pasaj semnificativ, privitor la *Liszt*: « Je ne sais rien de ce qui m'intéresse le plus. On parle du retour ici, au mois d'avril, d'un grand artiste, mais je n'entends que des bruits vagues ». La 15 Februarie 1854, începe să se precizeze idea căsătoriei lui *Davila*, sub o formă care denotă nervozitate și neplăcere din partea contesei: « Quant à vos idées de

---

[1]) *Elena General Perticari Davila, op. citat*, ed. 1935, p. 56, nota 2. Mai probabil însă o expresie neogreacă, prescurtată din Keranenyaka.

[2]) Este epoca în care el se întâlnește cu mama și copiii lui.

www.dacoromanica.ro

mariage (este vorba, probabil, de un proiect de căsătorie a lui *Davila*, la București), elles me font l'effet d'une pure chimère et je vois avec chagrin que vous vous obstinez à nourrir un espoir, à mes yeux sans aucun fondement ». Și, mai departe: « Croyez-moi sur parole, les jeunes filles ne sont plus romanesques et les mères ne l'ont jamais été ».

Corespondența continuă, dar în niciuna din scrisorile următoare nu se mai vorbește de *Liszt*, până la data de 13 Septemvrie 1854, când persoana acestuia este din nou pusă în chestie: « L'un de mes amis négocie en ce moment dans une petite cour d'Allemagne (deci la Weimar), plusieurs choses concernant la rue Casimir Perrier (unde locuiau copiii și guvernanta lor, la nr. 6). Je crois pouvoir vous dire que certains projets éventuels s'y rapportant, trouveraient auprès de Son Altesse (titlu sub care s'ar părea că se ascunde *Liszt*) une opposition très forte. Considérez donc que rien n'a été dit et gouvernez votre vie selon les circonstances, sans vous laisser entraver par le souvenir de ces projets. Je ne saurais m'expliquer davantage par lettre, mais vous comprendrez à demi-mots, en vous rappelant votre séjour à cette résidence ».

« Soyons soumis aux Dieux, car les Dieux eux-mêmes sont soumis au destin », conchide contesa, citând cine știe ce poet antic.

Din tot acest pasaj se vede bine că e vorba de agrearea ca ginere, a lui *Davila*, de către *Liszt* și de foarte marea rezistență, la un atare proiect, a acestuia. Zeul, din citatul ultim ar putea fi chiar *Liszt*, iar destinul, princesa de *Wittgenstein*, a cărui enormă influență asupra iubitului ei, exagerată încă de gelozia contesei, era lucrul de care aceasta se temea mai mult.

La 6 Decemvrie 1854, probabil în urma unui comentar al celor de mai sus din partea lui *Davila*, contesa d'*Agoult* se explică: « Je ne crois pas avoir dit que les projets dépendants de Weimar étaient *irréalisables*, mais seulement qu'il y aurait là des difficultés à priori, *dont je devais* tenir grand compte, afin *de ne pas vous laisser bercer par des rêves trop précis* » (subliniat în text).

In timpul acesta însă *Davila* este de vreo două ori pe punctul de a-și lua soție. Că aceste proiecte nu prea conveneau contesei, am văzut-o. La 10 August 1857 el primește însă o scrisoare dela Contesa de *Charnacé*, din care reiese, nu se poate mai lămurit, adevărata situație. Contesa îi scrie după întoarcerea ei din Germania,

www.dacoromanica.ro

unde ședzuse aproape trei luni și unde văzuse pe *Liszt*: « voyant ce mois d'Août, je viens vous demander si j'ai tort d'espérer toujours votre arrivée (à Paris) et de la souhaiter pour nous, sans doute, et au fond un peu pour vous. J'ai l'air de parler par énigmes, mon bon *Charles*, mais je fais appel à nos sentiments fraternels... et excusez mon indiscrétion, vis-à-vis de vous et vis-à-vis de ma mère, enfin j'arrive d'Allemagne, du pays de la *Schwärmerei* et j'aurais été y perdre un rêve que je fais depuis près de trois ans... Il y a trois ans à peu près, nous parlions de vous et après un entretien... sur une personne qui m'intéressait sans la connaître — je voulais la connaître et savoir si je pouvais, en combinant par la pensée toutes les dates (?) favorables, espérer de vous appeler un jour réellement mon frère; je l'ai espéré, souhaité plus que jamais en voyant *Blandine* et je ne saurais dire pour qui le plus, d'elle, de vous et de moi, lorsque mon espérance a été complètement ruinée: *Blandine* est partie pour Berlin, ma mère perdait toute autorité (sur elle) par cette absence, et moi je ne prononçais plus son nom, plus autant le vôtre, car je savais combien de regrets devaient l'accompagner ».

« A quoi bon vous dire tout cela? Je vous demande un secret absolu, même avec ma mère. Voici un nouveau revirement des choses: *Blandine*, redevenue entièrement libre, arrive à Paris chez ma mère, où elle est depuis quinze jours. En la revoyant si jolie, avec ses yeux bleus, rappelant ceux de ma mère, en la retrouvant si instruite, causant infiniment mieux que les jeunes filles qui n'ont point quitté la France, et cependant ayant une tenue plus modeste et plus noble, je ne puis m'empêcher de reprendre le cours de mes rêves, puisque les rêves fraternels sont les seuls auxquels je puisse doucement m'abandonner, et je dis un jour à ma mère, sans réflexion: « Notre Docteur va bientôt arriver ». Et elle, allant au devant de ma pensée, répondit vite mais tristement: « Je sais qu'il s'est engagé ». Est-il vrai, mon cher *Carlos*, que vous avez des projets arrêtés d'établissement? Ce sera pour moi un grand et vif chagrin de l'apprendre, mais enfin je veux le savoir de vous-même, afin d'être forcée de rentrer dans la réalité des choses, mais si cela n'était pas? Si je pouvais suivre mon sentiment qui est d'être mécontente, quand je vois qu'elle *(Blandine)* a trop de succès ici et que peut-être elle se déciderait, ne vous connaissant pas, ou bien

www.dacoromanica.ro

que, vous aussi, vous auriez quelques regrets un jour, si vous la connaissiez trop tard, car je puis le dire avec un certain orgueil, je n'ai pas rencontré, à beaucoup près, une jeune fille qui lui ressemble, qui ait à la fois cette beauté extérieure et ce talent que son nom seul explique ».

Și, mai departe: « Si je dois renoncer à mon rêve, alors le mariage de ma soeur m'intéressera peu, car, franchement, je ne connais personne avec qui je souhaite l'intimité fraternelle, et personne de qui j'espère le bonheur pour une femme. Maintenant vous savez ce que j'ai sur le coeur. Tenez, mon bon Docteur, j'aurais eu trop de regrets si j'apprenais que vous étiez libre et que je n'ai pas suivi les inspirations de mon coeur; si ce n'est pas folie tâchez que ma mère sache que vous êtes libre, afin qu'elle ne précipite rien. En tout cas, je vous prie, écrivez moi promptement deux mots, parce que sûrement si je sais où vous en êtes, je pourrais incliner ma mère à quelque refus ici, ou bien, au contraire, renoncer à m'occuper de cela ».

« A bientôt, mon cher et bon frère quand même, encore une fois voyez mon coeur dans cette lettre et non ma question à brûle-pourpoint, j'arriverai peut-être à souhaiter votre bonheur à Bucarest, mais votre bonheur à Paris ferait bien mieux mon affaire ».

Este evident, din cele de mai sus, că temerile lui *Liszt* cu privire la influențele ce s'ar fi putut exercita asupra fetelor lui, erau justificate și că contesa d'*Agoult* dorea să mărite, cel puțin pe *Blandina*, cum a și făcut-o, după placul ei. Căsătoria acesteia cu *Emile Ollivier* se săvârșește în Italia, unde ele se găseau atunci, la 21 Octomvrie 1857. Despărțindu-le de mama lor în 1855, *Liszt* caută să le sustragă unei acțiuni, pe care el o considera vătămătoare, ca tot ce venea dela fosta lui prietenă. Avem însă dreptul să ne întrebăm: De ce oare *Liszt* refuză să consimtă la căsătoria *Blandinei* cu *Davila?* Evident, fiindcă el era candidatul d-nei d'*Agoult*, deși *Emile Ollivier*, imediat după acesta, este tot candidatul contesei. Dar mai este o explicație. Dacă tradiția din familie *Davila* este exactă și dacă cei doi tineri erau frate și soră, lucru pe care *Liszt* nu voia să-l mărturisească și pe care îl ignora până și fosta lui prietenă, atunci era o imposibilitate ca ei să se căsătorească. Cazul lui *Siegmund* și al *Sieglindei* era posibil numai pe scenă, și și acolo scandaliza pe multă lume.

www.dacoromanica.ro

Ultima scrisoare a contesei d'*Agoult* către *Davila* este din Nisa, dela 1-iu Noemvrie 1860, puțină vreme după căsătoria acestuia, care avusese loc la începutul lui 1859. El însurat, și *Blandina* măritată, contesa d'*Agoult* încetase de a se mai interesa de soarta lor. Fiica ei însă, contesa de *Charnacé*, care pare să aibă pentru *Davila* o afecție caldă și sinceră, îi mai scrie odată sau de două ori și după această dată, până în Iulie 1862.

G. OPRESCU

www.dacoromanica.ro

AMINTIRI DESPRE REGINA MARIA

Am văzut prima oară pe aceea care era să devină Regina Maria, pe atunci o ființă foarte tânără, cu o înfățișare ca din vis, bălaie, frumoasă și plină de farmec, în primăvara anului 1894, când a venit întâia oară, în Iașii ce erau să-I fie, 23 de ani mai târziu, Scaunul de pribegie.

Elev în Liceul Național — azi Academia Mihăileană — eram înșiruit, cu ceilalți colegi, în curtea Mitropoliei. Inarmați cu flinte vechi, cu totul nepotrivite cu hainele noastre civile, foarte variate, dădeam onorul părechii princiare. Alaiul domnesc, având o mică oprire în curtea Mitropoliei, trăsura Principilor s'a oprit, pentru câteva clipe, în fața mea. Prințul s'a aplecat înainte ca să vadă care era pricina opririi. Prin aplecarea sa a descoperit pe Principesa Maria, care mi s'a părut și mai frumoasă decât îmi fusese descrisă de cei ce O văzuseră și decât arătaseră ilustrațiile și fotografiile ce-mi ajunseseră sub ochi. Căci nici cele auzite și nici cele înfățișate de portrete nu puteau reda toată gingășia și frăgezimea feței, acea minunată «complexion», cum zic Englezii, ca și farmecul întregei Sale ființe. Am mai văzut-O de multe ori, dar impresia căpătată atunci mi-a rămas și a dăinuit totdeauna.

Am văzut-O de atunci când, pe stradă, când venită spre a distribui flori ostașilor Batalionului 5 Vânători, în care slujiam, rămânând mirată că I se vorbea englezește; apoi, mai târziu, ca ofițer de gardă în palatul din Cotroceni și pe la baluri și serate; dar multă vreme n'am avut prilejul să vorbesc cu Dânsa, altfel decât printr'un schimb convențional de puține cuvinte, deși am făcut parte trei ani din staturile-majore ale comandamentelor în capul cărora era soțul Ei.

După mulți ani, am fost martor la scena de neasemănat entuziasm cu care a fost primită de Corpurile legiuitoare atunci când,

www.dacoromanica.ro

după prestarea jurământului constituțional de Regele Ferdinand, Regina, salutată cu chemarea repetată de «Regina Maria, Regina Maria», a ridicat vălul de doliu care O înfășura dela cap până la picioare și s'a înfățișat Adunării, care a primit-O cu nesfârșite aplause și urale.

Prilejul unei mai desăvârșite apropieri a fost războiul de întregire din 1916—1919. La început, Regina sta la Buftea. Ca șef al biroului de operațiuni din Marele Cartier General am fost chemat de vreo două, trei ori ca să-i lămuresc situația militară, atunci când era mai grea. Despre situația zilnică a operațiilor era de altfel ținută la curent de colonelul E. O. Ballif, adjutantul Ei, căruia îi trimiteam în fiecare zi un crochiu al situației, așa cum primisem ordin.

De asemenea, în drumul Ei dela Buftea spre Scroviștea, unde sta Regele, s'a oprit de mai multe ori la Periș, în fața localului în care lucram, și m'a chemat spre a-i da informațiuni complimentare asupra situațiunii. In ultima Ei vizită m'a întrebat, cu multă stăruință, dacă în adevăr situațiunea era de așa natură încât să fie nevoie ca să plece spre Iași. I-am răspuns că da, și I-am lămurit că, în situațiunea de atunci, nu credeam că vom putea opri retragerea noastră, decât pe o linie mai înapoi. Dar și atunci, ca și la datele precedente când nu I-am ascuns adevărul, oricât de trist era, — cum nu l-am ascuns niciodată acelora îndrituiți să-l cunoască — niciodată nu s'a lăsat răpusă de durere sau de desnădejde. Totdeauna reacțiunea Sa era una de rezistență dârză, și totdeauna stăruia pentru o nouă încordare a puterilor noastre.

După plecarea mea dela M.C.G., la începutul lunei Decemvrie 1916, n'am mai văzut pe Regină câteva luni.

In iarna anului 1916/1917, Regina a fost unul din elementele care a contribuit mai mult, și mai bine, la ridicarea moralului, atât de jos scoborît, după refugiul în Moldova. Ecouri despre refuzul Ei de a se da pradă disperării, despre neobosita sa acțiune de întărire a ideei de rezistență au ajuns pe mai multe căi până la Vorniceni, în județul Dorohoi, unde comandam Regimentul 67 Infanterie, atunci în refacere. Conștiința atitudinei Sale a avut o influență binefăcătoare și a făcut ca din ce în ce mai mult lumea să se adreseze Ei pentru orice nevoi.

In primăvara anului 1917 fusesem mutat dela Regimentul 67 Infanterie și comandam Regimentul de Infanterie nr. 6, Mihai Viteazul,

www.dacoromanica.ro

la Horlești-Domniței, lângă Iași. Regimentul se prăpădea atunci de tifos exantematic și era lipsit de toate și mai ales de hrană.

Pe o margine de drum am găsit primele flori de primăvară. Le-am trimis Reginei ca simbol al renașterii vieții naturii și ca încredințare a viitorului mai bun pentru noi, încredințare ce era atât de generală în rândurile oștirii în acea primăvară. Acele floricele mi-au adus un răspuns în care Regina, care-mi trimisese efecte pentru soldați, își arăta părerea de rău că nu poate trimite mai mult și-și manifesta dorința ca toți ostașii să știe că Ea se gândește la ei. Totodată trimitea una din broșurile ce le-a scris atunci.

Peste câteva zile, când am căzut, la rândul meu, bolnav de tifos exantematic, am primit vizita Reginei, întovărășită de E. O. Ballif, vizită ce ar fi fost cu neputință, din cauza stării drumurilor, unor persoane mai puțin energice ca Regina și Ballif. Descripția peripețiilor acelui mers cu automobilul, cu o căruță și pe jos e redat, de altfel, foarte plastic de Dânsa în povestirea vieții Sale.

Cunoscând, prin Ballif, dorința aprigă ce aveam ca, cel puțin de Paști, să se poată îmbunătăți hrana și îmbrăcămintea ostașilor mult încercați ai regimentului al cărui comandant eram, Regina s'a dus și a serbat ziua de Paști cu ei la Horlești-Domniței, iar mie mi-a trimis în aceeași zi fotografia Ei cu inscripția îndemnătoare de nădejde: *Hristos a înviat!*

A venit de câteva ori să mă vadă în spital, cum a venit din nou să mă vadă, de mai multe ori, șase luni mai târziu când, greu rănit la Mărășești, mă aflam din nou într'alt spital din Iași.

In numele Regelui și al Său mi-a cerut, la 18/31 Octomvrie 1917, printr'o lungă scrisoare, să primesc o misiune în Occidentul Europei. Imprejurările din Rusia nu au îngăduit să o îndeplinesc.

La 15/28 Iunie 1918, am plecat din Iași, cu faimosul tren Take Ionescu, în Occident. Câteva zile înainte de plecare, Regina mă chemase. Prezentându-mă Ei, m'a însărcinat să arăt Regelui George V al Angliei (în țara căruia mergeam să-mi văd copiii, înainte de a mă înscrie în rândurile armatei franceze), care erau cauzele încheierii păcii dela București, cum și starea țării. Mi-a cerut să asigur pe suveranul englez, că Ea nu se dă bătută și că așteaptă ziua reintrării noastre în luptă.

www.dacoromanica.ro

Primit, la sosirea mea la Londra, de Regele George, acesta a ascultat cu multă atenţiune mesagiul ce I-am transmis şi a exclamat: Is not She a splendid woman ! (Nu e Ea o minunată femeie !).

Când împrejurările războiului m'au dus, mai târziu, la Salonic, şi a fost nevoie să se ceară, în luna Octomvrie a aceluiaşi an, reîntrarea României în acţiune, avionul condus de locotenentul Noël, care ducea pe d-l Victor Antonescu la Iaşi, ducea, între altele, atât răspunsul Regelui George la mesagiul din vară al Reginei, cât şi o scrisoare a mea către Dânsa, arătându-I nevoia reîntrării noastre imediat în acţiune. Această reîntrare o doream, generalul Berthelot şi cu mine, să fie răsunătoare, dar încheierea armistiţiului, chiar în zilele când trupele aliate treceau Dunărea, a făcut ca ea să treacă pe un plan cu totul secundar.

Cuvintele sunt prea slabe pentru a descrie starea de mulţumire şi aş zice chiar de fericire, în care am găsit-O, când am mers la Iaşi, în ultimele zile ale lunii Noemvrie 1918, spre a îmbia, la cererea generalului Berthelot, pe Suverani şi Guvernul să-şi reieie, cât mai curând, reşedinţa la Bucureşti. Era reacţiunea firească a zilelor de dârză rezistenţă morală în care fusese nevoită să trăiască ultimele şase luni, zile pe care le descrie cu atâta simţire în povestea vieţii Sale.

Am văzut-O des în lunile următoare, în împrejurări grele şi pentru Ţară şi pentru Ea. Totdeauna era însă plină de curaj şi de energie, totdeauna temperamentul Ei de dârză luptătoare se arăta nu numai în vorbe ci şi în fapte, totdeauna a fost pentru toţi cei ce aveau de luptat, pe orice teren, o sprijinitoare leală şi o pildă de bărbăţie şi deosebit patriotism.

Nu odată, în anii ce au urmat, a binevoit să mă primească şi să-mi vorbească deschis de grijile Ei şi chiar de vreo două ori, să-mi ceară un sfat. Am avut discuţii vii cu Dânsa în privinţa celor cuprinse în memoriile Sale, scrise cu atâta bărbătesc adevăr.

Cu firea Ei, nu se putea să nu sufere şi a suferit mult de a nu mai fi, după moartea Regelui Ferdinand, pe primul plan în Ţara căreia îi adusese tot prisosul Ei de dragoste şi de energie, ţară a cărei cauză devenise a Sa. Dar, fie la Cotroceni, fie la Balcic, niciodată nu a arătat că ar renunţa la părerile Sale, oricât de neplăcute ar fi fost ele oricui, sau că s'ar simţi înfrântă.

Pentru ultima oară am văzut-O, la 11 Decemvrie 1936, la Academia Română. Venise ca să fie de faţă la cinstirea amintirii gene-

www.dacoromanica.ro

ralului Ion Em. Florescu, care avusese o mare parte în alcătuirea armatei câștigătoare a izbânzilor din 1877—1878. Il cunoscuse și, artistă cum era din fire, fusese impresionată de înfățișarea sa distinsă de vechi militar.

Prezența ei nu a fost însă numai un omagiu adus fostei căpetenii ostășești, dar și un act de prietenie către fiica generalului Florescu, Ecaterina Ghika, femeie de bine, ce-și îndeplinise cu multă destoinicie rostul de conducătoare a unui spital, în războiul întregirii.

A dovedit astfel, pentru cea din urmă oară, printr'o acțiune publică, deplinătatea prieteniei și recunoștinței Sale.

General RADU ROSETTI

www.dacoromanica.ro

DESPRE NICOLAE IORGA

Cu cât trece vremea de la moartea năprasnică a lui N. Iorga, cu atât apare mai impunătoare personalitatea acestui uriaș al activității noastre spirituale, căreia nu-i poți pune alături prea multe chiar din afara românismului.

Nu ne-am deprins încă nici cu dispariția lui dintre noi. Lua parte cu atâta însuflețire la viața sbuciumată a neamului, încât liniștea din jurul numelui său o dăm pe seama absenței sale din țară. Te aștepți să apară din zi în zi, cu activitatea-i febrilă, asemenea clocotișului unui izvor gâlgâitor de munte; să ne însuflețească iarăși; să ne răscolească încrederea; să ne cheme pe toți, cu verva-i înflăcărată, la datoria clipelor de grea cumpănă lăsată asupra țării.

Dușmanii milenari caută într'una să sufle praful de pe documentele vechi; le trâmbiță falșificate, ori interpretate în interesul lor. Cel care ar fi fost în măsură să le răspundă fulgerător, a fost răpus mișelește — o pată întunecată care nu se va șterge din paginele istoriei noastre actuale — tocmai când era mai simțită nevoie de autoritatea lui științifică și morală.

Intâmplarea a făcut să-l cunosc din copilărie. Botoșănean ca și el, trăind o bucată de vreme în aceeași « mahala », a Sfântului Ioan, făceam același drum, în bună parte, către Școala primară Marchian.

Copil, a avut mai mare noroc decât mine. Pe când eu de la vârsta de doi ani n'am cunoscut ce e mângâierea mamei, sărutul ei liniștitor, mama lui Iorga, Cucoana Zulnia, i-a călăuzit primii pași, cu toată dragostea, grija, priceperea și duioșia până ce a putut, de timpuriu, să sboare cu propriile-i puteri.

Era o femeie excepțională. Cultă, isteață, cu vorba vioaie și caldă, avea o memorie neobișnuită. Așa s'a păstrat până la adâncă bătrâ-

www.dacoromanica.ro

neță. Am rămas uimit, odată la Vălenii de Munte, când îmi împrospătă amintirile din Botoșani, despre oameni, locuri și întâmplări chiar mărunte, pentru mine trecute în negura uitării. Le înșira cu un colorit atât de viu, încât îmi apăreau, cât ea, și numai ea vorbea, ca realitatea înviată.

Cred că multe din însușirile positive ale lui N. Iorga, inteligența, vorba convingătoare și mai ales memoria-i uimitoare sunt partea moștenită de la mama sa. Chiar sensibilitatea, uneori părând bolnăvicioasă prin extrema ei fineță, le era comună. O vorbă nelalocul ei o făcea să sară 'n sus, cu ripostă neîntârziată, uneori usturătoare.

Numai într'o privință nu se asemănau. Rămasă văduvă, curând după nașterea celor doi fii, Cucoana Zulnia știa să se descurce cu abilitate dar și hărnicie, din greutățile vieții. Era îndemânatecă în confecționarea lucrurilor de artă, din nimicuri. Partea practică a vieții, la N. Iorga, era dimpotrivă aproape absentă. Cu greu ar fi răzbit în labirintul vieții zilnice, fără sprijinul până la jertfă, a tovarășii sale din urmă. Prin eroismul ei în lupta cu greutățile tot mai mari, prin devotamentu-i dus până la reducerea personalității proprii, ea a știut să mențină ferit de orice griji mărunte pe soțul ei și astfel i-a dat putința să aibă liniștea necesară pentru creațiuni veșnice, scutindu-l de irosirea vremii și de neplăcerile stânjenitoare producției.

Celor două femei, mama și soția, cultura românească le datorește bună parte din prodigioasa activitate a lui N. Iorga.

Cele mai vechi amintiri ale mele asupra copilului Iorga, vin dintr'o admirație pentru el, tocmai prin grija mamei. De câte ori treceam pe ulicioara întortochiată, noroioasă, din dosul căsuței modeste cu fața spre grădină, de lângă atelierul unui fierar neamț, în care locuia, fără voie îmi atrăgea privirea un tablou spre care cătam cu mare jind. La umbra unui stufos arbore, mama lucra, cosea, împletea, supraveghind jocul destul de sburdalnic al copilului mai mic. Celălalt — Nicu — stătea lângă ea, cu o carte 'n mână. In sufletul meu de copil mai necăjit, tabloul mă impresiona. Mi-a rămas viu și acum tot așa; — îmi e păstrată grija cu care mama întovărășea pe copiii ei la școală. Mă uitam la ei, mergând în urma lor, încet, pare că nu mă mai săturam să le admir hăinuțele curate, cu pantaloni până la genunchi, cu surtucașul tăiat pe măsura trupului. Erau haine de «pliuș», albăstrui. Nu mai știu dacă, privindu-i, contrastul între ei și mine nu-mi deștepta oarecare amărăciune. Sau poate

www.dacoromanica.ro

inconștient se strecura în sufletu-mi de copil fără mamă părerea de rău, văzându-l dus de mână, cu gingașă grijă, de către mama lui. Mai târziu, am aflat de la fratele mai mic Gheorghe, cu care am rămas coleg de clasă în cursul inferior de liceu, că mama îi întovărășea spre « Marchian » nu atât ca să nu se fugărească pe stradă cu alții, ca toți copiii, sburdalnici din fire, cât pentrucă băgase groaza în Nicu niște draci desemnați cu cărbunele pe zidul unor grajduri părăsite, pe lângă care ne era drumul, înainte de a coti către școală.

Școala primară la care învățam, era vestită în Botoșani nu numai prin localul spațios, rămas până azi neschimbat, clădit din dania arhimandritului Marchian, dar și prin institutorii buni, aleși.

Bălășescu, directorul, un adevărat părinte, blând cu copiii, de care se ocupa cu mare dragoste poate și pentrucă el nu avea copii, căuta să deștepte ambiția la elevii săi din clasa IV-a, printr'un sistem pedagogic propriu.

De câte ori vreunul din cei mai răsăriți se încurca mai ales la aritmetică, Bălășescu trimetea să-i aducă un elev dintr'o clasă inferioară, care « să facă de rușine » pe cel neștiutor. Și astfel într'o zi mă pomenesc că părintele Nădejde, institutorul din clasa II-a, mă alege pe mine să descurc o împărțire la care se încurcase Iorga, din cl. IV-a. Mărturisesc satisfacția de a fi dus la bun sfârșit operația, în fața căreia copilul cu hainele de « pliuș » stătea nedumerit.

Ulciorul nu merge de multe ori la apă. După vreo 2—3 succese de asemenea natură, odată mi s'a înfundat și mie, rămânând cu creta 'n mână, fără rezultat. Părintele Nădejde, la întoarcere, nu mi-a mai zis: « bravo, băiete », netezindu-și satisfăcut barba cu mâna stângă. In loc de bravo, am căpătat un semn în frunte. « Na ! mi-a spus tot domol, ca o părintească dojană. De data asta m'ai făcut tu de rușine ». Și după obiceiul lui îmi dădu 'n frunte cu creta prinsă între degetul arătător și cel mijlociu.

Totuși rămase 'n mine câtăva vreme izbânda mea asupra băiatului cu hainele de « pliuș », cu atât mai mult cu cât așa am cunoscut și mângâierea pe obraz a mamei lui Iorga. Se vede că el sau fratele său i-a spus pătărania. Și pe când, ca de obiceiu, veneam la școală în urma lor, se oprește și cu deosebită blândeță îmi spune și ea: « bravo băiete », mângâindu-mă pe față. Până la școală am mers apoi împreună, vorbindu-ne, atunci ca și alte ori mai târziu.

www.dacoromanica.ro

Așa a fost primul meu contact cu N. Iorga, repede însă întrerupt.

El era mai mare decât mine cu doi ani. Când eu am intrat în clasa I-a la liceul Laurian, el ajunsese în a III-a. Își stabilise ascendența asupra colegilor săi, iar numele lui, printre noi mai mici, era pomenit în chip deosebit.

Nu se purta tocmai prietenos cu colegii săi de clasă. Nu scăpa în schimb de împunsăturile unora, nici de câte un ghiont de la alții. Slăbuț, stătea mai izolat. La cea mai mică atingere mai vehementă îl podidea plânsul, probabil din ciudă că nu poate domina și cu pumnul.

In afară de asemenea rare semne de camaraderie din partea câtorva colegi mai neastâmpărați, în colo, toți căutau spre el cu uimire. Profesorul de franceză, Tokarski, un polonez refugiat, cu temeinice cunoștinți enciclopedice, îl lua mereu drept ajutor la îndreptarea altora, căci Iorga vorbea franțuzește, cel puțin după credința elevilor, tot atât de bine cât și profesorul. Mai pe urmă se spunea că și latinește știa cât profesorul, de și pe Marcian, un transilvănean, îl socoteam noi, ceilalți elevi, drept un erudit. Erau de sigur exagerări bazate pe adevărul că N. Iorga prindea mai lesne decât toți cele spuse de profesor, iar, mama, acasă, se îngrijea de lecțiile elevului, dându-i ajutor însemnat, prin cultura ei superioară.

Tocmai faptul «că elevul îndrăsnea să îndrepte pe profesor», fu socotit ca indisciplină. Conflictul izbucni. Rezultatul e că Iorga se mută la liceul Național din Iași, unde urmează apoi și la Universitate.

Il regăsesc la Școala Normală Superioară. Sărac, dădu și el concurs ca să se bucure, ca student, de internat.

Pe acea vreme Școala Normală Superioară din Iași era un cuib cultural de seamă, prin elementele ce pătrundeau în ea. Se crease o atmosferă de adevărată emulațiune printre normaliști. Nu-și dădeau numai examenele regulat și bine. Se citea mult. Era o râvnă molipsitoare de a urmări revistele din România, mai ales acele cu articole sociale dar și literare. Cărțile străine se treceau din mână 'n mână. Cuprinsul lor se discuta. Se năștea curente din a căror cioc-nire creștea dorința de a ști cât mai multe. Spiritul frământat din Școala Normală Superioară a avut o mare influență asupra progresului școalelor secundare de pe vremuri prin excelenții profesori

www.dacoromanica.ro

cari au ieșit din ea. Râvna de a se instrui, de a afla, întărită de anii trecuți prin școală, s'a păstrat la mulți și mai târziu în domenii speciale de cercetări.

Iorga n'a folosit înlesnirile internatului decât doi ani, căci după doi ani numai își dădu licența, ceea ce era încă o minune, adăugată la celelalte mai mărunte, îndeajunse spre a-i crea la vârsta de 20 de ani aureola de fenomen.

La Școala Normală ne-am întâlnit scurtă vreme. Eu eram novicele care abia intram în școală; el era seniorul care o părăsea. Imi impunea prin faptul că nu-l vedeam o clipă irosind timpul, ci totdeauna era cu o carte 'n mână chiar la masă.

Pe urmă a sburat dintre noi, din Iași. I-am urmărit numai activitatea. Nu ne-am întâlnit decât la Academia Română, unde a intrat (1910) cu un an înaintea mea, prea târziu după meritele ce și le căpătase printr'o muncă neodihnită. A găsit piedici tocmai în caracterul său combativ; tulburase liniștea multora dintre cei care îi deveniseră mai târziu colegi.

N. Iorga a fost un mare istoric. Neclintit, ca o stâncă, va rămânea în istoriografia română, tot ce acest neodihnit cercetător a adunat, a interpretat, a sintetisat. Materialul documentar, scormonit din ungherile cele mai tăinuite unde zăcea uitat, va forma un izvor nesecat de sprijin cercetătorilor din viitor. Asupra erudiției lui ca istoric nu-mi pot îngădui decât să pomenesc.

Cei dispăruți trăiesc în veșnicie nu numai prin ce au produs. Ei servesc drept îndemn celor ce-i urmează, mai ales prin îndrumarea către o producție folositoare.

Obișnuit la noi se pune mult temei pe inteligență, până într'atâta încât e socotită ca suficientă ca să provoace o strălucire adesea prea trecătoare. Că nu e îndeajunsă pentru progresul culturii unui popor, ne arată tocmai « fenomenul » Iorga, în comparație cu mulți contimporani ai lui a căror inteligență era tot atât de sclipitoare. Chiar în duelurile parlamentare, unde inteligența momentan strălfulgerătoare joacă un rol însemnat, Iorga era temut și adesea biruitor, căci inteligența, dar al naturii, era întărită prin o argumentare bazată pe cunoștințe căpătate prin cultură serioasă.

Omul ales, care lasă urme nesterse în istoria unui popor, nu e acela care se bizue numai pe darurile naturii, individuale, ci mai

www.dacoromanica.ro

ales prin ceea ce capătă din cercetările proprii, din munca desfășurată spre a-și îmbogăți cunoștințele.

Munca înainte de toate stă la temelia productivității și a creațiunii în orice domeniu omenesc. Din acest punct de vedere Iorga poate servi drept îndrumător concret tuturora, celor tineri mai ales. Memoria-i prodigioasă îi veni în ajutor în multe, dar numai munca putea îngrămădi neprețuitele date care făceau memoria-i mai uimitoare. Alții s'ar fi lăsat în seama darurilor naturii, inteligența și memoria, în deajuns să le aducă o măgulitoare apreciare în timpul vieții. Iorga nu cruță osteneala; muncește într'una și intens. Călăii săi l-au smuls, ca și pe Arhimede, de la masa de lucru, de la munca prin care era să producă o operă de sinteză asupra Istoriei omenirii; faima avea să se reflecte și asupra neamului.

Munca cere răbdare, iar răbdarea înseamnă prețuirea timpului. La noi timpul nu este socotit ca factor de producție. Se irosește pe deplin, în toate și mai de toți.

De la Iorga se poate învăța cât folosește inteligenței, metodica întrebuințare a vremii.

Se spune despre Edison că lăsa pe tovarășii săi să mai adăsteze la masă. El se scula și fugea spre laboratorul său.

— De ce? îl întrebau tovarășii.

— Dragii mei. Am atâtea în gând de îndeplinit și atât de scurtă e viața, în cât nu pot pierde vremea în zadar.

Așa era și cu Iorga. Nu l-am văzut odată lenevind, odihnindu-se. La Școala Normală era cu cartea 'n mână și la mâncare. Când alții hoinăreau pe străzile Iașului, el se înfunda în librăria Kupperman și «sorbea», în înțelesul real prin memoria-i mare, cuprinsul cărților noi, pe care le citea fără să le taie. Stăteam uneori îndărătul scaunului său — când Parlamentul funcționa la Ateneu — spre a prinde priveliștea sălii, cu sbuciumul vorbitorilor. Iorga presida, dar tot odată și traducea poezii din Leopardi, după cât țin minte că mi-a șoptit. Aceasta nu-l împiedica să intervină din când în când în restabilirea ordinei. Ii era milă de timpul irosit; îl folosea, căci putea să-l folosească. Nu se spune că Napoleon dicta în același timp la 3 secretari, în chestiuni cu totul diferite?

La Academie, odată nu l-am văzut stând de geaba. Corecta, consulta cărțile ce i se aduceau de la bibliotecă sau măcar făurea epigrame la adresa colegilor săi.

www.dacoromanica.ro

Darurile naturii, prețioase și întâmplătoare; munca neogoiată ajutată de prețuirea timpului, i-au dat putința să ajungă savantul cu reputație și autoritate universală, cum doar D. Cantemir pe vremea lui, ar putea din neamul nostru să-i fie pus alături. Prin varietatea bogată a preocupărilor sale și mai presus prin concentrarea străduințelor sale uriașe către același scop final: slujba spre binele țării și al neamului, Iorga se înalță însă ca un falnic pisc de munte deasupra celorlalți, ultimul învăluit în nimbul de soare când umbra de culoarea oțelului se lasă peste munții din jur.

Intr'aceasta e neîntrecut. Intrunește în el diversitatea producțiilor unui Hasdeu, cu însuflețirea unui Kogălniceanu, cu patriotismul unui I. C. Brătianu. Aceștia sunt flori răzlețe, fiecare cu o minunată alcătuire. El e pajiștea întreagă înflorită, a cărei contemplare te cuprinde, îți înalță gândurile spre frumos, spre cele divine.

Prin studiile sale de specialitate, scoase din uitare până la cele mai mărunte fapte, necunoscute până la el, dar a căror împletitură dă urzeala eroismului care ne-a menținut.

Savanți răscolitori de date, făuritori de legi, importante în sine, importante și ca semne de energie etnică, pot fi mulți.

Iorga însă pe lângă savantul adevărat, a însemnat însuflețitorul pătruns de reala dragoste a neamului atât de obijduit, încât chiar ai lui l-au nesocotit.

Acesta e după mine meritul mai mare al lui Iorga, decât acel de savant. Cu verva-i înflăcărată, cu izbucnire vulcanică, cu convingătoare exemple, el a știut să trezească din amorțire multe forțe creatoare. Prin el, prin cei aduși de el la realitate, s'a ridicat cortina ce acoperea nu numai eroismul din trecut al celor care ne-au menținut etnicitatea, dar mai ales sufletul puțin cunoscut al poporului. Sub conducerea lui, prin însuflețirea lui, poporul românesc a apărut înaintea noastră întreg, așa cum este cu ale lui cusururi, cu ale lui mai ales însușiri creatoare, ca statuia de Phidias desgropată din mormântul așternut de neprielnice, necontenite valuri.

N'a fost alt trâmbițaș mai harnic, mai destoinic, mai vijelios al trecutului nostru, al adâncurilor sufletului etnic, al aptitudinilor creatoare ale poporului nostru, ca N. Iorga.

Alecsandri ne-a făcut cunoscut farmecul cântecelor populare, N. Bălcescu eroismul individual. N. Iorga însă a știut să adune într'un mănunchiu toate însușirile poporului, prezentându-ne tabloul

www.dacoromanica.ro

complet, în fața căruia rămânem uimiți dar și rușinați. Uimiți pentrucă răsare strălucitor, ca o stea ce poate să ne călăuzească pașii din viitor; rușinați pentrucă nu-l cunoșteam.

Nu e domeniu din viața neamului care să nu-l fi cercetat, să nu se fi trudit să ne facă știut ce merită atenție. Ne-a arătat nouă; a arătat mai ales străinilor întreaga comoară din arta, din literatura, din etnografia poporului românesc.

Neobosit călător, înfruntă piedicele de pe vremea finanților și Cazacilor de la granițe spre a ne descrie cald, convingător, frumusețile naturii, mai ales viața necăjită dar eroică a fraților încătușați încă sub stăpâniri străine. Paginile tipărite vibrează de dragostea neamului, care trăia cu speranța la a cărei îndeplinire el a luat o parte activă, prin entuziasmul molipsitor al convingerilor nesdruncinate.

Firul conducător al întregii lui activități a fost neamul și țara. Numele de Apostol al neamului i se cuvine cu adevărat.

In tot ce a scris, în conferințe, în întruniri chiar politice, înaintea tuturora, căuta să evoce dreptul la viață al poporului românesc, suferințele lui din trecut, dar și comoara ascunsă în tainele sufletului, adunată de atâtea veacuri.

Prin el se intensifică cercetarea monumentelor istorice; neprețuita strălucire a artei populare; a dibăciei arătată de reprezentanții poporului în toate: meserii, comerț. Prin spontaneitatea entuziasmului său chiamă pe studenți la apărarea simțimântului național. E cârmaciul necontestat care îndreaptă pe literați către izvorul nesecat al folklorului, către viața sbuciumată a mediului nostru. Prin el literatura se emancipează tot mai mult din înnăbușitoarea influență străină, ce-i dădea o clorotică înfățișare.

Desgropând trecutul, ridică în fața noastră epopeicele figuri ale eroilor națiunii din toate domeniile, sădind încredere în valoarea energiei etnice. Nu alege numai figurile mărețe. Are cuvinte de laudă, de relevare și pentru forțele mai mărunte. Cele 4 volume de «Oameni cari au fost», cuprind recunoașterea muncii tăcute a celor mari, dar și a anonimilor, a căror trudă la un loc împletită, dă caracteristica întregului.

Savant cu reputație mondială, din înălțimile în care spiritul său pătrunzător, munca sa neogoiată l-au ridicat, își îndreaptă privirile și jos, la cei cari au nevoie de o mână de ajutor ca să se ridice și ei spre

www.dacoromanica.ro

o viață omenească. Ne e dat bunul exemplu, că în starea de evoluție în care ne aflăm, chiar eruditul, pus la întrecere cu semenii săi din lumea întreagă, nu trebue să uite că are datoria să-și cheltuiască o parte din energia sa pentru ridicarea culturală a mulțimii.

Conduce reviste de specialitate; scrie opere de sinteză universală; poet, dramaturg, critic literar; prin « Neamul românesc pentru popor », își îndrepta însă puterea însuflețirii, îndemnu-i ascultat și către cei cari au dreptul la lumină.

Operele sale de strictă specialitate l-au așezat la locul cuvenit printre învățații lumii. Prin aprecierea lor s'a răsfrânt și asupra neamului din care face parte o rază de lumină.

Activitatea sa prodigioasă în multiplele direcții ale spiritului omenesc face să se nască încrederea că și în neamul românesc se pot ivi energii creatoare, deopotrivă ca valoare cu personalitățile răsărite ale altor neamuri.

Dar mai presus de toate, în istoricul evoluției noastre N. Iorga va rămânea farul de orientare pentru munca generațiilor ce ne vor urma.

El a indicat calea de urmat în activitatea noastră generală, pentru a da trăinicie și originalitate muncii cheltuită.

El ne-a arătat că adevăratul scop al vieții noastre este, înainte de orice, cunoașterea și folosirea mediului în care ne ducem traiul. Străduința tuturor până la jertfire să fie de a ridica țara și neamul la locul ce li se cuvine în evoluția universală, după toate însușirile ce le posedă poporul, prea îndelung dat uitării.

Prof. I. SIMIONESCU

www.dacoromanica.ro

DESPRE DOAMNA LUI MIHAI VITEAZUL
— după o veche polemică —

Cu privire la Doamna Stanca, a lui Mihai Viteazul (văduvă la căsătorie; avea moșia Plăvicenii) și mama ei Neacșa Logofeteasa (tatăl, Radu Logofătul, fiind ucis la 1569 de Alexandru-Vodă), cu vărul ei după tată, Postelnicul Radu, zis Bidiviul, (alt frate e Dragomir, tot Postelnic) cari vând moșia Voinigești «părintelui lor», lui Dobromir Banul, un articol uitat al lui August Pessiacov, în *Timpul* de la I-iu Maiu 1894. El amintește un alt articol al său, în ziarul *Carpații*, «tocmai zece ani împliniți»; de fapt 19 April 1884, nr. 89. Se răspinge, cu argumente trase din chiar căsătoria cu Mihai, că Stanca ar fi fost fata acestui «părinte», numit așa numai din reverență față de un mare și puternic boier. Se arată că primul soț al Stancăi a fost Dumitru Banul din Vâlcănești, trimes la moarte de Petru Cercel.

Aceasta în legătură cu un articol al lui Slavici, în revista *Vatra* din același an și cu documente date, în *Timpul* chiar de Zamfir C. Arbore.

In acestea e vorba (13 April) de moșia domnească Măgurele, unde se așezaseră, supt Radu Mihnea, dărăbanți, dar avea proprietate prin cumpărătură, Stanca și primul soț, ca și «jupănița Neacșa, ruda Doamnei Stanca» (12 April): această Neacșa era rudă cu Dumitru din Vâlcănești; se notează în actul lui Matei-Vodă că din această căsătorie nu s'au născut fii. Elina, fiica lui Nicolae-Vodă Pătrașcu, soție a lui Eustratie, al doilea Vistier, întoarsă din «Țara Nemțească», reclamă Măgurelele. Ea are de lucru cu «niște nepoți ai lui Dumitru Banul de la Vâlcănești, județul Dolj, anume Drocul Postelnic, cu toți frații săi, anume Stănilă și cu Paraschiva și David cu fratele Radul». Ajutați și plătiți de Eustratie, ei pierd procesul.

Dar un alt act, tot de la Matei Basarab (10 Iulie 1644; celalt nu presintă data, ruptă sau ștearsă), arată că Mihai-Vodă însuși,

www.dacoromanica.ro

când era Stolnic, a schimbat cu călugării de la Sf. Treime (Radu-Vodă) Măgurelele cu jumătate din moșia Islazul, adăugind și 15.000 de aspri. « Și apoi s'a întâmplat răposatului Mihail-Voevod și Doamnei sale Stanca să fugă în țări străine, părăsind moșiile toate și satele și nerămânând nimeni din partea Doamnei Stanca aici în țară ca să îngrijească de moșiile domniei sale ca să nu treacă din mână în mână ». Eustratie, aflând și moșia de schimb usurpată, o reclamă de la călugări, așa încât recapătă « moșia strămoșească veche de la Măgurele », — scoțându-se dărăbanții, cărora li-o dăduseră Domnii anteriori. Cât despre cei 15.000 de aspri, ei sânt iertați de sufletul lui Mihai și al Stancăi. Se adaugă și partea rudei, care e a doua Neacșă, al cării frate e pomenit la vânzători ai unor vecini către Stanca, pe cari-i « iertase » Miclăușan Căpitanul, cu voia lui Radu-Vodă Mihnea.

N. IORGA

INCĂ O DESCRIERE A ȚĂRILOR ROMÂNEȘTI

D. Dimitrie Ciurea dă, în *Insemnări Ieșene* din Decembre 1938, o descriere din 1587 [1]), aflătoare în Arhivele Vaticanului, a țărilor noastre. Pe lângă informații statistice, bogate și noi, se înfățișează știri deosebit de prețioase despre Domnii și boierii din acel timp [2]). Se pomenește dărâmarea totală, în 1564, a zidurilor Sucevei de Alexandru Lăpușneanu. Știri sigure se dau despre cedarea Tighinei către Turci și despre arderea ei de Cazaci în 1583. Pentru Ștefan-cel-Mare și solia lui în Apus se citează cronicarul polon Miechowski. Se atribuie lipsei ajutorului de la Poloni, ocupați cu alegerea regală.

Petru Șchiopul, « de vre-o cinzeci de ani », presintat ca încă în Scaun, apare ca prieten al catolicilor prin declarațiile față de Bartolomei Bruti că ar vrea ca un secretar de această lege să-l lămurească asupra osebirilor între cele două confesiuni și prin înlăturarea de dânsul a unui preot arian, adus de soldații lui unguri [3]). Are un

[1]) Sânt treisprezece ani de la răscoala lui Ioan-Vodă cel Cumplit, p. 473. După resumat, unde e vorba de garnisoanele turcești la Bender, ar părea că în ediție lipsește ceva la urmă.

[2]) Ca reproducere: « de le'qli », cu prescurtare: « de le quali ». Așa și « nel q'le ».

[3]) P. 473.

www.dacoromanica.ro

venit de 500.000 de taleri, dintre cari 160.000 gata pentru tribut; de la mărfuri culege, la vămi, 80.000 alții. Ține la Curte o mie de călări boieri, — boierimea ar avea treisprezece (nu trei?) rânduri —, pe lângă cei 400 de archebusieri unguri, pomeniți și de Francezul Fourquevaux, și 1.500 de alți călări, dintre Unguri, dar și dintre «Albanesi, Greci și Sârbi». Cu 100 de boieri mari și 300 mai mărunți în frunte, oastea de țară se ridică la 14.000, cu caii lor. S'au adus și nu mai puțin de șaizeci de tunuri, între care «patru tunuri de baterie» și șase *couleuvrines*, în italienește: *colubrine*.

Moldova e întrecută de țara românească vecină, cu 4.000 de sate, cu măcar câte o sută de case, de unde (și din vămi) se iau un milion de taleri pe an, din cari se plătesc 40.000 de ostași, *între cari se socot mai viteji «muntenii» «Medinzi», adecă din Mehedinți* [1]).

Apoi se spune despre Bartolomei Bruti, cu sprijinul dat, pe lângă Vizirul Sinan, lui Petru al Moldovei, ca să revie în Scaun, cu expediția sa spre hotarul Tătarilor, cari nu vor să ajute pe Turci în războiul cu Turcii. De la acest sfetnic catolic se află capetele de acusație ale lui Petru contra Turcilor: depunerea din 1579, trimeterea, până în 1582, la Alep, repunerea, după fuga lui Iancu-Vodă, care lăsase o datorie de 60.000 de galbeni venețieni, pentru ca, după ce i se făgăduise că nu i se va cere nimic, nici ca daruri, să i se impună, înainte de a părăsi Capitala turcească, plata, cu bani de împrumut (dobânda, de la 60 la sută) a 200.000 de asemenea galbeni, rămânând ca tot atâția să se dea în doi ani, plus acele datorii ale predecesorului. De altfel, pe lângă tributul legal de 75.000 de taleri, mai ies 100.000, prin daruri, ca un «tribut secret», fără a se număra peșcheșurile ceiute prin ceauși anume. A putut vedea cum nepotul Mihnea, Domnul muntean, e silit a trimete, alături cu tributul de 140.000 de taleri și daruri în aceiași valoare, 400.000 de galbeni ca să-i rămâie, la 1583, țara pe care totuși o pierdu, fiind trimes la Rodos. Se crede, prin urmare, că n'ar lipsi decât sprijinul Papei pe lângă Regele Poloniei pentru ca Petru însuși să se răscoale. Cum Turcii au puțină oaste în Europa și n'au răsbunat năvălirea la Bender a celor numai 4.000 de Cazaci, l-ar putea ajuta și Muntenii, Cazacii și chiar Tătarii, bucuroși de pradă și până la Constantinopol. Dată

[1]) Pp. 474—475.

www.dacoromanica.ro

fiind aversiunea Românilor față de Greci, s'ar putea câștiga acest neam pentru Roma bisericească.

Astfel de știri, într'o astfel de formă, nu putea să deie decât marele misionar iezuit Petru Posevino, a cărui carte despre Ardeal se cunoaște.

N. IORGA

CONSPIRAȚIA MUNTEANĂ DIN 1811

In *Arhivele Basarabiei*, IX, 1—4, d. T. G. Bulat urmează cu actele, despre care am vorbit în *Biserica ortodoxă*, ale cercetărilor făcute în 1811 cu privire la « conspirația » contra Mitropolitului grec Ignatie.

Examinarea lui Alexandru Ghica, viitorul Domn (pp. 55—56); mențiunea bisericii Icoanei ca « biserica lui David » (ceaușul). Grigore Filipescu mărturisește fățiș credința sa că la funcții trebuie admiși numai localnicii (p. 57, nr. XIV). Grigore Grădișteanu spune și el că: « pricinile au fost acestea: nedreptatea care ni s'au făcut că au întrat în chiverniseli Greci streini, cari n'au niciun meriton în țara noastră și pe noi ne-au depărtat... Am văzut pă Greci streini în treabă și pă cei ce nu li să cade » (p. 61, nr. XIX). Se leapădă de orice participare Ștefan Văcărescu, care iscălește « Étienne » (p. 63, nr. XXII). Foarte hotărît e Barbu Văcărescu: « Greci pricinuiesc sărăcie patrii noastre, căci nici ară, nici seamănă, ci numai seceră, ei fiind în dregătorii, privesc numai la al său enteres în parte; *ei moșii, sate neavând, nu-i doare inima a ocroti pă lăcuitori* » (p. 64). Constantin Varlam însuși afirmă că atunci « când patrioți să isterisesc de căderile lor, primejdia este învederată »; Mitropolitul trebuie să fie neapărat Român (p. 66). El adauge: « *Obștea să înțelege: cei născuți și crescuți în patria noastră și durerea de inimă îm este de obște, cum pentru mine, așa și pentru toți pământeni, și ca unul ce mă aflu și eu din cei mai mari și mai bătrâni ai pământului, aleargă la noi cei mai mici cu plângerile lor* ». Dar admite stăpânirea rusească, « fiind pravoslavnică și creștinească, ceia ce am cerut din vechime »; *el pare a socoti definitiv închise « vremile Domnilor »* (p. 67). Și Șerban Grădișteanu recunoaște înțelegerea, « sinfonia » « pentru îndreptarea celor povărnite » și acțiunea « comitetului »: observă că mișcarea a pornit de la tineri, cari au mers apoi cu hârtia iscălită la cei bătrâni

www.dacoromanica.ro

și « mai de bun neam, cu durere dă inimă dă patrie ». El cere ca, « în vreme când să stăpânește țara dă Evropei, să fie otcărmuitori pământeni, iar nu Greci, după cum s'au urmat și alte dăți, când au fost armia rusească și austricească aici ». El nu se sfiește a declara că « au perit vitile lăcuitorilor, care este bogăția acestui pământ, din pricina angaralilor și că este foamete ». « Ne doare inima pă unii dă altu, *măcar de verce treaptă va fi* » (pp. 68—70). Tot așa de hotărît e, de obiceiu războinicul, Mihăiță Filipescu.

Se făgăduiește urmarea acestor revelații politice, așa de importante (p. 134 și urm.). El avea însă « apaltul » cărților de joc.

N. IORGA

DOAMNA LUI VODĂ MIHAI SUȚU ȘI ERUDITUL FRANCEZ J. A. BUCHON

Nu s'a observat că vechea și excelenta ediție și traducere a Cronicei grecești a Moreii în 1825 *(Chronique de la conquête de Constantinople et de l'établissement des Français en Morée, écrite en vers politiques par un auteur anonyme, dans les premières années du XIV-e siècle)*, e dedicată Doamnei lui Mihai-Vodă Suțu al Moldovei, refugiată de pe urma împrejurărilor din 1821 dincolo de Nistru, unde rămase mai multă vreme: « à la princesse Marie Soutzo, à Ovidiopol, sur les rives du Dniester ».

In acele câteva pagini, care vorbesc de chestiunea grecească însăși, se amintesc convorbirile cu Doamna Maria ale așa de meritosului cercetător frances: « voilà enfin cette chronique dont nous avons souvent parlé ensemble ». Lăudând lupta elenică și ținând de rău « indiferența » Apusului față de dânșii, Grecii sânt tratați de « compatrioți ai noștri ». Crede că ea se va bucura « cetind istoria unei epoci în care tăcerea supunerii era tulburată încă, măcar uneori, de strigătele războinice ale copiilor neatârnați ai Laconiei ». Ea va prețui aceste stări trecute cu atât mai mult, cu cât « e tot așa de familiară cu limba cronicarilor bizantini ca și cu aceia a lui Herodot, Tucidide și Xenofont și cu istoria Apusului ca și cu aceia a Răsăritului ». Exemplul resistenței lacone, țacone, față de cavalerii francesi de atunci îl face să critice încercarea de a introduce așezăminte occidentale în lumea grecească atunci când, spune Buchon

www.dacoromanica.ro

cu înțelepciune, « trebuie lăsate popoarele stăpâne să-și caute instituțiile în sinul lor chiar ». El întrevede și desvoltarea unei noi literaturi la Grecii liberați. Limba însăși « va renaște ». « Aveți o patrie; toate bunurile vor încolți acolo de la sine ». Și în curând.

Revenind la amintirea legăturilor cu Doamna, Buchon crede că orice Greacă va judeca tot ca dânsa, în ce privește nevoia elementară a libertății naționale. « Plus d'une femme grecque a dit comme vous: Mieux être servante dans la Grèce libre que princesse dans la Grèce esclave ».

El iscălește, fără vre-o altă formă, « votre ami ».

N. IORGA

PRINȚUL SIXTE DE BOURBON ȘI SITUAȚIA ROMÂNIEI LA PRIMELE NEGOCIERI DE PACE

In memoriile prințului Sixte de Bourbon se vede intervenția lui pe lângă de Freycinet în care, arătând necesitatea de a se păstra Austria, se propunea cedarea Ardealului la România, reducând « Ungaria prusianisată » la « valoarea ei proprie » [1]).

Cambon era de părere că va trebui plătită polița trasă de România prin adăugirea Ardealului și vedea în « chestia românească », pe care Franța va trebui « s'o ducă la bun sfârșit », rațiunea rămânerii la putere a lui Briand [2]).

Dar în comunicațiile secrete ale prințului la Viena e vorba de Alsacia-Lorena, de Congo, de Serbia, de Constantinopolul rusesc, nu de România [3]). Răspunsul fu: refus pentru Constantinopol și crearea « regatului Sud-slav » cu Serbia, Muntenegrul și Albania [4]).

In schimb Jules Cambon, secretar general la Externe, arată, la 11 Februar 1917, că Germania propusese a se da Constantinopolul și Bucovina Rușilor, *Ardealul Românilor*, Polonia rusească și austriacă

---

[1]) Sixte de Bourbon, *L'offre de paix séparée de l'Autriche* (5 décembre 1916—12 octobre 1917), Paris (1927), pp. 23—24.

[2]) *Ibid.*, pp. 31—32.

[3]) *Ibid.*, p. 40.

[4]) *Ibid.*, p. 41.

www.dacoromanica.ro

fiind regat independent (nu și cea germană), Albania Sârbilor, Trento și Trieste Italiei, — și atât [1]).

Sixte de Bourbon redactează, la 22 Februar, în Paris, un proiect de proclamație al Impăratului-rege Carol în care se începe spuindu-se, împreună cu mulțumirea atingerii scopului de pedepsire în Serbia, aceia că « vitezele mele oști isprăvesc strălucita *(magnifique)* lor (!) campanie contra Romăniei, care ne-a provocat așa de fără socoteală *(inconsidérément)*, pe mine și pe Augustii miei Aliați (!) [2]) ». Deci concesii pentru Serbia singură. Proiectul făcut de cumnat, ca în numele lui, cuprinde, în oarecare formă, Alsacia-Lorena și Belgia, apoi Serbia, — și atât [3]). Trimesul secret al lui Carol consideră afacerea Serbiei ca o materie de discutat, menținând proiectul « Sudslav », supt un arhiduce. Pentru Italia și Romănia, nimic [4]).

Czernin, numit atunci în locul lui Burián, nu înțelege a despărți Monarhia de aliații ei; Serbiei i-ar da, în schimb pentru unele garanții, « concesii economice ». « *Austro-Ungaria nu se gândește a nimici Romănia. Totuși ea trebuie să păstreze această țară ca o chezășie, cât timp nu va fi căpătat garanția deplinei integrități a Monarhiei* » (20 Februar) [5]).

Președintele Poincaré găsește nota Czernin « cu totul neîndestulătoare; nu poate fi nici un minimum; n'ar putea s'o arăte Aliaților ». In cele « patru puncte esențiale » de care vorbește e: Franța, Belgia, Rusia, Serbia, — nu Romănia, care, ca și Italia, ar veni pe urmă (5 Mart). Și Briand adoptă acest punct de vedere [6]).

Proiectul nou supus Impăratului-rege de prinț, la 17 Mart, se ocupă numai de Franța, Belgia, Serbia și Constantinopol (« desinteresare » austro-ungară) [7]). Când Sixte și fratele vin la Viena, Carol reservă, după căderea Țarului, chestia Constantinopolului; se arată favorabil Sârbilor. « *Trecând la Români, el socoate că statu quo ante bellum ar fi, în partea aceia, cea mai bună soluție* » [8]). Chestia italiană

---

[1]) *Ibid.*, p. 48.
[2]) *Ibid.*, p. 50.
[3]) *Ibid.*, pp. 53—54.
[4]) *Ibid.*, pp. 55—56.
[5]) *Ibid.*, p. 59.
[6]) *Ibid.*, pp. 70—71.
[7]) *Ibid.*, pp. 78—79 (17 Mart).
[8]) *Ibid.*, p. 88.

www.dacoromanica.ro

ar fi de amânat. Czernin, chemat, se ține, « glacial », în reservă. Prinții se întorc siguri că au câștigat cele patru puncte [1]).

Dar negociațiile se rup în April și din causa Italiei [2]). Totuși în Maiu, Sixte de Bourbon presinta lui Carol o formă de declarație în care România era menționată ca mai sus, alături de Rusia [3]).

O nouă călătorie la Viena, în această lună, pune pe prinț din nou în fața lui Czernin, « a cărui animositate pare că se îndreaptă contra Românilor și, *încetul pe încetul, ar voi să anexeze toată România* ». Impăratul îl întrerupe, râzând: « Nu, nu. Să lăsăm pe Români: dacă-i anexăm, voiu fi silit să mai învăț o limbă ». Czernin se liniștește, dar se declară sigur că o bună majoritate dintre Români nu cere decât să facă parte dintr'o Austrie federală. « Cu atât mai bine », observă împăratul, « dacă aceia ce spui e adevărat, dar până atunci, să începem cu a nu-i plictisi. In loc să li dăm pumni *(les brimer)*, să ne arătăm mărinimoși față de dânșii: e totuși cea mai bună politică » [4]).

Când, tot în Maiu, se discută de Poincaré, de față cu Ribot, punctele austriece, Ribot observă «*că România e total uitată, că obligațiile sânt mai mari față de România decât față de Serbia, căci prima n'a întrat în războiu decât pentru noi* » [5]). O spune și într'o scrisoare către Lloyd George, în care *România întră în primul rând* [6]).

Dar Poincaré trimete în Elveția pe contele Arnaud cu condiții, între care cedarea Trentinului și Triestelui la Italia, creșterea Monarhiei cu teritorii germane, — și atât [7]) (August). Mai târziu e vorba

---

[1]) *Ibid.*, pp. 94—95. Urmează scrisoarea Impăratului-rege către Sixte din 24 Mart. Nimic despre România. Raport către Poincaré; *ibid.*, p. 99 și urm. Și în April aceiași e situația; *ibid.*, p. 113.

[2]) *Ibid.*, p. 150 și urm.

[3]) *Ibid.*, p. 164.

[4]) *Ibid.*, pp. 171—172. Scrisoarea lui Carol spune că Italia i s'a adresat și nu cere decât Tirolul italian; *ibid.*, pp. 177, 181—182. (Monarhia se gândește la compensații, în Africa sau la Salonic; *ibid.*, p. 185). Czernin pornea de la « integritatea Monarhiei »; *ibid.*, pp. 175—176.

[5]) *Ibid.*, p. 195. Prințul grăbia: situația se desfășură așa încât s'ar putea ca Austria să deie mai puțin României și Serbiei; *ibid.*, p. 201.

[6]) *Ibid.*, p. 209, nota.

[7]) *Ibid.*, pp. 271—272.

www.dacoromanica.ro

de «*restabilirea României în hotarele anterioare tratatului din București de la* 1913»[1]). Și contele Revertero răspunde: «*Menținând dinastia Hohenzollern? Poate ne-am putea înțelege în această privință*»[2]).

DE LA GRANIȚA BISTRIȚEANĂ A ARDEALULUI ȘI PENTRU TEORIA PERMANENȚEI

In *Arhiva Someșană*, Octombre 1938—Mart 1939, d. Virgil Șotropa, despre crearea graniței grănicerești la Năsăud, în 1762: urmarea conflictului între Sașii din Bistrița și militari cu privire la drepturile date «Valahilor» (Sașii îi gonesc și militarii îi așează din nou, p. 358; v. și p. 366 și urm., și o ciudată frică de Tătari, ca la începutul secolului, în chiar acest an, p. 282). La 1765 încă, Ștefan Cute din Feldru, amestecat în tulburările trecute, acum stegar la dragoni, își amintește suferințele (p. 289; Pânzari, zis și Theil, e «Pânzarul»). Se ajunge la cedarea de Bistrițeni a Rodnei și a Văii Rodnei (p. 295 și urm.). La fixarea hotarului cu teritoriul păstrat, numele unguresc pentru satul Văleni: Dánpataka, «Râul lui Dan» (p. 301), *arată prioritatea Românilor*. Și un nume așa de vechiu, cum e Chiraleș. Găsim «Rușii Munți» (p. 331). In comitatul Dobâcei, Sântioana (*ibid.* Sâniacob pare literarisat, dar e și Sâniosif, de sigur Sâniosiv, de unde forma Sivu). In Nușfalău, «satul lui Nuș», numele de Nuș nu e unguresc. In ce privește pretinsa colonisare de Români «vagabonzi», e interesant casul oamenilor de la Veresszék, «Scaunul Roșu» (adecă Roșia judelui), cari «cu două sute de ani înainte», din causa ciumei, au plecat de la ei de-acasă și au lăzuit locul pentru alt sat (p. 308), începând a lucra pământul (deci *se pot strămutări de plugari pentru anume convenience sau supt presiunea unor anume împrejurări*). Termenul vechiu, slavon, de «mejde» (dincoace: «mejdină»; de unde și «megiești») e de întrebuințare curentă (v. și p. 359): *se află el în Balcani?* Și nume ca Voivoda (p. 311). Datina «învârtirii de păr» pentru a-și aminti hotarul *(ibid.)*: *se poate ca ea să fiinteze la păstori?* Menționea că un anume teren «a fost lăzuit de strămoșii noștri».

[1]) *Ibid.*, p. 185.

[2]) *Ibid.*, p. 287. Cf. și *ibid.*, pp. 295—296.

www.dacoromanica.ro

La 1766 se dă statutul definitiv grănicerilor locali. A se nota: « din vechime granița între districtul valah » (*un fel de Câmpulung ardelean*, deci) « și cel săsesc a fost Someșul » (p. 321).

La 1767 *încercare de a se smulge de organele militare pământ din Moldova*, supt cuvântul că Moldovenii au încălcat (p. 323). Dar se văd ei, Moldovenii, reclamând un munte (p. 327). Acolo fug săteni și se întorc (p. 330). Orheienii ardeleni încheie discuția, ivită acum în urmă, dacă Orheiul basarabean are altă etimologie decât Varhegy (p. 324). Frim din Iad nu e Sasul Frimm, cum scrie în act (p. 326), ci formă românească pentru Ifrim (deci și conducătorul socialist de odinioară, Frimu, nu era străin).

La p. 328 și puțin înainte și în urmă, numele consilierului imperial e Lassy.

Carantina se alcătuiește așa ca să poată servi la scopuri de comerț față de Moldova și de Polonia (p. 330).

Pentru biserică și școală știri importante la p. 335 și următoarele. *Țăranii își trimet copiii la școlile grănicerești, deși au nevoie de ei la lucrul câmpului* (p. 336). *Se adună și neuniți din alte comitate, și se înscriu și grăniceri în vrâstă, cari pot fi făcuți subofițeri (ibid.)*. Deci se pregătea o școală latină cu profesor german și trimeterea la regimente a învățaților călugări piariști (pp. 336—337), dar oamenii, și uniții cari se unesc, chiar preoții, cu ceilalți, nu vor catolici (p. 337). Se recomandă deci de Consiliul de Război ca la Năsăud, pe lângă școala germană să se facă una, latină, cu patru călugări din Blaj (limba de predare: germană și ungurească). Nu se mai admite preoțirea în Moldova și se ține samă că se așează un episcop « shismatic » (p. 339). Se amintește *biserica arsă din Vad (a lui Ștefan cel Mare, ibid.)*.

Pentru Țiganii cari spală aur, acolo ca și pe valea Oltului, în Țara Românească, p. 384.

Visitație a episcopului unit Grigorie Maior, primit de organele militare cu toată cinstea, la 1774 (pp. 357—358).

La 1778 grănicerii, acuma deplin formați, sânt trimeși în Bavaria, în număr de 3.000 (p. 360), pentru așa numitul « război al cartofilor », în care nu s'a ajuns la vărsare de sânge cu Prusienii lui Frederic al II-lea. Pe când ei « se dovediră cu totul disciplinați », Secuii din Trei-Scaune se revoltă în Târgul-Murășului, gonesc pe ofițerii străini și revin acasă *(ibid.)*.

www.dacoromanica.ro

E vremea când militarii, cunoscând originea Românilor, prefac numele satului Lunca Vinului în *Parva* și a satului Strâmba în *Romuli* (pentru a se forma salutarea: *Salve Romuli parva nepos*).

Mândria produsă de împărțirea de arme și întoarcerea la rosturi militare onorabile, ca supt Angevini, o arată această însemnare a unui preot: « Să se știe că în anul 1783 », — *când se pregătia, tot în legătură cu militarisarea dorită, mișcarea lui Horea* —, « meseța Juli, c'au trimes înălțatul » (nu: « învățatul ») « nostru Iosif II de au venit Nemții, de au scris Bîrgău supt cătănășug, și i-au luat de la domni, de supt mâna Becleneștilor și apoi, înaintea Crăciunului, a Nașterii lui Hristos, a venit domnul general Rao » (Rall), « de a dat armele Târgovenilor și Rusenilor » (alt nume pentru Ruteni, în Moldova: Rufeni), « și s'au strâns tot Târgul în Prundu-Săcului când au dat armele, și au jurat tot târgul supt steag. Scris-am eu, popa Ionică Ilea din Târgul Josenilor » (pp. 364—365).

Urmează statistici foarte luminătoare și nume de iobagi, între cari și Coșbucești din Hordou, dintre cari unuia i se alipesc ciudatele denumiri de: Ungur, Tipora (p. 371).

In același număr, d. Onisim Filipoiu dă două documente românești din aceiași regiune (jumătatea secolului al XVIII-lea): o plângere pentru o încălcare a hotarului Feldrihanilor de către Sași (« Noi știm de la moșii și de la părinții noștri di(n) comuna Dumbrăvii: cât cură apele cătră noi iaste al nostru, cât loc cură apele cătră hotarul Iadului, iaste a Iadenilor»; cuvântul rar: « vașniță » pentru ceata de porci, p. 439; rușfeturile sânt « cinstiuri »; « tapșă » pentru taxă), cari « le-au supt (rupt?) o bucată de hotar care iaste pădurile », iar « domnii » nu vor să « le ție lege »; Sașii « au pus crivel în urechile marhi și spini sub coadele cailor », pe jude « l-au băgat în bold ». « *Și cercăm dreptate să avem și noi pre pământ, că noi mai bun n'avem decât sufletul, și facem cu sufletele noastre pe acest loc precum iaste a nostru de la moși și de la părinți, și nimeni nu ne-au oprit de pe loc, când l-au deschis părinți noștri. Și ne rugăm să avem milă la țară, că noi la domni noștri milă n'avem* ». Ei « s'au oprit pe țară » și nu dau locul. Tot să fie și « băgați în bold ! ». « *Iară de n'om avè dreptate la țară, poate că s'or osteni săracii oameni și la Înălțatu, cu știrea țării* [1]) ».

---

[1]) La pagina 443 « a se plăti de dărăbănie ».

www.dacoromanica.ro

In sfârșit, d. Vasile Bichigean reeditează și traduce poema latină (*Poëmation de secunda legione valachica*, Sibiiu, 1768; retipărire în 1830, cu note de Vasile Vaida, + 1834) a contelui Silviu Tannoli (de fapt căpitanul Antonio Cosimelli), (prefață de d. Iuliu Moisil): dedicație către Enzenberg.

UN CĂLĂTOR POLONO-ITALIAN IN SUD-ESTUL EUROPEAN: GIUSEPPE GRABINSKI (1888)[1])

Giuseppe Grabinski, Polon de adopțiune italiană, adversar al masonilor și Evreilor lui Crispi, trimetea la 1888 ziarului florentin *Rassegna Nazionale*, corespondențe din Orient — unde fusese de trei ori —, care interesară și deci au fost adunate, la 1889, în volum.

La Constantinopol merge pe Mare, îmbarcându-se la Brindisi. Vede Corfù, așa de venețian încă, și alte insule, foarte sărăcite după plecarea Englesilor, cu cei 12.000 de soldați, și vilegiaturiștilor, dar cu o colonie de grădinari maltesi. Calea ferată învie Patras, pe care călătorul îl mai văzuse în 1882. La Corint, începutul lucrărilor pentru canal.

La Atena, populația, odată, la 1828, de abia 2.000 de oameni, apoi 40.000, s'a ridicat la 100.000. «E produsul sforțărilor întregului elenism»; negustori, bancheri vin acolo din străinătate, la sfârșitul carierii și clădesc. Judecata generală asupra Grecilor, acuzați de indiferență față de lucru, e aspră, nu fără a învinui și stăpânirea turcească, care distruge și pădurile, ocrotind caprele. Se notează persistența limbii italiene (la Patras, biserică de serviciu italiană; opera ordinelor călugărești).

Constantinopolul, și el în progres, e murdar și desordonat. Descriere a teribilelor străzi, ca «torenții din văile înalte ale Alpilor». Semnalează lângă Dolma-baccè, palatul lui Abdul-Aziz, un întreg cartier lăsat urmașului care, nefiind pe tron, n'are voie să-l administreze și e silit să-l lase ruinei.

Visită la Brusa. Și acolo o operă părăsită a fostului Sultan: calea ferată între portul Mudania și vechea capitală. Orașul a crescut

[1]) *Dall'Italia a Costantinopoli, note ed impressioni di viaggio;* extras din *La Rassegna Nazionale*, Florența, 1889.

www.dacoromanica.ro

prin imigrații după războiul din 1877—78, și din Dobrogea, așa că are 80.000 de locuitori. Dar vechile țesătorii de mătase, concurate, s'au închis; bazarul vinde marfă europeană; rămâne ceva din onestitatea tradițională în comerț. Moscheia lui Baiezid și « moscheia verde » sânt în rea stare: se pradă totul. Se laudă frumusețea maiolicelor rămase, ca și curățenia stradelor.

Urmează considerații politice asupra situației Turciei după tratatul din Berlin și asupra lui Abdul-Hamid. Se insistă asupra falimentului de Stat, până la răscoala bucătarilor neplătiți ai Seraiului; se descrie ce pățește ministrul de Finanțe, Agop-Pașa, care e Armean. Ofițerilor li se plătește o parte din salariu în natură, prin tainuri. Se relevează marea decădere a agriculturii.

Se descrie ceremonia selamlâcului, în prezența marilor duci ruși Sergiu și Pavel; Osman-Pașa, îmbătrânit și îngroșat, comandă parada. Se atrage atenția asupra conflictului permanent, care continuă până în zilele noastre, între Turci și Arabi.

Se revine apoi asupra misiunilor religioase italiene.

Autor al unor studii în același ziar și în *Revue générale* de la Bruxelles (1885—87) despre Bulgari, Grabinski datează din Sofia, 2 Octombre, scrisoarea următoare. El vorbește întâiu de noua cale ferată, apoi de buna Agri. Capitala a fost rău aleasă prin hotărîrea, necompetentă, a diplomaților de la Berlin, dar după îndemnul Rușilor cari voiau să împiedece întinderea Sârbilor pe la Vidin. Se arată greaua operă pe care a îndeplinit-o Alexandru de Battemberg ca să aibă o Capitală adevărată. Călătorul e lovit totuși de caracterul de mărunțiș pe care-l presintă, pe lângă câteva clădiri mari și străzi largi, noua Sofie. Doar Rusia și Anglia dacă au reședințe diplomatice mai arătoase. Se laudă marile proporții, « grandioase », ale Tipografiei Naționale. Se arată ce a știut face Alexandru I-iu din Palatul Princiar. In față, noul regim al lui Ferdinand de Coburg apare șubred: țăranii văd în el pe « Battemberg întors »; așa-i strigă: « Trăiască prințul Alexandru ». Dar Ferdinand I-iu a știut să se impuie și a dat dovadă că se poate lucra, — și în ce privește legătura cu artera cea mare balcanică și crearea ramurilor secundare, crearea porturilor. Populația, foarte zgârcită, e harnică și sănătoasă pe pământul ei: lipsesc cerșitorii. Școala și Biserica au înaintat.

In Serbia, Grabinski nu află superioritatea ce aștepta. Il supără pedantismul de la vamă. Constată distrugerea superbelor păduri.

www.dacoromanica.ro

Sârbii s'au dat, pentru bancă, împrumuturi, monopoluri, căi ferate în mâna capitalului evreiesc: Bulgarii au evitat pericolul. Cât privește Capitala e tot «vechiul sat unguresc», afară de ce s'a făcut nou în centru, dar încet și, pentru moment, cu întrerupere. Se admiră statuia prințului Mihail, de Pazzi, din Ravena. Se descrie cetățuia, odată turcească.

Armata e «foarte urâtă», asemenea cu Garda națională din Apus.

Se trece la luptele de partid, cu caracter de «intrigi personale». Panslaviști rusofili și austriacanți stau în luptă. Se arată politica personală a regelui Milan. Nu se uită urâta afacere a divorțului.

Trecând la România, Polono-Italianul recunoaște, deși nu fără reserve, în care se vorbește de influențe slave și fanariote, caracterul de «colonie latină, pierdută în mijlocul regiunilor vecine, locuite de Slavi», pe care-l are poporul românesc, semnalând și manifestațiile acestei convingeri care e o mândrie. Aceasta ca să ajungă însă, într'o presintare voit defavorabilă, la încheiarea că «România nu poate deci să fie privită ca o țară latină».

Dar cu dreptate observă el că silințele, mari, de «occidentalisare» se lovesc de prăpastia ce este între o clasă de sus cultivată și mulțimile fără cultură, fără *această* cultură. «*Lipsește o clasă de mijloc, o burghesie instruită, cum o au toate țările Apusului*». «Literați și analfabeți», iată formula. Și «nu poate fi de fapt un adevărat progres într'o națiie, dacă nu iau parte la el toți. Poți să tot decretezi o Constituție după modelul aceleia din Belgia, poți să tot faci legi potrivite cu principiile științii și ale progresului, precum și să cheltuiești sute de milioane ca să construiești șosele și căi ferate, ca să întemeiezi Universități și școale, dacă țara toată nu participă la această mișcare, va resulta o civilisație fictivă, care va acoperi neîndestulător semibarbaria obștească». Călătorul crede că a descoperit-o, dincolo de înșelarea modernisatului București, aruncând o privire asupra altor orașe cu case mici și sărace de-a lungul stradelor largi, dar rău pavate. Dar și în Capitală (Iașul nu l-a văzut) nu e rânduială și se critică «străzile întortochiate și în cartierele noi», mulțumită unui «spirit de indisciplină».

Scriitorul creștin și catolic adauge că e *falsă direcția unui progres fără crearea «virtuților civice și creștine, supreme inspiratoare ale generațiilor trecute, cărora națiile europene li datoresc a lor mărire»*. Apăsând asupra lipsei de «spirit religios în clasele de sus ale societății

www.dacoromanica.ro

românești », el o atribuie incapacității clerului ortodox, pentru el, firește, « schismatic ». In loc, supt influența studiilor și lecturilor apusene, și în Germania și în Franța « păgânism practic și materialism ». De acolo și tendința spre « modă », « capriciu » și « lux ». Asupra poporului, școlile din nou create, nu au influență. Imposite grele-l apasă. « Evreii singuri au avut toate binefacerile acestei triste situații ».

Și aici, ca și în țările balcanice, se critică partidele, dar, « nivelul intelectual fiind aici mult mai ridicat decât în celelalte țări balcanice, neajunsurile luptelor lăuntrice ale partidelor sânt mai puțin grave. Parlamentul român samănă însă în mai mult decât o latură cu Adunările Naționale ale Spaniei și Greciei, cum și majorității republicane a Camerei francese. Se întâlnesc în el o nesfârșire de grupuri, care se zbat necontenit și stăruie să facă opoziție guvernului cât timp nu sânt represintate la putere de câțiva dintre membrii lor ».

Făcându-se puțină istorie, se asamănă această viață politică, până la 1877, cu aceia din Spania regelui Amedeu și din Grecia lui Gheorghe I-iu, cu aceleași repezi schimbări de regim. I. C. Brătianu impune apoi « dictatura lui de zece ani », care e asămănată cu a lui Depretis în Italia. El adună pe adversarii influenței rusești și pe acei cari nu vor să aplice contra interesului național hotărîrea Congresului din Berlin în chestia evreiască. Aceasta sprijinindu-se pe « Austria » *(sic)*. Căderea atotputernicului ministru i se pare scriitorului că a fost datorită « miseriei țăranilor, conrupției unor anume funcționari publici, prevaricațiilor unui ministru și influenței crescânde și desastroase a Evreilor ». Vechea strecurare a guvernelor efemere reîncepe deci, cu tendința unei « neutralități între Austria și Rusia », — ceia ce i se pare, celui născut Polon, o greșeală, Rusia fiind nesfârșit mai periculoasă decât Monarhia austro-ungară, care nu are aceiași nevoie de anexare ca rivala ei îndreptată spre cucerirea Balcanului slav. Se critică atitudinea rusească față de Basarabia. Dar i se pare că, după oarecare trecere de vreme, e un curent rusofil la Conservatori, cari s'ar teme de catolicismul austriac (!) în dauna schismei lui Fotie. La aceștia se adaugă însă iredentiștii cari speră în desfacerea Austro-Ungariei. « Mai sânt toți cei iritați de apăsarea conaționalilor lor din Ungaria, pe cari guvernul din Budapesta, imitând sistemul greșit întrebuințat de Austria în Ungaria, înainte de 1860, ar voi să-i maghiariseze, în același fel cum

www.dacoromanica.ro

Metternich pretindea, pe vremea sa, să germaniseze pe Italieni și pe Maghiari ». O neutralitate fără garanția europeană de care se bucură Belgia, nu e cu putință.

Trecând la situația economică, dușmanul infiltrației evreiești se întoarce la această chestiune.

Situația țăranilor e luată de-a lungul secolului întreg. Nu lipsesc greșeli ca aceia care atribuie convenției de la Balta-Liman fixarea îndatoririlor țăranului față de proprietar. Măsura din 1864 a lui Cuza-Vodă e socotită ca favorabilă, prin acordarea de bunuri rurale, și boierilor ruinați. Ea ar fi fost « imitată » de Englesi în Irlanda. I se pare că boierii, neputând fi totuși salvați, și-au vândut moșiile la Evrei. Dar cu dreptate se relevă că țăranul fără capital n'a putut folosi în de ajuns de această reformă. Se recunoaște și neajunsul împărțirii tot mai mari a lotului inalienabil. De aici, și cu toate măsurile următoare, răscoalele, în care el nu descopere mâna Rusiei.

După ele continuă o viață a claselor rurale asemenea cu aceia a miseriei irlandeze, cu care numai aici se face o folositoare comparație. Scăderea prețului cerealelor a înrăit apoi crisa. Dacă noul guvern de la 1888 nu aduce o îndreptare, întreg edificiul de Stat poate să cadă. E o datorie și pentru conservatorii bătrâni cari au urmat junimiștilor.

Triumful unei Evreimi exploatatoare e resultatul final. Ei încurajează luxul ruinător al boierilor. Ei distrug, prin alcoolul oferit pe credit, țărănimea. E o adevărată *camorră*, lucrând cu mijloace care nu sânt ale concurenței leale între un popor și altul. In zece ani Evreii vor fi stăpânii economici ai țării. Incă de acum, ei au insolența cuceritorului sigur de izbânda lui. *Și e păcat ca « un popor creștin să fie dat cu mânile și picioarele legate unor cămătari fără conștiință ! »*.

Din tot ce a văzut la noi, acest critic prevăzător își simte datoria de a lăuda armata. « Armata e singura instituție, în adevăr bine organisată, în Romănia. Soldații au o foarte frumoasă ținută și un aspect marțial, ofițerii o înfățișare demnă de aceia a celor mai bune oștiri din Europa. Statul-major e cult și *a revelat la 1877 calități minunate și mai presus de ale ofițerimii rusești*. Intre armatele română și sârbească e o deosebire enormă, cu totul în favoarea celei dintâiu ».

www.dacoromanica.ro

CĂLĂTORI DIN ROMÂNIA IN ORIENT

Intre cărțile rare, *Itinerariu la un pelerinagiu p'ntre trei mări, Négra, Alba, Rosia, op elaborat de Th. A. Paschides, director al Institutului ellenic în Bucuresci*, București, 1874 (tip. Alessandru A. Grecescu, 4, Piața Teatrului — Calea Știrbei-Vodă, 4). Trece, la 1870, pe la Rusciuc (otel Isla-Hanè), Varna (Mitropolitul Ioachim «avea ideie bună despre România». «Ne duserăm să visităm pre Pașa Varnei, care s'a întâmplat să fie un Epirot, anume Ismail, din origina Tirești»: vorbia grecește, cu studii la Ianina), se îmbarcă pe vasul austriac și merge la Constantinopol (Patriarch: Grigore al VI-lea; la Vlaherne, la mănăstirea Baluclì, la Izvorul Tămăduirii, — mențiunea călătoriei lui Théophile Gautier —, la Sf. Sofia, — discuție cu visitatori semiți despre credință —, la Palatul imperial, — disertații istorice, «reflecsiuni politico-morale»). Trece în «Țara Hamitică», Egiptul, pe un vas cu eroul Caucasului, Șamil (la Cairo, «vânt care sămăna cu unul de primăvară din România»). La Muntele Sinai, pe cămile, «împreună cu mai mulți închinători români și române, atât din România proprie, cât și din Basarabia Română». La mănăstire «și doi monahi români, unul din Focșani și celalt din Basarabia, alți doi Români aflându-se în metoace, precum și un profesor patriot elin din Belgrad (= Bolgrad), domnul Ioan Zografides» (p. 18). La Ghebel Musa «s'a cântat oficiul în trei limbi: elenă, rusă și română, pentrucă se aflau presenți represintanți (ai) acestor trei națiuni orientale». Altă ascensiune, la 11 Februar, zi memorabilă în analele României (căderea lui Cuza-Vodă) *(ibid.)*. Se menționează ajutorul dat de Chediv Muntelui Sfânt, «când dinastia *(sic)* lui Cuza a confiscat moșiile și veniturile mănăstirilor închinate și neînchinate» (p. 20). Pomenind de inscripțiile indicate de Englesul Charles Fostel (e citat și de Laborde), călătorul adauge: «eu am putut descifra pe un colț numai aceste litere românești: «taine» (p. 20).

Se revine iar la fapta lui Cuza-Vodă: «Iată ce mare necuviință a comis regimul căzut al lui Cuza», spuneau niște monahi români ab *(sic)* Locurilor Sfinte, precum și niște călători celebri, ca răposatul Graful Rosetti, Constantin Racleș și alți pioși Români, dară sântem bine încredințați *(sic)*, urmau aceștia, că regimul actual va îndrepta acel mare inconvenient printr'o echitare *(sic)* evangelică.—

www.dacoromanica.ro

Parcă acest inconvenient, îi am răspuns eu, nu se făcu mai întâiu în mănăstirile brâncovenești și celelalte pământenești, părăsite astăzi cu desăvârșire și ajunse în ruinare » (p. 22).

De aici la Iafa și Beirut, apoi în Cipru și în insulele vecine, Cos, Samos, Chios, pentru a trece la Smirna. « Mulți Samioți se apropiară de noi și ne întrebară de principele Ioan Ghica, tare regretat de dânșii, căci d'« atunci nu au putut găsi », spuneau ei, « un demn succesor al geniului său politic și progresiv pentru acea nefericită hegemonie, care s'a îmbogățit în epoca sa cu drumuri pavate, cu tribunale regulate, cu școli, etc. » (p. 25). Nu se uită filologul Corai. Vin apoi în șir Tenedos, văzut de departe, celelalte insule mari, și visiunea Athosului.

Prin Constantinopol iar și insula Sira se ajunge la Atena.

La capăt, un « veni *(sic)*-mecum egiptologic ».

La un loc, e legată o broșură: *Conferință ținută la Atheneul Român despre Egyptul antic și Canalul isthmului Suez, op elaborat de Th. A. Paschides, director al Institutului ellenic în Bucuresci* (aceiași datare). Lunga dedicație e aceasta: « Se dedică memoriei sacre a marelui orator, etc., Graf Scarlat Rosetti, apărător al dogmelor Bisericei Orthodoxe și fulgerător al inovațiunelor cuziste, abrogate după Constituțiunea țierei, dar înquĕ în vigóre fiind din causa negligenței aulu păstorilor români, editorele ».

E o popularisare istorică. Se arată dorința ca Esarcu, creatorul Ateneului, să facă a se fotografia chipurile de pe pereții din afară ai bisericii Tuturor Sfinților din București, ca să nu se piardă (p. 11). Se redă și scrisoarea către Lesseps la inaugurarea Canalului de Suez, din partea lui N. Antypa, la 1 (13) Septembre 1866, « tipărită cu litere de aur în mii de exemplare », grecește și franțuzește (pp. 29—31). Pentru studiul antichităților egiptene autorul se miră, « căci *(sic)* un guvern patriotic nu s'a îngrijit a trimite acolo un demn represintant, nu numai pentru archeologie și știință, dar, dupre cum scriam în mai multe rânduri stimabilei redacțiuni a « Românului », precum și onor. Consiliu administrativ al M. S. Carol I, pentru a apăra chiar naționalitatea română, adese ori necunoscută *(sic)* în acele părți » (p. 31).

Promite, la urmă, și o a doua conferință.

www.dacoromanica.ro

O CARTE A DOCTORULUI ȘTEFAN EPISCUPESCU

La 1843 apărea, în tipografia Colegiului Sf. Sava, cartea doctorului Ștefan Vasilie Episcupescul «*Oglinda înțelepciuni, cunoștința sineșului, coprinzătoare de antropologhie și cosmologhie, spre aflarea puterilor omului și ale naturi*», cu adausul, în titlu, că s'a publicat « în luminate zilele Mării Sale Georgie Dimitrie Bibeskul » (numele cu litere latine), « Domn stăpânitor a toată Țara Romanească ». E dedicată « milostivului părinte » care e învățatul, dar din nenorocire, sufletește nesigur, Mitropolit Neofit, căruia i se zice « Arhiepiscopul Ungrovlahiei », adăugindu-se și versuri proaste ale autorului. Dar acestei închinări i se adauge, cu multe semne de esclamație, o alta, căci în paginile către arhiereu se arată că publicația se face cu prilejul nunții « preastrălucitului prinț, Alexandrul Nicolae Pavlovici, moștenitorul Tronului a toată Rusia », cu pomenirea entusiast recunoscătoare a tot binelui ce țara a căpătat de la « mult milostivului protector » care e Țarul Nicolae însuși. Nu se uită nici « întrupatul suflet al strălucitului gheneral conte de Chiselev ».

O lungă « precuvântare », rău scrisă ca și toată cartea, într'o formă de un lirism nestăpânit, declară că nu se pot spune anume lucruri « într'o limbă săracă de cuvinte, nealese, nestatornicite pe un înțeles și nerostite de științe ». Este, în aceste multe pagini, o cugetare filosofică originală care nu s'ar putea deslușì decât, cu multă răbdare, de cineva închinat istoriei acestor gândiri la noi. După socotința doctorului bucureștean, « înțelepciunea răsare de la vârsta de patruzeci de ani » (p. XXVII). Ici și colo, sentințe în adevăr nouă răsar și opresc atenția: « Inceputul înțelepciunii se zice că este frica lui Dumnezeu, dar eu adaog: și temerea de sineșul său » (p. XXX) [1]).

Prima parte, închinată Antropologiei, presintă întâiu, în același jargon poetic, « Istoria omenirei » (de fapt, e vorba de originea omului și de rase), pentru a trece la definiția omului, « acestui puternic și minunat om ». Capitolul III, supt titlul « făptura omenească », trece, într'o formă mai sobră, la anatomie. Pentru istoria graiului e mult de cules acolo; de ex.: « organul ficatului este o mură mare », « o

[1]) Se citează, după *Gazeta Brașovului* din 19 Novembre 1839, cunoscutul discurs al lui Alexandru Hâjdău (« Hăudăul »!), p. XLI.

www.dacoromanica.ro

țevșoară de piele », « părtenia cea de jos a trupului », « buricelul », « mistuiala », « o lunguită pungă de piele », « lătețe » (p. 101).

Forma e acum mai sigură: « Intr'acest organ se închiagă toată frica, durerea, spaima și delungata inimă rea ». La psihologie se trece în capitolul IV, « Puterile cugetului firesc ». In altă direcție, se continuă prin « desăvârșirile duhovnicești ale omului » din capitolul V. El va ajunge, fără o legătură logică firească, și la lupta religioasă dintre Papi și « Romei », luptându-se vajnic cu Iesuiții: « cu rădicarea lui Bonaparte s'au desființat Iezuiții de tot, împreună cu toată armia Papilor ».

Pe foarte puține pagini, — până aici sânt 285 —, e vorba, în partea a doua, de « cosmologie », începând cu « făptura lumească ». E o lucrare cu totul nouă, nu fără surprinderi în ce privește forma stilistică. Astfel: « fulgerele este aprinderea dufurilor; tunetul, cutremurul aerul *(sic)* atmosferii, ce se întâmplă totodată cu fulgerul, dar se aude mai târziu, din depărtarea lui » (p. 337). Doctorul nu uită să explice cetitorilor ce va fi cu temuta « cufundare a pământului » [1]).

HOBBES ȘI « ACTUALITATEA » LUI

O bună lucrare, sprijinită pe cetirea atentă a operelor e aceia, recentă, a harnicului cercetător de viață englesă în toate privințile d. Nicolae Petrescu, *Thomas Hobbes, viața și opera*, București (1938). Pusă alături de noile teorii despre materie, ideia dominantă a « mișcării », la Hobbes capătă o stranie actualitate. Tot așa colaborarea, până la identitate, între ideie și cuvânt. El combate anticipat ideia « contractului social », pe care, în totala sa ignoranță a trecutului, o va proclama Rousseau. Ceia ce nu exclude, la Hobbes, « pactul » social, dar verificabil istoric. Ca și la Sir Petty, la acest om care trăiește supt restaurația Stuarților și are în față întruparea Monarhiei prin Ludovic al XIV-lea, afirmarea drepturilor largi ale Suveranului

[1]) Lista obișnuiților prenumeranți, cu până la 5 exemplare, e foarte scurtă, nici două pagini. Cuprinde pe episcopii de Argeș și Buzău, pe « Vlădicii » Dometie și Nifon, pe Băneasa Săftica Brâncovean, pe profesorii P. Poenaru și Marcovici, Aaron, Hill, Pop, Ioanid, Ioniță Poenaru, Costachi Petrovici și pe câțiva funcționari ai Regulamentului Organic.

www.dacoromanica.ro

nu poate lipsi. Toată politica parlamentară care a dus la uciderea lui Carol I-iu e, de fapt, combătută. Dar nu poate fi vorba la el de o ideie ca a « Statului totalitar »: *drepturile Suveranului decurg pentru el dintr'o anumită experienţă şi realitate politică*. Iar individului, *încadrat de altfel în familie*, nu i se cere decât, *în viaţa publică, nu şi în gândire, supunerea faţă de scopuri colective*, care, în ce priveşte pe Suveran, au a-i veni, nu de la bunul plac, ci de la atmosfera timpului. Şi *Suveranul engles e legat de toată opera legislativă a predecesorilor*[1]), *din care nimic nu e abrogat*, şi care operă *are în ea toată elastica solidaritate umană, plină de o libertate bine înţeleasă, a evului mediu, cu toate tradiţiile lui sacro-sancte*. Şi nicăiri Parlamentul, ca atare, nu e arătat ca o instituţie *care trebuie să dispară*. Rolul lui de a informa pe Suveran nu e o ideie a lui Hobbes, ci prima funcţiune istorică a acestei adunări. Cine putea vorbi atunci de « suveranitatea poporului? »[2]). Dacă se condamnă partidele[3]) e că aceasta era atmosfera restaurării Stuarţilor, cu amintirea crimei politice săvârşite contra părintelui regelui domnitor.

A vorbi de « etatism pur » e a nu înţelege că noţiunea Statului e o elaboraţie metafisică de pe la 1800, teoretisată de Savigny şi de şcoala lui.

Şi ce pretinde Hobbes în domeniul economic *e în legătură cu o anume contingenţă*. El trăia pe o vreme când se alcătuia sistemul comercial engles în concurenţă cu Olanda şi a doua zi după actul de ocrotire al lui Cromwell, pomenit şi de autor. Era un tutorat momentan pentru un organism încă neorganisat şi incapabil de a resista singur. Pe când azi « contingentarea birocratică » împiedecă acţiunea firească a unor organisme de mult alcătuite şi capabile de a duce conştient propria lor apărare.

Iar, dacă aşa gândea şi Hegel, ca şi alţi metafisiciani germani, e că asupra lor lucra prusianismul vremii şi apoi sistemul de opresiune al lui Metternich.

Istoria filosofiei e un lucru foarte bun, dar *în ea trebuie introdusă cât mai multă istorie, ca să se înţeleagă în adevăr ceva*.

---

[1]) Jurământul chiar al unui Suveran engles cuprinde îndatorirea de « a cârmui poporul acestui regat al Marii Britanii şi al teritoriilor ce atîrnă de el potrivit cu statutele adoptate în Parlament, cu legile şi obiceiurile ».

[2]) P. 185.

[3]) V. p. 186.

www.dacoromanica.ro

De altfel înțelegerea istorică a lui Hobbes o avea, încă acum o sută cinzeci de ani, Bayle: « Hobbes était indigné contre les principes des parlementaires: leur conduite était cause qu'il vivait hors de sa patrie, et il apprenait tous les jours, dans le lieu de son exil que leur rébellion triomphait de l'autorité royale. Il passa dans une autre extrémité: il enseigna que l'autorité des rois ne devait point avoir de bornes ».

DESPRE FERÂIE

Nu s'au isprăvit discuțiile în ce privește *ferîia* sau *feria*, suma ce se îndatorește cineva a plăti ca amendă, dacă se redeschide procesul. Iată însă că într'un act grec de la Patras, din 1397, publicat de Ernst Gerland, în *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras*, Leipzig, 1903, p. 184, se spune că, dacă se va ridica din partea vânzătorului o plângere, să nu fie ascultat și să rămâie osândit și pe lângă aceasta « să cadă la o pedeapsă de 100 de perperi: jumătate la curtea domnului Mitropolit și jumătate εἰς τῆν μερίαν (πρὸς τούτοις νὰ ἐπίπτωμεν καὶ εἰς ποινὴν ὑπερπέρων ἑκατὸν τὰ ἥμιση εἰς τὴν κούρτην τοῦ αὐθέντου τοῦ μητροπολίτου καὶ τὰ ἥμιση εἰς τὴν μερίαν). Editorul citează explicația lui Sophocles în cunoscutul dicționariu, că e vorba de « der Anteil der Gegenpartei ». Corespondența cu *ferîia* noastră e evidentă.

www.dacoromanica.ro

DĂRI DE SAMĂ

EUGEN PAVLESCU, *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939.

Lucrarea atât de întinsă, peste 600 de pagini, a d-lui Eugen Pavlescu, e de cea mai mare importanță pentru cunoștința vieții corporative moldovenești. Venită de la un economist, ea poate fi lăudată, ca informație, seriositate și cuviință a discuției, și de istoricul cel mai pretențios.

Cercetând părerile de până acum asupra originii breslelor din Moldova, autorul fixează de la început că acestea sânt «frății», cum le arată și numele, religioase-morale, pe când cele din Muntenia (de cele din Ardeal nu vorbește) ar fi numai o copie a celor din «Constantinopol» (unde, adaug, Turcii Otomani au copiat pe Bizantini; însă noua imitație, la noi, nu poate fi decât din secolul fanariot). Dar nu se poate admite că numele slav de *breaslă* n'a fost tradus în românește ca să nu se confunde cu străvechea frăție de cruce. Nu e probabil ca rostul economic să nu fi fost de la început (v. pp. 15—16). Un împrumut de la Brașov corespunde tot așa de puțin ca și acela de la Poloni. Părerile mele, în cărți care s'au succedat (pp. 18—19), cuprind ceia ce se poate desluși din însăși originea orașelor noastre, care e săsească, și cu strecurări germane și rutene din Galiția. Trecând peste părerea, din 1902, a lui C. Ed. Wachmann, d. V. Madgearu dădea o explicație luată de la originea din Apus a corporațiilor, care e cu totul alta. D. Pavlescu o observă acuma (p. 22), cum o observam eu d-lui Madgearu, când candida la o catedră de la Școala de Comerț.

Intrând în materie, vechimea Țiganilor a fost fixată, nu de compilatorul la care se recurge (p. 26), ci de mine (și în Helmolt, *Weltgeschichte*).

www.dacoromanica.ro

Urmează multe pagini care reproduc ce se știa asupra vechiului comerț moldovenesc din secolul al XV-lea. N'aș crede nici acum că Brașovenii puteau vinde, fără împiedecare, cu mărunțișul (p. 36; pe pagina 37 se vede o astfel de restricție în Ungaria secolului al XIV-lea; măsura lui Ștefan-Vodă, fiul lui Alexandru, arată ce piedeci li se puneau; pp. 37—38). De altfel pasagiul din *Istoria comerțului românesc*, I, p. 91, arată nu mărgenirea dreptului străinilor, ci aceia a Moldovenilor. O schimbare de atitudine, după cum Domnii atârnau de Moldova sau de Ardeal e, de altfel, recunoscută de autor, pe pp. 38—39. Distincții subtile se fixează însă aici.

Se urmăresc apoi în vecinătate « frățiile » de caracter religios, cu ospețele lor. O largă bibliografie polonă și rusească se întrebuințează. Pe larg se vorbește de organisația, susținută de Domnii Moldovei, de la Liov. Dar n'a fost niciodată la noi, în Moldova, un pericol catolic atât de mare încât « frății » de acest caracter să trebuiască a se întemeia (p. 59). Ca mai veche alcătuire de breaslă meșteșugărească autorul admite, după Iațimirschi (v. și pp. 85—86), dar cu aceiași grijă de a-i lua caracterul meșteșugăresc, pe a zugravilor suceveni, în 1570 (fără statut) (p. 64). Statutul « breslei armenești », — așa se intitulează, și numele sânt de Armeni (v. p. 66) — putea fi întărit de Mitropoliți *mai târziu*, când caracterul național de la început dispăruse, și chiar altfel Mitropolitul având un drept ca al notarilor imperiali din Apusul catolic de a legalisa actele (v. p. 68). In pomelnicele care se discută nu e decât împrumutarea acelora ale bisericii atribuite breslei. La blănarii de la pagina 69 nu e și un « pușcar », ci Vasile se pare că e fiul lui « Toader pușcarul ». Ingenioasele explicații pentru numele boierilor din pomelnice (p. 74 și urm.) nu sânt cu totul convingătoare.

Necontenit se apasă asupra *originii* religioase, pe când de fapt, caracterul religios e *corelativ*, în legătură cu dreptul asupra bisericii de hram.

Argumentul că « zugravii » din Suceava erau străini, ai noștri fiind călugări de la mănăstiri, nu poate proba nimic. Acești zugravi par a fi nu cei de icoane, ci pictorii de frescă. « Muntenii » străini de cari e vorba în Podlacha sânt tocmai Moldovenii: e obișnuita confusie care se face de Poloni între cele două nume politice românești: prin nimic nu se arată pe această vreme o superioritate a Muntenilor în pictură (v. p. 87). Contra d-lui Filitti, autorul are dreptate la pagina 88: fiscalitatea pe bresle aparține epocii de influență tur-

www.dacoromanica.ro

ceasc㠖 secolul al XVIII-lea. « Zunft », la d. Madgearu, e o greșeală de traducere pentru Sfatul municipal (p. 89).

Pentru a explica întemeiarea breslelor pe la 1600, autorul recurge, după exemple apusene, — ca în orașele belgiene descrise de Pirenne,— la năvălirea în orașe a țăranilor speriați de războaie. Ipotesa nu se sprijină pe nimic. Tot așa de puțin motivele unei « reînvieri », prin Zamoyski și legăturile, *fără efect*, cu Anglia, a « drumului moldovenesc ». Pentru starea de atunci a comerțului cu Polonia erau de luat documentele ce am întrebuințat în *Economia Națională*, publicându-le apoi în *Studii și documente*, XXIII. Mișcarea de atunci a țării contra Grecilor n'are nimic economic, ci vine din concurența între boierii aparținând celor două neamuri. N'a existat un « Mitropolit Matei » în Țara Românească (p. 91). Și un exod general al negustorilor pe o vreme când era priceperea de cârmuire a lui Radu-Mihnea, cu greu s'ar admite (v. p. 92).

Autorul subliniază și reproduce primul act care constată, la 1632, existența unei *bresle a negustorilor* la Iași (p. 92 și urm.; cetește: Manolei, nu Mandei; mai sânt și alte cetiri neexacte). La Greci nu se poate vorbi de bresle din « țara lor » (p. 94), ei fiind toți supuși Sultanului. Dabija e Eustratie, nu Eustațiu, care e alt nume (p. 95). Se dă seria staroștilor de negustori ieșeni până la sfârșitul secolului. Nu se constată *prin nimic* că ei ar fi fost « mai toți Greci » (p. 95).

Trecând la meșteșugari, — și aici putem presinta ipotesa că rânduirea lor care e, de sigur, *și cu scopuri fiscale, s'a datorit singurului Domn cu concepții în această vreme, ca unul care stătuse în Constantinopol și în Veneția*, Radu Mihnea —, se începe cu actul privitor la unirea meșterilor din Roman (p. 96). Alături stă, la 1641, breasla măcelarilor (mesercii) și blănarilor din aceiași reședință a Moldovei (facsimile; pp. 98—99; curios numele, bine cetit, al lui Panovlac starostele, nu Panavlac; peste *a* este însă un semn de scurtare; ar putea fi Pano Vlah, un Macedonean, d. Hâciu arătând, de curând, în *Timocul*, că Pană și Papano, — cf. Păpană în genealogia Mitropolitului Dosoftei —, fiind un nume obișnuit la Macedoneni; nimic nu-l arată a fi Grec, numele nefiind nici într'un chip grecesc; v. p. 101; urmașul: Drosea, din Drosos, putea iscăli grecește, dar numele e acum romanisat, cu obișnuitul sufix *ea* [1]). Se urmează cu o lăudabilă

[1]) Multe greșeli de tipar la actul din 1677; p. 102.

www.dacoromanica.ro

sârguință, și cu o recurgere la inedit, mențiunile de staroști ai deosebitelor bresle, care, încă odată, nu se puteau gândi « să apere și Biserica și interesele lor personale » (p. 102). « Uliceani » din actul de la 1675 n'are a face cu un cuvânt rusesc corespunzător (v. p. 103, nota 1), ca să însemne « fruntaș, om de vază » ci, fiind vorba de marturi, are sensul de vecin de uliță, cum și *răzeș* e vecin de rază, megieș, de la terminul slavon, și alți termini se mai găsesc pentru viața de la țară. La pagina 103, « Ali potcovariul » e de sigur un interesant Țigan turc; ca și « Mustafà, potcovariul domnesc », « Mustafà Turcul potcovariul » (p. 104). Se vede dintr'un act următor că starostele potcovarilor era un Țigan (p. 104). « Ulița ciubotărească » ce se găsește la 1634 într'un document care a fost de fapt tipărit (autorul îl citează ca inedit), ca și potcovăria, « mahalaoa potcovarilor » (p. 103), arată că în acest timp breslele-și aveau cartierul, ca la Constantinopol, după o rânduială care, cum am spus, poate să vie de la Radu Mihnea, inovatorul în multe domenii. In zădar se caută breasla « constructorilor »: nu exista decât, pe vremea mai târzie, a influenței turcești, la Munteni, afară de Sașii secolului al XV-lea și al XVI-lea [1]), un *suliman-başa*, care întrebuința salahori locali, iar pe urmă « arhitectori » nemți din Ardeal.

Firește și aici e vorba de « economic », care ar pătrunde pe încetul în locul a ceia ce am putea numi « bisericescul » (p. 106 și urm.). Se aduce în sprijin marele număr de prescripții care privesc biserica; într'un privilegiu dat de episcopi e natural. *Cum s'ar putea admite ca apărarea contra presupusei invasii catolice să se facă pe categorii: blănari, croitori, măcelari și până și Țigani turci potcovari?* Și doar se pune într'un paralel folositor *țehirul* ardelean de la Cohalm, târg unde, de sigur, nu se făcuse legătura ca să apere protestantismul. Acest perfect paralel arată adevărata origine, nebisericească, a breslelor. Și se adaugă și exemplul din Sibiiu și chiar din Cracovia (p. 108 și urm.). La Sași dughiana e « Loowen », ceia ce amintește *loggia* italiană. Nu poate fi lăudat în deajuns autorul pentru această lărgime a informației în domeniile vecine. El a reușit să afle și în archivele basarabene breasla pescarilor de la Chișinău (p. 114).

Ieșim dintr'o teorie care, pentru motivele arătate, mi se pare greșită, în prețioasa parte a doua, despre « Viața breslelor », în mai

[1]) Toate actele ce am dat în *Documentele Bistriței* au fost reproduse în Hurmuzaki, XV.

www.dacoromanica.ro

multe capitole. Se arată întâiu *întinderea breslei asupra oricăror categorii fiscale* (p. 119 și urm.). Aceasta nu înseamnă însă că o astfel de intenție n'a fost de la început. Sensul ultim e și acela de categorie fără legătură cu sarcinile față de Domnie (p. 120).

Nimeni n'a admis vre-odată că breasla, *care era locală, nu generală*, ar fi putut opri exercițiul individual al meseriilor și negoțului (v. p. 121 și urm.). Dar, mai ales la Munteni, în aceleași margeni locale, constrângerea, tăgăduită prea general, a existat [1]).

Nu lipsește elementul nou (și la făclierii din Botoșani, p. 125). Interesant paragraful femeilor în meșteșuguri și negoț, deci și în bresle (p. 127 și urm.) [2]), dar trebuie să se observe că adesea e vorba numai de soția sau văduva unui negustor sau meșter. Se citează și un cas în care o femeie ajunge a fi staroste (p. 129; nu se dă nici data; dar, pentru însemnătatea sa, actul inedit trebuia dat în întregime). De mare importanță și breslele de Țigani robi, de meserie lăutari, după inedite din Chișinău (p. 130 și urm.): supt Ruși, la 1821, în breaslă intră «toți muzicanții, adecă Țiganii boerești, mănăstirești, Ruși și Ovrei», — osebiți, — «care urmezi meșteșugul cântărei într'acest oraș», «cântând la feliuri di baluri»; ei aveau și doi staroști, după cererea obștii («boerii, neguțitorii») (p. 131 și facsimile, p. 132). In față, breasla «meșterilor scripcari» din Huși (p. 133). Pentru cioclii holtei, și explicația fiscală a acestui calificativ (pp. 133—134) (asupra lor se revine apoi pe larg). Urmează pagini despre «proveniența breslașilor» (p. 134 și urm.) [3]). Rolul Domniei în autorisare și patronagiu e pe larg deslușit (p. 144 și urm.). Despre «catastihuri», în sensul bizantin și fanariot (p. 153 și urm., p. 163 și urm.: pomelnicele): e o perfectă analisă diplomatică din partea acestui economist. Să semnalăm cererea din 1836 a «breslașilor lăutari» din Botoșani de a li se reface breasla (pp. 176—177): am cunoscut «dinastia» Buiuc (= mare; deci origine turcească) și rivala: Bursuc. Ii vedem alipiți la biserica mare, domnească a Uspeniei.

Urmează capitolul «Organisarea breslelor» (p. 184 și urm.). Se aduc înainte contracte, inedite, pentru învățarea meșteșugului (pp.

[1]) La pagina 123, nota 1, nu văd întru cât aș fi greșit, când aproximația mea e întărită, precisându-se, printr'un izvor inedit.

[2]) A *unelti* în sens de «a exercita», pe care-l întâlnim de câteva ori, nu e admisibil.

[3]) Casul lui Cârstea, fratele lui Duca-Vodă, pe de-a'ntregul în *Studii și doc.*, III.

www.dacoromanica.ro

183—184). Şi un certificat de lucru de la Rădăuţii Bucovinei, datat 1823 (p. 188). Şi socoteli asupra lefilor (p. 191). Duioasă plângere din 1847 a blănarilor din Iaşi, cari se văd înlocuiţi de străini; ei acusă conducerea breslei lor (p. 191). In faţă se ridică « o samă din Jâdovii lipscani şi cuşmari, aducând blănării din Lipsca i alte locuri de peste graniţă » (p. 192). Se vede cum totuşi Statul intervine, oprind calfele să lucreze la blănarii evrei din Botoşani, la 1843 (p. 192) şi -a 1847 acest serviciu se consideră ca « o jăgnire la relighia domnitoari » (p. 192). Tot aşa, la 1850, plângere a « cizmarilor dughengii neguţitori creştini din oraşul Iaşi » contra « din zi în zi sporire Evreilor, ceş deschid dughene » şi « au tras la dănşii şi pe toţi flăcăii creştini » smomindu-i cu lefi mari (p. 211): « făţăş ăş deschid dugheni fără nicio sfieală de legi şi de Guvern ». Plângerea lor, nedreaptă, că « starostele breslei cibotarilor moldoveni », i-ar fi oprit a vinde « ciboti vechi pi uliţă i alte » (« strae ») (p. 241); ei bătuseră pe staroste (1852). Pentru epoca mai nouă, şi « calfele cu dugheană » (pp. 192—193). Despre patroni sau « jupâni » (p. 196 şi urm.) [1]). Folositoare culegere a textelor privitoare la bărbânţa sau berbinţă, *berbenitia* în acte apusene (p. 197 şi urm.): se culege şi mărturia întrebuinţării ei actuale în Ţinutul Neamţului (pp. 198—199; se întrebuinţează şi catastiful breslei lăutarilor din Huşi). Alături taxa pentru « dischisul dughenii » (p. 206). Pentru starosti, bogate ştiri (p. 209 şi urm.) « Başa » se întrebuinţează, în înţelesul de mai mare, şi pentru negustorii de frunte din Iaşi în secolul al XVIII-lea, ca în orânduirea şcolară a lui Grigore Alexandru-Vodă Ghica, prin care un Coste Avram şi alţii sânt numiţi patroni ai şcolilor (v. Iorga, *Istoria învăţământului* şi *Istoria Românilor*, VIII). Autorisare domnească pentru numire de staroste (p. 212; şi facsimile, p. 213). « Mai marele staroste » din Iaşi (p. 238 şi urm.). « Dinastii » de staroşti (p. 220). Curioasă, la 1841, « breasla droşcarilor şi bricicarii numai scapeţi din oraşul Eşii » (p. 227; după inedit), la cari Agia adauge şi pe « căruceri », de sigur de aceiaşi speţă (p. 228). Ştiri bogate despre lăutarii din Botoşani, pomeniţi şi mai sus (p. 230 şi urm.; apoi la Bacău, la Chişinău; p. 234 şi urm.). La staroste se adaugă « epitropii » (p. 236 şi urm.). Pentru mindirigiii din Iaşi (pp. 239—240). Adaußii vătafi şi ceauşi (p. 243 şi urm.), dar întru

[1]) La pagina 196, Rusul Ambrosie, în 1789, n'a fost Mitropolit al Moldovei, ci numai vicariu impus de ocupanţi.

www.dacoromanica.ro

aceasta se trece dincolo de domeniul studiat, nu fără a se aduce ştiri folositoare. Pentru «sfatul obştesc» (p. 251 şi urm.). «Longeaua» — adunare de care e vorba la paginile 254—255, — trebuie pusă în legătură cu acea «Louwe» a Saşilor, deci cu vechea *loggie* italiană.

Capitolul III revine asupra breslelor, supt raportul «formelor» (p. 257 şi urm.). Aici se înşiră deosebitele categorii (pentru negustori, p. 268 şi urm.). Cu dreptate se arată că «trapezenii», cu ulița lor «trapezenească» din Iaşi, nu erau din Trapezunt, pentru care s'ar fi întrebuințat numele turcesc, ci zarafii cu mese (τράπεζα, nu τράπεζός), (pp. 277—278) (şi o preţioasă hartă, pe bresle, a Iaşilor, la p. 278). Pentru tălpălari (p. 278 şi urm.) (inedit şi facsimile). Cioclii (p. 281 şi urm.) (facsimile pentru catastiful celor din Botoşani, pp. 284—286). «Mişeii», zişi apoi calici (p. 291 şi urm.) (pentru invalizii de războiu, trimeşi în Ţara Românească la mănăstiri, o comunicaţie a mea în *Memoriile Academiei Române*). Foarte moralele şi cuviincioasele prescripţii cu privire la dînşii (pp. 294—295). Breslele de străini (p. 297 şi urm.). La Armeni, e de înlăturat ipotesa unei origini armeneşti a târgului, după fantastica etimologie a lui Philippide. Numele de Vasluiu e de pus alături cu Covurluiu, cu Dăsnăţuiu, cu Călmăţuiu, etc., toate venind de la *o dominaţie turanică pe care o putem şi delimita, în ambele ţări, după această nomenclatură* (v. p. 300, nota 1). Nouă şi largă descriere, şi după Gr. Goilav şi după cartea Armeanului ardelean Covrighian, a breslei lor. Pentru Virzirescu («Hagi-Koli Varzares»), din Botoşani, mutat în Ardeal, a se vedea, mai întins, studiul meu despre Armeni. Inedite şi facsimile (pp. 311—312). Pentru Evrei (p. 316 şi urm.). Se cercetează şi târguri basarabene, ca Telineştii, (după d. M. Costăchescu) dar se uită documentele pentru cele din Moldova, întemeiate de proprietari boieri, pentru Evrei, în *Revista Istorică*, I.

Un fel de situaţie juridică a acestor organisaţii se cercetează în capitolul IV, *Individualitatea breslelor* (p. 333 şi urm.). E vorba şi de făclia simbolică (p. 335 şi urm.; şi lupta pentru dânsa), de steag al ciubotarilor ruşi din Iaşi (p. 341), de «cutie» (reproducere; pp. 347—348; un act de la Antioh-Vodă Cantemir; p. 352; era de luat şi aceia a ţehirului românesc din Făgăraş, în *Studii şi documente*, XII), de dăjdi (p. 354 şi urm.; şi cu informaţie inedită). Alături se aşează ceia ce se numea atunci, cu o nuanţă de critică, «angăriile». La datoria de oaste nu trebuie să se facă o confusie (cf. p. 366) cu

www.dacoromanica.ro

obligația, care se află, nu numai în Polonia, dar și în cetățile săsești și în tot Apusul, de a se face prin cetățui paza și apărarea zidurilor. Se așează de-o parte regimul special de judecată, firește numai în margenea rosturilor pentru care se făceau breslele (p. 369 și urm.). Se dau toate amănuntele judecăților deosebite. Pentru excluderea din breaslă (p. 383 și urm.), avem un cas și la Hațeg, oraș ardelean a cărui condică e de apropiată apariție.

Pentru herâie sau ferâe se dă un adevărat mic studiu (p. 384 și urm.). Autorul analisează toate părerile, pe care le exclude, pentru a nu găsi, pe basa unui singur text din viața corporativă, acela al unui *foarte recent* statut de breaslă, niciuna, căci a vedea în herâie un « simbol », ca un *avant-goût* al excluderii din breaslă, nu e a presinta o nouă și sigură soluție (v. p. 389). Părerea mea e citată pentru un singur loc, în care herâia a putut fi socotită, fiind vorba de mied, ca un fel de berbință, dar aceasta nu înseamnă că într'un act din 1650 s'ar păstra sensul primitiv. Am adaus, acum vre-o treizeci de ani, în *Documentele Bistriței*, definiția că, la urmă și în genere, însemna « a făgădui o amendă, dacă se calcă o învoială » (Hurmuzaki, XV, p. 1179, nota). N'am admis niciodată că suma herâiei s'ar fi vărsat în Vistierie, ceia ce, dat fiind caracterul umil al îndatoririi și formele simple ale Tesaurului însuși, e de sigur o imposibilitate. N'am reprodus sau înlocuit (după d. Șt. Berechet e vorba de o impunere domnească, herâia fiind o îndatorire a împricinatului) nota de osebire între herâie și *zăvească*, al cării sens s'ar putea afla prin cercetarea sensului primitiv al acestui cuvânt în slavonește (« peste... »). Tot această metodă poate lămuri și originea herâiei, care, dat fiind că herâie și *herie* e, în grafia cirilică tot una, ar putea veni de la *a feri*, a împiedeca reluarea procesului (am auzit la Grădiște, în Ardeal: « fiară Dumnezeu »). De altfel, ar fi de comparat și cu opinia ce am exprimat în *Documents de droit* și, poate, și aiurea, în *Revista Istorică*. Cât privește instanțele în afară de breaslă (p. 390 și urm.) îndatorirea de a se presinta la una sau la alta atârnă de natura procesului. Aceasta și pentru judecata starostelui (pp. 394—395). Firește că Divanul domnesc judeca fondul (v. pp. 393—394).

Ceva din ideia de basă a cării netemeinicie am căutat s'o arăt se vede și în capitolul IV, *Caracterul breslelor* (p. 397 și urm.). Foarte bine informat e primul paragraf, despre hramul breslei și felul, bine cunoscut, de a-l serbători (se putea reproduce și câte o biserică mai

www.dacoromanica.ro

tipică, precum e Sf. Ilie din Botoșani); el era ales, dar putea să fie și dat, după nevoile lăcașului, de autoritatea bisericească. Autorul însuși o recunoaște (p. 405): « Mitropolia avea grija ca niciuna din biserici să nu rămâie fără închinarea unei bresle, care să-i poarte de grijă » (în facsimile, pomelnicul breslei cojocarilor din Chișinău, p. 402; pp. 403—404 o îndatorire din 1826, a mahalilor-hamali din Iași; un ordin al Mitropolitului Veniamin pentru precisarea îndatoririlor unei bresle e dat în facsimile la p. 406). Apoi mai e nevoie de respectarea serbătorilor și de partea morală a acestor asociații, pentru a se trece la chestiuni de producție și circulație, la « narturi » sau prețurile fixe.

Tragedia breslelor naționale e cuprinsă în partea a treia. Influența noii mode apusene e presintată întâiu. Mă îndoiesc că același efect l-ar fi avut întâiu moda orientală pe care ar fi adus-o, după autor, Fanarioții (pp. 436—437), pe când, de fapt, e cu mult mai veche, așa încât secolul al XVIII-lea nu înseamnă nicio revoluție. Rolul sudiților pentru decăderea vechii organisații a fost de sigur mare (v. p. 440 și urm.). Un nou act de plângere, a blănarilor din Iași, la 1846, se adauge la cele arătate mai înainte (pp. 442—443; inedit): « blănăriile lucrate cu feliuri de amestecături i bortùri », ieftene, fac o concurență puternică onestului lucru îndătinat. Evreii reținu cu ajutorul consulilor pe ucenicii români câștigați de dânșii (pp. 443—444); se încearcă rușfeturi față de starosti (p. 444). Prin împrumuturi sânt legați și alții din « flăcăii creștini » lucrând pentru ei (pp. 444—445). Încă de la 1817 Scarlat-Vodă Callimachi bagă Evrei în breasla tălpălarilor pentru că și-au făcut datori pe aceștia (pp. 445—446). Și ei cutează a se presinta ca păgubiți (pp. 463—464). Ei se concurează de altfel între dânșii (p. 465; cf. și pp. 468—469).

Acuma vin și Apusenii: la 1854 un « Barotti, negoțiant-straiu-făcător » (*kleider macher*) (p. 446). Ceva și despre teoria dușmană breslelor.

Capitolul II, « Bresle și administrație », nu-și spune de ajuns cuprinsul. De fapt se urmăresc tot acele cause ale ruinei. Se rectifică după o formă definitivă, ca fiind din 1843, plângerea blănarilor din Botoșani pe care o bănuiam a fi după 1849 (p. 459, nota 1).

Ultime strigăte desperate, din Botoșani și Iași, spre jumătatea veacului (pp. 469—471). Ele nu folosesc. Din nenorocire fratele tatălui mieu, consilierul comunal Iorgu Iorga propune în scris, la

www.dacoromanica.ro

1866, desființarea starostilor ieșeni, și aprobă primarul, care e cărturarul Dimitrie Gusti, autorul « Retoricei ». Ministerul se opune, dar primarul presintă și alte argumente (pp. 475—476). Primul staroste arată că « Iorgu Iorga, « membru nou », din chestii și invidii personale, au căutat a-și creia o armă formală, ca să zic așa, cu care să lovească în inamicii săi comunali », că el « cu trăsura umbla pe strade spre împrăștiare » unor « placarde » ale primarului în acest sens (pp. 476—477). Măsura rămâne (p. 478). Cu revolta bivolarilor din Giurgiu (p. 479 și urm.) se trece în celalt principat.

Un mare număr de documente, mai ales catastihuri, se adaugă, și cu facsimile. « Ulița lui Crîmca », la Suceava (p. 508), amintește la 1673 încă, pe tatăl Mitropolitului Anastase Crîmca. Catastihul breslei ciubotarilor din 1764—1767 (p. 515 și urm.) [1]), (familia Gulea, p. 548, s'a păstrat până în zilele noastre). Se dă întreg, după privilegiul domnesc din 1783, al negustorilor ieșeni, catastihul Evreilor din Telinești (p. 559 și urm.). Indexul de nume e unit cu un vocabular pe care autorul a preferat a-l numi « slovar »: nu se poate o mai amănunțită tablă.

David Prodan, *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda*, București, 1938.

Introducerea arată desvoltarea studiilor asupra mișcării revoluționare a țăranilor din Apusul Ardealului și de pe Crișuri în 1784, de la cartea, din 1865, a contelui Teleki și de la aceia, din 1871, a lui Francisc Szilágyi, până la atitudinea parțială a lui Szekfi în cea mai nouă Istorie generală a Ungariei.

Pe basa actelor oficiale se arată apoi situația țăranilor în comitatele Cluj și Turda în momentul când izbucnește revolta. Horea apare între ctitori ai bisericii de lemn din Ţăzlu-Cizer, făcută de « Nicula Ion a Neamțului, meșter » (p. 19). Mediul însuși al lui Horea e reconstituit (p. 20 și urm.). Se trece, după izvoare încă neîntrebuințate, la efectele recrutării țăranilor (p. 23 și urm.); se văd formându-se pâlcurile; se amestecă și câte un preot (mai ales pp. 27—28). Unguri, chiar și Sași, ba și Țigani, se adaugă (p. 28). Apoi soldați în concediu apar ca agitatori (la Sălcioara, de unde pleacă Ion Bercea, « catana » (v., mai ales, p. 125 și urm.) era și acel sătean care a sprijinit cu banii

[1]) P. 542. « Ştefan Leca la starostili », în loc de Ştefan « Lacala ».

www.dacoromanica.ro

săi literatura pentru popor). Se aștepta ca șef « fratele Impăratului » (pp. 33—43). Multe amănunte ale actelor de distrugere. Speranțe în Ruși (p. 44). Primele măsuri de represiune și unele « împăcări » (p. 46 și urm.). Legăturile cu Moldova nu mi se par a putea fi respinse așa de ușor (pp. 58—59); un pribeag în Moldova (p. 73). A doua soție (?) a lui Horea (p. 59, nota 2). Horea iscălește, în Novembre, « Ursu Nicula Horia, trimesul Impăratului » (pp. 61, 181). Pentru tăinuirea rolului acestuia (pp. 64—65). « Putințele de liniștire » și în românește (p. 75, nota 4). Un protopop inițiat la planul de « fericire viitoare » (p. 78). Se discută rolul conducător al contelui Czáky. De la pagina 121 înainte, numeroasele acte inedite. Multe mărturii țărănești, de o interesantă psihologie (și despre rolul protopopului Trăilă, nr. 11).

CONST. KARADJA, *Ziare contemporane despre Bătălia de la Guruslău*, *Memoriile Academiei Române*, XXI, 9. București, 1939.

Interesante texte contemporane despre ultima bătălie câștigată de Mihai Viteazul, cu frumoasa reproducere a foilor de titlu.

MARCU BEZA, *Urme românești la Atena și Ierusalim*, *Memoriile Academiei Române*, IX, 3. București, 1939.

D. Marcu Beza aduce, ca o contribuție mai importantă, încă o sabie a lui Constantin Brâncoveanu și reproduceri din Psaltirea moldovenească de la 1558, frumoasa Evanghelie scrisă de Matei al Mirelor. Portretul lui Zotu Țigară e după cel de mult publicat. Un frumos epitaf la nr. XI.

D. BERCIU, *Indrumări în preistorie*, București, 1939.

Se va găsi în această întinsă lucrare, de aproape trei sute de pagini, o informație mergând până la ultimele publicații, stăpânirea ei deplină, o bună împărțire și o formă plăcută de expunere. Cu totul nou capitolul despre științele auxiliare ale preistoriei. Repetițiile sânt rare. Firește autorul se va opri, în multele pagini despre ce se chiamă *Bandkeramik*, asupra aspectelor ei (și cu ilustrații) în părțile noastre, unde însuși a făcut descoperiri. Probabil că nu toate micile osebiri locale vor fi păstrate mai târziu.

www.dacoromanica.ro

G. POPA-LISSEANU, *Românii în izvoarele istorice medievale*, București, 1939.

D. G. Popa-Lisseanu care-și continuă republicarea, după ultimele ediții, dar fără recurs la manuscripte, a izvoarelor străine ale trecutului nostru (volumul XV dă pe Procopiu), adună în acest mare volum, de o expunere deosebit de limpede și cu încheieri de bun simț, care sânt acelea ale stadiului actual al cercetărilor, prefețe care și-au găsit locul firesc înaintea fiecăruia din numeroasele volume de texte, întovărășite de traduceri.

Se vor găsi acolo biografii foarte bine făcute pentru Eutropiu și Ammian Marcellin, Iordanes și Procopiu. Atentă studiarea numelor locale din Procopiu (p. 108 și urm.). Dar, în același timp, și unele suggestii personale, nu toate acceptabile. Une ori se contestă evidențe ca a rostului Brodnicilor.

Alte ori se crede că în numele de Coca, aplicat și la râuri, ar fi Caucaland și Caucasul, se admite că Galtis al lui Iordanes e Galtul ardelean (se discută, p. 69, nota 3, pasagiul din Iordanes cu « Sclavino Rumunnensi », îndemnând la cercetări în manuscripte: e evident că avem a ceti Sclav*inorum*, « unnensi » fiind o rea lectură pentru un cuvânt cu însemnare geografică, întocmai ca în « laco » următor). Cine ar crede că Muntele Hunului și satul Hunului (evident după Hundsdorf) au a face cu Hunii (p. 95, nota 2)?

Pentru *mălaiu*, d. Popa-Lisseanu, care citează ipotesa dacă a lui Hasdeu, se putea gândi la un *milabium*. Pontes al lui Procopiu explicat prin două poduri (p. 111, nota 1) trebuie să fie de fapt Fontes (cf. Centum Putea din Tabla Peutingeriană). Nu e admisibilă o origine germană pentru *Marisca* (Mureș și Olt sânt, în două limbi deosebite, nume pentru *râu*; de aceia Mureș și Marisca, Olt, Oltina și Oltenița). Blachernae (v. p. 135) trebuie apropiată de alte nume în *-ernae*.

Continuă considerarea lui Nestor ca izvor de bază. In notele la Procopiu (p. 84, nota 4), Dory nu e « la Sudul Basarabiei și al Moldovei », cum crede Isambert, ci, cum a dovedit-o d. N. Bănescu, viitorul Tedoro, apoi Theodori, în Crimeia, adecă Mangupul. Mareburgum n'ar putea cuprinde cuvântul românesc *mare* (p. 106, nota 3).

Culegem, ca lucruri nouă, identificarea Carsului din Priskos cu Hârșova (p. 80, nota 1; v. și p. 117, nota 10). Se putea observa la

www.dacoromanica.ro

Carpilio, fiul lui Aetiu, rădăcina Carpilor pe cari, ca și mine, autorul îi socoate Daci autonomi, fără a trage conclusia că ei, și nu Goții, au făcut neapărabilă Dacia lui Traian. Cele două păreri ale mele despre Bolohoveni, — a doua *nu* e o părere, — sânt consecutive, deci nu e contrazicere (v. p. 158, nota 2). Nume în *-ov*, cu o rădăcină etnică nu există. Bine face autorul că tratează ușor pe faimosul anonim. Asupra cnejilor lui Rogerius îi scapă autorului ceva la bibliografie. Cu atât mai mult studiul nostru din *Bulletin* al Institutului Sud-Est European despre izvorul din 1308, găsit de d. Górka.

C. GANE, *Trecute vieți de Domni și Domnițe*, București, 1939.

Intr'o formă plăcută, dar de o nepotrivită glumă ușoară despre oameni respectabili, se vor găsi și știri inedite sau greu de găsit în al treilea volum din cartea d-lui Gane.

Curioase versuri preliminare, care puteau lipsi.

E vorba de Doamna Ecaterina a lui Ioan Sandu Sturdza (portret, p. 35; iscălituri necunoscute, p. 42). Pentru Ioniță Tăutu era de cules scrisoarea Domnului către dânsul, publicată de d. C. Iordăchescu, în *Buletinul Comisiei Istorice*. Se dă actul de moarte al Doamnei, în 1849 (p. 56). Apoi soțiile lui Grigore Ghica din Țara Românească. Am tipărit scrisori de-ale Marghioalei Hangerlì, mult purtată prin străinătăți, dar înlăturată de la București de soțul ei (ele se află în *Memoriile Academiei Române*, hârtiile lui Hagi Constantin Pop; alte știri (pp. 98—99); portretul ei nu s'ar putea găsi la d-na Gh. Filipescu, născută Hangerlì? Avem însă pe al Pulcheriei Ghica, măritată apoi cu Blaramberg (p. 86). Pentru întoarcerea lui Ghica, la 1828, în București, a se vedea și Iorga, în Hurmuzaki, X. Despre a doua tovarășă, Eufrosina Săvescu, multe știri noi. A patra persoană domnească înfățișată e contesa Suchtelen (nu « Suchteln »), amica lui Alexandru-Vodă Ghica. Aici erau mai multe de spus: la Pașcani (Ilfov) era corespondența ei cu acest bun prieten. Era văduva unui general rus. Se înfățișează apoi doamnele Elisabeta Rosetti, apoi Paladi (portretul la bătrânețe, p. 162) și Smaranda Vogoridi (portret, p. 168) ale lui Mihai Sturdza (mama lui, domnița Mărioara Callimachi, la p. 144). Pentru contesa Dash și legătura cu Grigore Sturdza este un întreg studiu în *Mélanges* ale Școlii Române în Franța și era de întrebuințat romanul ei, *Mikaïl le Moldave*. Scrisori ale lui Mihai

www.dacoromanica.ro

Sturdza către P. Mavrogheni la Academia Română. Frumoasa lui fiică, Maria Gorceacov (la p. 240). La urmă soțiile lui Grigore Alexandru Ghica: Elena, Ana Catargiu, foastă Buhuș (portret, p. 260) și Eufrosina Leroy (se uită versurile defăimătoare ale lui Vaillant (portret, p. 338). E mai mult vorba de Rose Pompon, după curioasele ei Memorii, « soția » de o clipă a viitorului general Ioan Ghica. Pentru Grenier, puțin maltratat, studiul d-lui B. Slușanschi, în *Mélanges* citate. In fine, Doamnele lui Vodă-Bibescu (frumos portret necunoscut al Mariei, la p. 408). Doamna Elisabeta Știrbei, ctitoare de școli, merita mai mult decât nota de la p. 401.

Stampele de la paginile 210, 224 cer o explicație.

Considerații generale ca acelea de la pagina 176 și următoarele sânt foarte discutabile.

MARINA I. LUPAȘ, *Mitropolitul Sava Brancovici*, Cluj, 1939.

Cartea aceasta, bine informată și scrisă cu o perfectă claritate, nu înțelege, firește, a înoi figura lui Sava Brancovici, și cu atât mai puțin a sfărma o legendă care ni este astăzi, ca toate cele de acest fel, mai scumpă decât înainte. Dar ea rechiamă înaintea generației noastre, în această formă biografică, prețioase amintiri.

I s'a făcut o rea atmosferă prin critica ascuțită a cuiva care credea astfel că servește, — în astfel de vremuri ! — Biserica rivală. Observații de amănunte se puteau face, de sigur, în alt ton, de care, de altfel, recensentul a dovedit de mult că nu este capabil.

Aceste rânduri caută să repare întru câtva această nedreptate făcută unei fete talentate și sârguitoare, a cării primă operă merita să fie primită altfel.

EMIL DIACONESCU, *Vechi drumuri moldovenești, Contribuțiuni în legătură cu luptele lui Ștefan-cel-Mare pentru ocuparea Domniei*, Iași, 1939 (din *Lucrările societății geografice « D. Cantemir »*, II).

Autorul caută, întâiu, să schimbe locul unde s'a dat lupta tânărului Ștefan-Vodă cu Petru Aron. El n'ar fi putut trece Siretiul, pentru că « prin aceste părți nu era drum bun » (p. 4), ca și cum el ar fi avut putința alegerii. Izvoarele sânt cercetate cu atenție, — de la o expediție și călătorie la altele și cu unele îndreptări locale, apoi și hărțile — și de sigur lucrarea e cea mai bună pe care a dat-o autorul, un vechi cercetător în multe domenii. După studii mai nouă nu-i e greu a

www.dacoromanica.ro

îndrepta drumul din 1538 al Sultanului Soliman (chizil înseamnă, fiind aplicat și la nisip, galben roșcat, p. 9). Din Strășineni se va recunoaște că se poate face greu: Săveni (p. 10) [1]). Toate acestea, și cu urmărirea vadurilor și podurilor, pentru a fixa, cu admirabilă trudă, în cursul căreia se culeg și se înseamnă, de fapt, *toate* drumurile Moldovei, « drumul cel mare al Sucevei », « drumul cel vechiu », « Calea mare » de astăzi, — foarte interesant — pe la « Hreasca, Liteni și Joldești » (p. 38). Dar nu e mai puțin adevărat că toate cronicile *birue* prin Doljești, și nu Joldești. Și apoi autorului îi scapă din vedere că la Doljești e o mare biserică, apoi refăcută, iar la Joldești se pare că nu ar fi niciun semn al biruinții (se dă și istoria ambelor sate, ca și pentru Hreasca și Orbic, p. 80 și urm.). Aceasta în afară de cimitirul aflat (p. 84). Că Doljeștii nu apar în documente decât după 1500 (p. 84) poate fi o întâmplare. Combaterea energică a părerii mele (pp. 89—90) nu m'a zguduit de loc. Cu o ceată mică de prieteni, Ștefan trebuia, cum am spus, să iea măsura de precauție de a se ține cât mai aproape de munți.

Oricum, pentru imensul material adunat, contribuția e prețioasă.

N. IORGA

I. LUPAȘ, *Documente istorice transilvane*, volumul I, 1599—1699, Cluj, 1940.

Această bogată colecție, publicată în clipele poate cele mai grele în istoria României renăscute în dreptele ei hotare, e precedată de un adevărat mic studiu de diplomatică românească. Documentele sânt întovărășite de note bibliografice.

De remarcat, în actul lui Mihai Viteazul pentru Secui (p. 3), mândra lui afirmație că « acum de mulți ani pentru mântuirea lumii creștine a luptat de sigur un nenorocos contra prea-cruzilor dușmani barbari ». Se dă, în facsimile, așa de importantul act al Vlădicăi Ioan din Bălgrad: frumoasă scrisoare, de înaltă cultură (p. 21). Iscălitura românească a lui Pavel Tordași, evitată de d. Veress, în colecția sa, am redat-o în a 2-a ediție din a mea *Histoire des Roumains*. Complimentele ce le face lui Mihai dieta din Mart 1600 (nr. 12). Chitanța românească a Vistierului Barcan (nr. 14). O îngăduință, în aceiași limbă,

[1]) Lugdunensis (sic) Batavorum, care încurcă pe autor (p. 13, nota 4) e Lejda. « Kaulikupru » (?) e Kaulik-kupru (= Köprii, pod) (p. 69).

www.dacoromanica.ro

a Logofătului Teodosie pentru un Olasi (nr. 17). Un ordin al lui Mihai către Vistierul Vasile, așezat de el la Ocna Sibiiului (nr. 22). Se reeditează și scrisoarea lui Preda, ginerele lui Mihai, către Sibiieni, tot în românește (nr. 23). Caracteristică pentru spiritul nației, scrisoarea lui Constantin Stolnicul, « căpitanul », care cere Bistrițenilor ...garoafe (nr. 25). Vrea o tufă în oală și taina altoitului. Se reia și mustrarea unui boier Nectarie către Sibiieni pentru că au trădat pe Mihai Viteazul, care mai are oști și oameni: « ați rădicat Săsimea toată, de ucid oamenii noștri » (nr. 30). Se aduce un mare serviciu dând în românește, după traducerea d-lui Ștefan Pascu, documente maghiare neîntrate, cele mai multe, în circulație. Multe însă nu privesc de loc pe Români. Facsimilele tratatului din 1612 al lui Radu-Mihnea cu Brașovenii (nr. 47). O scrisoare din Tyrnan a lui Radu Șerban, 1616 (nr. 58). Tratatul, din 1619, al lui Gavril Movilă cu Gabriel Bethlen (nr. 60). Un act românesc între săteni din Săcel (1628) (nr. 69): dar a se ceti *moră* în *moară*, *tocŭmitŭ*, *satul bini*, *besărecă*, *cădră*, etc. De sigur că la sfârșit nu e *și acel scaun*. (Tot protocolul Săliștii ar trebui cercetat după astfel de acte românești). Foarte interesant actul din 1640 al superintendentului Geley despre tipograful muntean Meletie, despre protopopul de Hațeg și un alt căutător, moldovean, al Vlădiciei ardelene, om recomandat de Ioan Movilă și priceput la tipar (nr. 86). Urmează condițiile puse de superintendent lui Meletie. Se vede că toți candidații refusară renegarea (nr. 88). Se vede de acolo că Meletie era Grec și fiu de Grec, având lângă el Greci, știutori și de latinește. Geley crede că ar trebui deprins la o mănăstire cu țara: hirotonisit de Mitropolitul muntean, Rákóczy l-ar proclama la o adunare de preoți (nr. 88). Se vorbește de voia lui Matei-Vodă de a recomanda el pe candidat (nr. 89). Despre alegerea unui Moldovean (nr. 90). Pentru numirea lui Avram din Burda ca episcop în Bihor (nr. 91). La 1642 Geley discută cu Vlădica Ștefan Simion, « popa Ștefan », (Simion dascălul din Moldova) (nr. 93) și din douăzeci de protopopi, numai trei nu i s'au supus lui. Opera se continuă (nr. 94). Bucuros, Geley îndeamnă pe preoții români să contribuie pentru tipărirea Bibliei în românește (nr. 95). Pentru vânzarea Noului Testament (n-rele 103—104). Simion Ștefan, care iscălește numai Ștefan, dă un act de învoire (nr. 102; și facsimile). Actul săliștean din 1651 cu tânărul de acolo, plecat ca să învețe carte în Moldova (nr. 107).

www.dacoromanica.ro

La nr. 109 un certificat de serviciu dat de Gheorghe Ştefan unui mercenar german al lui Vasile Lupu. O scrisoare a lui Bogdan Hmilnițchi despre răscoala Seimenilor contra lui Constantin Şerban (nr. 113). Un inedit din archivele din Stockholm despre planul Seimenilor de a arde Bălgradul în complicitate cu o rudă a lui Matei Vodă (a se ceti: consanguineo; Brestie pare a fi un Brețc) (nr. 116). De tot interesanta scrisoare, în românește, a lui Francisc Kemeny cu veşti de la tatăl, Ioan, prins la Tătari. Mărinimos, Gheorghe Ştefan dă împrumut suma de răscumpărare (nr. 117). Pune zălog « ocina » sa, Surducul (nr. 117). Scrisul e de toată frumusețea. Scrisori ale lui Mihnea Radu. La nr. 124 unde e vorba de luptele lui Mihail Radu cu Turcii, « Kalugyerinéll » nu e « Călugheri », ci Călugăreni. Gabriele Tommasi, într'un raport italian (p. 297), întrebuințează expresia românească « a unge ochii ». Despre moartea lui Gheorghe Rákóczy al II-lea (nr. 128): dintre cele patru răni, două sânt de la Turci, două de la « curteni români ». La 1662 Apaffi opreşte la Deva ritul şi obiceiurile româneşti (nr. 135). O răscumpărare din iobăgie la Tilişca (nr. 137). La nr. 143 (an. 1670), Matthias Miles îşi recomandă judelui din Sighişoara cunoscuta cronică. Acte româneşti de la Grigore-Vodă Ghica. Foarte importantă scrisoarea, până acum inedită, din 1671 a lui Gheorghe Banul din Orheiu către Sibiieni (nr. 147), despre bătălia de la Hotin şi « închinarea » lui Grigore-Vodă către Sobieski, pentru ca apoi « să plece capul » mergând în tabăra Turcilor învinşi; căpătând caftan « să fie Domnu Ţării cum au fost şi mai nainte »; se dă de ştire Ţării. Alt inedit e scrisoarea, din 1675, a județului din Câmpulungul muntean, cu pârgarii şi preoții, către Braşoveni pentru negustorul Stănilă al Oprei Lumânărariul (nu « lu Mănăroiul »), din oraşul lor (şi « brakavskoie » e de îndreptat). Cu această afacere se ocupă şi nr. următor. Interesantă şi pecetea: cerbul cu steaua între coarne. Tot inedită, scrisoarea vistierului Hrizea către judele din Sibiiu, 1677 (nr. 153): « popa Grecescu » nu cuprinde un nume de familie. Inventariul averii fraților Brancovici (nr. 160): şi « o mulțime de scrisori româneşti » (p. 378, repetat şi la p. 380). Şi blide de lemn, « obişnuite la Români ». Şi cârja lui, « de sidef, argintată şi aurită », şi mitra, amănunțit descrisă, cu mărgăritare şi lanț de prins, şi veşmântul lui bogat, din treisprezece bucăți de mătasă, « 66 de cărți româneşti, latineşti şi ungureşti » (p. 383), altele într'o traistă. Plus tipografia cirilică. Diploma de baroni pentru frații Brancovici, şi cu blasonul (nr. 169).

www.dacoromanica.ro

La 1684, episcopul Ștefan de Râmnic cere niște calendare la Sibiiu (nr. 171); și pentru curioasa iertare a unui hoț de cai din partea păgubașului sas, ispravnicul absolvindu-l și el, dar Sasul trebuie să plătească pe urmăritori. Altă scrisoare a lui (nr. 173). Numărul 172 privește negociațiile ardelene ale cunoscutului Antide Dunod. O singhelie tipărită a Vlădicăi Teofil (nr. 192). Carte de trecere a lui Constantin-Vodă Brâncoveanu pentru cei ce vin dela Sibiiu să cumpere pește la Dunăre (« în ducător și în viitor » nu cuprinde nicio întrebare: e vorba de « dus » și « venit », întors). O scrisoare ungurească a Vlădicăi Atanasie, iscălită « Wladika Afthanászi » (nr. 195). Alta, la nr. 196. In diploma lui Vodă Brâncoveanu (nr. 197), N. Densușianu a cetit « Cocaramalabi » numele Postelnicului Caramanlâul. După Unire, preoții hășegani din Băești, Bar, Râul-lui-Bărbat, Livade, Sălaș (și cel de Sus), Păroș, Măgești, Râul Alb se cer a rămânea cu episcopul calvin, ceia ce se aprobă de guvernatorul Gheorghe Bánffi (nr. 202). Numărul 204 e traducerea românească a decisiilor dietei din 1699 cu privire la Unire. Resistențe țărănești la Unire (nr. 206).

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

In volumul de omagiu pentru frații Lăpădatu, (București, 1936), d. N. Cartojan se ocupă de felul cum lupta împotriva lui Sinan Pașa este presintată într'o tragedie populară italiană de Giulio Cesare Croce, tipărită la Vicenza, în 1656.

La atâta distanță după evenimente, evident că ele sânt presintate probabil, pe drumuri contemporane, fără ca istoria să aibă ceva de cules din această lucrare, de sigur interesantă supt raportul felului cum răsunau în Apus lucrurile din acest Orient al nostru.

*

Supt titlul de *Spanje*, d. L. H. Grondijs (Leiden, 1937) publică o serie de observații asupra tristei situații actuale din Spania, în care nu este numai resultatul cercetărilor sale la fața locului, ci ca în orice lucru care se datorește acestui cugetător original și adânc, considerații de caracter filosofic, care sânt de cel mai mare interes. Ar fi de dorit ca această lucrare, în care se pune alături ceia ce s'a făcut în Spania, de ceia ce se făcuse înainte în Rusia, pe care autorul o cunoaște foarte bine, să aibă o traducere într'una din limbile, în general înțelese.

*

D. Iosif Schiopul începe, supt titlul de *Dacia Istorică, Studii și Cercetări*, o serie de revizuiri în ce privește documentele pe care se sprijină istoria, făcută de străini, a Ardealului din timpurile cele mai vechi.

Cu spiritul său pătrunzător care poate înlocui și o pregătire de specialitate, d. Schiopul va izbuti fără îndoială să descopere o mulțime de lucruri care vor folosi istoriei.

www.dacoromanica.ro

In ce privește felul cum d-sa consideră istoria, făcută de oameni cari s'au ocupat totdeauna de dânsa, nu vom insista, ca unii cari totdeauna am crezut că orice influență bine cumpănită poate să aducă resultate de care trebuie să țină sama și acel care a consacrat însăși viața sa cercetărilor în același domeniu.

*

Cartea, frumos ilustrată, a d-lui Constantin Kirițescu, *Drumuri pitorești în Romănia*, (București, 1937), are nu numai o valoare literară și aceia a unei bune colecții de vederi din țară, dar și o observație atentă și inteligentă, făcută la fața locului, în Ardeal, mai ales în Secuime.

Așa sânt de schimbătoare lucrurile în această regiune, încât orice om, cu aptitudini de scriitor pe tărâm științific, ce se abate pe acolo, aduce un real serviciu atunci când publică, fie și în cea mai scurtă formă și fără preocupații literare, însemnarea lucrurilor pe care le-a văzut.

Intre ilustrații este și Sovata, care e și descrisă. Locul ocupat de acest clișeu ar fi putut să fie cedat unei vederi mai interesante.

*

In *Anuarul Ateneului Român pentru 1936* (București, 1937) se va găsi o biografie a lui Constantin Exarcu de d. C. Prodan, care se ocupă și de pictorul Mirea.

O frumoasă presintare a Basarabiei de d. Al. Borza.

Note despre teatrul contemporan de d. Ion I. Livescu.

Câteva pagini despre strigăturile românești de d. G. Niculescu-Varone.

Folositoare și notele despre arta românească, tot de d. Const. Prodan (cu ilustrații).

Foarte frumos, portretul de femeie al lui Tătărescu, la p. 286: această expunere va fi într'adevăr folositoare pentru toți acei cari se vor ocupa de desvoltarea noastră artistică, în ultimul secol.

Tot așa notele, foarte scurte, ale d-lui Petre Sergescu, despre istoria statisticei, în genere.

Câteva alte comunicații cari ar atinge studiul nostru sânt presintate prea scurt pentru a fi însemnate aici.

*

www.dacoromanica.ro

O scurtă biografie a lui Partenie Cosma, *Viața lui Partenie Cosma* de Mihail Bota.

*

Foarte folositoare, în *Memoriile Academiei Române, Secția Științifică*, tomul XII, nr. 12, știrile pe care părintele D. Furtună le dă cu privire la neamul lui Spiru Haret. Autorul se ocupă și de familia, după mamă, a lui Haret, Ștefanovici, de origină din Bucovina.

El arată după aceasta școala din Dorohoi, unde a făcut viitorul profesor și ministru, primii ani de studiu.

Este vorba și de scrisorile lui Haret pe care le-a tipărit părintele Theodor Bălășeanu, adăugindu-se și câteva altele: sânt totdeauna ale unui om onest, dar a cărui judecată este foarte adesea ori influențată.

*

D. Mihail Galița publică supt titlul *Aspecte culturale din trecut*, note gramaticale despre Cronica lui Ienache Văcărescu (1937).

*

D. Ion C. Filitti aduce recensii noi sau vechi supt titlul *Recensii și note critice la notele altora* (București, 1937). De sigur că trebuie să se țină sama de rectificările d-lui Filitti, atunci când ele sânt într'adevăr întemeiate.

*

D-ra Elena Zara tipărește pentru Academia Română, din fondul Elena Simu, o lucrare despre Panaiteanu Bardasare și Constantin Stahi (București, 1937).

Această lucrare, făcută la Seminarul d-lui Oprescu, se ocupă de două personalități artistice, pe nedrept uitate cu desăvârșire.

Panaiteanu apare din acest studiu foarte îngrijit, ca un Burdujenean din marginea Bucovinei. Fiu de băcan de acolo, — mama sa făcându-se călugăriță, e fugar după revoluția de la 1821 —, el se întoarce în locul de naștere, unde câștigă sprijinul egumenului grec de la mănăstirea din Burdujeni (Teodoreni), care-i dă învățătură.

Interesante lămuriri, după însemnările d-lui A. D. Atanasiu, despre șederea viitorului pictor la Botoșani; ici și colo aceste amintiri ar avea nevoie poate de rectificări. Cunoștințele de pictură le capătă la Academia Mihăileană unde era profesor venețianul Scheavone, —

www.dacoromanica.ro

forma Schiavoni, supt influența grecească, este greșită; se vede că acest artist și profesor era din Chioggia, lângă Veneția.

Și cu ajutorul lui Asachi, el este trimes la München în 1840 și neoclasicismul de acolo îl influențează pe toată viața, falsificându-i spiritul. El va rămâne însă un excelent litograf, ale cărui lucrări au rămas, din nenorocire, total trecute cu vederea.

Această covârșitoare influență se explică prin faptul că tânărul Burdujenean a rămas vreo douăzeci de ani în Bavaria, folosindu-se probabil mai mult de o bursă de acasă, decât din produsul lucrărilor sale. După întoarcere va fi profesor și director, având o însărcinare de lucrări cu caracter istoric și național.

Spre sfârșit, se pare că în mediul cel nou el a revenit la o înțelegere a realităților.

Am cunoscut personal pe pictorul Stahi, pe al cărui fiu, când eram la liceu, am fost chemat să-l pregătesc pentru un examen la care n'a reușit și odată cu această nereușită a dispărut și răsplătirea mea.

Era un om gras, mărunt, simplu ca înfățișare, fiu de preot din județul Neamț, cu origini basarabene.

Era la 1862 elevul lui Panaiteanu, dar mai mult în timpul pe care i-l lăsau liber lucrările sale proprii. A fost numit profesor pentru săpătura în lemn și în aramă. A urmat lui Panaiteanu și ca director al școalei de frumoase arte din Iași.

Aflu din lucrarea d-rei Zara, că marea colecție de tablouri pe care am văzut-o la Iași, și care a fost oferită pe prețuri care nu se puteau accepta, se află astăzi la fostul profesor A. D. Atanasiu, ginerele său.

Eu le-am văzut la văduva, mult mai tânără, a lui Stahi, trecută într'a doua căsătorie cu un membru al familiei nemțene Șoarec.

De sigur că în aceste lucrări, pe lângă dovada unei siguranțe exemplare, pe liniile fixate de învățătorul său, de la care însă s'au păstrat unele tablouri și chiar nuduri cu totul superioare, pe care le reproduce d-ra Zara, Stahi însuși un portretist, s'a deosebit mai ales în naturi moarte și în lucrări de gravură.

*

In *Revista Arhivelor*, III, I, 6—7 (1936—1937) d. Const. Moisil tratează «problema arhivelor românești», cu foarte multe

www.dacoromanica.ro

ştiri necunoscute despre trecut, în toate provinciile; se constată resultatele insuficiente, păgubitoare şi umilitoare la care am ajuns din lipsă de hotărîre în reclamarea ce ni se cuvenia din archivele şi museele austriece, şi mai ales ungureşti. In schimb politicianii români şi-au asigurat în întrebuinţarea actelor vienese impunitatea pentru trecutul lor (p. 32). O mângâiere, relativă, e că nici energia Cehoslovacilor n'a putut frânge cerbicia ungurească. S'a ajuns că nici lucrul *la Unguri* asupra părţii care ni revenia să nu se mai îngăduie (p. 39). N'am căpătat nici măcar cu Iugoslavia o înţelegere deplină.

Alte ştiri despre actele din Budapesta în bogatul articol al păr. Şt. Meteş. Pentru Banat, d. I. Miloia; pentru Bucovina, d. T. Balan; pentru Oltenia, d. N. Gh. Dinculescu.

E curios că directorul general al Arhivelor a uitat în desideratele sale legea Iorga din 1931.

Asupra vechilor archive ale Moldovei, d. Gh. Ungureanu (menţiune de condică de la Iancu-Sasul).

D. I. Minea presintă, cu portret, pe vechiul cercetător ruteano (?)-rus, din Maramureş, al documentelor noastre, acel Iurii Venelin pe care, ni spune d. Minea, îl chema la început, românește, Gheorghe Huţă.

D. Minea mai adauge ştiri despre Logofătul Bârlădeanu, tăiat de Aron-Vodă.

Am vorbit aiurea despre studiul d-lui Aurelian Sacerdoţeanu. De la d. Dan Simonescu o închinare d-lui Al. Lăpedatu (unele adause bibliografice). D. Mihai Popescu despre petrecerea ca student la Viena a lui Constantin Hurmuzachi (agitaţii contra lui Mihai Sturdza). Pentru pârile contra lui Ioan-Vodă Sturdza după căderea lui, d. Alexandru Băleanu, care adauge mustrările lui din August 1822 către boieri (« toate mârşăviile să le lepădaţi » şi cu un ascuţiş către agitaţia « Muntenilor ». Actul ar trebui redat întreg).

La urmă un manuscript frances, presintat de d. V. Lungu. *Pecetile Caimacamilor Craiovei*, de d. Ioan V. Câncea.

*

Un mare număr de documente mai noi în lucrarea, întinsă, a d-lui I. Ionaşcu, *Un fost metoh al Pantelimonului: Schitul Grăjdana (Buzău)*, Buzău, 1937.

*

www.dacoromanica.ro

D. Nicolae Firu dă, după ungurește, traducerea părții din Evlia Celebì despre așezarea Turcilor în Orade (*Evlia Celebì, Călător turc*, Orade, 1937).

*

D. Mihai M. Voia, prefectul de Lăpușna, dă, supt titlul *Județul Lăpușna, 1934—1937*, bogate statistici asupra județului său. Multe și alese ilustrații.

*

In *Buletinul Muzeului Militar Național*, I, 1937, 2, despre steagul lui Tudor Vladimirescu: se constată că zugrăveala a dispărut aproape complect. Se adaugă și altele, din secolul al XIX-lea, în aceiași stare de descompunere. Despre al lui Ștefan cel Mare, maiorul Traian Popa-Lisseanu. Intre ilustrații, două interpretări ale lui Mihai Viteazul, un portret călare al lui Vodă-Bibescu. Un studiu în continuare al generalului Ermil Cosmuță despre Cetatea Făgărașului. Foarte interesante schițe din războiul de Independență ale lui Grigorescu.

*

Și în *Libertatea*, VI, 12, d. M. Theodorian-Carada despre doamne din Craiova, în secolul al XIX-lea.

*

In *Arta și tehnica grafică* pe Mart, d. N. Cartojan despre elementul de folklore care e «Zapisul lui Adam» (cu admirabila reproducere a unei icoane, poate rusească, din județul Neamț). D-ra Maria Golescu revelează existența puternicului pictor care a zugrăvit biserica din Leurdeni, Nicolae polcovnicul. Acest zugrav e, de altfel, pomenit și de Vaillant. D. Adrian C. Corbu reproduce câteva din foile a două albume de război din 1790. De d. N. Ionescu o ilustrație istorică din același timp. De d. Emil Vîrtosu vechi gravuri bisericești în lemn. Stampe de d. Dan Smântânescu.

*

In *Arhitectura în Ploești, studiu istoric*, 1937, d. Toma F. Socolescu dă, cu o ilustrație bogată, descrierea puținelor monumente vechi și caracteristice din Ploești.

*

www.dacoromanica.ro

In *Omagiul Minea* d. D. Constantinescu dă «lucruri noi» (nu «noui») despre arhitectura și pictura mănăstirii Golia (bisericii din mănăstirea Golia), Iași, 1937. Bune observații pe basa mărturiilor păstrate.

*

Multe acte de importanță locală, secundară, în Teodor Balan, *Documente bucovinene*, II, Cernăuți, 1937. Și un Iordachi Bere-Bună (p. 18). Potomir Costin, fratele lui Miron (p. 55). Nume de femeie, Raifta (p. 81 și urm.). Lupașcu Murguleț, rohmistru (p. 97). Nicolae Costin despre mormântul fratelui Ioan la mănăstirea Barnovschi (pp. 116—117). Constantin Turculeț (p. 123). Căpitanul Chigheciu (pp. 124—125). Evreul Cerbul, vânzând moșie la Bărbești (pp. 146—147). O luare pentru o datorie de la căpitanul Mihuleț (1709—1710) (pp. 157—158). Un act de la Dimitrie Cantemir (pp. 159—160). La 23 Novembre 1711 Nicolae Mavrocordat pune pe un Calmuțchi Căpitan și pe cafegiul Petre să scrie averile pribegilor (pp. 162—163). Pentru năvălirea catanelor la 1716 (p. 189 și urm.). Foarte bogate table.

*

Cred că d. N. N. Moroșan se supune unei suggestii când vede un semn ieroglific în literele, evident moderne, frumos caligrafiate, pe o lespede scoasă dintr'un curgan basarabean (*Buletinul Museului regional al Basarabiei*, 1937, nr. 8).

*

In *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, 61, 1—2, d. Fritz Schuster cercetează causa izgonirii Teutonilor din Țara Bârsei (nimic nou). D. Walter Horwath cercetează bisericile catolice în ruină din Moldova (Cotnari, Baia; istorie și planuri; nu cunoaște, pentru Cotnari, mai noul mieu studiu în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*). Curios articolul d-lui Hermann Phleps despre influențe gepide (!) în arhitectura de lemn din «Ardeal».

*

In *Jahrbücher für die Geschichte Osteuropas*, II, 1937, d. Gustav Gündisch descrie atacurile turcești în Ardeal până la 1450. Dare de samă de d. Babinger, în *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, 61, 1—2.

*

www.dacoromanica.ro

Nu e nimic de adăugat la prefața ce am dat « documentelor comerciale, 1741—1860 », publicate de d. D. Z. Furnică, supt titlul *Din trecutul românesc al Brașovului* (București, 1937). Mai ales prețioase actele privitoare la « gremiul » negustorilor români din Brașov.

*

Excelente resumate de operații militare le dă căpitanul Ion Gh. Trofin în cărțile sale *Studiul războiului ruso-româno-turc*, *Analisa războiului ruso-japonez* și mai ales *Studiu analitic resumativ asupra războiului mondial* (1914—1918). (Sibiiu, 1937).

*

N. G. Vrăbiescu, *Bune și rele. In război cu reg. 9 artilerie, 1916—1918*, 1937.

Note sincere, cuprinzând amintiri și însemnări zilnice. Starea de spirit față de noi pe vremea neutralității. Operații în Dobrogea (bucătăriile de campanie rusești). Acțiuni în Muntenia. Scene din Moldova.

*

In *Din trecutul nostru*, V, 40—50, note despre I. Creangă (de d. Artur Gorovei) și despre Pușchin în Basarabia (de d. Gh. Bezveconnâi). D. Mincev despre aportul Basarabiei de Sud în cultura bulgară. Insemnări despre familii basarabene.

*

In *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der deutschen Siedlungen bei Sathmar in Rumänien*, Stuttgart, 1937, se dă întâi o largă expunere a colonisării de Germani în regiunea Sătmarului, încă de la 1712, pentru a se trece apoi la o largă presintare a condițiilor economice următoare. E vorba și de rostul așezărilor germane în Maramureș.

*

In *Gazeta Ilustrată* din 1937, n-rele 9—10, d. Mihail Macea dă catalogul ilustrat al colecțiilor Institutului de studii clasice din Cluj. Foarte interesant coiful grec, importat, cum o spune autorul, pentru « vre-un nobil dac » (p. 9). La pagina 11 reproducerea uneia din tablele cerate și a unei reclame de medic. Sânt și câteva piese medievale și moderne, fără mare valoare (afară de obiectele de metal din secolul al V-lea și de portretul, de Lotz (p. 16).

*

www.dacoromanica.ro

N. Iorga publică, în *Memoriile Academiei Române*, seria 3, XX, 20, un studiu despre « paralelisme și inițiative de istorie universală la Români ». Același se ocupă în vol. XXI, mem. 2, de « calicii » pe cari-i așează Mihai Viteazul și de traducerea lui Zavira din opera lui Dimitrie Cantemir.

*

In *Romanitatea dreptului nostru*, *ibid.*, XXI, 1, d. Andrei Rădulescu caută să arăte că un instinct roman a călăuzit codificările românești, una din operele cele mai importante, de adevărată « filosofie », ale vechilor Domnii, care, cu păstrarea basei bizantine și a interpretării dreptului consuetudinar, au căutat să se inspire și de la ideile înoitoare ale Apusului. O comparație cu dreptul din Sardinia, care a avut aceiași soartă față de ambele Rome ca și țările noastre, ar mai lămuri o problemă care e deschisă astfel cu curaj.

*

De generalul R. Rosetti, în *Călărașii de pe valea Siretului în Războiul de neatârnare* (*ibid.*, nr. 3), presintarea unui jurnal de regiment.

*

O statistică a revărsării populare românești la Nord, în studiul d-lui Ion I. Nistor, *Migrațiunea românească în Polonia în secolul XV și XVI* (lista satelor). Largă bibliografie, până la zi.

*

In n-rele 1—2 pe 1937 din revista *Bucureștii* se presintă de d. dr. Severeanu ceramică din deosebite regiuni și obiecte de aur (articol în limba englesă); se adaugă și descripția altor obiecte (în mai multe limbi).

Foarte interesantă e o medalie a regelui trac Roemetalce I-iu. Același despre monede moldovenești contemporane lângă ale lui Mircea I-iu; apoi lista monedelor românești, numeroase și rari, dăruite de d. Romulus Voinescu. Documente bucureștene, în traducere, dă d. St. Nicolaescu (și reproduceri ale textului slavon). In articolul despre mănăstirea Radu-Vodă a aceluiași se dau, pe lângă pietre cunoscute, *portretele lui Alexandru-Vodă Mircea cu Doamna și fiul Mihnea* (p. 121) și ale lui *Constantin și Alexandru Moruzi* (p. 117), *fără a*

www.dacoromanica.ro

li se arăta proveniența. Pomenirea, cuvenită, a pictorului, prea curând dispărut, Baltazar. Intr'o miniatură chipul lui *Grigore Ghica I-iu* (p. 216).

*

Intr'o frumoasă broșură, (ilustrații), *Domnița Alexandrina Ghica și contele d'Entraignes* (București, 1937), d. C. Gane presintă «enigma», cuprinsă în scrisori din veacul al XIX-lea, descoperite de d-sa, în Biblioteca din Dijon, a unui roman ce s'ar fi înodat între aventurierul frances d'Entraignes și o fată a lui Grigore Alexandru Ghica la Constantinopol. De fapt, e vorba de o înădire romantică, pe basa unor amintiri confuse. Se poate lua însă un bogat material pentru istoria moravurilor. Ilustrația de la pagina 61 represintă nu un ambasador în audiență la Sultan, ci un supus creștin, cu căciulă de primat grec sau de boier român. Și călătoria prin Moldova la 1779 e puternic prefăcută (p. 87 și urm.). In față, resumatul călătoriei, reale, a lui d'Hauterive, cum și al altora.

*

In *Le Monde Slave*, August 1937, d. Pavel Miliucov despre Pușchin.

*

In *Buletinul Societății istoriei protestantismului frances*, Iulie-Septembre 1937, se vede într'un studiu despre familia de Gabriac cum răsbunările private erau în plin curs și comunități din Cevenni și Languedocul de Jos se unesc, cu un sindic și patrusprezece membri, ca să ajute pe rege în impunerea păcii.

*

Despre erorile lui Rösler, d. A. A. Mureșianu, în *Țara Bârsei*, IX, 4—5, 1937. Acolo și o notă a d-lui Mihail Popescu despre un privilegiu pentru Mocani al lui Vodă-Mavrogheni. D-na Elena-Ana Ionică traduce din cunoscutul tratat despre țările noastre al lui Félix Colson. Despre Făgărașul între 1464 și 1573 păr. Octavian Popa. Pentru emigrații ardelene după 1770 d. Göllner.

*

In *Cronica numismatică și arheologică*, XIII, n-rele 110—111, pagini despre Damaschin Bojincă (la Dumbrăveni, în 1869), în calitate de numismat (portret).

*

www.dacoromanica.ro

In *Orizonturi* de la Galați, Novembre, 1938, se reproduc, de d. Augustin Z. N. Pop, piesele polemicei din 1882 a lui Eminescu cu N. Xenopol. Trebuie recunoscut că în acest război marele poet a început cel dintâiu, atacând violent cele câteva reserve ale lui Xenopol în darea de samă, foarte lăudătoare, a unui volum al lui Slavici, în *Romanul*. E drept că grosolănia replicei din *Timpul* trece peste orice margene. Intervenția unui biet de Scarlat Moscu, de la *Literatorul* lui Macedonschi, nu e interesantă.

*

Despre bisericile bucureștene păr. C. G. Vartolomeu, în revista *Viitorul*, pe Decembre 1938.

*

In *Arhivele Basarabiei*, IX, 1—4, 1938, d. T. G. Bulat, presintă vânzarea de Ruși a moșiilor lui Constantin-Vodă Ipsilanti, odată instrumentul lor. Și ceva despre înlăturarea Mitropolitului grec Ignatie din București (1812). Multe acte ale exarhului Gavriil din același timp. Curioasă ocuparea mănăstirii Sf. Apostoli din București, la 1810, de Elena Dudescu (pp. 14—15). Cerere de « dascal moldovan » (p. 25). Despre o veche hartă d. Lepși. D. Bulat despre un proces între Iosif de Argeș și dr. Piscupescu, care cerea schitul Golești. Doctorul se presintă ca urmașul, prin fiul, popa Nicolae, al episcopului Grigorie de Buzău, la sfârșitul secolului al XVII-lea. Apare « Ștefan Piscupescu, moșul de spre mumă al doftorului Ștefi ». Tatăl e Nicolae (p. 80 și urm.). De aici numele.

Se dă, de preotul Bănică Piscupescu (« unchiu mic de spre mumă al doftorului »), spița neamului așa. Grigorie avuse pe popii Nicolae și Ioan. Nicolae logofătul, apoi Nicodim. Din Nicolae vine bătrânul Ștefan, frate cu Bănică. Se mai pomenesc un Iordachi, vărul lui Bănică, o Păuna și Stanca dintre urmași. Nicodim se făcuse « igumenaș » la Golești. « Doftorul Ștefi », de s'ar fi călugărit, ar fi putut să aibă schitul. Vornicul Golescu se împotrivise supt Alexandru-Vodă Moruzi la aceste pretenții (p. 89). Se adusese înainte că « mai sânt și alte mănăstiri și schituri care să stăpânesc de obraze mirenești » (p. 90). Se pomenește și la 1628 un « Radul Piscup » (p. 93). E adus înainte un act de la Matei Basarab, cu povestea cunoscută a lui « Radu Negru-Vodă » (p. 93).

www.dacoromanica.ro

Se dau și actele unui proces, din 1811, despre « institutul » format la Iași de Vornicul Ianculeu, cu Jean Baptiste Jacques Fontaine pentru limba franceză, director fiind Chiriac Triandafil (p. 112 și urm.). Fontaine, cu diplomă din Moscova, e înlocuit cu un Polon, fiindcă școlarii « nu pot nici într'un feli să-l priceapă ».

Se citează ruperea contractului Sonnini-Catargiu (p. 118, nr. V). Despre familia Rusu dă acte d. I. Pelivan. Trei studente române protestau, în 1913, contra insultelor aduse nației lor (pp. 128—129). D. Bulat despre cișmele bucureștene. O « cneghină » Zoe Ghica, fiica lui Matei-Vodă (p. 160).

*

In *Cronica numismatică și arheologică*, XIII, 112, d. Ilie Țabrea se ocupă de « bănăria » lui Dabija-Vodă. Se reproduce, după d. P. P. Panaitescu, plângerea Polonului Pasek pentru pagubele aduse de introducerea acestor « șalăi » (șilingi) moldovenești pentru cari se bătea lumea la iarmaroace, și se adaugă și hotărîrea dietei din Halicz contra lor. Se enunță ipotesa că Dabija a întrebuințat pe concesionarul italian al monedei polone, Borestini.

In darea de samă a Congresului de numismatică și arheologie e vorba de o represintare a Adormirii Maicii Domnului (I. Minea) și de drumul comerțului român în secolul al XIV-lea, pe basă monetară: se relevă și dovada stăpânirii lui Mircea-Vodă în Dobrogea, prin monedele românești, și din Moldova, acolo (C. Moisil). D. Corneliu Secășanu, despre monedele lui Sigismund Báthory și cu titlul Moldovei și Țării Românești (1596—1598) și despre dinarii din 1563—1564 ai lui Ștefan Tomșa. D. Țabrea explică legătura între tipul monetar polon și cel moldovenesc. D. G. D. Florescu presintă inelul lui Petru Paisie (Radu Vodă). Despre sacrariul-« umivalniță », d-ra Maria Golescu. D. C. Moisil despre portretul, presintat de N. Iorga, al lui Alexandru-cel-Bun pe patrafirul din Rusia și despre medalia Asilului « Elena Doamna », cu chipul soției lui Vodă-Cuza. D. Emil Diaconescu despre catapitesme.

*

In *Luceafărul* de la Timișoara, Ianuar-Februar, d. I. Miloia descrie biserica de lemn din Margine (1730). Ar fi locul de obârșie

www.dacoromanica.ro

al Elisabetei Margina, soția lui Ioan Hunyadi. Frumoasă pictura lui Lazăr Gherdanovici. Colinde de la Balinț de d. Tr. Topliceanu.

*

In *Orizonturi* de la Galați, I, 4, se discută din nou chestia nenorocitei epigrame a lui Macedonski contra lui Eminescu.

*

De Leca Morariu, *Iraclie Porumbescu* (1823—1896), Cernăuți, 1938. Știri noi și ilustrații. Și două ediții ale foii volante din 1848 (una iscălită G(olembio)wscki).

*

In *Bucureștii, ghid istoric și artistic*, de d. Grigore Ionescu, informațiile sânt juste, dar mai ales foarte frumoase clișee, destule inedite.

*

In cartea d-lui Mihail Fărcășanu, *Über die geistesgeschichtliche Entwicklung des Begriffes der Monarchie*, Würzburg, 1938, largă întrebuințare a bibliografiei străine, numai a aceleia. Judecățile sânt drepte, cu tendințe spre originalitate, care e însă adeseori înăbușită de citații. O bună făgăduială.

*

Și unele vederi istorice în *Anuarul Școlii Normale din Sibiiu*, publicat, la comemorarea de o sută cincizeci de ani de existență, de d. I. Sandu (Sibiiu, 1938).

*

Câteva pagini comemorative în *Unirea Bucovinei* de d. Ilie Corfus (Din *Junimea Literară*, Cernăuți, 1938).

*

D. Anton D. Velcu dă o notă despre *Tesaurul militar de la Radovanu* (Ilfov), (1938).

*

Și elemente de istorie generală în cartea d-lui Ion V. Anastasiu, *Istoria dreptului cambial român*, ed. a II-a (Iași, 1938).

*

www.dacoromanica.ro

Singurul lucru original în pretențiosul și tendențiosul studiu al d-lui P. P. Panaitescu, *Mircea cel bătrân și suzeranitatea ungurească* (*Memoriile Academiei Române*, seria III, XX, 3) — titlu cu totul nepotrivit, — e identificarea (?) Vadului Cumanilor cu Calafatul. Iuga putea fi « olog » și de reumatisme (v. p. 20, nota 1).

*

In broșura d-nei Olga Greceanu, *Specificul național în pictură*, 1938, câteva reproduceri din atât de rarul manuscript al Academiei Române — întrebuințat și de părintele C. Bobulescu, în studiul său despre lăutari —, care dă înfățișări extrem de prețioase în ce privește clădirile, mobilele, costumele, pieptănăturile de la sfârșitul epocii fanariote și care ar trebui reprodus întreg și în colori.

*

Infățișări din manuscriptul lui P. Pătruț le dă și d. N. Cartojan, în articolul său despre colinde, în *Buletinul Imprimeriilor Statului*, nr. 6. Manuscriptul se păstrează de d. Onisifor Ghibu. Și publicarea lui se impune.

*

In *Insemnări Ieșene*, III, VIII, 12, d. Octavian Gheorghiu cercetează legăturile cu Eneida lui Virgiliu ale romanului medieval al lui Aeneas.

*

In *Observatorul social-economic*, VIII, I, d. Al. Doboși adună ce se știe despre depositul de la Veneția al lui Constantin Brâncoveanu.

*

D. Șt. Chicoș, întrebuințând și socotelile lui Nicolae-Vodă Mavrogheni, pe care le-am dat în vol. XIV din colecția « Hurmuzaki », publică un studiu bine făcut despre *Cum se făcea aprovisionarea armatelor lui Mihai Viteazul, Matei Basarab și Nicolae Mavrogheni*, București, 1938.

*

Analele Dobrogei, XIX, I, 1938, dau întâiul volum din descrierea geografică a « Cadrilaterului », cu definirea « 1913—1938 ». Pentru redactare s'au unit mai mulți cercetători.

*

www.dacoromanica.ro

Şi frumoase caracterisări biografice (Spinoza, Kant, Virgiliu, Leopardi, Schopenhauer; şi amintiri despre T. Maiorescu) în cartea d-lui Gr. Tăuşan, *Nuanţe filosofice, Cărţi, oameni, fapte*, Bucureşti, 1938.

*

Pentru ce era limba greacă în Sicilia, această inscripţie în *Atti* ale Academiei dei Lincei, CCCXXXIV, 1937 (XV), p. 467: Βικτώρια Χριστὰ καὶ ἄμεμπτε χάϊρε: «Ἔζησε ἔτηκέ». Şi a unui «prea-iubit» (πανφίλητος) medic, p. 73.

*

Despre V. Alexandri şi Blajul, *Cultura Creştină*, Iunie-Iulie 1938 (de Ştefan Manciulea). E vorba de un omagiu care urma să fie presintat de Blăjeni poetului «Gintei latine». D. Nicolae Bünger despre Goga şi Biserica unită. Incepe un studiu al d-lui Coriolan Suciu despre «procesul lemenian» (al episcopului Ioan Lemeny). Aprigă critică a cărţii păr. S. Reli de d. Pâclişan.

*

In *Arhiva* de la Iaşi, 1938, d. Petru Iroae publică pagini bine informate şi de conclusii drepte despre «poesia autentic populară».

*

In *Revista Institutului Social Banat-Crişana*, VI, nr. 24 (1938), d. Nicolae Tomiciu despre un plan de istorie a Banatului severinean.

*

In *Alte Volksfreiheit und heutige Demokratie* (din *Zeitschrift für Schweizerische Geschichte*, 1938, 4), d. Adolf Gasser atinge problema, arzătoare, a osebirilor dintre vechea libertate populară şi democraţia «filosofică» de la 1789. Situaţia de «atârnare» a majorităţii ţărăneşti în Elveţia era compensată prin caracterul ei militar permanent. Acolo lipsia şi puterea birocratică de aiurea. Comuna, am zice: obştea, păstra toate drepturile ei. Se formase o conştiinţă că fiecare-şi are o parte la conducerea Statului. De câte ori se trece peste tradiţie, «poporul» trebuie să fie întrebat. Când ideia noului Stat apare, se caută a o strecura cu dibăcie. Nici noile idei «filosofice» nu schimbă cu totul vechea stare de spirit. Nici «catastrofa»

www.dacoromanica.ro

înoitoare din 1798 nu calcă normele trecutului. Statul « unitar » de modă revoluționară franceză cade. Mai potrivit e regimul « mediației » napoleoniene din 1803: legăturile de « supunere » țărănească se înlătură. « Referendul » de după 1830 nu e decât o nouă formă a expresiei voinții populare. Forma definitivă nu se capătă decât abia în 1874. Până la 1684 se recunoștea o dependență teoretică de Imperiu (p. 425).

Trecând la restul Europei, se semnalează ca singurele adăposturi ale libertății țărănești Alpii și malul Balticei; mai târziu aceiași tradiție trăiește în Olanda, Anglia și Scandinavia, afară de Danemarca. Se semnalează la Englesi topirea micii nobilimi în viața locală a comunelor, unde se păstrase puterea militară a clasei de jos (ca în Moldova de până pe la 1560). Foarte folositoare continua urmărire a stărilor analoage în Suedia și Norvegia. Pătrunzătoare observații asupra desvoltării din Olanda (pp. 426—427). Nu lipsesc considerații asupra stărilor de lucruri analoage în preistorie și în antichitatea clasică.

Incheierea arată cum fără vechea libertate descrisă în țările mari se ajunge la continue revoluții de la care scăparea e în dictatură și aceasta « despăgubește » prin cuceririle forței (p. 436).

*

D. Hans Nabholz publică o istorie a școlilor înalte din Zürich (*Zürichs höhere Schulen von der Reformation bis zur Gründung der Universität*, 1525—1833, Zürich, 1938). La început e învățământul, de origine religioasă, a lui Zwingli. Inceputurile fură formaliste și aspre. Dar unii studenți găsesc în străinătate o atmosferă mai liberă. Unul din acești protestanți elvețieni, mergând la Montpellier pentru studii de medicină, cum au făcut și alții până în secolul al XVII-lea, a ajuns să cunoască pe viitorul « Despot-Vodă ». Marea reformă se făcu abia peste un secol. « Școala de latină » deveni « școală reală ». Se introduc, dacă nu limbile moderne și științele, ca în Polonia și Moldova din acest timp, măcar istoria. Ca « școală de arte » se creiază și un învățământ industrial și comercial (1773). Cetirea înlocuiește în parte învățarea pe de rost. Se încep traducerile din latină în limba germană. Dar teologia rămâne centrul studiilor. Revoluția franceză n'avu nicio influență. Numai la 1806 se introduse o nouă reformă.

*

www.dacoromanica.ro

In *Giornale di politica e di letteratura*, 1938, d. Ramiro Ortiz presintă pe Rubén Dario și alți poeți ai Americei latine.

*

In *Izvoarele literare ale Metamorfoselor la Ovidiu*, Cluj, 1938 (din *Anuarul Institutului de studii clasice*), d. Nicolae Laslo, care a arătat ce i-a putut da priveliștea artei lui Ovidiu, găsește și el că elemente literare i-au venit din literatura greacă, fără să se fi putut, prin lungi cercetări, a căror bogată bibliografie se dă, a se ajunge la precisiuni. Pare că marele poet latin a luat numai legende, fără ca acest om, așa de înzestrat în producerea spontanee a formei,

quidquid tentabam dicere versus erat

să fi avut cea mai mică dispoziție la imitație. Reiese din acest studiu că inspirația e luată din tot câmpul vast al literaturii elenice, poesie și chiar proză. Nu lipsesc și informații luate de la scriitori latini, mai ales Varro.

*

Un scriitor blăjean, total uitat, e scos la lumină de d. Nicolae Laslo, în studiul (din *Cultura Creștină*) închinat lui Simeon P. Șimon (n. 1857). Activitatea lui nu se mărginește la poesie, mediocră; ea atinge și alte domenii: a lăsat și « Suveniri din Romănia » și a criticat pretențios pe « Eminovici, alias Eminescu »; a tradus și din clasicii greci și romani.

*

In *Pologne-Suisse*, Varșovia-Lwov, 1938 (cu colaborații de d-nii Marceli Handelsman, Stanislaw Ketrzyński, Jan Dabrowski, Halecki, Wl. Konopczyński, Bronislav Dembiński, Czeslaw Leśniewski, Adam Lewak, J. Hulewicz, Henric Woroniecki, Skalkowski, R. Rohn, Stanislaw Kot, Kutrzeba) e vorba și de vechile relații polone cu călugării de la Cluny, și cu mănăstirea din Dijon. Se semnalează știri polone la Johann de Winterthür, pentru secolul al XIV-lea, prin Minori, Svițeri în armatele Cavalerilor Teutoni la 1410. In veacul al XVIII-lea o colaborare se produce supt auspiciile civilisației francese, devenită general-europeană. Mai strânse raporturile politice din vremea când Dombrowski lupta în Italia și Iosif Poniatowski era « regele polon » al lui Napoleon. Se știe că ultima parte din viață, și-a petrecut-o Koszciusko în Elveția. Nu le sin-

www.dacoromanica.ro

gurul refugiat polon în țara unde acești pribegi au întemeiat Museul național pe care nu-l puteau avea în țara lor. Se notează și studenții, profesorii poloni, între cari câte un viitor președinte al Statului înviat, d. Narutowicz și Móscicki.

*

In *Luminătorul* de la Chișinău, 1938, d. Th. Holban presintă o expunere a Domniei lui Ioan-Vodă cel Cumplit. Sânt și elemente de inedit. Foarte interesantă încercarea, de a dovedi, și prin mărturii așa de grele la cumpănă ca scrisoarea regelui Poloniei, că Ioan era fiul lui Ștefan Tomșa (pp. 14—15). E privit în general ca al lui Ștefan cel Tânăr; a-l face fiu al lui Tomșa nu s'ar potrivi cu vrâsta lui. Poate că, în adevăr, e de cetit *Lupu* Huru (v. p. 26, nota 1), căci Lupea e nume de familie.

*

In *Revue de Paris*, 1-iu August 1938, d. Marcel Emerit publică o parte din Memoriile Hortensei Cornu, ocrotitoarea prințului Carol al României.

*

In *Revue des études slaves*, XVIII, 1—2, d-na E. Dvoicenco dă o notă despre legăturile lui Pușchin cu boierii de la Chișinău.

*

In *Starinar*, 1938, d. Gh. Boscovici dă inscripția din 1606 a bisericii din Strezovți, alta despre ruinele mănăstirii Mili și despre biserica mănăstirii Bánska (1313—1317).

*

In *Atti* ale Academiei dei Lincei, 1938 (XVI) (XIV, 1—3, p. 52) o represintare a zeului Somnului. La Ostia (p. 62) se văd curioase scene de pe apa Nilului.

*

Considerații noi despre Cleopatra, regina Egiptului, în *Sprawozdania* ale Societății de științe din Lwov, XVIII, 2 (1938), de d. Stanislav Witkowski. Despre limba «Lemchilor» huțuli, d. Zdzislav Stieber.

*

www.dacoromanica.ro

In *Tribuna* de la Cluj, 2 Decembre, păr. Șt. Meteș despre visitațiile canonice în Ardeal.

*

In *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, secția pentru Transilvania, mai mult articole de preistorie (de d-nii M. Moga și D. Popescu), de antichități romane (de d-nii M. Macrea, — săpături la Bologa, — Dorin Popescu, Al. Ferenczi, — cetăți în Ciuc și la Ciceu [1]) — și Daicovici, — sintesa-ghid a Ulpiei Traiane). Despre arta românească, d-nii V. Literat (pictori în Țara Oltului, Arpașul-de-Sus, Arpașul-de-Jos, Colun, Sărata, Voivodenii Mici, Săsăuș, Vișteа-de-Jos), Atanasie Popa (biserici de lemn din Lunca, Reghin, Câmpia Turzii, Mărtinești, Luna-de-Sus, Moiseiu, Dragomirești) și Vătășianu (despre ale cărui contribuții am vorbit deosebit).

*

In *Țara Bârsei*, X, nr. 1, d. I. D. Condurachi își termină studiul despre vechea noastră diplomație. O notă, de d. Ax. Banciu despre stenograful ardelean Dumitru Răcuciu († 1884).

*

In *Biserica ortodoxă română*, LVI, 1—4, d. Damian P. Bogdan descrie după răposatul A. Petrov, *Tetravanghelul* slavon din 1546, fragmentul dintr'o carte tipărită către 1580 la Sebeșul Săsesc și un Catehism slav de la Iași, 1642, precum și cărți românești din 1726, 1746 și 1762. Excelent articol, de o bogată informație și de o critică sigură, al d-lui Dumitru L. Ioniță, despre Biserica cu Sfinți din București (are dreptate autorul: « Sfinții » sânt, în numirea populară, Sibilele și Filosofii. Dar și într'un ms. grec mai vechiu: » Sfinților », p. 83, nota 1). Acolo e înmormântat istoricul Dionisie Fotino. La inscripțiile de mormânt (p. 90): « Kir Iiazi biv vel Cupar » e un Chiriazi. Note, de păr. D. Furtună, despre paraclisul Spitalului din Târgul Neamțului (petiții scrise de I. Creangă). O întemeiată critică, de păr. Șt. Lupșa, a compilației d-lui Zenovie Pâclișan, *Istoria creștinismului antic*, I (1937). Câteva știri despre dominicanii în Moldova le relevă păr. Gh. I. Moisescu.

*

[1]) Numele de Cetatea Păgînilor are importanță: dacă Romînii ar fi găsit pe Unguri ar raporta la ei cetățile vechi, ca la Jidovi și Tatari. Li se refusă Secuilor.

www.dacoromanica.ro

Notă despre vrednicul preot Constantin Morariu în paginile d-lui V. Loichița, *Preotul și Românul Constantin Morariu* (Cernăuți, 1938). Trei portrete.

*

Asupra legăturilor lui Garibaldi cu mișcarea națională cehă, Ottomar Schiller în *Annali* ale « Institutului Superior Oriental » din Neapole, X, 1—2.

*

Cu privire la « istoriile romanțate », de o așa de neîndreptățită și periculoasă popularitate, ale lui Ludwig, iată ce scrie d. Pio Pecchia în *Rivista storica italiana* din 30 Septembre 1938, la p. 139: « Pseudo-istorici de felul lui Ludwig, a cărui trecătoare faimă cu drept cuvânt a apus, cu nu mai mică repeziciune de cum a și răsărit. Și, într'adevăr, între mult cântatul *(strombazzato)* Napoleon al său și al lui Alexandru Dumas, care cetitor cult, de bun simț, de gust, nu va prefera și azi pe al doilea ? ».

*

In *Ateneo Veneto*, Maiu-Iunie 1938, d. Vittorio Calestani afirmă cu putere că în Atlantida lui Platon e icoana autentică a Angliei celtice.

*

Păr. Ștefan Manciulea presintă într'o broșură pe canonicul Moldovănuț ca autor de cărți de școală (*Ioan Micu Moldovanu, autor de manuale istorice*, Blaj, 1938). E vorba de uitata *datorie a Ardealului* din 1866 (și a doua ediție). Forma e de o clasică limpeziciune și orientarea în istoria generală a vieții românești, deosebit de bună. Punctul de vedere față de Unire, remarcabil: « Romînii, cari pînă aci au fost una, și la bine și la rău, de aici încolo sânt rupți în două și de multe ori împerechiați între sine, ca și cum n'ar fi frați cei de un sînge, ce se țin de o Biserică cu cei ce se țin de alta. Alte popoare sânt despărțite cu religiunea în trei-patru părți și tot se au frățește între sine. Și Romînii s'ar fi avut așa totdeauna, de cumva străinii nu ar fi sămănat certe între ei, ca să-i poată ținea cătușați și să împiedice ridicarea lor. Măiestriile străinilor au cășunat cîte odată ura și dușmănia între cele două Biserici romîne ». Presintarea răscoalei din 1784 poate fi privită ca perfectă. Pentru partea mai nouă sânt adevărate memorii.

*

www.dacoromanica.ro

Intr'o broșură *Intemeierea orașului Brașov și originea Românilor din Șcheii Brașovului*, la care se adaugă considerații despre « originea Junilor » de acolo (Brașov, 1938), d. Sterie Stinghe înlătură cel puțin povestea coloniei de Bulgari din Șchei, dar nu-și amintește explicația, dată de mult, că pentru Unguri Slavul, « Șcheiul », e, după experiența lor istorică din secolul al XIII-lea, — *Slavii ardeleni fiind de mult romanisați*, — numai Bulgarul. De unde Bolgarszek, pentru Șcheii Brașovului și de acolo conclusia cărturărească și târzie a preoților de la Sfântul Nicolae că e vorba de *adevărați* Bulgari. In ce privește pe Juni, cu organisația lor ca în Țara Românească, *ei reproduc ceia ce stăpânirea Domnilor munteni introdusese în vecina Țară a Oltului, cu trecerea în revistă anuală a ostașilor*. Nu văd când Șcheii ar fi încercat să escaladeze pentru Mihai Viteazul zidurile cetății.

*

Despre Partenie Cosma, d. I. Matei, în *Conferințele extensiunii academice*, II, 1936—1937, Cluj, 1938. Idei cu totul remarcabile ale acestui om de mare merit.

*

D. Victor Jinga publică în *Conferințele extensiunii academice*, II, 1936—1937, Cluj, 1938, un studiu foarte documentat despre cugetătorii economici români în secolul al XIX-lea. Se arată valoarea uitatului A. Moruzi (pp. 180—181).

*

Despre vechea cultură românească în Bihor, d. Titus L. Roșu, în *Familia* de la Orade, Octombre-Novembre 1938. *Note despre românismul în părțile Băii-Mari de la 1860 încoace*, de d. Dariu Pop.

*

D. Daicovici publică resultatul săpăturilor la Sarmizegetusa într'o broșură frumos ilustrată, *Sarmizegetusa (Ulpia Traiană), în lumina săpăturilor*, Cluj, 1938.

*

In *Artă și arheologie* din Iași, XIII—XIV, d. C. Cihodaru descrie o așezare a Carpilor la Poenești, lângă Poiana (Piroboridava), în care vede vechea Tamaridavă (săpături proprii, de la 1936).

*

www.dacoromanica.ro

In broșura d-lui dr. Augustin Z. Pop, *Contribuții Eminesciene*, I. *Eminescu și Bonifaciu Florescu*, (București, 1938), se va găsi alături de un atac al lui Eminescu contra bicisnicului, supt toate raporturile, fiu al lui N. Bălcescu, istoria conflictului cu Eminescu, și bio-bibliografia măruntului adversar. Descendența lui din N. Bălcescu nu e o « legendă » și mă întreb (v. p. 5) dacă Pantazi Ghica a fost secretarul *Magazinului istoric*, publicat de bătrânul Laurian și de însuși N. Bălcescu. Gr. Gellivanu, la p. 12, nota 1, e Angel Dimitrescu. Și p. 10 și urm., iscălite Rienzi, ar putea fi de el: nu sânt convins că nu poate fi Duiliu Zamfirescu.

*

D. Teodor Balan publică un studiu asupra vieții și scrisului lui D. Onciul până la trecerea în România (*Dimitrie Onciul, 1856—1923*, Cernăuți, 1938; cu cheltuiala surorii istoricului, d-na Minodora Simionovici). Prețioase lămuriri asupra familiei (doi frați, între cari un medic, și o altă soră, moartă tânără). Legături la studii cu fruntași ai istoriografiei apusene. Interesante resumate ale lucrărilor de abilitare. Planuri de lucru părăsite (ca istoria relațiilor lui Grigore Ghica-Vodă cu Frederic al II-lea ori legăturile românești cu Austria în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, cu specială privire la răpirea Bucovinei, ori în sfârșit « influența humanismului asupra istoriografiei române »). Aceasta pe lângă còpii de documente românești bucovinene din Archiva de Război din Viena. Și amănunte asupra prigonirii de administrație a bunului Român.

Anexele documentare sânt puțin importante.

Cu acest prilej trebuie exprimată adânca părere de rău că nepoții cari sânt în stăpânirea manuscriptelor lui nu s'au preocupat să le editeze. Oricâtă informație nouă s'ar fi adaus și oricât s'ar fi schimbat și punctele de vedere, nu-și pot pierde valoarea adâncitele analise documentare ale elevului unui Sickel și alți mari profesori ai școlii vienese.

*

Gh. Vrabie, *Bârladul cultural*, București, 1937.

Lucrarea aceasta, închinată Bârladului, pornește de la însăși începuturile așezării orășenești, oprindu-se și asupra numelui, care e luat după al râului. Cu melancolie se vorbește de vremea când caracterul românesc al localității era neschimbat. Partea despre cultură începe

www.dacoromanica.ro

cu școlile, a căror istorie e urmărită cu atenție și iubire. Câte ceva se iea, pentru vremi mai noi, și din tradiție. Se dă un mare rol fundațiilor datorite boierilor Codreni. Folositoare monografii de profesori și cărturari, cu portrete. Nu lipsesc ziarele și societățile, între altele câteva ale lui Al. Vlahuță (nu cred ca poesia din 1880, în stilul lui Bolintineanu, iscălită A. V., (p. 157), să fie a lui, și poate nici altele). Cu epoca *Sămănătorului* se mântuie aceste îngrijite însemnări.

*

Note locale și folositoare biografii în cartea, ilustrată, a d-lui Ioan I. Mușat, *Istoricul orașului Cernavoda*, București, 1938.

*

A apărut și deosebi, la Ismail, în tipografia Eparhială, conferința d-lui Grondijs, *Basarabia, pământ apocaliptic*.

*

In *Cultura Creștină*, Ianuar-Februar, d. N. Comșa, despre foasta *Revistă politică și literară*, care a început să apară la Blaj în 1906 și durează, cu sacrificii mari, până la Marele Războiu. Păr. Șt. Manciulea despre Museul din Blaj (de după 1850). D. Dumitru Nedea despre călugărul catolic din veacul al XVII-lea, Sf. Ieremia «Valahul», așezat în regatul de Neapole.

*

In Buletinul frances al Academiei din Cracovia, Iulie-Decembre 1937 (apărut în 1938), d. K. M. Morawski presintă influența francmasoneriei asupra politicei europene în secolul al XVIII-lea. Tot acolo, d. M. Patkaniowski, despre statutele comunelor italiene.

*

Note privitoare la secolul al XVIII-lea bănățean, în broșura anonimă *Cum s'a zidit biserica ortodoxă română din Lugoj* (Lugoj, 1936).

*

In *Convorbiri Literare*, Februar, scrisori ale lui Ioan Axinte Severu (și pentru portul românesc, atacuri contra Blajului pe la 1850) și o foarte interesantă parte din «Insemnările», de la 1894, ale lui Teohari Antonescu.

*

www.dacoromanica.ro

In *Anuarul Institutului de istorie națională* din Cluj, VII, (1936—1938), d. I. Moga presintă negoțul ardelean în veacul al XVIII-lea, în legătură cu economia austriacă în Sud-Est, care e expusă pe larg, la început. (Becher și « Compania Orientală » din 1664 a lui Sinzendorf, și von Hörnigk, adversarul expansiunii ludoviciene). Se trece la situația desastruoasă a claselor rurale în Ardeal, după așezarea Habsburgilor. Se propune o Companie ardeleană de comerț, în mare, cu Orientul. Ea nu reuși. Se urmează cu experiența, după teoriile vremii, de oprire a ieșirii de monedă. Armeni, Persani, sânt luați în vedere, în același timp când Sașii îndeamnă la prigonirea Grecilor (nou despre aceștia la 1619, *ibid.*, p. 104, nota 1). La 1710 *Societas mercantoria Cibiniensis* (p. 107 și urm.), la 1719, *Compania Orientală de Comerț*, la 1723 *Societatea Comercială din Timișoara*. Și după Marianne von Herzfeld, *Zur Orienthandelspolitik Oesterreichs unter Maria Theresia in der Zeit von 1740—1771*, (Viena, 1919), se arată silințele făcute în Domnia Impărătesei Maria-Teresa. Sibiiul represintă tabăra luptei împotriva Orientalilor ca beneficiari ai acestui comerț. Vedem pe Sașii din Cisnădia luptând contra Mărginenilor noștri, cari fabrică postav de cioareci și-l vând și Sașilor, și aduc și lână la târg (p. 133 și nota 1). La 1769 în Brașov erau Sași numai unsprezece negustori din 132 (p. 135). Românii din Șcheiul Brașovului, șase sute de familii, dădeau pe an 38.400 de părechi de cergi, iar fetele și ceilalți « găitănari » 312.000 de bucăți (p. 136). Pentru a opri importul de cărți bisericești se dădu un privilegiu editorului lor, von Kurzberk din Viena (p. 140 și nota 2). Se prigonia abaua și vinul de peste munți (p. 140 și urm.), dar și Românii din Șchei aveau dreptul să aducă produsul viilor lor din Țara Românească. Era necesar importul de grâne, de ceară și de potaș (cenușă de stejar, nu « potasiu ») (p. 143). Și Bulgari, din Nicopol, Șiștov, Târnova și Rasgrad, ca și din Macedonia, se adaugă la concurență. Cu tot sprijinul statornic al Guvernului, vitalitatea mai puternică biruia, și ea nu era la Sași.

*

In *Renașterea românească*, Ianuar-Mart 1938, d. N. Sulică urmează studiul său asupra desvoltării împrejurărilor naționale în Secuime. Semnalează două exemplare ale Evangheliariului lui Neagoe, aflate în sate de pe acolo. Așa și cărțile, tot slavone, din a doua parte

www.dacoromanica.ro

a secolului al XVI-lea, precum și două tipărituri necunoscute: un Liturghieriu muntean din 1680, lucrat de un *călugăr de la Agapia, Chiriac*, și de unul de la Brâncoveni, Nicodim, și un *Antologhiu* de București, 1767. Mai observă « omogeneitatea vechilor noastre biblioteci parohiale », cuprinzând conștiința însăși a neamului (pp. 20—21). « Față de nota confesională primează întotdeauna nota românească. Biserica și preotul puteau să aibă confesiune. Cartea bisericească însă era interconfesională și *numai românească* și, ca atare, era un bun comun pentru toate bisericile românești, fără considerare la relațiile ierarhice cu Sibiiul ortodox sau cu Blajul greco-catolic. Unirea unei părți dintre Românii ardeleni a desmembrat Biserica românească în două ierarhii deosebite, dar *n'a putut desmembra sufletul românesc, care a rămas unul și același*, încadrat în același rit: *ritul ortodox*, păstrător al vechii tradiții și al specificului românesc », « pentru masele populare esența văzută și simțită a Bisericii românești » (p. 22).

*

In *Zamolxis*, revista d-lui Mircea Eliade, I, 1938, d. Benjamin Rowland junior arată cum, la figura istorică a lui Buda, s'a adaus amestecul cu zeul soarelui, Surya (interesantă pecetea sassanidă și Pallas Athene, în sculptura de la Gandhara, neted elenică). D. Mircea Eliade vorbește despre sensul magic al metalelor, supt influența metalului din meteorite și a coborîrii în adâncul minelor; de aici metalurgia « artă sacră » și caracterul, am zice sacerdotal, pe care-l au meșterii. Se aduce înainte, cu dreptate, prima concepție a Cabirilor (la cari se adaugă Coribanții, Curetii, Telchinii, Dactilii). De aici autorul trece la « creație și naștere », în legătură cu ce a expus aiurea despre caracterul cu suflet al lucrurilor neînsuflețite, la pananimismul primitiv. După o legendă culeasă de Beros, ca și după un « poem sumerian despre Raiu, Potop și căderea omului » (editat de R. Langdon, Paris, 1919, și analisat în *Il poema della creazione* al lui Furlani, Bologna, 1934), sânge de zeu se unește cu lutul ca să deie pe om: din această jertfă, fără care nu se poate nașterea, derivă acele legende ale clădirii (până la povestea soției Meșterului Manole și animalele sau umbrele umane, prinse sau furate în zid și, adăugim, de aici mântuirea prin sânge de la tauroboliile mitraice la împărtășirea creștină). Se aduc înainte râurile ieșite din sângele sau din sinul zeilor. Se

www.dacoromanica.ro

arată originea influenței dătătoare sau păstrătoare de viață a unor anume pietre. Tot ce privește pe om și animale trece la plante și lucruri: de aici sexul obiectelor, apoi și noțiunilor, în toate limbile. Se discută și teoriile despre alchimie ale extraordinarului spirit enciclopedic și mistic care e d. Robert Eisler, pe care-l găsești în domenii așa de deosebite. Se reieau lucruri spuse în *Alchimia asiatică* și *Cosmologie și alchimie babiloniană* ale d-lui Mircea Eliade. Studiul, larg informat, este fără îndoială de o mare valoare. — Idei generale, de un deosebit interes, formează introducerea la cercetarea, de d. Ioan Coman, a legendei lui Orfeu: e o lucrare întinsă, de o largă informație. Se relevă la acest erou trac, odris, noblețea, idealismul și bunătatea lui unică. *D. Coman vede în el un Dionysos purificat și înălțat; « civilisând » primele concepții ale rasei grecești, în viața însăși* ca și *în legenda lui.* Și caracterul lui musical e unic (pe lângă « Tracii » pomeniți de Strabon, Musaios, Thamyris, mai curând Scit). Prooroc al lucrării pământului, el nu poate veni din sărăcia solului elenic. Prin studiul d-lui C. R. King, în *Dublin Review*, V, Ianuar 1934, se notează existența mai multor Orfei, adoptați în deosebite centre ale Grecilor, pe lângă Cicomii lui traci. Se respinge teoria, curentă în antichitate, a împrumutului cultural de la Egipteni și Fenicieni (o legendă pune alfabetul în legătură cu Preelenii, cari sânt ce am numit « rasa mijlocie », de origine asiatică, iar ca mijlocitor e tot Orfeu). Aceste pagini despre « patriarcalul și blândul păstor de oameni » sânt nu numai de o claritate perfectă, dar și de o frumusețe deosebită. — D. Petru Caraman despre nașterea, din piatră și din lemn, a omului în Europa răsăriteană. Asemănări noi în lumea slavă, larg cunoscută de autor (și la Huțulii, luminați de Vladimir Szuchiewicz). — Pe lângă dări de samă, ca aceia, plină de învățături, despre o lucrare a d-lui dr. Bologa, d. Mircea Eliade se ocupă de rostul mătrăgunei la Români sau despre săpăturile dela Ugarit, în legătură cu Biblia.

*

In *Natura* pe Decembre 1938, note despre omul preistoric de d. C. C. Oprescu.

*

In *Ipek* de la Berlin, XII (1938), d. Dinu V. Rosetti presintă « plastică din epoca lito-bronzului » de pe Sabar, lângă satul Vidra.

www.dacoromanica.ro

Se arată tot ce s'a găsit în această movilă, ale cării urme sânt a se așeza în ciclul « Gumelnița ». Reproducerile dau un mare număr de idoli, și figuri de animale.

*

In *Histoire de la découverte de la terre, explorateurs et conquérants*, Paris (1938), d. Ch. de la Roncière presintă o puternică sintesă, admirabil ilustrată, a tuturor descoperirilor, începând încă din vechiul Egipt. O mare parte din această ilustrație e cu totul, sau aproape, inedită. Astfel: chipul lui Ramses pe stâncile din Anatolia; cipurile cartaginese (cu pești, călăreți pe tauri și vânători de lei); frumoasele case cu mai multe rânduri, în strălucitor stil arab, de la Sanaa; scenele războiului Troii pe admirabilele vase găsite la Berthonville; statuia greco-feniciană de la Cerro de los Santos; vasul de la Panticapea, cu altarul lui Prometeu; mormântul de lângă Persepolis; curiosul vas barbar de la Gundestrup (Danemarca); zidul lui Adrian în Anglia (nu lipsesc nici minunate reproduceri după coloana lui Traian, dar ciudata explicație, la 1938: « Sarmizegetusa, dont les ruines se trouvent au village de Varhély, en Transylvanie, au Sud-Est de la Hongrie » (p. 38); nu pot fi Sciți pe arcul lui Teodosiu; vasul de băut al lui Pompeiu; castelul franc de la Hagia Marino în insula Zea din Ciclade; acelea de la Kalamata, de la Karytena (în Moreia), de la Budrun; ruinele din Groenlanda (de la Ikigait « arsa », cu cruci de lemn purtând inscripții creștine; și resturi de populație, peste degenerarea glaciară (p. 56); costume ca în secolul al XIV-lea din Apus; oameni blonzi pe Missuri superior, Mandanii, dar e neadmisibilă crucea de la vechii Mexicani și legătura cu acești Scandinavi; ornamente mexicane; harta lui Edrisi; vechile ziduri ale Antiohiei medievale și ale Sidonului; scena din Istoria Sultanului Gem (Rodosul), din Călătoria lui Marco Polo, din cartea despre « la dominacion de Temirbey » (p. 79, la Biblioteca Națională).

*

O presintare a regilor hittiți de profesorul Hrosný, în *Comptes-rendus* ale Academiei de Inscripții din Paris, Septembre-Octombre 1938. Unul din regi se chiamă « Scorpia ». V. și comunicația d-lui Holger Pedersen (pp. 434—435). Părintele de Jerphanion află o origine coptă înfățișării Sfântului Gheorghe călcând scorpia (p. 367 și urm.). E vorba și de Chidr (Sf. Gheorghe sau, crede autorul, poate și

www.dacoromanica.ro

Sf. Ilie) și de acele locuri de pelerinagiu, zise azi *Khedrelas*, în care ar fi « o conrupție din Khidr-Elias » (pp. 380—381). La noi însă Gura Sf. Gheorghe se chiamă Catârlag, ceia ce decide contra Sfântului Ilie.

*

In lucrarea d-nei I. M. Szeligowska, *L'art décoratif étrusque* (în *Buletinul Academiei din Cracovia*, 1938), se începe de la secolul al VII-lea a. Chr., cu ceramica etruscă, în genere geometrică. In legătură cu aceasta, ornamentația obiectelor de bronz. Se admite, pentru prima, o origine iliră (p. 9) și « dipilică » (după d. Ducati): de altfel « Etruscii veneau din Asia egeiană » (p. 10). Și « perioada orientalisată », și de material prețios, păstrează aceste elemente de trecut (p. 12). Se notează pentru cositor posibilitatea unor exploatări lângă Populonia (p. 13, nota 1). Se trece până la reproducerea integrală a motivelor, mergând până la « un realism exagerat » (p. 31): originea nu poate fi, credem, decât greacă. De altfel se trece la « forma ionisantă » și « ionisant-aticisantă ». Se fac apoi cercetări pe regiuni. Un realism propriu, cu tendinți caricaturale, s'ar desface în secolul al IV-lea (p. 70 și urm.). Urmează « perioada elenistică » (p. 81 și urm.). Acum apare și peisagiul. Se încearcă și o clarificare după spiritul ce predomină, mergând și până la influențe pitagoriciene (p. 88) și ținându-se samă de « adaptarea mitologiei grecești » (*ibid.*). Simpatia pentru înfățișarea omenească vine după geometrisare și preferința pentru represintarea animalelor. Se menține grija pentru motivul floral (și iedera, vița de vie). Nota de humor (figurile cu limba scoasă, cu nasul de mască) dispare cu vremea în folosul atitudinii religioase.

In conclusie se admit « legături etnice » cu Orientul (p. 92). Se relevă domeniul de originalitate, care e numai al fantesiei.

Foarte multe și frumoase ilustrații, cu bogate dovezi de artă geometrică.

Rămâne grea de explicat perioada geometrică la un popor care, venind din Orient, trebuie să aducă arta cu represintări de animale. Poate că e o perioadă populară cu altă artă.

*

In *Le Monde Slave*, 1938, I, d. C. de Grünewald arată cum Metternich a îndreptat în 1812 Austria către Rusia lui Alexandru I-iu,

www.dacoromanica.ro

după el, «cel mai copil dintre toți copiii din lume», și contra lui Napoleon.

*

Folositoare note de etnografie în cartea, publicată de Institutul social Banat-Crișana, *Ancheta monografică în comuna Belinț*, Timișoara, 1938. Constatările morale (pp. 12—13) sânt de-a dreptul îngrozitoare. Și o continuă scădere a populației (v. p. 57 și urm.; v. și constatarea: «nicio țară din Europa nu are mortalitate așa de urcată ca Banatul și Romănia», p. 59). Și ce frumos sat, ce oameni mândri în față și în port! «Raportul istoric» îl face d. I. Miloia (biserica distrusă pare a fi foarte veche; Belinți presupune un strămoș Bel, nu Balint; cf. p. 35). Mențiunea vechilor «mănăstiri» (p. 223, nota 2). Ca element de limbă: «credință» pentru slavul «logodnă» (p. 309), «căpara» («arvună») (p. 310). Și se constată zădărnicia legii noi față de tradiție (p. 338 și urm.). Interesantă deprinderea, poate veche, a «ținătorilor» în care familiile sterile își razimă munca (pp. 387—388).

*

Știri statistice despre Moți în *Buletinul eugenic și biopolitic*, Septembre-Octombre 1938.

*

O variantă a baladei *Ilincuța lui Șandru*, în *Izvorașul*, XVII, 9.

*

D. Georg Eduard Müller dă, în *Beiträge zur Verfassungs- u. Verwaltungs-Geschichte der Deutschen in Rumänien*, un studiu documentat asupra situației de drept a Românilor în Ungaria (din *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift* pe 1938, 1—2). Lucrarea e pe provincii. Bibliografia românească e larg întrebuințată.

*

In *Revista economică* din Sibiiu, 1938, 4—8, d. Ștefan Pascu despre rolul lui A. D. Xenopol în economia românească. E vorba mai ales de *Studiile economice* ale lui.

*

D. Al. Hallunga dă acuma traducerea cărții a V-a din *Avuția națiunilor*, vestita lucrare a lui Adam Smith, București, 1938.

*

www.dacoromanica.ro

De N. Iorga, *Lupta ştiinţifică împotriva dreptului românesc, conferinţă la Adunarea «Astrei» la Abrud, 1 Septembre 1938*, Bucureşti, 1938.

*

In culegerea d-lui Ioan I. Nistor, *Amintiri răzleţe din timpul Unirii*, 1918, se dă un şir de mărturii ale contemporanilor şi participanţilor, cu chipurile lor. Multe sânt indispensabile oricui vrea să înfăţişeze în amănunte acele memorabile zile. Cele mai scurte sânt uneori cele mai preţioase.

*

Maiorii Al. Budiş şi C. Frank dau din Memoriile lui Falkenhayn, *Campania armatei a 9-a împotriva Românilor şi Ruşilor, 1916—1917*, Bucureşti, 1937.

*

Preţioase ştiri despre creaţiuni la frontiera de Vest în cartea fostului prefect Octavian Ardelean, *In serviciul patriei, 1933—1937*, 1938.

*

Despre «diploma a 2-a leopoldină» din 1701, d. Z. Pâclişan, în *Cultura Creştină*, XVIII, 8—9 (răspuns la Kurt Wessely, — în *Memoriile Academiei Române* —, care a găsit la Viena textul original). Despre prigonirile din 1848, păr. Şt. Manciulea. Despre procesul Lemenyi, d. Coriolan Suciu (1842—1843; e gata a muri pentru naţie).

*

In Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire, Monografie comemorativă a Unirii, volumul I, Cum s'a făcut Unirea*, Oradea, 1938, se vor întâlni preţioase amintiri de păr. I. Lupaş (de caracter mai mult obiectiv istoric), de d. Gh. Nichita Farcu, de d. Septimiu Popa, de d. Ion Flueraş, de d. Aurel Gociman, de d. Alexandru Aciu, de d. G. Repede, de d. Adrian Ganea, de d. Cornel Vaida, de d. Gh. Vornicu şi mai ales de d. Tiron Albani însuşi.

*

In *Dacoromania* de la Cluj, IX (1936—1938), un studiu întins şi adâncit al d-lui D. Popovici despre «evoluţia concepţiei literare a lui G. Bogdan-Duică» (şi note, cu totul nouă, despre Teohari Alexi;

www.dacoromanica.ro

p. 20, nota 3) și o notiță înduioșată a d-lui Sextil Pușcariu despre Meyer-Lübke, de curând dispărut: se văd supărările de bătrâneță ale maestrului filologiei în fața unor noi curente, mai neînțelegătoare față de dânsul de cum era el însuși față de dânsele. In studiul d-lui Dimitrie Macrea despre *Palatalisarea labialelor în limba română* se amintesc (p. 101) părerile lui Ovidiu Densușianu că Megleniții ar fi venit de prin Bihor și Istrienii din Banat, Sud-Vestul Ardealului și Munții Apuseni. Și o ipotesă și alta sânt cu totul imposibile, din punctul de vedere istoric. Filologii cari țin samă de aceasta vor trebui să caute o altă explicație. Cf. și părerile, cumpănite ca totdeauna, ale d-lui Capidan (pp. 109—110). Cf. părerea d-lui Rosetti pentru imigrația din Răsărit a Istrienilor, de sigur veniți din Balcani odată cu elementele slave, vecine cu dânșii (p. 113). Folositoare note despre coborîrea de Ardeleni în Oltenia (pp. 152—153): emigrația nu era datorită însă, cum crede părintele I. Lupaș, prigonirii ortodocșilor, sau și Sașilor, ci măsurilor de recrutare din vremea Mariei Teresei. Manuscrisul apocrif, religios, dat de mine în *Istoria Românilor*, IV (pp. 114—115), pe care-l deslușește d. N. Drăganu, era un fragment de numai aceste foi, acum în Biblioteca Institutului de Istorie Universală (v. pp. 219—224). Un foarte folositor studiu al d-lui I. Petrovici despre « Românii » (așa scrie autorul) din Serbia Apuseană. Ar fi Țigani, după coloarea feții și chiar după conștiință.

*

G. G. Rafiroiu, *Din Ținutul Săcuisat, Araci, județul Trei Scaune*, Salonta, 1938.

Supt acest ciudat nume oficial, e vorba de satul Arpătac (Arndorf pentru Sași), ceia ce trimete la râul Ar (cf. Arva și Ariujd). E o veche așezare preistorică și, ca atare, nu poate fi, în aceste părți, decât dace, pe o mare linie de comunicație, în legătură cu pasurile Buzăului și Bretcului, bifurcația fiind pe aici (p. 18). Colonisare romană pe aici se poate admite cu greu. Interesantă numirea de Crusbuc care trimete la Kreuzburgul teutonic din secolul al XIII-lea (pp. 16, 19). Un Fulcun, cu numele germanic, tot acolo (p. 20). După Tătari vine stăpânirea contelui Secuilor Vincenziu, întinzându-se și familia Beldy, care a avut legături cu Mihnea-Vodă-Turcul (p. 21): le-am cercetat în *Memoriile Academiei Române*, seria 3-a, IV. Se descriu împrejurările din 1848 (pp. 24—26). Românii, la cari se adaugă destui Țigani,

www.dacoromanica.ro

au majoritatea (familii Cioflec, Bucșa, Nistor, Colan, din care episcopul de azi, Rafiroiu = al Rafirei, Rahelei).

*

In *Orizonturi* din Galați, I, 5—7, știri despre scriitorul C. Z. Buzdugan (fiu de cântăreț, de lângă Nicorești, trecut în Dobrogea; numele mamei, Ghina, e Albanes; traducerea lui Dante trebuie tipărită). O analisă a baladei *Badiul* de d. Gh. Munteanu-Bârlad. Note despre literatura periodică locală.

*

In *Buletinul Institutului de cercetări sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938, (Chișinău, 1939), cercetări asupra regiunii Copanca, lângă « Nistrul mort » și « Nistrul viu », între Tighina și Ciobârciu. Listă de nume populare ale plantelor (p. 146 și urm.) « curcubețică », « grâușorul vrăbiilor », « iovă », trandafirul se zice, turcește, *ghiul*, « limba soacrei », « nahitul iepurelui », « pelinul calului », « păsățel », « scaiul voinicului », « unghia căii » sau « iarba lui Baraboiu ». In ce privește casa (art. de d. Gh. Năstase), « rădăcina » pereților, « murlatele » de la coperiș, « juchii » de stuf, « cosița » din vârful coperișului. D. N. N. Moroșan presintă preistoria regiunii (p. 247 și urm.; și Valul lui Traian). Unele note istorice, de d. Paul Guja (satul a fost dat mănăstirii Neamțului de Petru Rareș; năvălirea evreiască « încă înainte de 1827 » și a Rușilor de toate spețele; un Român lipovenisat prin căsătorie. Grânele se cosesc și nu se fac snopi. Obiceiurile populare sânt înfățișate de d. P. V. Ștefănucă (interesantă pronunția ardeleană *lichii* pentru *litii*). « Căluțul » (pp. 494—496) e de sigur în legătură cu călușerii. Despre cântec în deosebi, d. Vasile Popovici (până acolo răsbate cântecul haiducesc).

*

In *Rivista storica italiana*, V, II, un studiu al d-lui Paolo Brazzi despre unele părți din politica lui Frederic Barbarossa (necesitatea Imperiului nu putea fi determinată însă de motive de politică interioară în Germania). O dare de samă, cu reserve, despre *Storia dei Greci*, II, a d-lui De Sanctis (de d. Aldo Ferrarini). Asupra primului sens al Școlii din Bologna, d. Giorgio Cencetti.

*

www.dacoromanica.ro

In Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, XI, 1936, (studiu al d-lui Constantin D. Mertzios) e vorba (pp. 325—326) de un fiu al lui Leondari Glykys, care e Turc. Editorul crede că e vorba de un tânăr servitor pe care familia ajunsese a-l considera ca un membru al ei. Explicația pe care am dat-o în revista mea franceză, e alta. I se zice lui Mustafà κοπέλι; și, în ce privește fetele, trei sânt παιδοποῦλες și două κοπέλες. Deci e vorba de trei bastarzi, două fete și un băiat. Se știe că acesta a fost primul sens al românescului *copil*.

*

Despre « fratria » la Grecii de acasă și din Italia-de-Sud, d-na Margherita Guarducci, în Memoriile Academiei dei Lincei pe 1938. Sensul era religios: în frunte stăteau, la Labyazi, « tagii » anuali, « termin probabil tesalic ». Ca serbători « boukatele » și « eucleie »-le. Se urmărește instituția și în insule. La Sparta împărțirea se făcea pe așa zisele « obe »; una din ele, a « Pitanatilor » se împarte și ea în elemente dintre care « Krotanii ». Acolo și o localitate Menelaion. Pentru Apaturiile, cunoscute și pe malurile Mării Negre (p. 91). Apendice de inscripții.

*

In *Atti* ale Academiei dei Lincei, XIII, 4—6, răsărirea Elenei între Tindar și Leda (p. 108) dă impresia unei nașteri a Maicii Domnului sau a lui Isus, așa de mult *tradițiile de artă trec prin toate religiile*. Descoperirile de vase au fost deosebit de fericite (p. 130: Belerofont pe Pegas; v. și p. 139, pp. 146—147), și ca forme.

*

In *Prahova Nouă*, 3, Iunie, reproducerea înfățișării mai vechi a mănăstirii Sinaia, cu frumosul vechiu zid de încunjur, dominat de turnul cu cerdac, dispărut acuma.

*

La Dorohoiu începe a se tipări revista Institutului Anastase Bașotă, *Vatra Bașoteștilor*. O notă despre biserica din Pomârla (portret).

*

In noua sa lucrare *Mitropolitul Șaguna*, Sibiiu, 1938, d. Gh. Tulbure se ocupă de opera de scriitor, dar mai ales de îndrumător școlar a marelui arhiereu. In anexe, multe lucrări inedite.

*

www.dacoromanica.ro

Foarte complect studiul păr. de Jerphanion despre «chipul lui Isus Hristos în arta creștină», *Nouvelle Revue Théologique*, Mart 1938.

*

D. Florin Codrescu, *Evoluția, structura și intensificarea schimburilor comerciale ale României cu Albania, Bulgaria, Egiptul, Grecia, Iugoslavia, Palestina și Turcia*, București, 1938. Multe știri istorice în studiul aceluiași *Transitul prin România*, din *Analele economice și statistice*, 1935.

*

Interesantă încercarea de precisare a d-lui I. Conea, *Cel dintâiu hotar politic pe creasta munților Olteniei (1520), Prima lui transpunere cartografică (1720)*, București, 1938.

*

D. Gh. Simanschy traduce *Toxaris* al lui Lucian (Chișinău, 1938).

*

Se anunță încă o lucrare, întinsă, despre Eftimie Murgu, a d-lui Tr. Topliceanu.

*

Asupra vechii musici românești populare d. Vasile Ijac, în *Luceafărul*, revista regionalei bănățene a «Astrei», Mart-April 1938. Resumatul, de d. Ghenadie Ilie, a călătoriei lui St. Marc Girardin prin Banat.

*

Discuție asupra chestiunii, de mult discutate, a unei noi episcopii în Banatul timișan, de păr. Gheorghe Cotoșman, în *Bănățenii și episcopia Timișoarii*, Caransebeș, 1938. Bogată reproducere de acte. Cuminte părerea lui I. I. Brătianu contra episcopiilor multe și mărunte (p. 76). Când am spus la 1935 că episcopul de Caransebeș «domină o populație străină» n'am înțeles că Românii sânt în minoritate, ci că nu au stăpânirea economică, iar pentru mine Banatul e *o unitate peste vechea graniță* și ar putea să aibă o singură formă bisericească, represintată și prin vicari (cf. p. 201). De altfel, părerea mea e dată în resumat.

*

www.dacoromanica.ro

Arhimandritul Teodosie Bontean, de la Bixad, trecut la catolicism, trecând în revistă pe convertiții de la noi (*O turmă și un păstor*, 1938) crede că poate adăugi la Mitropolitul Gheorghian (?) și la episcopul Nifon (?) pe Mitropolitul Gheorghe Movilă și pe Petru Șchiopul cari, pentru scrisori de omagiu către Papă, sânt trecuți ca morți în catolicism, ceia ce e cu totul fals. Restul părții istorice e neîndestul informată și plină de conclusii greșite. Autorul nu-și dă sama că osebirea între Biserici nu stă în cele patru puncte, ci în adaptarea credinții la sufletul și la trecutul popoarelor. Dacă-și dădea sama, nu scria cartea. Dintr'o formă pe care am făcut-o națională nu putem trece într'una internațională.

*

Contra etatismului exagerat de astăzi sânt vrednice de cetit și de meditat elocventele pagini ale d-lui Richard Coudenhove Kalergi, în *L'homme et l'État totalitaire*, trad. Marcel Beaufils, Paris, 1938. In opoziția dintre Atena și Sparta lucrurile nu sânt însă așa de simple și de clare, cum i se pare autorului. In general, partea de cugetare abstractă e superioară unei analise istorice, nu destul de bine informate. Așa, de exemplu, și pentru *Magna Charta*, a cării importanță trebuie mult redusă. De reținut formula: «Tiranii și demagogii nu se opun unii altora, ci se complectează». Se miră cineva când vede rangul la care e așezat un Freud (p. 122). Recunoașterea necesității schimbărilor radicale din Romănia, în Februar din acest an (p. 134).

*

Și istorie, — istorie bună —, în cercetarea d-lui Paul Horia Suciu, *Crisa sistemului economic liberal: crisă în sistem sau crisă de sistem?* București, 1938. Și o foarte bună bibliografie.

*

Despre Caius Memmius, căruia Lucrețiu îi dedică poema sa, Guido della Valle, în *Rendiconti* ale Academiei dei Lincei, Novembre-Decembre 1938.

*

Despre cuceririle portughese în Maroc și aiurea, o serie de articole, în *Revue d'histoire moderne*, August-Septembre. In trecere, d. D. Lopes recunoaște că întreprinderea asupra Ceutei era un act

www.dacoromanica.ro

de cruciată (p. 339): « faire sa conquête, c'était servir Dieu ». Prețioase bibliografii.

*

In *Revista germaniștilor români*, VII, 2, despre legiunea românească în Italia (d. Claudiu Isopescu). Note despre întemeiarea Ligii Culturale de d. Ion S. Floru.

*

In *Biserica ortodoxă română*, LVI, 7—8, pomenirea reginei Maria de păr. N. Popescu. O notă despre episcopatul român la Dunăre și Nistru de N. Iorga. De d. Iorgu Stoian o atentă cercetare a puținului ce se știe despre episcopul de Durostorum, Auxentiu. O fantastică bogăție de amănunte despre mănăstirea Târșor de d. I. Ionașcu.

*

In *Făt-Frumos*, XIII, 6, se reproduce cutia de metal cu părul Doamnei Elisabeta Movilă.

D. Petru Iroaie destăinuiește, după cercetări personale, că în Istria, la satul Jeian, numele unui deal: « La piciorul judelui », ar învedera instituția « judelui ». Numai cât « piciorul » ridică oarecari greutăți.

*

Păr. C. Iordăchescu și d. Th. Simanschy reeditează (Chișinău, 1938) pentru exerciții de seminariu, opusculul Sfântului Grigore de Nyssa, Κατὰ Εἱμαρμένης.

*

In *Cultura Creștină*, XVIII, 1—2, d. Coriolan Suciu menționează scurta carieră de preot a lui Ioan Maiorescu, pe atunci Trifu.

*

In *Țara Bârsei*, X, 4—6, d. N. A. Mureșianu, despre legăturile *Gazetei Transilvaniei*. Note din cărți bisericești de d. Jules Literat. Un *Octoih* dat de Constantin Stolnicul Cantacuzino preoților din Recea și un *Triod*, tot de acolo, de la Păuna Cantacuzino (p. 323). Despre Vlădica Patachi la Făgăraș (p. 333). Câteva scrisori ale Vlădicăi Ghedeon Nihitici. Scrisori, nu prea interesante, ale lui Al. Roman. Ale lui Vasici din 1850—1851.

*

www.dacoromanica.ro

D. H. Mihăescu dă o nouă ediție, cu prefață italiană, din *Materia medica* a lui Dioscoride, Iași, 1938.

*

In *Buletinul Societății de geografie*, LV, d. Iuliu Morariu presintă « piuăritul în valea Someșului ». Se observă că Ungurii n'au cuvântul (p. 120, nota 1). Și știri istorice.

*

In *Biserica ortodoxă română*, LVI, n-rele 9—10, articolele propriu zise istorice lipsesc.

*

In *Timpul* de Crăciun d. I. Aurel Candrea găsește uimitoare asemănări între tradițiile noastre populare și cele pe care le pomenește Pliniu, în *Istoria Naturală*.

*

In *Cultura creștină*, XVIII, n-rele 10—12, despre procesul episcopului Lemenyi, de d. Coriolan Suciu (continuare). Și rolul lui Cipariu.

*

In volumul de omagiu pentru Patriarhul Miron, *Biserica Ortodoxă Română*, LVI, 11—12, N. Iorga se ocupă de raporturile dintre Sava, Mitropolitul Moldovei și Ioan Neculce (pentru o moșie); d. Șt. Gr. Berechet de rostul episcopilor vechi în judecata laicilor; d. T. G. Bulat despre legăturile Mitropolitului Veniamin Costachi cu mănăstirea Slatina; d. Aurelian Sacerdoțeanu suggerează că încă de la început, din secolul al XIV-lea, ar putea fi mănăstirea din Argeș, zisă de cronică « Mitropolia », pe care « a spart-o » Neagoe-Vodă pentru a-și face strălucitul lăcaș (pomelnicul pleacă de la vechiul « Băsărabă »); d. Constantin I. Andreescu revine asupra vechilor formațiuni catolice la noi (secolul al XIII-lea); diaconul C. Săndulescu-Verna despre represintarea iconografică a cuminecăturii; diaconul Șt. Lupșa despre Biserica Banatului la începutul secolului al XIX-lea; d. I. Ionașcu despre școala de la Colțea; d. G. Cronț despre vechii clerici în serviciul tribunalelor; d-nii Dan Simonovici și Damian Bogdan despre tiparnicii lui Matei Basarab.

*

www.dacoromanica.ro

In *Arhivele Basarabiei*, X, 1—4, d. T. G. Bulat presintă procesul moștenirii lui Matei Cantacuzino, boierul cărturar, fiilor căruia li se închină, cum vom arăta, *Gramatica limbii francese*, în grecește, de Gheorghe Vendoti, la 1786. Acești fii bine crescuți, Alexandru și Gheorghe îi atacă testamentul, pe motivul că a fost redactat când bătrânul era damblagiu, « fără închipuirea minții », și că nu întrunește condițiile cerute de lege. Nici mama lor nu este cruțată. Un act împărătesc din 1816, făgăduind îndreptări pentru ca Basarabenii să nu fugă în Moldova. Preotul zugrav Iacov din Brânzeni. Plângere din 1816 a enoriașilor din Frecăței, că preotul slujește în limba pe care n'o înțeleg. A altor locuitori că li s'au pus în cap coloniști nemți « fără nicio mulțămire, ci încă cu mari supărare și strigări a'lor asupra mămăligii noastre și a laptilui, cari noi, luându-l de la gura copiilor noștri, le-am dat lor până acum » (p. 63). Cărți din Moldova în Basarabia (pp. 62—63, an. 1816). O colonisare de « Ungureni » în Moldova, la 1765. D. Bulat urmează și cu procesul boierilor munteni acusați de intrigi contra Mitropolitului Ignatie. O contribuție la biografia lui Matei Crupenschi, de d. Pelivan. Note ale lui Nicolae Stratilat (1812) despre hătmănia sa.

*

In *Moldova Nouă*, V, 5, d. N. P. Smochină despre Românii de peste Nistru, despre forma satului la dânșii (până la 1769 se făcea slujba în românește) (p. 16). Urmează un studiu despre jocurile de copii, cercetare largă, metodică și de mare folos. *(interesantă întrebuințarea cuvântului Român și acolo)* (p. 88). Apoi despre « legiunea română din Siberia », de lt.-col. Iustin Stancovschi. Se reia chestiunea elementelor românești în povestirile slave despre Țepeș (cu întrebuințarea abundentei bibliografii rusești; a mai fost semnalat; presintarea textelor, cu traduceri). Despre « vechimea Ucrainienilor în România », d. M. Florin, cercetare serioasă. Mențiunea Pecenegilor, pomeniți și la Thietmar, și Valahilor într'o luptă din secolul al XI-lea la Dlugosz (p. 265 din ediția veche) poate fi o combinație a scriitorului din veacul al XV-lea. Și despre Românii de acolo în oastea rusească. Prin cronică aflăm că s'a tipărit peste Nistru, de un Evreu, o istorie a mișcării lui Horea; multe cărți de poesii (se laudă un Nistor Cabac; un Evreu scrie despre Vlahuță).

*

www.dacoromanica.ro

In *Cercetări Literare*, III, 1939, d. Emil Turdeanu cercetează primele raporturi culturale româno-sârbești. Se menționează nume de Domni români în pomelnice, la Sf. Prohov (în Macedonia), la Deciani, Cruședol și Peć. Despre ctitoria lui Radu-cel-Mare și Gherghina pârcălabul la Lopușnia (p. 152). Un manuscript dat de Neagoe la Argeș, acum la Cruședol (p. 156). Se identifică restul mănăstirilor sârbești, cărora li face danii acest Domn. Amănunțită și pătrunzătoare partea privitoare la operele de artă care joacă un rol în aceste schimburi culturale. Se adaugă danii de la Miroslav (p. 164). Un uricar din Hotin cumpără la 1574 un letopiseț sârb; un protopop din Cratovo la Craiova în 1580 (pp. 164—165). Un dar al lui Alexandrel Movilă (p. 165). Șase foi românești la Cruședol (p. 166). Legături cu Milesevo (p. 168). Un dar de la Popa Vistierul (p. 169). Intre Sucevița și Pojarevać (p. 169). Matei Basarab și lăcașurile sârbești (p. 173). O carte la Vârșeț (p. 178). Un curios episcop sârb din Ungaria la Brâncoveanu (pp. 180—181). Un căpitan sârb la el (p. 181). Vârșețul trecut ca în Țara Românească (p. 182). Un zugrav de la Repeteu (p. 183). Legături prin Oltenia austriacă (p. 183 și urm.). Vlad Boțulescu de Mălăești, ca secretar al Mitropolitului de Belgrad. Lista manuscriptelor slavo-române de la bibliotecile din Belgrad. Portretele lui Preda Brâncoveanu și soției (ms. 115 la Acad. Rom.), (p. 204 și urm.).

*

Pentru câteva neajunsuri explicabile și pentru fireasca tendință ortodoxă, d. Z. Pâclișanu supune, în *Cultura creștină*, XIX, 9—10, lucrarea recentă a d-rei Marina Lupaș despre Sava Brancovici unei critici care nu va răpi acestei frumoase prime cercetări mai întinse a autoarei toată stima ce o merită. In discuția cu păr. Lupaș privitor la episcopul român prigonit în 1638 (*Memoriile Academiei Române*, XXI), același critic are însă dreptate.

*

In *Anuarul Institutului de studii clasice* din Cluj, d. Ion I. Russu presintă «monumente sculpturale din Durostorum» (cavalerul trac, lei, etc.).

*

www.dacoromanica.ro

In *Hesperia*, VIII, 4, d. Oscar Broneer despre o fântână miceniană, de curând descoperită, în Acropola din Atena (vasele sânt întocmai ca în ceramica de pe pământul nostru).

*

In *Vatra* de la Craiova, V, 9, d. G. Roiban ridică întrebarea caracterului rudarilor olteni, presintați numai ca lucrători de unelte din lemn. N'ar fi Țigani, ei înșii apărându-se de această alipire. Cum însă avem a face cu închinători ai « gorbanului », serbat de Sf. Gheorghe cu jertfirea unui miel, se recunosc rămășițe ale unei mai vechi religii musulmane, « gorbanul » nefiind decât foarte cunoscutul *curban-bairam*, cu același obiceiu al mielului jertfit pe care, ca și creștinii, aderenții Islamului l-au luat de la vechile datini păstorești ale Palestinei. D. Const. D. Ionescu constată legături strânse între ambele maluri ale Dunării la Schela Cladovei.

*

O frumoasă comparație a sufletului brăilean și a celui gălățean, de d. V. Băncilă, în *Analele Brăilei*, XI, 2—3. Catagrafii ale orașului în 1837, începând cu « emporii » negustori, le dă d. I. Vîrtosu. Tot acolo, în nr. 1 din 1936 și nr. 1 din 1939, d. I. Manafu despre Mitropolia Proilavului. In ultimul număr, d. I. Boerescu despre întâia tipografie locală, a preotului Anastase Radu, în 1858. (Acolo s'au tipărit Memoriile căpitanului Vasile Vîlcov de Savich, nu « Sarich »).

*

In *Ungarische Jahrbücher*, Decembre 1939, ilustrațiile articolelor d-lui Béla Balogh și d-lui Ludovic Bartucz despre rasa maghiară arată ce puternice sânt urmele românești în părțile de spre Tisa. Și capete hunice « fabricate ».

*

In lucrarea sa Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Kecskemét (Budapesta, 1939, în colecția Moravcsik), d. Hajnóczy Iván înțelege a continua cercetările începute în revista sa Νέος Ἑλληνομνήμων de Sp. Lambros, asupra coloniilor grecești, de fapt macedonene, din Kecskemét. Sânt oameni din Kozane, dar și din Siatiste « vlahă », dintre

www.dacoromanica.ro

cari primii s'au așezat la sfârșitul secolului al XVII-lea. In actul din 1708 (pp. 8—9) găsim ca nume românești pe un Mihali Tura, pe un Hagi-Tzimora, pe un Mișca Pițura, pe un Mișu τοῦ Τηανὴ, pe un Dinu Σατζιστιανὶς, pe un Nico Peiu (Παιγηοῦ). Pe lângă un Zavira, găsim, la 1727, pe Mihai Papa-Jorju, în secolul al XIX-lea pe doi Paciu (Pacsu). Listă de preoți (pp. 25—26), de dascăli (p. 29). Se adauge și ceva despre colonia de la Crișul Mare (p. 31). Și ei ajung supt episcopii sârbi, deși au preoți cari întrebuințează în slujbă limba greacă.

Intre cărți, cutare manuscript e din Brașov (p. 40). Și acela al traducerii de către Zavira din Dimitrie Cantemir (p. 41). Intre tipărituri *Cartea de lectură greacă*, în ungurește, a lui Gheorghe Papp, (Pesta, 1844), publicată de Fr. Gedike, *Istoria mănăstirii Sumelà*, dăruită și de Domnii noștri (Lipsca, 1775: Ἱερὰ ἱστορία κατὰ πλάτος τῆς μονῆς τοῦ Σουμελᾶ), una a lui Dim. Nic. Caracaș (Καρακάσσης) despre interzicerea luării sângelui (Halle, 1760; și latinește), Παίγνια ποιητικά, tipărite la Viena, de Alexandru Cantacuzino (Κατακουζηνὸς), broșura lui Panaitachi Codrica, Πρὸς τοὺς ἐλλογιμωτάτους νέους ἐκδότας τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ (Paris, 1816), versurile lui Polizoi Kontu către Iosif, fiul Impăratului Leopold (Ὕμνος ἡρωϊκὸς) (Viena, 1795; și latinește), Heortologhiul de Snagov, 1701, al lui Sevastos Chimenitul (al patrulea exemplar cunoscut), *Istoria Crimeii* (Ἱστορία Κριμίου) a lui Polizoi Labarițiotul (Viena, 1792), o carte necunoscută a lui Gheorghe Maiota, predicatorul lui Vodă-Brâncoveanu: Βιβλίον καλούμενον θηκαράς, (Veneția, 1691), *Micul Catehism*, ungaro-grec, al lui Aron Georgievits (Györ-Raab, 1801), *Apologia* lui Iosif Mesiodax, dascălul muntean, originar din Cernavoda, I, (Viena, 1780) și *Teoria geografiei* (Viena, 1781), poema Βοσποροµαχία a lui Momars senior *(sic)* (Veneția, 1792), *Alfabetariul* lui Mihail Papagheorghiu, din Viena 1873 și broșura lui Οἰκιακὸς καὶ πρόχειρος διδάσκαλος, (Viena, 1783), *Istoria războiului ruso-turc* (Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου), I—III (Veneția, 1770), a lui Spir. Papadopulo, *Enciclopedia filologică* a lui Ioan Patusa (3 vol., Veneția, 1778), *Istoria tulburărilor din Polonia*, și în limba franceză (Περὶ τῶν διχονοιῶν τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Πολονίας, 1768) și Πρακτικὰ ἤτοι περιγραφὴ τῶν πράξεων... τῆς διαίτης... τῆς Πολονίας 1768, (Veneția, 1770), *Didascalia ortodoxă* a lui Meletie Pigàs (București, 1769), Ratz Samuil și Gh. Zavira, Ἰατρικὰ παραινέσεις (Pesta, 1787), *Polixena*, piesa lui Iacovachi Rizo (Viena, 1814), Ioan Stassu, Βίβλος χρονικὴ τῆς

www.dacoromanica.ro

Βυζαντίδος, I—VI (Veneția, 1767), Συνταγμάτιον ὀρθόδοξον (Moscova, 1746), Κατὰ τῶν καλβινικῶν, a lui Meletie Sirigiul (București, 1690), Luiza Sotiri, θρίαμβος κατ' εἰκόνα τῆς νύμφης Αἰκατερίνα Β', (Eleutheropolis, 1787), cartea lui Ioan Tzanatos contra lui Okellos (Viena, 1787), *Telemahul*, tradus de Gobdela (Buda, 1801), Τόμος χαρᾶς din București, 1705, Συνταγμάτιον περὶ τῶν ὀφφικίων τῆς ἐκκλησίας, de Patriarhul Hrisant (Târgoviște, 1715), plus numeroasele broșuri ale lui N. D. Darvari și Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος din Viena, 1813 și necunoscuta cărticică Μαυρούδη Ζαχ., Ὄνειρον ἢ θάνατος τῆς ἀοιδίμου Μαρίας Γκίκα (Viena, 1808) (p. 49).

Intre epitafe, al acestora: Marcu Constantin din Siatiste (1794), Dimitrie Ioan Juhaz din Kozane (1796) și alt Dimitrie (1814), Marcu (1832), Mihail Paciu (Πάτζου) (1809), Sofia Paciu (1836), Constantin și Ioan Papa Gheorghe din Siatiste (1818, 1823), Apostol Papp din Macedonia (1850), Dimitrie Marcovici, ἐκ τοῦ τῶν Γραικῶν γένους (1835), Triandafil Paciu (Πατσίου) (1836).

Lui Gheorghe Zavira, traducătorul lui Dimitrie Cantemir, i se închină două lucrări în colecția Moravcsik.

Una, de d. Horváth Endre (Ἡ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Γεωργίου Ζαβίρα) (Budapesta, 1937) e o bio- și bibliografie a lui în limba greacă (resumat unguresc) (se citează de el și *Eines freymüthigen und unpartheyischen Ungarns Erörterung der Fragen : Welche Rucksicht verdienen die Griechen in Ungarn unter anderen hier wohnenden Nazionen*»)[1]. Zavira era din centrul românesc macedonean Siatiste (n. 1744; trece în Ungaria la 1760; 1770 la Kálocsa; 1786 stă la București; 1800, mare călătorie în Austria și Germania; mort la Szabadszóllás, Eleutheropolis pentru el — cum Kecskemét e Aisopolis, — în 1804, 9 Septembre). A fost prieten cu Gobdela și cu Vendoti († Viena). Autorul marii cărți Νέα Ἑλλὰς ἢ Ἑλληνικὸν θέατρον a lăsat și alte scrieri.

Lucrarea se ocupă de cărțile lui, lăsate Bibliotecii din Pesta a « Comunității Grecilor și Vlahilor » (v. p. 179), și de propria-i operă în toate domeniile: astronomie, geografie, pedagogie, istorie, — a războiului ruso-turc, din franceză, 1783, — a Rusiei, din aceiași limbă, teologie, medicină, comerț.

---

[1]) Cf. L. Schäfer, *A gőrőgők vezető szerene Magyarországon a Korai Kapitalizmus Kialekulázában* (Budapesta, 1930). Și Catalogul, în ungurește, al Bibliotecii, de A. Graf.

www.dacoromanica.ro

Ca idei, în lucrarea lui germană, de polemică, garantează sentimentele elenice ale « Cuțovlahilor » și vorbește de « unsere ungarisch-griechische Nazion ».

A doua carte (Κατάλογος τῆς ἐν Βουδαπέστῃ βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα, Budapesta, 1935) e datorită d-lui Andrea Graf. De observat, la manuscripte, caietul pentru tezaurul de la Mazia-Zell, de Zavira, scris la București în 1786 (p. 8). Intre tipărituri: Αἰτιολογία τοῦ παρόντος πολέμου μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας (1787). De Gobdela din Rapsan, Ἠθοποιΐα δραματικὴ ἐπιθαλάμιος ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς συζυγίας τοῦ Ἰωσὴφ Παλατίνου τῆς Οὐγγαρίας καὶ Ἀλεξάνδρας πριγκιπίσσης τῆς Ῥουσσίας (Pesta, 1808).

De Chesarie Daponte, pe lângă *Oglinda femeilor* (Lipsca, 1766) Ἐπιστολαὶ διὰ στίχων ἁπλῶν κατὰ τῆς ὑπερηφανίας πρὸς Ῥαδουκάνον τὸν Μέγαν Χάτμανον τῆς Μπογδανίας (Veneția, 1772; se va publica prefața). Un Manual de comerț (Χειραγωγὸς ἔμπειρος τῆς πραγματείας), de Dimitrie din Siatiste (Viena, 1809). O carte despre biserica greacă din Livorno (Veneția, 1775). Un exemplar din cartea lui Dionisie de Ierusalim contra lui Cariofil (Iași, 1694). Ἐποποιΐα εἰς τὰς ἀριστείας τοῦ ἥρωος Ναπόλεον Βοναπάρτε, πρώτου κονσόλου τῆς γαλλικῆς πολιτείας (Paris, 1802). De Zavira, Ὀνοματολογία Βοτανικὴ τετράγλωττος (Pesta, 1787). *Istoria Americii*, tradusă de Vendoti (Viena, 1794). *Istoria Războiului* (Veneția, 1770). *Poemele medicale* ale lui D. Caracaș. I. Caratza, Ἱερὰ ἱστορία τῆς παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης (Viena, 1795). *Ciropedie*, în limba vulgară, de Labarițiotul (Viena, 1783). Operile lui Teotochi (cu Fisica din Lipsca, 1766—1767, și Geografia din Viena, 1804), plus Ἀνασκευὴ τῆς τοῦ Βολτέρου βίβλου τῆς καλουμένης τελευταῖον διερμηνευθείσης Διαθήκης (Viena, 1794). Partenie Cacriu (Κατζιούλη), *Apoftegmatele Sfinților Părinți* (Veneția, 1728). Traducerea lui Condillac de Dimitrie ieromonahul Filipide (Viena, 1801). De Polizoi Contu, Ποικίλη διδασκαλία (Viena, 1808) și θησαυρὸς γραμματικῆς, I (Buda, 1796). Două ediții din cartea lui Coridaleu despre « tipurile de scrisori » (Moscova, 1744, Halle i. S., 1768). *Heortologhiul*, tipărit la noi, al Chimenitului (1701). *Istoria Ciprului* de arhimandritul Ciprian (Veneția, 1788). Traducerea din Gh. Marot, *Metoda cunoașterii astrelor*, de Zavira (Pesta, 1805). Ediția bucureșteană a lui Περὶ τῶν καθηκόντων de Nicolae Mavrocordat (1719). De Moisiodax, traducerea din italiană a *Filosofiei Etice* (Veneția, 1761—1762), *Pedagogia*

www.dacoromanica.ro

(Πραγματεία περὶ παιδῶν ἀγωγῆς, Veneția, 1779), *Apologia* (Viena, 1780), *Teoria geografiei* (Viena, 1789). Ciudata carte satiră, Νεκρικοὶ διάλογοι συντεθέντες ... παρὰ τοῦ Αἰακοῦ εἰς τὴν Ἅδην. Ἐν Ἅδου ἐπὶ ἔτους 5793. Introducerea în geografie a Patriarhului Hrisant (Paris, 1716). Ovidiu, *Metamorfosele*, tradus (Veneția, 1798). *Panegirica poemă*, dedicată comunității ortodoxe din Pesta (1795). *Panoplia dogmatică* a lui Alexe Comnenul (Târgoviște, 1710). *Lexiconul romaico-slav* al lui Gh. Papa-Zaharia (Veneția, 1765). *Descrierea Athosului* (Veneția, 1768). O carte a lui Marchide Puliu: Πουλίου Μ. Σύνοψις τῶν ἀναμεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Πόρτας συνθηκῶν (1792). *Proschinetariu* al Ierusalimului (Viena, 1749). Cartea lui Rozani de la Kecskemét și a lui Ghedeon de la Sf. Mormânt, Βίβλος Ἐνιαύσιος (Lipsca, 1761). Traducerea lui Rollin, *Istoria veche*, de Alexandru Kankellarios (Veneția, 1740—1750). *Telemah*, tradus de D. Panaioti (Buda, 1801). Ierodiaconul Spiridon, *Istoria războiului ruso-turc*, I—VI (Veneția, 1770—1773). *Istoria filosofiei* de Tenemann, tradusă de C. M. Kuma (Viena, 1818). *Dialogurile neogreco-ruse* de Vl. Ţvetcov (Moscova, 1809). *Manualul despre sănătatea copiilor* de Tissot, tradus de C. Mihail (Viena, 1785). *Gramatica geografică* a lui Fatzea (Veneția, 1760; cf. a lui Amfilohie de Hotin). *Filosofia elenică* a lui Fourcroy, tradusă de Th. M. Iliadu (Viena, 1802).

*

In *Lumina*, IV, 1—2, d. Valeriu Papahagi presintă ce cuprinde despre Românii din Macedonia Cousinery, în *Voyage dans la Macédoine*, din 1831 (informații și de la sfârșitul vechiului regim frances, verificate apoi într'o nouă călătorie, supt Ludovic al XVIII-lea. Important pentru Românii atrași la Seres).

*

In *Timocul*, VI, 9—12, d. Florea Florescu, despre Românii bulgarisați dincolo de Dunăre. D. Gh. Capidan (conferință) despre vrednicia economică a Românilor (și după Kanitz, *Serbien;* Nico, directorul monopolurilor tutunurilor în Suedia; chervangii români în Marele Război; târgurile *Vlah cearși* în Balcani; elevi înșurați la Școala de comerț din Salonic). De d. Gheorghe Atanasiu, obiceiuri de Crăciun în Balcani (lipsa de slujbă bisericească în limba lor la «nu mai puțin de 250.000 suflete românești în Bulgaria și de peste

www.dacoromanica.ro

450.000 suflete în Timocul sârbesc »). Colinde din Timoc. După d. G. Trifon Ţecu şi la Românii de peste Dunăre « ţeara » e Românía (de aici numele de familie Ţăranu).

*

Un număr din revista Oficiului de turism *Românía* (Octombre-Novembre 1939) dă, supt iscălitura d-lui G. Oprescu, un mare număr de probe inedite ale artei ţărăneşti.

*

In *Viaţa Românească* pe Decembre 1939, d. N. A. Gheorghiu presintă poesia lui Ienăchiţă Văcărescu din Bartholdy şi în forma germană, dar şi în cunoscuta « Călătorie » a lui Guys, unde e dată anonim, care e din 1771, şi deci ipotesa mea că data bucăţii ar fi numai din 1787 cade. N'aş crede însă că, din causa legăturilor lui Văcărescu cu Constantinopolul, poesia ar fi fost scrisă în greceşte, cum se presintă la Guys (traducere şi la Fauriel). Lucrarea cuprinde şi alte elemente de informaţie.

*

Despre legăturile lui Asachi cu Bianca Milesi, devenită apoi soţia doctorului Mojon şi moartă în Iunie 1849, d. Const. Rădoescu, în *Amicul Tinerimii* de la Târgul Jiiului, XI, I (Decembre 1938).

*

D. C. D. Constantinescu-Mircești dă o largă presintare a «unui sat dobrogean, Ezibei », Bucureşti, 1939. Satul, cu o populaţie româno-bulgaro-tătară, e în Dobrogea-de-Sud, lângă Bazargic (şi 300 de Macedoneni). Obişnuitele greşeli criminale în colonisare. Consacrată unui singur sat, lucrarea priveşte de fapt o întreagă regiune. Pe un mormânt se pomeneşte preotul Pascalie, « *primul care a înfiinţat coloniile bulgăreşti în Dobrogea* » (p. 53). Mult folklor, mai ales macedonean. La Bulgari se păstrează *zadruga*.

*

In revista *Bugeacul* pe Mart 1939, d. G. Bezviconi dă « Contribuţii la istoria Bugeacului », în care se reproduc ştiri ale d-lor D. F. Velizari şi Şahnazarov, despre starea de lucruri la Cetatea-Albă după începutul secolului al XIX-lea, precum şi informaţii din memo-

www.dacoromanica.ro

riile părintelui său însuși. Intre proprietarii de pământuri la 1824—1825, Maria Suțu, Dimitrie Moruzi, văduva Ruxanda Văcărescu, fiica, măritată cu Hitrovo, înaintașul ministrului Rusiei la București, a lui Cutuzov, ginerele Vistierului Constantin Varlam, Constantin I. Bulgacov, domnița Ralù Moruzi, măritată cu un Caliarh (o altă Moruzi, Eufrosina, soția unui Plaghinò, avea moșie pe la Tighina, ca și Anton Fonton de Verrayon, de la care alt ministru rusesc la noi). In părțile de mai sus, fata lui Scarlat Sturdza, măritată cu Edling, Ruxanda, șambelan Iancu Balș, logofătul Ghica, Iancu Sturdza, Ioan Codreanu.

*

In revista *Eu și Europa*, III, 4, d. Nic. N. Munteanu dă o bibliografie a traducerilor din românește, apărute în opt limbi.

*

In *Recueil de témoignages concernant les actes de violation du droit des gens commis par les États en guerre avec l'Autriche-Hongrie*, Berna, 1915, raportul, din 18/31 Octombre 1914, al Consistoriului din Cernăuți despre brutalitățile rusești. Se proclamă de general anexarea Bucovinei. Mitropolitul Vladimir de Repta protestă. Se fac rugăciunile pentru Țar și familia imperială, de la 16/29 Septembre, printr'un act care era presintat ca venind de la suprema autoritate bisericească a provinciei (nr. 59). Un raport de spion militar urmează, la 2 Novembre (nr. 60): Românii ar fi fost cei mai greu loviți. Se smulge lui Repta o scrisoare, și el e pus supt pază și în odăile sale. Se pradă casa preotului din Mahalà, se arde școala din Maidan, lângă Storojineț. La spital se insultă medicul bătrân, Procopovici. La Boian se pradă casa lui Volcinschi. Se afirmă că, la Storojineț, Iancu Flondor a fost bătut. Se devastează la Iordăneștii lui Grigorcea. Alte casuri (și jăfuirea, la Sadagura, Vijnița, Toporăuți), (la nr. 62). La Sadova e bătut până la sânge fostul căpitan Dimitrie Goian, în vrâstă de optzeci și cinci de ani (nr.64). Un denunț al faimosului colonel Fischer (nr. 65). (Cf. și nr. 67). Protest austriac, în Ianuar 1915, contra refusului rus de a privi ca beligeranți « legiunile românești » (nr. 75).

*

In Nicolai Grămadă, *Vechile peceți sătești bucovinene, 1783—1900*, Cernăuți, 1939 (din *Codrul Cosminului*, XII), se dă lunga listă

www.dacoromanica.ro

a peceților din satele bucovinene. Interesantă reproducerea acelora din ele care au, fie și lucrate de meșteri străini, o oarecare valoare artistică. De remarcat nobila pecete a Dornei Cândrenilor, stema vulturului cu crucea 'n plisc la Carapciu, chiar și bourul de la Chicera. Toate au interes și pentru gândirea populară. Așa ceva trebuie făcut și pentru vechea Românie.

*

In *Originea familiei Bucevschi* de d. Dimitrie Bucevschi (Cernăuți, 1939), vechi documente din Bucovina austriacă și vederea bisericii din Ilișești, cu bogate știri despre pictorul cu acest nume, căsătorit cu o Giurgiuveancă.

*

In *Analele Facultății de Drept din București*, I, 1, d. George Fotino își publică lecția de deschidere la Universitatea din București. E o frumoasă sinteză, în curent cu cercetările. Cu dreptate se recomandă, pentru a găsi originile trace, cercetări în direcția Albanezilor și a Grecilor. Se relevă așa de importantul pasagiu din *Indreptarea legii* munteană (cap. — de ce « glava »? — CCCLI, 3—4), în care se spune că *trecerea peste pravilă pentru a judeca* după « obiceiul locului » e lucru îngăduit. In Ardeal, d. Fotino îl caută și în cărțile de judecată săsești, nu destul de explorate, și în mențiuni documentare ungurești; am dat câteva acte, în românește chiar, în vol. V din *Studii și documente*. Pentru pătrunderea acestui drept la « Morlahii » din Dalmația, Arhivele din Zara ar putea să deie ceva. Acest drept se arată comun tuturor claselor. Pentru orașe, numai unele, în Moldova, aveau dreptul de Magdeburg, și de bună samă numai pentru vechii coloni, catolici. Se apasă cu dreptate asupra temeiului agricol.

O observație. Neamțul n'are nimic a face cu Nemții, de orice fel (p. 194). Cred că Românii de la 1237, din părțile de sus ale Țării Românești sânt de la Câmpulung, nu de la Buzău (cf. p. 194).

*

In *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, XLII, 2, un studiu al d-lui Friedrich Czikeli despre raporturile lui St. L. Roth, de la 1848, cu mișcarea de idei germană. Descoperiri archeologice din anul trecut sânt presintate de d. Kurt Horedt. Despre cetatea de la Săsciori

www.dacoromanica.ro

(săsește: Schewis), la 1345 « Sfatul mare » al Rumânilor, d. Th. B. Streitfeld. Se vede un șir de întărituri, și la Sibiel, la Sebeșel, care ar fi și ele, ca și Branul, din veacul al XIV-lea, regale. Titlul însuși, fie și cu semn de întrebare, « Influențe gepide în arhitectura de lemn a Ardealului » (articolul d-lui Friedrich Schuster) arată că nu poate fi vorba de constatări serioase; așa și în apropiere, de d. Karl Cs. Sebestyén, între casa secuiască și a... Gepizilor. Vechi nume săsești în Ardeal și alături le semnalează d. Gustav Bedeus.

*

In *Insemnări ieșene*, X, 4, d. Victor Motogna supune unei noi cercetări pomelnicul de la Bistrița. *Tipărirea tuturor pomelnicelor e de urgentă necesitate.* Despre socotelile Spitalului Sf. Spiridon d. T. G. Bulat.

*

In *Anuarul Arhivei de folklor*, V, redactat de d. Ion Mușlea (1939), d. Smochină dă cântece și bucăți de prosă, noi și vechi, din Basarabia. Obiceiuri de Crăciun din Ardeal (d. Traian German). De d. I. Breazu versuri populare (mai mult sau mai puțin), în vechi manuscripte. D. Emil Petrovici cu informații de la Moți (și clădiri). Bibliografie pe 1936—1937.

*

D. Alex. Lăpădatu revine asupra asasinatului lui Barbu Catargiu, dând știri despre Bogàthy, în *Memoriile Academiei Române*, XXII, 4.

*

In *Revue de l'Institut Napoléon*, 1939, 8, note despre pictorul Jean Lecomte du Noüy, tatăl (?), fratele arhitectului care a lucrat și el la Biserica Episcopală din Argeș (de d. Charles Manguin). Se citează biografia lui, de Guy de Montgailhard.

*

Școala și viața consacră o parte din n-rele 4—5, an. X, lui Ion Creangă (Mircea Ispir, *Ion Creangă, învățător*).

*

Cuget Moldovenesc, VIII, 8—12, e închinat lui Eminescu. Alături, despre convenția de la Reichstadt (1876), d. Emil Diaconescu.

*

www.dacoromanica.ro

Despre Francesco Crispi, d. Agostino Savelli, în *Il giornale di politica e di letteratura*, XV, IX—X. El regretă că Mancini n'a primit invitația englesă de a lua Egiptul (pp. 375—376). Atitudinea în chestia bulgară (p. 383). Foarte interesantă sintesa d-lui Pietro d'Ambrosio, *La civiltà creatrice*.

*

D. Ștefan Tătărescu tipărește, supt titlul *Contribuțiuni germane la Unirea Principatelor*, (și în limba germană), rapoartele delegatului german la Comisiunea Europeană de după războiul Crimeii, von Richthofen (București, 1939). Dar sânt numai traduceri ale editorului, care urmărește și scopuri politice în această neașteptată întreprindere istorică (de unde Saly-Pacha, în loc de Aalì (p. 36); Saoffet pentru Saufet (p. 37); « moștenitor » pentru « ereditar » (p. 41); palatul Dolmabage (p. 55); Matharus pentru Mussurùs (p. 64). Interesantă conversația, la Viena, cu Balebin, însărcinatul cu afaceri rus (p. 31). Urmează aceia cu ambasadorul Franciei, de Bourqueney. Frica de influența Unirii asupra Românilor din Austria (pp. 50, 73). Regele Prusiei scrie fostului consul în Principate, care-i era un intim (îl califică de « scumpe Louis »), pentru a se declara *pentru prințul străin*, « *cinstit și pus în serviciul poporului* », *care e* « *capabil să se desvolte minunat*, un boier putând aduce iar « jaf și prădare », cu amestecul străinătății » (pp. 60—61). Și Richthofen crede că după Unire, țările românești « ar ajunge curând la o desvoltare care ar uimi lumea » și Turcia, care le dorește « osmanisarea », prevede independența lor (p. 64). Audiența comisarilor la Sultan, în ciuda lui Stratford (p. 85 și urm.). Primirea lui Richthofen la Iași (p. 92). Portretul Caimacamului Vogoridi, cu « părul făcut moț » și « pantofii de mătasă cu pinteni » (p. 93). *El declară fățiș* « *că va lupta contra Unirii* » (p. 94). Va merge până la disolvarea cu forța a Divanului; *ibid.* Ministrul de Interne Costin Catargiu face vinovați pe comisari pentru « revolta țării », *ibid.*; e combătut violent de « șeful învățământului » (pp. 94—95). In sensul lui Catargiu vorbește și colegul său de la Externe Balș (un Pavel?) (p. 95). Declarațiile revoluționare ale soției lui (p. 96).

*

In *Sociologie românească*, III, 7—9, d. Aurel Boia arată în ce condiții au fost primiți dăunăzi în Șanț, din Ținutul Năsăudului, Țiganii.

*

www.dacoromanica.ro

In lucrarea d-lui Vasile Scurtu, *Petru Bran, un luptător al trecutului românesc din Satu-Mare* (Satu-Mare, 1939), se înfățișează viața unui vrednic protopop și profesor († 1877). El a impus, supt Unguri, catedra de românește la Liceul de Stat. A lucrat într'o vreme când abia se căpătase desfacerea bisericească de Ruteni în anume părți. Luptă și pentru a face să se așeze primar român. Țintea la întemeiarea în Seini a unui liceu românesc. Un capitol e consacrat străduinților meritosului cleric pentru limba românească. Tineretul maghiar i-a împrăștiat cărțile bibliotecii. A tipărit *Mărgăritare*, alegere din deosebiți scriitori latini, în 1874. Și a avut curajul să răspundă lui Maiorescu. Menționea *Suspinelor silvelor* din Carlsruhe ale lui Octavian Rusu (p. 87).

*

In *The Slavonic Review*, XVII, 51, d. Seton Watson începe un studiu despre politica internă a lui Metternich. Citează declarația acestuia că nu face decât să urmeze voința « fermă » a Impăratului său, fără care n'ar rămânea la putere nici douăzeci și patru de ceasuri.

*

D. F. de Chasseloup presintă « arta rupestră în Hoggar » (Africa) *(Art rupestre au Hoggar)*, și anume la Mertutek. E vorba de înfățișarea unor dănțuitoare, unor arcași, unui cal de o speță particulară, unor lei, tigri, elefanți, cămile, girafe, boi, oi, câni, struți.

*

In *Forschungen und Fortschritte*, 10 Iunie, despre descoperirile de la Ras-Șamra (Fenicia-de-Nord), care lămuresc asupra religiei feniciene-cananeene, « religia populară » a Evreilor. (Astarte-Așera, Baal, El). « Un mileniu înainte de Homer și Hesiod » se văd și origini ale credințelor grecești și a desfacerii poesiei din mit. Și ilustrații (mari asemănări cu Babilonia și Elamul).

*

In *Tribuna* din Cluj, Iunie, d. Eugeniu Munteanu scrie despre lupta națională a Românilor sălăgeni.

*

www.dacoromanica.ro

Despre femei din Săcele, d-na Maria Giuglea, în *Plaiuri săcelene*, VI, 3.

*

D. Corneliu Secășanu dă, în *Numismatica antică: monete grecești* (București, 1939), o expunere clară, bogat ilustrată, a numismaticei elenice, în desvoltarea ei cronologică, de la primele monede ionice și de la daricele perse, și în presintarea locală. E o frumoasă lecție de estetică și, în același timp, o istorie a acestei științi.

*

Genesa poesiei *Somnoroase păsărele* a lui Eminescu e căutată de d. Nicolae Tcaciuc-Albu (Cernăuți, 1939; ed. « Institutului de literatură »), fără a se ajunge la conclusii sigure.

*

In *Universul Literar*, XLVIII, 44, d. Ion Diacu dă știri noi despre Costachi Caragiale, și după o prefață, încă neîntrebuințată, la *Poesiile* lui. Inaintași: tatăl, Ștefan, și un ciudat « Vladichio », tatăl acestuia și primul imigrant.

*

Despre *Arhiva Românească* a lui Kogălniceanu două pagini, frumos ilustrate, în revista *România Literară* de la 17 Mart.

*

In *Rivista Storica Italiana*, 31 Decembre 1939, d. Fabio Cusin despre « castelul medieval ».

*

In *Revista Fundațiilor Regale*, Mart, d-ra Maria Golescu caută în vechile fresce o inspirație, venită pe o cale sau alta, din « Cinegeticele lui Oppian ».

*

Un act botoșănean din 1528 îl dă păr. D. Furtună în *Cuvântul nostru* de la Dorohoiu, X, 7—10.

*

www.dacoromanica.ro

In *Revista Arhivelor*, III, 8, închinată d-lui Constantin Moisil, d. Teodor Balan, despre Bucovineanul Vasile Ţintilă (Scintilla), care a tipărit în 1814, la Cernăuţi, un « calendar veşnic » (documente). D. Alexandru Băleanu a găsit în Arhivele din Iaşi noi ştiri despre Ioan Sandu Sturdza, între altele scrisoarea către nepotul Petrachi Sturdza pentru încasarea cruţătoare a dărilor (şi ameninţarea către Sfat că se va adresa Sultanului, în procesul său bănesc, la 1837). D. Damian Bogdan, aflând două documente din secolul al XVI-lea, unul de la Mihnea Turcul, altul de la Mihai Viteazul, revine asupra rostului pretorilor (şi bibliografie); mult inedit, puţine resultate nouă. Supt titlul *Despre proprietate* (fragment de curs), d. I. D. Condurachi exprimă părerea dreaptă că proprietatea, cum se vede din documentul Ospitalierilor, era mai veche şi decât întemeiarea Domniei, la care se referă altele; se introduce mai multă metodă în lucruri care se ştiau. Un învăţat studiu al d-rei Maria Holban despre steme princiare din secolul al XVI-lea apusean. D. Mihail Popescu despre raiaua Turnului, pe vremea când a fost desfiinţată (documente; părpărul poate avea definiţia de la p. 273, nota 1 ?). Despre transcripţia documentelor, pe care o vrea simplă, d. Aurelian Sacerdoţeanu (p. 286, nota 1, eu nu scriu niciodată *Romînia*, ci *România*, şi anume pentru că aşa se spune în Moldova şi pentru că *a* primitiv nu e accentuat ca în *Romîn*). Nevoia unei înoiri nu-mi pare a se impune: se ştie doar la ce literă cirilică răspunde forma latină; dincolo de aceasta lingviştii îşi pot face conjecturile. D-nii C. Solomon şi C. A. Stoide publică un document al lui Ştefan cel Mare. D. Gheorghe Ungureanu arată pe Conachi ca organisator al Arhivelor Moldovei. Versuri din 1821 de Gh. Peşacov publică d. Emil Vîrtosu. Documente şi notiţe (şi despre Unirea religioasă din Ardeal, despre schitul Lipovul; act patriarhal al lui Dosoftei de Ierusalim. Din traducerea d-lui M. G. Regleanu, s'au încurcat peste zece rânduri). Bibliografia lucrărilor sărbătoritului. Şi — bibliografie generală, retrospectivă şi curentă. Facsimile de documente.

*

D-na Zoe Gheţu dă traducerea vestitului tratat al lui David Ricardo, *Principiile de economie politică* (Bucureşti, 1939).

*

www.dacoromanica.ro

De d. Victor Vasiloiu o temeinică lucrare asupra influenței în România a economistului german Friedrich List *(Der Einfluss Fr. Lists auf den rumänischen wirtschaftlichen Gedanken im 19. Jahrhundert)* (Düsseldorf, 1939). Se trece de la Marțian, prin Hașdeu și A. D. Xenopol, la P. S. Aurelian. Interesantă descoperirea supt acest raport a lui Hasdeu (după Veverca, în *Independență economică* din 1936), (v. *Industria națională, industria străină și industria evreiască față de principiul concurenței*, București, 1866), și datorita largă recunoaștere a lui Aurelian. Caracterisările sânt bogate și sigure. A se îndrepta curioasa interpretare *Barbu* Petriceicu Hasdeu (p. 58). Publicarea, într'o limbă de largă circulație, e o importantă contribuție la răspândirea ideilor românești, necunoscute aproape cu totul peste hotare.

*

Cu privire la economistul și statisticianul Dionisie Pop Marțian cuvântarea de intrare la Academie a d-lui Victor Slăvescu (*Discursuri de recepțiune*, CXVIII).

*

Din rapoartele consulare austriece, întrebuințate de N. Iorga, în colecția « Steaua », d. I. Nistor culege înfățișări noi ale lui Tudor Vladimirescu (*Memoriile Secțiunei Istorice*, III, XXII, 25).

*

Noțiuni interesante dintr'o bibliografie nu destul de cunoscută, în studiul d-lui Constantin I. Karadja, *Cea mai veche mențiune a Daciei în tipar* (*ibid.*, nr. 24). Mai veche se așează mențiunea din *Türkenkalender*, 1454. In față, textul Cronicii de la Spira.

*

In Giuseppe Gabrieli, *Il carteggio linceo* (Roma, 1939), p. 371, la 1613, mențiunea «di colui che propose di rinchiuder la voce e le parole humane per transportarle da luoco a luoco ». Și, la 1614, apariția în apele Siciliei, a flotei turcești (pp. 442—443, nr. 338). Dar și mai sus, Welser scrie, la 26 August 1610: « Risi da senno di quel galantuomo che vuol serrare la voce humana in una canna » (p. 172, nr. 74).

*

www.dacoromanica.ro

In *Lumina*, revista Liceului din Grebena, d. Teodor Capidan despre Românii din Albania, d. Valeriu Papahagi despre învățații români din Sud în secolul al XVIII-lea, d. Hristea Forfole despre celnicii Fârșerioților.

*

In Bulgaria a apărut o lucrare a lui Atanase I. Manov, *Originea Găgăuților, obiceiurile și datinile lor.*

*

O notă a d-lui Jacques Pirenne, în *Comptes-rendus* ale Academiei de Inscripții din Paris (Ianuar-Februar 1939, pp. 10—11), arată că în vechiul Egipt s'a trecut, după regiuni, la aceleași schimbări în instituții ca și în lumea europeană.

*

D. Antonio Costanzo Deliperi, în *Interesante asemănări între limba română și dialectele sard și « sassarese »* (București, 1939), relevează în adevăr curioase asemănări între graiul nostru și al acestor frați atât de departe de noi (*susu*, *giosu*, culcate, *furar*, etc.).

*

D-na Alice Hulubei face onoare României prin marea sa lucrare (aproape 800 de pagini, în 8⁰ mare) pentru doctorat la Paris, *L'églogue en France au XVI-e siècle, époque des Valois (1515—1589)*, Paris, 1938, (cu un *Répertoire*, apărut în 1939). Un mărinimos dar al d-lui N. Malaxa a îngăduit tipărirea unei lucrări de această întindere. Cantitatea informației e enormă și presintarea, metodică. Urmărirea bucolicilor începe încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Se pomenește chiar traducerea franceză din *Ruralia commoda* a lui Crescenzio, supt Carol al V-lea, la 1373 (« Rustican »). Se fixează și rolul « bunului rege René » (rege de Neapole ca pretenție, conte de Provența în fapt). E multă inspirație populară și mult *adevăr*. Se vorbește pe larg de opera lui Alamanni, chemat, ca și latinisantul Vida, în Franța lui Francisc I-iu. Se face un larg loc lui Clément Marot ca poet idilic, dar unul și mai mare puțin cunoscutului Fr. Habert. Provincia, ca Lyon, își are o mare parte. Cu Scaligero și Buchanan spiritul antic se impune. Imitația franceză va fi și ea în mare parte

www.dacoromanica.ro

provincială. Dintre poeții Pleiadei, Baïf iea locul de frunte în acest domeniu, Ronsard, cu « Chant Pastoral », venind numai în al doilea rând (se relevează de el, în treacăt, « exhortația » către pace a creștinilor ca să poată porni uniți contra Turcilor, pp. 438—439). Dar se face un loc dulceagului Belleau. Indată, genul decade (Jamyn, Desportes).

Sânt și frumoase pagini de istorie: astfel, la pp. 545—549, starea Franciei pe vremea influenței — « regalității », zicea Lucien Romier, — Ecaterinei de Medicis sau caracterisarea (pp. 607—608) a lui Henric al III-lea.

*

In *Historische Zeitschrift*, un studiu al d-lui P. O. v. Törne, care arată cum Nordul a primit influențe culturale prin Franci, prin Vikingi (și pentru creștinare), prin Irlanda și Anglia, prin episcopatul de Brema, prin negoțul din Lübeck, prin Cistercieni, apoi și prin Ordinele cerșitoare. Dar *Ierusalimul nu pătrunde*, afară de legături administrative, și *șerbia țăranului nu se poate introduce*. Pe la 1450 o parte din membrii Consiliului suedes nu putea ceti.

*

In colecția « Bibliotecii de sintesă istorică » d. Marc Bloch dă un nou volum, *La société féodale, la formation des liens de dépendance*, 1939. Primul capitol chiar ne interesează în deosebi: *Musulmans et Hongrois*. Povestirea e exactă și se sprijină pe cele mai noi lucrări. Dar primii episcopi unguri nu veniră de la Cehi și alegerea celor italieni nu vine din dorința de a evita clerici germani (p. 27). Bogat capitolul despre Normanzi (v. p. 35, nota 1, despre originea cuvântului *viking*: etimologiile propuse nu conving). De la aceste năvăliri (Ungurii puteau fi lăsați la o parte) se trage noua ordine de lucruri. Cu totul nouă și de o frumoasă sintesă îndrăzneață paginile despre basele economice și despre cele morale. Titluri ca « memoria colectivă » vor mira întâiu, dar cuprinsul va deschide orizonturi. Pentru *Chansons de geste*, se combate, la *Chanson de Roland*, teoria că ele vin de la pelerinagii. Originile feudalismului sânt căutate în toate obiceiurile. A doua parte a cărții descrie însăși formele (între englezul *thegn* și τέκνον să fie o legătură, și de ce? v. p. 281).

*

www.dacoromanica.ro

A apărut tomul X din măreața operă a lui Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue franęaise : La langue classique dans la tourmente* (Paris, 1939), din care prima parte se chiamă « Contact avec la langue populaire et la langue rurale ». Se arată frânele « cuviinței și politicei » (la p. 11 e vorba de polemica împotriva lui Carrà, autorul cărții despre țările noastre); se înseamnă inovațiile încercate de revoluționari; dar Convenția caută « ton nobil pentru a vorbi nației francese » (p. 17): Robespierre apără și grosolănia când e vorba de « adevăruri de la tribună » (p. 48). Se aleg deosebit « frasele ferite», chiar și în cele mai josnice pamflete. Perifrasele se mențin însă, ca și « sensibleria », « obsesia antichității », cu termenii corespunzători. « Umflătura » nouă se adauge, cu « hiperbolele » și alte figuri de retorică ale ei.

După această introducere, în prima parte împrumuturile, de tot felul, din fondul popular, cu toate confusiile și vulgaritățile. Se examinează « limba de sus » și « cea de jos » în lumina Revoluției. « Robespierriștii » se țin de limbagiul demn. Anume grosolănii, citate, ar încânta pe anume scriitori de la noi. Interesant paragraful « Le poissard dans la politique ». Fiind vorba de graiul viu, se înseamnă toate diformațiile.

A se apropia de observațiile, în ziarul *Le Moment*, 1939, ale unei Francese asupra diformărilor limbii franceze la Români și de statisticele din revista de filologie de la Iași.

*

Asupra iacobinismului la Neapole, d. Nicola Nicolini, în *Rivista Storica Italiana*, Mart 1939 (sprijinul popular lipsește ; de aici nevoia legăturilor cu Francesii).

*

In revista d-lui Bezviconi, *Familia Krupenski în Basarabia*, istoria unei familii moldovenești, de origine polonă, datând din secolul al XVII-lea. Se vede din pomelnice și documente că Ruxanda, fiica lui Vasile Lupu, rămânând văduvă, a luat pe un Vasile Crupenschi, fiul unui Andronachi, cu moșie la Vlădeni (Ținutul Hârlău), și al fetei unui obscur Stolnic. Trebue să fi fost un tânăr, căci domnița botează pe un frate al lui, dându-i numele de Timuș, al primului soț. Lăsând și pe Crupenschi, acesta și-ar fi răzbunat, chemând pe Cazacii cari au ucis-o (V. A. Urechiă, în *Memoriile Academiei Române*, seria 2-a, XI). D. Bezviconi observă că, din această căsătorie năs-

www.dacoromanica.ro

cându-se un Sandu Crupenschi, unul din fiii lui se chiamă Lupu, adevăratul nume al lui Vasile-Vodă (p. 7). Menţiunea căsătoriei unei Moruzi, fiica lui Alexandru (decapitat în 1769) şi a Ecaterinei Suţu cu generalul rus Cristofor Comneno (fiica lor, Ecaterina, a luat pe Matei Crupenschi) şi a unei fiice a lui Constantin-Vodă Ipsilanti cu Constantin Katakatzi (care devine guvernator al Basarabiei). Sentimentele bune moldoveneşti ale lui Matei (pp. 17—18). O Choiseul Gouffier, Victoire-Octavie, iea pe generalul Alexe Bohmeter (p. 21). Mărturisirea lui Capodistria că în 1817, din causa relei cârmuiri, se mai produc emigrări din Basarabia *(ibid.)*. Şi despre agitaţia de clasă şi de partid a boierilor basarabeni. Despre Puşchin şi Mărioara Milo, după mamă Cuza, măritată cu un Eichfeld şi Puşchin (p. 36 şi urm.).

*

In *The Slavonic and East-European Review*, XVIII, 52, d. Vasile Maclacov despre căderea Ţarismului (dare de samă despre cartea specialistului engles Bernard Pares, *The fall of the Russian Monarchy*, 1939). Autorul, care a jucat un rol aşa de important în revoluţie, e, vădit, pentru Constituţionalism: regretă disolvarea primei Dume, care e judecată ca « remarcabilă ». Şi el semnalează, ca şi Pares, entusiasmul pentru războiu (ca în 1877, nu ca în războiul cu Japonia). Nici dovada nepregătirii nu provoacă desperare: se cere şi se capătă participarea publicului (cf. însă observaţiile lui Jean Jacoby, în *Le Tzar Nicolas II et la Révolution*). « Blocul progresiv » îi pare o basă naţională şi cei cuprinşi în asociaţie sânt taxaţi de loaiali faţă de guvern. Ba combate pe Pares, care crede că programul era nerealisabil. Dimpotrivă, vina o dă pe « Monarhie ». Contra unor păreri care sânt mai plausibile, se desaprobă luarea comandei de către Ţar. Măsurile privitoare la persoane sânt criticate, ca şi acelea care dădură Petrogradului acei recruţi în care se vede principalul factor al revoluţiei. Crede că era natural să se trezească interes pentru uciderea Ţarului Pavel! D. Maclacov recunoaşte că a anunţat lui Miliucov uciderea lui Rasputin pe a doua zi (p. 79). Părerilor pesimiste ale lui Pares el le opune credinţa sa că, în toate ramurile, Rusia era sănătoasă (pp. 80—81). Dar apără pe Ţarină, cu « caracterul ei format în şcoala victoriană » (p. 81). Recunoaşte misterioasă influenţa curativă a lui Rasputin. Concepţia oarecum nouă a acestuia, ca un fel

www.dacoromanica.ro

de *vox populi* pentru părechea imperială. Mosolov, care a scris și *Memorii* (a fost la noi în Iași, ca trimis imperial) petrece cu el pentru a-l observa. Influența mujicului «sfânt», cu numirile greșite, ar fi determinat catastrofa (p. 83).

Nicolae al II-lea apare fostului sfetnic ca înzestrat cu «simplicitate, grație, putere de a fermeca», dar «singur» (subliniat în text) (p. 83).

Unde d. Maclacov are dreptate contra lui Pares e când arată în cadeți, nu liberali ca în Anglia, ci asociați ai partidelor revoluționare (p. 85 și urm.). Se arată cum, la disolvarea primei Dume, Muromțev și Miliucov, prin manifestul de la Wiborg, chiamă la neplata impositelor și refusul de serviciu militar până la rechemarea Adunării. S'a ajuns la jignirea Monarhului. La noile alegeri, cadeții cer suprimarea Senatului și miniștri responsabili.

D. Seton Watson continuă studiul său despre politica internă a lui Metternich.

De d. Grigore Nandriș considerații asupra primelor relații dintre Români și Slavi. Unele observații: în «interpolația»: *Slavino rumunense* e clar că e de cetit «Sclavinorum *unense*», al doilea cuvânt care precede «lacus qui appellatur Mursianus» (și care e în *Vestul* dunărean) nefiind exact reprodus (părerea mea de la p. 144 e exact aceia a d-lor Lot și G. Brătianu în *Istoria Românilor* a mea, pe care d. Nandriș n'o cunoaște atâta timp de la tipărirea ei, dar cunoaște tot felul de netrebnice compilații). Ozolimne înseamnă, de fapt, în grecește, «lac împuțit» (cf. p. 144). Etimologia d-lui Mikkola pentru Halmyris (Hal-mur; cf. Muresianus), e dubioasă (v. p. 144). Tot așa de puțin explicația lui Flutansis (m. Flutansis, ca Moldova, prin forma Vltava). In Flutansis, finala e de sigur *amnis*, râu, Flut putând fi foarte bine Olt (și după d. Lot), greșit transcris. Adina lui Procopiu e cetatea olteană cu acest nume, *Antina*, pronunțată grecește. Nu văd cum Oltul ar fi fost transmis Românilor prin Slavi (p. 149). N'a trecut vremea când ne-am putea sprijini pe «Anonim» și pe Nestor (cf. p. 150)? De valoare sânt numai câteva observații lingvistice. Tăcerea d-lui Nandriș asupra *Istoriei Românilor* a mea și asupra studiilor speciale în legătură cu problema, face parte din procedările neoneste ale unei gaște care pretinde a fi o școală.

*

www.dacoromanica.ro

D. N. M. Popescu-Răcăreanu publică o serie de documente privitoare la « moșnenii Răcăreni ot Boanga și satul lor Răcari » (Târgoviște, 1939). Introducerea caută lămuriri într'o chestie așa de controversată ca originea acestei clase. O « pro-stariță » de la Viforîta (1745) (p. 79). Ianachi Haleplin apare ca « Halipenschi », în 1750 (p. 104). Conace turcești, cu « bairace » de « archerlii », în aceste părți la 1792 (p. 146 și urm.): cutare e « bătut spânzurat ». Autorul citează un moșnean cu numele Berivoe (p. 161). « Udubaș » e odobacă, rang la Turci *(ibid.)*.

*

D. Petre Ionescu-Muscel dă, în *Contribuții la istoria comunei Domnești, județul Muscel* (București, 1939), pe lângă considerații generale, presintarea obiectelor felurite adunate în această comună, mândră de trecutul ei până la întemeiarea unui muzeu anume.

*

Apropieri, legături și curiosități istorice. In splendid ilustrata carte a lui Benedek Elek, *A magyar nép multjà és jelene*, I (Budapesta, 1898), situația țăranilor unguri supt stăpânirea turcească, pe la 1550, e înfățișată la p. 240, printr'un Turc, cu fes, care ține pe creștini în cătușe. Turcul poartă fesul, care, cum se știe, a fost introdus numai în prima jumătate a secolului al XIX-lea. (V. și p. 249).

Acolo, de altfel, frumoase chipuri ale prinților ardeleni. Și o vedere din Rodosto, unde s'a refugiat, la Turci, Francisc Rákóczy (p. 300). De mirare că se dă audiența lui Horea, bine înfățișat ca țăran român, la Iosif al II-lea (p. 363). *Și una din represintările lui Horea și Cloșca în gravura contemporană* (p. 367). Și o presintare a supliciului șefilor români (și cu preoți vorbind către dânșii; în fund vederea Albei-Iulii, cu clopotnițele). Iobagii români desculți, mânând boii supt biciu, sânt redați, la p. 504, pentru a se învedera binefacerea liberării lor în 1848.

In volumul II (p. 19), poartă secuiască, după Iosif Huszka, *Székely ház*. Alta, și casa, întocmai ca ale noastre, după același (la p. 21). A treia poartă, cu desemn floral (la p. 26). A patra (la p. 32. Cf. și p. 34). La Trascău (Turda-Arieș, p. 38). Pe la Gongrád stâlpi de poartă ca la Vălenii-de-Munte (p. 70). Impodobirile de la p. 25, din Cernat și un alt sat, vecin, după 1830, sânt un împrumut de la Unguri. Se poate

www.dacoromanica.ro

pune întrebarea de unde au luat Ungurii, pentru porumb, *kukoricza*. *Cucuruzul* nostru e în legătură cu gîza care poartă același nume.

In cântecele de Crăciun, cu elemente dramatice (p. 223 și urm.), apar păstorii români: Bucur, Barbu, Todor, Neculai și se amestecă și cuvinte românești:

Ba nu Hristos, numai cocoșul a cucurigat.

Sau:

Dar voi toți acea... (ungurește), fârtate.

Mai departe:

Scoală, măi fârtate, scoală, măi *vén* unchiaș.
Lucru este: dute acolo.

Moșul: Ce e?

Același «*moș*»: Așa să fie și lasă să aducă caii mei.

Pe altă pagină (227):

Barbu: O, Doamne sfântule. Draga *mennyei harangszó*.
Bucur: Haide la Betleem, Barbule.
Barbu: Ce, e departe?
Bucur: Nu e departe, numai aicea.
Barbu: In câte zile putem ajunge?
Bucur: In două zile și jumătate.

La pagina 227:

Bucur: ...suflă-i-o fârtate, suflă să ne moi.
Hupa *zsvaká* Todoriță! Bucură-te și mă țucă: hupa, hup.

La pagina 228:

Moșul: Suflă să ne moi.
Bucur: Nu suflu, *vén szipa*.
Suflă să ne moi.
Moșul: Destul!

La pagina 229:

Bucur: Haide aici, măi moșule!

La pagina 231 apar figurile Vicleimului, întocmai ca ale noastre, cu aceleași cozorocuri de hârtie. La pagina 241 și colindătorii copii.

In alte cântece populare:

Mimi-mama, mimi-mama (p. 255).

Tot păstoritul oilor, străin de obiceiurile rasei, e copiat de la noi, cu speța însăși a oilor și a cânilor (p. 427).

Și stâlpii de cimitir secuiești își au paralela în satele românești (pp. 459, 461). (Genul unguresc, numai la p. 462).

www.dacoromanica.ro

NOTIȚE

In cartea lui sir Charles Eliot (Odysseus), *Turkey in Europe*, nouă ediție (Londra, 1908), se recunoaște rolul «Vlahilor» în formarea Imperiului «bulgar» din Vestul Peninsulei Balcanice (p. 31). Atingând viața obscură a Românilor dunăreni în evul mediu mai adânc, el arată că din secolul al XIV-lea înainte, ei apar «as the bravest and most progressive people of South Eastern Europe», aceasta mulțumită și caracterului patriei lor. «No Frankish states were established within its border, nor was there any struggle between the Eastern Church and the Papacy». Cu tot neajunsul împărțirii în două a Statului, «the record of Roumania from 1400 to 1800 in, both in peace and war, more glorious than that of the other countries which we have considered» (p. 46). Urmează o scurtă istorie a celor două țări (dar admite evacuarea romană și o dominație bulgărească la Nordul Dunării, cu observația că «era o strânsă legătură între malul de Nord și cel de Sud al Dunării»). «Energia și curajul lui Vlad-Țepeș sânt egale cu cruzimea lui». Istoria Românilor e reluată la pp. 62—65. Cu o deosebită simpatie se presintă Românii din Balcani (p. 370 și urm.). Eliot cunoaște și *Textele macedo-române* ale d-rului Obedenaru din 1891. Se fixează deosebirile între acest dialect din Sud și cel dacic. Nu scapă atenției lui nici Caragunii. Autorul arată iubirea lor pentru casa solidă în care geamul spart se înlocuiește — numai la ei — cu alt geam. Asupra limbii se revine, cu citații, la pp. 381—382.

*

Poate singura carte obiectivă, în ungurește, despre România e a lui Adolf Strausz, *România gazdasági és neprajzi virása, magyar*

www.dacoromanica.ro

parosok részére, apărută la Budapesta în 1899 (96 pp., cu ilustrații). E și o parte istorică și una folklorică, îngrijite.

*

Pe *Ectenii* rusești din Chiev, 1764: Eu Ioannŭ Pavlovici, amŭ datŭ o Psaltire rumănească pre ačasta carte cu Ectenii popi Stefanŭ din Uliucŭ, în anu 796, Dechem. 27.

P. 1: Pentru cereria de bună trebuință la vreme de nevoe ce s'au întămplat, adecă pentru ploe cereria.

сїѧ книжница есть мнѣ іоанна павловица пароха кмькросинскаго; писахъ ѹто маіѧ 8іѕ.

Fol. 29: Pentru năvălirea Turcilor și altor limbi păgâne.

Fol. 33: Pentru čumă sau moarte năprasnică.

Fol. 37: Pentru bolnavi.

Fol. 40: La neploiare.

Fol. 43, v°: La vreme de ploe multă.

Fol. 48, v°: Pentru cei ce vorŭ să călătoriască: unu sau mai mulțŭ.

Fol. 51: Pentru cei ce călătorescŭ pre apă.

Fol. 54: Pentru cei ce orŭ fost învrăjbiți unu cu altu.

Fol. 60, v°: Pentru cei ce sîntŭ în temniță sau la alte închisori.

Fol. 36: Mulțămire pentru toată faceria de binea care amŭ dobândit prin cereria cătră Dumnezău.

Pe ultima foaie: Să se știe precumŭ amŭ datŭ o Psaltire bogată pre cartea ačasta, care coștuluește: 24 f. la părintele Stefanŭ din Uliucŭ, în 27 Dechem. 796.

Ioannŭ Pavlovič, învăț. și vizitător în Medieș.

*

Pe *Propovedaniile* lui Petru Maior, anul 1834, Sept. 3 zile, am înțeles precum că au murit Bucur Bucșa de la Merchiaș, pre carele Dumnezeu să-l odihnească întru lăcașurile sale.

Predici de envetzéturi la norod szpre endriptarea neravurilor omenești și szpre mentuirea szufletelor. Sig. Kirohalma, en 29 Aprilie 835. Ioanes Popovits.

*

www.dacoromanica.ro

Pe *Forma clerului și a păstorului bun*, Blaj, 1809:

Ačastă sfântă carte o amu cumpăratu din Blajŭ în anu 1815, Inoarie 6 zile, eu între cei smeriții Silivestru Iuga, preotu în Lăpușa Ciguresi, vamesiia Sonoculuí din lăontru.

*

Pe un exemplar din Σύνοψις τῆς νυχθημέρου ἀκολουθίας (lipsește prima pagină; tipar german înainte de 1820; această dată și în dosul ilustrației de la pagina 158):

« Acest Sinopsis l-am luat de la nepotul Sache; 1829, Ghenr. 13. Constandin Slătineanu. Constandinu Vit. *(sic)*. 1787, Sept. 29, sănt născut eu, botezându-mă dumn. Medelnicer Scarlat Hiotul. 1798, Iuni 6, este născută soția mea ».

Lt. 1828	lt. 1828
1787	1798.
41	30

Semnează într'un loc și un Gheorghe Gogoneanu.

« Te-au pus ca să găsești
Mijloc să mă pedepsești.

A ta sănt: dau măna dreaptă
Fiie și cuvănt și faptă
Jurămănt îmi fac pe raza
Oichilor ce m'au robit
Și mă arde cu văpaia
Focului care-am iubit.
Că, daca cum înnainte hotărăt n'oiu mai eși
Din cuvăntu-ți în viiață-mi, iartă-mă, n'oi mai greși ».

Apoi lista « celor 12 Vineri », rugăciuni, « tălcul psalmului 103 », « Zapisul Avestiți aripa Satani ».

*

Poate să fie o rudă a lui Panaiotachi Gobdelàs, de care a fost vorba în numărul trecut, acel Mihail Gobdelàs, de la care avem o tipăritură, la Glykys în Veneția, la 1816 (*ibid.*, p. 337).

*

www.dacoromanica.ro

Pentru învățământul limbii grecești la București în 1859, ediția lui « Temistocle » și lui « Aristide » din Plutarh, cu note grecești și românești, de Ioan Celocotide, profesor de literatură grecească la gimnasiul de acolo. Titlul e grecesc afară de adausul: « adoptată de onor. Eforie a Instrucțiunei publice ca carte didacticî, Broșura a IV-a ». Tipografia e a « Gimnasiului Național ».

*

Intr'o gramatică greacă elementară de pe la 1810 (lipsește începutul), cu bucăți de cetire și versuri ca:

Ἡ ἄνοιξις ἐμβαίνει
Καὶ τὰς ψυχὰς εὐφραίνει

Sau acest « Pean »:

Δεύτε, Ἕλληνες γενναῖοι,
Δράμετε προθύμως, νέοι,
Εἰς τὸν θεῖον Παρνασσόν

Ἡ Ἑλλὰς ταπεινωμένη,
Φίλος, ἀπὸ σᾶς προσμένει
Δόξαν της τὴν παλαιὰν

Ὦ πατρὶς, πατρὶς φιλτάτη
Ἡ ποτὲ κραταιοτάτη
Ἀναμέσον τῶν ἐθνῶν.

Se glorifică fundarea de « licee, biblioteci ». Se face apel și la femei. Toate semințiile sânt citate. Până și « Peruvienii și Indienii » aleargă spre Φιλόμουσος Θρακία.

Cartea a fost întrebuințată într'o școală din Moldova.

*

Pe un exemplar din ediția și traducerea în latină de Brașoveanul Ștefan Bergler a *Odiseii*, pe lângă mențiunea românească a morții Mitropolitului muntean Grigore, la 1787, — am dat-o în această revistă —, aceste note grecești:

www.dacoromanica.ro

... κδ', ἡμέρᾳ τετράδι, ὥρα δευτέρᾳ, ἔκλειψις ἡλίου ἔγινε, καὶ ἐφάνη καὶ ἓν ἄστρον.

1788, Νοεμβρίου 4, ὥρᾳ δωδεκάτῃ, ἡμέρᾳ σαββάτῳ, ἦλθεν ὁ Ἰσοὺφ Βεζίρης εἰς Βουκουρέστιον τεπτίλῃ, καὶ ὁ κινημός του ἔτυχε εἰς τὰς 6 τοῦ Νοεμβρίου, ἡμέρᾳ δευτέρᾳ, ὥρᾳ δωδεκάτῃ τῆς νυκτός.

*

Intre cărțile de curând cumpărate de Institutul de Istorie Universală și un caiet de geografie în limba franceză, iscălit de « H. Théodoresco, 1861 ».

*

Intre broșurile rare « Programul, zilele și orele în care se vor examina elevii celor 6 clase ce urmez *(sic)* lecțiile lor de românește, latinește, franțozește, nemțește și grecește în pensionul de băieți *Edifiantul*, pe lângă care s'adaogă musica vocală, piano și exerciții gimnastice; începutul la 24 Iuniu 1861 » (am modernizat ortografia), (București, 1861). Profesori sânt Cristache Navlescu, Const. Alecsandrescu, Eymar, Anghel Ionescu, Jean Nicolas, Jean Bruer, Ioan Pretor, Frederic Finkelstein, Frederic Ecofey, C. Codreanu, Andrei Nestor, Jean Bruguier (același ca Bruer?). Codreanu pare să fi fost directorul, căci el semnează acest prospect.

*

Intre publicațiile de acest fel și « Prospectulu pensionatului Gianelloni », iscălit de Robert Giannelloni (1859). Sânt interni și externi. Se predau limbile franceză, germană și elină.

*

La 1872 se publică reclama « Institutului Libertății » din București, pe anul încheiat. Sânt și discursuri, poesii în limbile română, franceză și germană. *La lettre au Bon Dieu*, de Élise Moreau e recitată (p. 21) de « Notara Constantin », viitorul mare tragedian. El iea premiul întâiu cu cunună în clasa a IV-a, dar al doilea la instrucția militară. Profesori sânt: I. Alexi, P. Popescu, Devenoge, Berneg, « Filipp », « Trajano », Ștefănescu, Adrian, Krüger și pentru gimnastică vestitul Moceanu.

*

www.dacoromanica.ro

O broșură fără an, la Institutul de Istorie Universală, cuprinde raportul și decisia domnească a lui Alexandru Ghica pentru crearea, la cursurile complimentare de la Sf. Sava, a catedrelor noi de drept, în număr de trei: clasa I-a, dreptul roman, a II-a dreptul civil al țării, a III-a «condica comerțială», a IV-a «procedura și condica criminală». La dreptul civil e «d. Ferichidis», la procedură C. Brăiloiu.

*

La bibliografia Unirii, «*Serbare națională* sau *Visul Fericirei*, pastorală de Kostake Xaleplin» (de fapt Haleplin), București, 1859. Scene teatrale de la țară, și în versuri, fără talent.

*

O broșură fără titlu, din 1857 (Biblioteca Inst. de Ist. Univ.), pe care e iscălitura, în litere semi-latine, «Golescu», cuprinde, pe la 1850, o «Schiță despre o organizare a bisericii române ș'a clericilor ei de toate stările», cu «Inaltul Consiliu (Sobor)», din șapte arhierei, doisprezece preoți și doisprezece civili juriști. Preoții ar putea fi și egumeni sau «directori» la mănăstiri, o Casă a Bisericii, una de pensii, scutirea de bir a preoțimii, înlăturarea Grecilor. Se arată că ar fi iscălit «146 preoți, 12 diaconi, din Capitală».

*

Incă o broșură a lui Mihail Anagnosti, după nebunia lui, e *La crise* (fără an; 8 pp. în 8°).

*

Bibliografie bogată despre legăturile vechii Polonii cu vecinii ei în cartea d-nei Elga Kern, *Vom alten und neuen Polen*, Zürich-Leipzig-Stuttgart.

*

Vechiul plan de a se da Austriei țările noastre în schimbul Galiției, care ar fi iarăși reunită cu Polonia, se află și la 1811, în planul pentru Varșovia pe care Țarul Alexandru îl încredința trimesului său, Czartoryski. V. Simon Askenazy, *Le prince Joseph Poniatowski*, trad. Kozakiewicz și Cazin, Paris, 1921 (p. 263).

*

www.dacoromanica.ro

Note asupra relațiilor ambasadorului german, prințul Lichnowsky, cu Take Ionescu, în *Le Mémoire du prince Lichnowsky* (colecția *Les études de la guerre*, a lui René Puaux, Paris, 1918, pp. 924—925).

*

A se vedea, pentru stările de lucruri ardelene după războiu, articolul *Transylvaniens, Kulturelle Strömungen in Südosteuropa, Frankfurter Zeitung*, 1-iu Iulie 1928. A se compara și cu Joseph August Lux, *Ungarn*. Se citează și Max Meinertz, *Die Veranstaltungen in der Osterwoche 1927 zu Temesvar*, în *Jahrbuch 1927—1928 des Reichsverstandes für die katolischen Auslands deutschen*, pp. 106—115. Pentru bibliografie și pp. 219—220.

*

Față de anume pretenții maghiare nu sânt fără interes aceste rânduri despre Românii ardeleni în cartea contelui de Saint-Maurice, *La double couronne, I, L'Empire magyar* (Paris, 1910):

« Les Roumains sont en beaucoup plus grand nombre. Établis depuis un temps quasi-immémorial sur cette terre, ils y ont conservé des moeurs antiques et jusqu'à des coutumes qui rappellent la domination romaine » (p. 39).

*

Gambetta și unitatea românească.

In biografia lui Gambetta de Paul Deschanel (*Gambetta*, Paris, 1919), scrisori de-ale lui, din 1875—1876, care *privesc politica României*. Astfel aceasta din 1875, fără a se arăta și luna: « Les rêves politiques de la Russie vont être entravés par l'Autriche, qui prend dès maintenant une attitude hostile. Elle influe sur la Roumanie. Voyez-vous par la suite l'Autriche s'allier à la Roumanie et à la Turquie contre la Russie? Quel conflit! Le prince de Galles le prévoit pourtant » (el e pentru Rusia).

Apoi: « Il est impossible de comprendre l'évolution de la question d'Orient, d'où découlera peut-être la solution de la question franco-allemande, sans songer à la Roumanie. La question roumaine est une question d'ordre européen » (p. 198).

La 2 Iunie, către Ranc: « *Ce sont les Hongrois qui font naître la question roumaine par la violence de leur gouvernement.* C'est le chau-

www.dacoromanica.ro

vinisme de la race magyare qui la crée. Il est impossible d'imaginer une évolution quelconque de la question d'Orient sans avoir à tenir compte de la Roumanie menacée, dans toute guerre d'Orient, soit d'une invasion russe, si l'Autriche-Hongrie conserve la neutralité, soit d'une occupation austro-hongroise. La question roumaine est donc un élément constitutif de la question orientale » (p. 198).

La 20 Mart 1876 (nu 1877?), către același: « La Roumanie est en voie de conclure avec la Russie une alliance militaire. Nous devrions nous occuper de cela et exprimer à ces deux nations nos sympathies secrètes pour cet accord encore secret. Mais qui s'occupe en France de politique extérieure? Or, suivre la Russie dans l'avenir et suivre la Roumanie constitue pour nous un intérêt capital. *J'imagine à l'Est de l'Europe, un remaniement de frontières qui permît de réunir tous les Roumains en royaume de Roumanie. Par : tous les Roumains, je veux dire ceux de Bukovine, de Hongrie et même de Serbie, ceux de Macédoine aussi* » (p. 199).

In legătură cu politica germană, el observă, la 2 Novembre 1876: « L'idée fondamentale de Bismarck est de pousser l'Autriche sur le Danube » (p. 200).

La 10 Februar apoi: « Tout en Roumanie, hait le Hongrois et *(sic)* le Magyar. Malgré cette haine, la Roumanie oscillera entre les Puissances germaniques et la Russie et, indirectement, avec *(sic)* la France. Serons-nous seulement témoins du drame qui se prépare? ».

El era și pentru o legătură « latină »: și cu Italia și cu Spania *(ibid.)*.

*

In cartea lui Raffaello Barbiera, *Nella città dell'amore, Passioni illustri a Venezia* (1816—1861), Milano, (fără an), se pomenește restaurarea palatului venețian Grassi, pe Marele Canal, de « baronul Simion Sina, venit din Grecia, pe care limbile de viperă de la Caffè Florian îl presintau ca unul care îngrămădise milioanele, asaltând diligențele. Și baronul Sina oferia, în carnaval, persoanelor de samă din Veneția, celei mai bune societăți cu titluri și străinilor celor mai în vază, serbători somptuoase de bal mascat ». Astfel în 1834 (pp. 105—106).

E vorba de cunoscutul mare bancher macedonean, așezat la Viena.

*

www.dacoromanica.ro

In venețiană *cocolarsi* corespunde lui *a se cocoli* în românește.

*

A *păpa*, *mamă* și *tată*, la Romani (« pappas vocent et matrem mammam, patrem tatam »; la Plaut: « novo liberto opus est quod pappat »); v. François Villeneuve, *Essai sur Perse*, Paris, 1918 (pp. 423—424). Pentru « *udus* lutus », *ibid.*, (p. 425). « *Suffla* celeriter tibi buccas » (p. 441). Se cunoștea (p. 497) « poppa venter », « pântece de popă ».

*

Pe un exemplar din rara carte « *Gebräuche sowohl der Katholiken, als Protestanten, ein Lesebuch für gegenwärtige Zeiten*, Erster Theil, Frankfurt-Leipzig, 1784, această dedicație: « Geschenk von Martin Eilen von Hochmeister am 4-ten Nov. 836 dem Herrn N(ikolaus Balacs)esko Prof. der Gottesgelahrtheit am Metropolitan Central Seminär zu Bukarest ». Numele fusese ras, dar se cunoaște începutul și sfârșitul.

*

A apărut masivul volum III din *Enciclopedia Română*. Cuprinde un număr imens de folositoare statistici. Nu lipsesc pagini introductive de istorie.

*

In italiană *dipanare* e a *depăna* al nostru.

*

In *Dicționarul* Academiei Române, I, II, X, se caută o origine românească pentru *copil*. Pentru cordon — cordun originea nu e în paza catanelor, ci în pretextul invocat pentru ocuparea Moldovei-de-Sus. — De ce *jeli*, *jefui?* — La *judec* lipsește sensul de « țeran liber ».

*

Pentru *dia* și *hue* la cai, în Franța, v. și Taylor, *La civilisation primitive*, trad. Pauline Brunet, 1876, I, pp. 211—212.

*

www.dacoromanica.ro

In *Vaux-de-vire* ale lui Olivier Basselin și Jean le Houx, ediția P. L. Jacob, p. 202, *alaltăieri* al nostru se află ca *aultrier*.

*

Pe un exemplar din *Le Châlet des Hautes-Alpes* par Mad. Isabelle de Montolieu (Paris, 1814), iscălitura: *à Manolachi Lenj, n.* 17.

*

Despre « Romanii ».

Intinderea « Romaniilor » bisericești în locurile părăsite de Imperiu explică singură puterea unui « Patriarcat », de caracter vădit imperial, care înlocuiește acel Imperiu în retragere, cuibărindu-se pe rând la Aquileia, în curând prădată, la slavicul Grado (Gradisca e corespunzătoare « Grădiștilor » noastre). Patriarchul va ajunge a lupta cu Veneția, care-l va cuceri și-l va aduce la sine, pentru stăpânirea unui oraș așa de important ca Trieste. De altă parte, un rol asemănător îl joacă episcopii de Trento, suzerani ai conților de Tirol. Unii din vasalii mireni se improvisează, pentru a domina, « advocati » ai Bisericii, rol pe care-l moșteniră Impărații austrieci. (V. Zatelli, *Trento ed il diritto storico dell'Austria*). « Parlamentul » friulan, într'o țară așa de asemenea cu a noastră, în graiu și obiceiuri, e pus greșit în legătură cu Consiliul germanic al Longobarzilor (Tomaso Sillani, *Lembi di patria*, ed. II-a, p. 164).

*

Se poate pune întrebarea dacă în Tersatto, *Tarsatica* romană, lângă Fiume, nu e aceiași rădăcină celtă ca și în Durostorum. In Görz-Goriția nu trebuie căutată o etimologie celtică asemănătoare? (O legătură cu *gora* n'ar părea admisibilă).

*

O părere ciudată în ce privește răspândirea în populații a limbii latine e a d-lui Charles Seignobos, în lucrarea sa de la început, *Le régime féodal en Bourgogne jusqu'en* 1360, Paris, 1882 (pp. 245). După d-sa, Statul roman n'a putut aduce înlăturarea limbii galice. Pentru ca ea să fie înlocuită cu latina a trebuit dispariția totală a țăranilor gali, înlocuiți printr'« o masă amestecată de sclavi din toate rasele », cari,

www.dacoromanica.ro

« neputându-se înțelege între ei decât printr'o limbă comună, luau pe a stăpânilor lor și o vorbiau, împotriva geniului ei, într'o formă analitică, așa cum se face cu o limbă învățată ». Așa încât « popoarele vechi se stinseseră în mare parte, cu limbile lor ».

*

In Burgundia secolului al XIV-lea orice informație cu privire la un sat se iea dela acei « prudhommes », cari nu sânt decât « oamenii buni și bătrâni » de la noi (v. *ibid.*, p. 65).

*

Asemenea cu Adunările convocate de Urban al II-lea, din care a ieșit prima cruciată, e cea burgundă din 1116, chemată de Papă prin « edict general », adunând cler, nobili și popor (*ibid.*, pp. 78—79).

*

In Burgundia medievală se păstra forma corespunzătoare cuvântului românesc *iapă : eque* (Seignobos, *Le régime féodal en Bourgogne jusqu'en* 1360, p. 252). Tot acolo « receptes d'orge *tremis* de la moisson de l'an 357 » (p. 406).

*

In limba portugheză *vecino* « nu arată originea, ci locuința » (Queiroz Velloso, în *Revue d'histoire moderne*, August-Septembre, p. 423).

*

Ida Pfeifer, vestita călătoare de pe la jumătatea secolului al XIX-lea, a fost și în Moldova, fără a fi descris trecerea ei pe acolo. In adevăr, în cursul călătoriei în Madagascar, ea asamănă pe fiul reginei de acolo, scurt, cu părul negru creț, ochii « plini de foc și de viață », « gura bine făcută și dinții frumoși » cu « un Grec din Moldova » (traducerea Suckan resumată, în « Bibliothèque Rose », *Voyage autour du Monde*, p. 297).

*

Că Huțulii vorbeau încă românește până în secolul al XVIII-lea o spune și Miklosich, în *Wanderungen der Rumänen* (Memoriile Academiei din Viena, 1879). Și alte mărturii, în Un Bucovinean, *Rute-*

www.dacoromanica.ro

nisarea Bucovinei, București, 1904 (p. 1 și urm.). Toate numele geografice sânt, de altfel, românești (p. 5). Și cuvinte obișnuite (p. 8 și urm.) (și *frânghie*, supt forma: *frâmbie*, din lat. *fimbria*).

*

Teatrul din Hamburg, cu plan inițial de marele Schinkel, e modelul teatrului făcut, câteva decenii mai târziu, la București, de un arhitect german; Architekten-und Ingenieur-Verein zu Hamburg, *Hamburg und seine Bauten* (p. 140).

*

Cea mai frumoasă caracterisare a omului inferior care a fost Impăratul austriac Francisc o dă în cartea sa de portrete, mai mult italiene, *Menschen und Schicksale aus dem Risorgimento* (Lipsca, 1921), poeta germană Ricarda Huch. Impresionantă urmărira perversă a chinurilor suferite în închisori de victimele lui: le interzicea și vederea zărilor. Permitea prizonierilor politici să facă scamă sau să împletească ciorapi. Remarcabil și portretul lui Carlo-Alberto de Sardinia.

*

In Émile Daro, *Napoléon et Talleyrand* (1935), p. 267, se arată că în planul format, contra lui Napoleon, de fostul lui ministru Talleyrand era vorba, la 1810, de «a face pacea cu Turcia și de a renunța la Moldova și Muntenia».

*

Amintirile de la Congresul din Viena ale contelui A. de La Garde, de la care avem o călătorie prin Țara Românească, pe vremea lui Vodă-Caragea au apărut și la 1843, supt titlul *Fêtes et souvenirs du congrès de Vienne, tableaux des salons, scènes authentiques et portraits* (Paris, 1843, 2 volume). Acolo, despre Chiselev, II, (pp. 288—289). Tovărășia lui Alexandru Ipsilanti (p. 394 și urm.). Intreaga poveste a carierei lui se dă în capitolul XXXVII (p. 447 și urm.). E vorba de Rigas, de societatea secretă greacă din Italia, de cea din Rusia, cu 60.000 de membri și patru clase de inițiare. Nu se uită «patriarhul» Ignatie (probabil e vorba de fostul Mitropolit muntean, p. 465). Descrierea lui Capodistria (pp. 465—469). Pentru intrarea

www.dacoromanica.ro

lui Ipsilanti în Moldova și restul întreprinderii lui (p. 487 și urm.). Tudor Vladimirescu apare ca împușcat pentru trădare (p. 489). Neizbânda de la Drăgășani se atribuie retragerii lui Vasile Caravia (p. 490). Se menționează închiderea lui Ipsilanti, timp de doi ani și jumătate, la Munkaci, de patru și jumătate la Theresienstadt, în Boemia (p. 493). I se făcu apoi grația de a-l interna la Verona (pp. 493—494). Dar, în calea prin Viena, se îmbolnăvește și moare în două luni, îngrijit de « princesa R... Ka... », la 31 Ianuar 1828 (p. 494). La Garde crede că insuccesul ar fi datorit invidiei lui Capodistria (pp. 494—495).

*

Titlul Regulamentului Organic vine de-a dreptul din Rusia. Petru-cel-Mare a înlocuit în adevăr ustavul prin « reglament »; el dă și un « duhovnâi reglament ». Gérebtzoff, *Essai sur l'histoire de la civilisation en Russie*, Paris, 1858 (p. 103).

*

O curiositate de presă.

In *L'Illustration* de la 26 Februar se cetește: « Après M. de Cavour, l'Empereur vit M. le colonel Couza, dont la récente nomination à l'hospodarat de Moldavie et de Valachie sembla être, au moins quant à l'intérieur, bien plus le noeud gordien de la politique que la question italienne dont, autant que possible on cherchait à détourner l'attention ». V. și Charles Dunoyer, *Le second Empire et une nouvelle Restauration*, *I*, Londra, 1864 (p. 402, nota).

E vorba, firește, de *trimesul* lui Vodă-Cuza.

*

Cavour despre politica națională maghiară: « I Magiari, nobili generosi quando si trattava di difendere i diritti della loro nazione contro la prepotenza imperiale, si mostrarono sempre orgogliosi, tirannici, oppressori verso la razza slava sparsa nelle provincie dell'Ungheria », *Opere politico-economiche del Conte Camillo Benso di Cavour*, II, Neapole, 1860 (p. 138).

*

www.dacoromanica.ro

Un foarte interesant articol despre « frontierele-regiuni », în sensul pe care de mai multe ori l-am arătat, îl dă Sir Arnold Wilson, în *The Hungarian Quarterly*, IV, 4. Și lipsa de valoare a muntelui de hotar. Autorul declară că în Anglia se preferă fruntariile de rasă, dar nu pot înțelege ce vrea să spună despre « vechile fruntarii ale regatului Ungariei », puse în legătură și cu « omogenitatea națională » și cu « indispensabila pace europeană ».

*

In cartea d-nei Blaze de Bury, *Voyage en Autriche, en Hongrie et en Allemagne pendant les événements de* 1848 *et* 1849, Paris, 1851 (p. 361, nota 1): « Je rappellerai aussi, en passant, la façon dont les Valaques (Roumains) de la Transylvanie furent traités. A Szamos-Ujvar, *trois cents Roumains* furent condamnés à mort en un seul jour, et dans un seul jour on en fusilla cent cinquante! A chaque décharge les Madjars criaient: « *Canta, te decepte, te Romane* » (Cântă: *Deșteaptă-te Române*). On calcule que des 2400 villages roumains de la Transylvanie, il n'y en a pas un où dix à douze habitants pour le moins n'aient été exécutés par les Madjars, dont les victimes parmi les Roumains seuls s'élèveraient à quelque chose comme 35 à 40.000 habitants ».

*

Intre tipăriturile străine, curioase, la noi e *Encyclique du directeur général de la Société chrétienne orientale, adressée à Messieurs les membres de cette société, Bucarest, Imprimérie* (sic) *de A. Ulrich, 1862.* E vorba de un Conciliu ecumenic pentru refacerea Bisericii unice. Cuprinde atacuri contra Papei Piu al IX-lea și a Scaunului roman. Se cere ca « Latini » să se unească și ei cu ortodoxia, cum Orientali sânt uniți cu Roma. Iscălește « prince *(sic)* Jacques G. Pitzipios, fondateur et directeur général de la Société chrétienne orientale ».

*

« *Calendarul pentru anul de la Hristos* 1857, *Bucuresci, Imprimeria Nifon Mitropolitulu* », are bucăți de literatură tradusă (una de « K. de A. S. »), reproducerea din *Sarsailă* al lui Eliad, a poemului *Mihnea și baba* al lui Bolintineanu și a unor bucăți poetice din Eliad însuși, din Bolintineanu și din Boliac, o schiță din publicația *Mozaic.*

*

www.dacoromanica.ro

Intre cărțile pentru sate: « *Școlaru sătean sau cărticică coprinzătoare de învățături folositoare, acum întîiu alcătuită și dată la lumină de Piatru I. Gherasim Gorjanu, profesorul județului Ialomiții, București, 1840, Tipografia Pitarului Constandin Pencovici* ». Cuprinde, cu o foarte scurtă prefață, rugăciuni, precum și sfaturi.

*

O carte necunoscută e « *Datoriile preoților, compuse din cuvântul lui Dumnezeu, din canoanele soboarelor și de la învățătorii Bisericii, traduse din slavono-rusește de C. Mavrula, acum întâieași dată tipărită, cu adaose și cu însemnări, cu binecuvântarea Prea Sfinției Sale părintelui Mitropolit al Ungrovlahiei d. d. Nifon, București, în tipografia Sfintei Mitropolii 1852* ». O scurtă epistolă dedicatorie e iscălită de « Constandin Mavrula ». Urmează prefața care explică retipărirea acestei lucrări, care a mai fost tradusă și publicată la 1817. Se arată o cercetare în toate formele Scripturii și Canoanelor, aflându-se traducătorul la Mitropolie. Tiparul cărții de 240 pagini în 8° e strălucit. Se dă lista « abonaților » din personalul Mitropoliei, și cu profesorul de Seminariu Lazăr Druzeanu, cu Ilie Benescu, « secretar de limba grecească »; urmează toți egumenii. De la Argeș, afară de episcopul Climent, doi clerici.

*

Cu un tipar mărunt se publică la Buzău, în Tipografia episcopală, la 1854, « *Istoria Sfântă sau Prescurtare istorică a Vechiului și Noului Testament, tradusă din franțozește de Ioan Voinescu II și dată în tipar în anul 1846, acum mai modificându-se în oarecare ziceri, s'a retipărit iarăși, în zilele bine-credincosului Marelui-Domn și Impărat a toată Rusia, Nicolae Pavlovič, cu binecuvântarea și cu toată osârdia iubitului de Dumnezeu episcop al sf. Episcopii Buzăul și cavaler d: d: Filothei* ».

*

Aceleiași serii de publicații bisericești din epoca Unirii îi aparține și următoarea lucrare din tabăra catolică: « *Ecsplicațiuni evangelice pentru toate Duminicele de preste annŭ, spre conducerea credincoșilor romano-catolici ai lui Iisus Hristos pe calea moralului și a vecinicei măntuiri, elaborate în limba română, numai pentru trebuința locuitorilor de religie romano-catolică din Principatu de iubitoriul de*

www.dacoromanica.ro

Dumnezeu, d. d. Antonio de Stefano, din ordinul Min. Conventual ai Sf. Franciscŭ din Assisi, episcopŭ romano-catolic, din Principatul Moldovei, cavaler ordinilor Sf. Mormântŭ și al Coronei de fer, Iași, Tipografia lui A. Bermanu, Boul-vechiu, nr. 79, 1858 ». (Exemplarul Institutului de Istorie Universală are jos: spre răspândirea c... lui, Antonio de Stefani). Pe verso: « Publicate pentru întâa oară cu învoirea Onorabilului Minister al Cultului și al Instrucției publice, sub a căruea cenzură trecând s'au găsit a fi necuprinzătoare de idei în contra religiei domnitoare și a legilor țerei ». Ea nu are prefață, și exemplarul ce-l am înainte începe numai la pagina 7.

Adaug și pe nedrept uitata « *Liturgica séu explicația serviciului divin de Prea Santitul arhiereu Genadie, fost episcop de Argesiu* », București, Tipografia Curții, F. Göbl, 1877. Prefața e de protoiereul George C. Drăgănescu, care datează 20 Mart 1878. In ea se dă biografia lui Ghenadie (după « Biserica Orthodoxă Română », IV, nr. 4, cu întregiri).

A lui Ghenadie, om de înaltă învățătură (episcop până la 1865) trebuie să fie « *Slujba sfințirii bisericii, tipărită pentru a doua oară, cu blagoslovenia Preasfinții Sale părintelui Mitropolit d. d. Nifon, prin osârdia și cheltueala Sfinții Sale ierodiaconul Ghenadie, București, Tipografia Statului, numită Nifon, 1862* (exemplarul I. I. U. are pecetea: dăruită bise. Lucaci de P. L. Călărașanu, și cu înfățișarea de atunci a acestei biserici). Viitorul episcop de Argeș era atunci, la 86, Gheorghe Nou și predicator.

*

Frumos lucrată, cu ortografia lui Eliad în ultima fasă e « *Introducerea la historia religiunii séu considerațiuni asupra causeloru și resultateloru revoluțiuniloru religióse* », a cării foaie de titlu lipsește în exemplarul mieu. Pare să fie din anul 1860.

*

La rarile cărți pentru fete: *Femeea și educațiunea, de Caroline de Barrau, tradusă din limba francesă de Euphrossina C. Hommoricénu, institutóre de classa IV-a pr. la Asilulŭ Elena dómna, Bucuresci, typographia Theodor Michaiescu, nr. 1, Strada Lutterană nr. 1, 1872.*

Nu cuprinde nimic original. Dar e dedicată « Junimei române de ambele sexe » și are o prefață în care se predică naționalismul;

www.dacoromanica.ro

cu protestarea contra recomandației bisericești a « supunerii » femeii față de bărbat.

*

A apărut la Julius Gross a cincea ediție germană, cu un mic dicționar, din *Rumänische Konversations-Grammatik* a d-lui Tagliavini. Repetăm laudele pe care le-am dat în revista mea francesă, primei ediții. Aici, în cartea mărită, bibliografia e ținută în curent.

*

In revista *Dreptul*, d. Constantin C. Angelescu dă o biografie a juristului ieșean Teodor Veisa, care a jucat un mare rol la București. Se atrage atenția asupra manuscriptului său de drept civil, ținut la Iași, în 1858—1860, și care se păstrează în Biblioteca Universității de acolo. Se propune tipărirea lui.

*

Pe un volum din Volney, *Oeuvres complètes*, II, Paris, 1821, stampila: « A. Paléologue ».

*

Pe ediția în cinci volume, 1822, din *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce*, de J. J. Barthélemy (note românești în limba franceză). Și, în vol. IV, socoteli românești.

*

Pe un Boileau, Paris, an. VII, II, iscălește, cu o admirabilă scrisoare, Ioan Pop. Insemnare: « Intre 25—26 Septemvrie » (de un altul). Și note francese de N. Desliu. Și alte însemnări, fără valoare.

*

Intre cărțile de la începutul domniei lui Carol I-iu, aceia a lui George Brătianu, datată din Pitești 1866, *Viitorulu nostru este în Unire*, prin care se luptă cu broșurile lui Moraru și Crețulescu, arătând că Domnul Unirii ar fi trebuit să se retragă ca un Carlo-Alberto, ca să nu fie « expulsat » ca ultimul Wasa din Suedia. Cărticica e plină de trimiteri la istorie. Exemplele din Italia și ortografia italiană (*z*, *zz* pentru *ț*), nume ca a lui Carlo-Magno arată un fost student al Universităților italiene.

*

www.dacoromanica.ro

Din opera lui B. P. Hasdeu se scapă din vedere lecția de deschidere la Universitatea din București, în Ianuar 1875. Broșura de 32 de pagini se chiamă « Principie de filologia comparativă arioeuropéa, cuprinzând grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic și leto-slavo-germanic, cu aplicațiuni la istoria limbei romîne, curs ținut la Facultatea de Litere și Filosofiĕ din Bucuresci, tom. I, Istoria filologiei comparative ». Se întâlnesc, într'un amestec de lucruri oarecum disparate, scuse pentru lipsa lui de talent ca vorbitor, și cu mențiunea accentului basarabean al « pribeagului » și câteva pagini despre origina cuvântului « doină ». Pe alocuri amintiri personale, contemporane. Se dă adresa profesorului: « Calea Mogoșóia, nr. 172 ». Pe copertă anunțul « Columnei lui Traian » și al « Istoriei Critice ».

*

Asupra lui Ioan Maiorescu erau de luat știri, date de T. Maiorescu despre tatăl său, în G. I. Ionescu-Gion, *Portrete istorice*, 1894, (p. 67 și urm.). Studii la Augustineum, după Bariț, la Sfânta Barbara, tot din Viena, cum credea Maiorescu, ceia ce era posibil, el fiind unit. Bariț, în *Transilvania*, 1877, nr. 14 (la Gion, p. 68) spune că era o înrudire cu episcopul Samuil Vulcan, care-l trimete la Pesta, și cu Petru Maior. Tot T. Maiorescu vorbește despre condițiile de întemeiare ale școlii din Cerneți. Legături cu Fallmerayer. Plan de unire a Românilor de supt Carpați în 1848, supt ducele de Leuchtenberg sau un fiu al Țarului (pp. 81—82). Mențiunea scrisorilor lui către Al. G. Golescu, la văduva acestuia, Ecaterina, în Paris (p. 85, nota 49).

*

Ioan Massoff, *Matei Millo* (București, 1914), e un foarte bun studiu, sprijinit pe izvoare autentice. Asupra originii francese a familiei Millo-Millet, nu poate fi îndoială. Nu înțeleg cum se poate discuta (p. 38) originea Sturdzeștilor.

*

Din vechea familie moldovenească Abăzà (poate de origine abasgă din Caucas), un urmaș, Abaza, era ministru de Finanțe al Țarului în 1881. El a încercat reforme importante în departamentul său. (V. P. H. De Clercq, *Les finances de l'Empire de Russie*, Amsterdam, etc., 1885, p. 29).

*

www.dacoromanica.ro

In Memoriile princesei Curopatchin (*Revue des Deux Mondes*, 15 Novembre 1922), p. 272, menționea visitei făcute de soțul ei în Romănia « pour négocier avec les autorités françaises, qui se rendaient mal compte de la situation tragique en Ukraine. Il les avait suppliées de remplacer les troupes allemandes par les troupes des Alliés, prévoyant que Petlioura marcherait contre l'hetman (Skoropadsky), ouvrant ainsi la porte aux bolchévistes ». Și un Cantacuzino din Rusia apără Chievul contra lui Petliora. Intrarea bolșevicilor (pp. 274—275): « quelques canons couverts de rouille, traînés par des gens qui avaient un air de bandits » (pp. 274—275). Apariția lui *Denichin* (p. 278 și urm.). Aflăm, nu fără mirare, că pentru Ivan Șișmanov Cristea Racovschi era « marele Racovschi », « cel mai bun și mai onest dintre oameni și un perfect gentleman » (p. 280). Autoarea-l crede « un aussi grand vaurien que tous les autres » (p. 260).

*

In același număr se arată (p. 399), de Barrès, că, în Iulie 1830, imediat înaintea căderii sale, Carol al X-lea, a vorbit îndelung cu « Hospodarul Moldovei » (?). « Il s'entretint assez longtemps avec l'Hospodar de Moldavie, qui, dit-on, lui exprimait ses voeux pour qu'il pût vaincre la résistence qu'on apportait à ses intentions conciliatrices, et à qui il répondait: « On y a songé ».

Poate fi vorba de Mihai Suțu sau de Caragea, mai curând de primul care, după căderea lui, în 1821, a fost și prin Paris.

*

Intre înaintașii lui Alexandru Odobescu, la 1799, Ioan Odobescu, cu loc pe malul Dâmboviței, spre Curtea Veche. Urechiă, *Istoria Românilor*, VIII, p. 126, notă.

*

Pentru familia Melissimo, v. N. Iorga, *Acte și fragmente*, II, tabla: Hagi Manoli, « văr bun » cu Mitropolitul Neofit I-iu Cretanul, și fiul Nicolae Hahalera, cu pensie de la Curte în 1802; Urechiă, *l. c.*, p. 225, nota.

*

Pentru « Schitul Cetatea Negrului Vodă », *ibid.*, p. 344. Lauda bisericii lui Neagoe de la Argeș; *ibid.*, p. 390 și urm., nota.

*

www.dacoromanica.ro

Samsonul lui Mihai Spătarul Cantacuzino în mănăstirea de la Râmnicul Sărat, poate fi o imitație a celui pe care Petru-cel-Mare îl așezase în « Versailles »-ul său din Peterhof.

*

In Calendarul *Cazania* pe 1856 (cu pecetea: « Christ. Ionninu, Libr. Scol. Publice, etc. Romanați ») articole despre Sultan, Omer-Pașa, Iscander-beiu și Șamil, dar și Țarul Nicolae; sânt traduse din limba francesă. Note asupra protocoalelor de la Viena cu privire la Principate. Câteva poesii de N. T. Orășanu, între care una la ruinele Severinului (celelalte: « Prizonierii » și « Pandurul și mumă-sa »).

O planșă cu o scenă din războiul Crimeii și alta cu înmormântarea Țarului Nicolae (după un ziar german).

*

Intre vechile piese de teatru, « *Leprenti*, comedie în patru acte de d-lui M. Hurmuzi și tradusă din grecește de Dimitrie Gh. Afendi, București, Tipografia lui C. A. Rosetti și Vinterhalden », 1848. E înăuntru multă coloare locală și un dialog vioiu. Traducătorul a acomodat legăturile și alusiile la mediul românesc. Interesantă listă de « prenumeranți »: e lista Grecilor intelectuali din burghesie, atunci la București. Un « Defto Predescu » arată cum se făcea romanisarea. Dar alături și: un Greceanu, un Pâcleanu, un Urian, un Popescu, un Ghica, un Balaban, un Buhlea, un Opreșa, un Beștescu, un Constantinescu, un Obedeanu, un Paraschivescu, un Măldărescu, un Chiricescu, un Ioniță, etc. « G. Alecsandrescu », poate poetul, un Fălcoianu, C. Hagi Teodorachi, C. Brăiloiu. La Brăila, « N. Nenovici, profesor », la Galați câțiva negustori.

Din 1855, « *Commetulu*, comedie în 1 actŭ, tradusă de I. Lupescu, București, editor: Hercule G. Petrino. Imprimeria lui Iosif Copaincq, 1855 ». Și aici e o adaptare inteligentă.

In 1853, la tipograful F. Ohm (« Om »), « Trei novele de la Florian, traducție din franțozește de I. M. Bujoreanu » (46 de pagini).

Mihail T. Stătescu traduce și publică, la « Adolf Ulrih, Pasagiul Român », *Imperatorulŭ Napoleon III și Italia*, cu dedicație, poate de împrumut: « Dedicată tutulorŭ amicilorii *(sic)* libertății și naționalității ».

*

www.dacoromanica.ro

Intre cărțile uitate: *La Norocu, imitațiune din grecește* de G. S., București, Imprimeria Națională a lui I. Romanu et Comp., 1859. Pe exemplarul I. I. U. « S » e complectat cu creionul, de două ori Simon, dar se pare că numai de proprietar: V. Simon.

*

Din 1858, tipărite la « Tipografia Nifon Mitropolitu » sânt « *Dialoguri româno-nemțești*, culese din cele mai alese și care sânt mai întrebuințate în vorbirea acestei limbi, ediția IV, îndreptată și adăogată cu câteva versuri de Pitarul M. D. Editori Visarion Russou (fost Roman ?) et Petrin » (și poate Rusou et Petriu Bukurest). Dar versurile lipsesc.

*

Intr'o mărturie de măsurătoare în București: « Ulița Carvasaraoa și Olari ».

O îndatorire de a lucra argintărie la 1862, e iscălită Vasile Neculau.

O adresă din 1851 are acest cuprins:

La București.
Cinst. d-lui marelui Clucer Spiraș spre, etc., etc.
cu locuința în mahalaoa Batiști,
cu patru cașcavale.

Chitanțe din 1833 de la « iconomiia Sfintei Mitropoli ».

La 1865 un contract pentru clădirea unei case la Cioara e iscălit « Barbu Pachici maister ».

*

Institutul de Istorie Universală a cumpărat de curând lucrările lui Johann Carl Schuller despre Români: *Zur Frage über den Ursprung der Rumänen u. ihrer Sprache, Sylvestergabe für Gönner und Freunde* (Sibiiu, 1855) (se observă la început că până nu se va stabili locul Românilor în Răsăritul Europei nu se va putea spune că se cunoaște în adevăr rostul acestor regiuni; p. 3. Se recunosc elemente romane în tradiție; p. 7. Asupra originii se dau, fără conclusie, teoriile curente). Apoi *Ueber einige merkwürdige Volkssagen der Rumänen, Sylvestergabe* (Sibiiu, 1857), (studiu de mitologie comparată), *Kloster Argisch, eine rumänische Volkssage, Sylvestergabe für Gönner und Freunde* (Sibiiu, 1858), (text românesc al poemului despre Argeș și traducere; comparație cu legende balcanice), *Kolinda, Eine Studie*

www.dacoromanica.ro

über rumänische Weihnachtslieder, Neujahrsgabe (Sibiiu, 1860), (bogată analisă; multe traduceri, bune), *Rumänische Volkslieder, m etrisch übersetzt, und erläutert* (Sibiiu, 1859), (lungă introducere, foarte bine informată; 113 pagini; bogată bibliografie), *Aus der Walachei, Rumänische Gedichte und Sprichwörter während des Aufenthaltes in Bukurest gesammelt und übersetzt* (Sibiiu, 1852), (autorul s'a refugiat dincoace de munți « în noaptea, pentru Sibiiu fatală, de 11 Mart 1849 »; traduceri din poesia populară, ca și din Alexandri, Bolintineanu și Văcărescu; o a treia ediție; mai ales multe proverbe).

*

Ca legători de cărți la București, găsesc în 1871, firma lui « C. Klose, legătorŭ de cărți, Bucuresci, Calea Mogoșoi *(sic)*, nr. 34 ».

*

Profesorul Wagner scria înainte de 1908: « Patria germană nu se află numai în Germania, ci în Austria, în Elveția germană și în Olanda ».

www.dacoromanica.ro

Dări de samă: Pag.

Eugen Pavlescu: *Economia breslelor în Moldova* (N. Iorga) . . . . . 153—162
David Prodan: *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj şi Turda* (N. Iorga) . . . . . 162—163
Const. Karadja: *Ziare contemporane despre bătălia de la Guruslău* (N. Iorga) 163
Marcu Beza: *Urme româneşti la Atena şi Ierusalim* (N. Iorga) . . . 163
D. Berciu: *Indrumări în preistorie* (N. Iorga) 163
G. Popa-Lisseanu: *Românii în izvoarele istorice medievale* (N. Iorga) 164—165
C. Gane: *Trecute vieţi de Domni şi Domniţe* (N. Iorga) . . . . . 165—166
Marina I. Lupaş: *Mitropolitul Sava Brancovici* (N. Iorga) 166
Emil Diaconescu: *Vechi drumuri moldoveneşti, Contribuţiuni în legătură cu luptele lui Ştefan cel Mare pentru ocuparea Domniei* (N. Iorga) . . . . . 166—167
I. Lupaş: *Documente istorice transilvane*, volumul I, 1599—1699 (N. Iorga) . . . . . 167—170

Cronică (N. Iorga) . . . . . 171—230
Notiţe (N. Iorga) . . . . . 231—252

www.dacoromanica.ro

MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI — 1942.

C. 76.006.

Lei 300.—

www.dacoromanica.ro